

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN,

DOOR

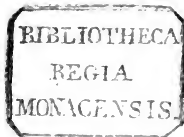
IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

NEGENTIENDE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCIX.

I N H O U D

VAN HET

NEGENTIENDE DEEL.

V IJ F D E B O E K.

Bevattende het vijfde tijdperk; van den tijd der kruistogten, of het Pausfchap van GREGORIUS VII, in de elfde eeuw, tot de Kerkhervorming in het begin der zestiende eeuw.

A C H T S T E H O O F D S T U K.

N E G E N D E H O O F D S T U K.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

VIJFDE BOEK.

BEVATTENDE HET VIJFDE TYDPERK; VAN DEN TIJD DER KRUISTOGTEN, OF HET PAUSSCHAP VAN GREGORIUS VII, IN DE ELFDE EEUW, TOT DE KERKHERVORMING IN HET BEGIN DER ZESTIENDE EEUW.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Liturgien. Liturgische schriften. Uitlegging van den Bijbel. Godgeleerdheid. Scholastieken. Predikatien enz.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Roomsche Kerkedienst in Spanje ingevoerd

Daar lag zeker den *Roomschen* Pausfen, die zich voor het Opperhoofd der Christelijke Kerk hielden, veel aan gelegen, dat de *Roomsche* Kerkedienst overal in gebruik ware; maar ook, dewijl *Godsdienst* en *Kerkedienst*, of *uitwendige plegtigheden*, in deze eeuwen genoegzaam hetzelfde beteekenden, werd 'er van de verklaring der Kerkediensten en Kerkelijke plegtigheden bijzonder werk gemaakt; wij willen van dit een en ander kortelijk gewagen.

In *Spanje* had men tot hier toe eene *Liturgie* of Ker-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

Kerkedienst in gebruik, welke van de *Roomsche* onderscheiden was, en in sommige stukken verschilde. Men noemde ze de *Gothische* of *Mozarabische*, (*Officium Gothicum, vel Missa Mozarabum.*) De *Gothische* werd deze dienst genoemd, omdat hij ten tijde der *Westgothen* in *Spanje* was ingevoerd. Den tweeden naam had hij daar van, omdat de Christenen onder de heerschappij der *Arabieren* met dezelven vermengd leefden, en van daar *Mixtarabes* genoemd werden, waar uit het vervalschte *Mozarabes* ontstaan is. De vermaarde ISIDORUS van *Sevilië* in de VIIde eeuw, wordt doorgaans voor den opsteller van dezen Kerkedienst gehouden, hetwelk echter door den Kardinaal BONA volkomen wederlegd is (*), die vermoedt, dat hij reeds een begin genomen heeft in de Vde eeuw, maar van ISIDORUS vermeerderd is. Hoe het zij, de naam van dezen voortreffelijken Bisschop gaf aan denzelven veel aanziens. Doch nu wendde men voor, dat in denzelven van tijd tot tijd Ketterijen waren ingeslopen, hetwelk aan de Pausen tot een voorwendsel diende, om op deszelfs afschaffing aan te dringen. Dit gelukte aan ALEXANDER II in het jaar 1068 in *Arragon*, en de Graaf RAYMUND BERENGARIUS bewerkte dit in zijn Graafschap van *Katalonië*. SANCTIUS of SANCHIO, Koning van *Arragon* en *Navarre*, bewees aan Paus GREGORIUS VII in het laatstgemelde Koningrijk denzelfden dienst. Maar ALFONSUS, Koning van *Kastilië*, bleef wankelend, tot dat zijne Gemalin KON-

STAN-

(*) *Rer. Liturg. L.* I. *C.* II. *Opp. p.* 363.

STANTIA, eene *Fransche* Princes, hem omtrent het jaar 1080 bewoog, om zich voor den *Roomschen* Kerkedienst te verklaren. Dewijl echter zijne onderdanen hunnen ouden eeredienst volstrekt niet willen laten varen, werd 'er besloten, een kampgevecht te doen houden tusschen eenen kampvechter voor de *Gothische* en eenen voor de *Roomsche Liturgie*, hoedanig een kampgevecht toen voor eene beslissende uitspraak van God gehouden werd. De kampvechter voor de *Gothische Liturgie* behield de overwinning; doch nu werd op bevel des Konings eene andere proeve genomen. De beide dienstboeken werden in het vuur geworpen; ook hier overwon het *Gothische*, hetwelk, gelijk men verhaalt, onbeschadigd uit het vuur kwam, terwijl het *Roomsche* in het vuur verbrandde. Evenwel werd de *Roomsche* dienst ingevoerd, waarschijnlijk, omdat de Koning zoo wilde. Dit verhaal rust op het berigt van den Aartsbisschop van *Toledo*, RODERICH of RODRIGO, in de XIIIde eeuw (*). Hoe het zij, de *Roomsche Liturgie* werd wel aangenomen, maar de *Mozarabische* bleef nog in vele Kerken in gebruik. De beroemde Kardinaal XIMENES liet de laatste drukken, en stelde een genootschap van Priesteren in, van hetwelk zij in eene Kapel in de Hoofdkerk te *Toledo* tot op onze tijden gezongen is.

IVO van Chartres, over de Liturgie.

Ten aanzien van de verklaring der *Liturgien* en *Kerkelijke* gebruiken, verdient het volgende aangemerkt te worden. JAC. PAMELUS gaf in het jaar 1680

(*) *De Reb. Hisp. L.* VI. *C.* 26.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

1680 te *Antwerpen* een geschrift van dezen inhoud uit, onder den titel: *Micrologus de Ecclesiasticis Observationibus*, hetwelk naderhand meermalen is gedrukt geworden. WHERTON (*) heeft naderhand aangetoond, dat IVO, Bisschop van *Chartres*, in het begin der XIIde eeuw, de opsteller van hetzelve geweest is. IVO heeft zich in eene reeks van Predikatien of voorstellen in de vergadering van zijne Geestelijkheid, bovendien vele moeite gegeven, om het geheimzinnige van alle Kerkgebruiken aan te wijzen; van hoedanigen aard velen van die verklaringen zijn, moge één enkel voorbeeld toonen, dat bij de inwijding eener Kerk de Bisschop driemaal tegen de deur der Kerk, die gewijd moet worden, slaat, zal beteekenen, dat voor hem de magt van hemel, aarde en hel wijken moet.

RUPERT Abt van Duits, over de Kerkelijke plegtigheden.

Veel wijdloopiger en geheimzinniger heeft RUPERT, Abt van *Duits*, omtrent het midden der XIIde eeuw, de Kerkelijke plegtigheden ontvouwd (†). In zijne opdragt van zijn werk over dit onderwerp aan den Bisschop CUNO van *Regensburg* geeft hij tot eene proeve van zijn vermogen in geheimzinnige verklaringen, eene vergelijking tusschen den dronkenen en slapenden NOACH, en tusschen den Verlosser, dronken door den edik der straffen, en ontslapen in den dood, wien wel CHAM, (dat is de Ketters,) van

(*) *Auctar. Hist. dogm. Jac. Usserii de scripturis et sacris vernaculis p.* 395.

(†) *De Divinis Officiis Libri* LII. *Opp. Tom.* II. *pag.* 750-884.

van eene zwakheid beschuldigt; maar SEM en JAFET, (dat zijn de Katholijke en Apostolische Vaders,) integendeel, vereeren zijne zwakheid, die hij om onzentwil heeft aangenomen, met den eerbaren mantel der verborgenheden, (*Sacramentorum*;) en doen dit rugwaards gaande, dewijl die zwakheden voorbij gegaan zijn, en zij zelve die niet gezien hebben. Uit dit voorbeeld kan men gemakkelijk den inhoud van dit werk beoordeelen, en deszelfs waarde schatten. Wij zullen 'er nog het een en ander uit bijbrengen. Van het *ongezuurde* brood in het Avondmaal zegt hij (*), dat zich de Roomsche Kerk altijd daar van bediend heeft, maar de Grieksche Kerk, welke door het zuurdeeg van zoo vele Ketterijen besmet is, gebruikt gedeesemd brood, waar voor zij echter geen ander bewijs weet bij te brengen, dan omdat MARIA van den Heiligen Geest ontvangen heeft, en dat daarom door het gedeesemde met regt de menschwording des Heeren, als ook de zigtbare zwelling des maagdelijken ligchaams beteekend wordt. Dit gewaande bewijs beantwoordt hij vrij breed, en haalt integendeel voor het gebruik van ongezuurd brood aan de instelling van God voor de Joden, welke niet kan veranderd worden, ten zij men iets beters in de plaats stelle. Eene vraag: waarom wordt 'er bij het gebed voor de Joden niet geknield, zoo als bij de andere gebeden geschiedt? beantwoordt hij op deze wijze: Dewijl zoo lang, tot de volheid der Heidenen in de Kerk zal

(*) *Libr.* II. *Cap.* 22.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517

zal ingegaan zijn, de verblinding, welke op *Israël* ligt, door geen gebed verdreven kan worden; om dus het Goddelijk oordeel niet te wederstaan, bidden wij voor hen niet al te levendig. In het *elfde Boek* heeft hij veel geschreven over de Goddelijke *Drieëenheid*, onder anderen toont hij, dat door de menschwording des Zoons van God het getal der drie personen in de Godheid niet vermeerderd is geworden; want gelijkerwijze een mensch, die te paard zit, maar één mensch maakt, zoo is God in den mensch maar éénе CHRISTUS. Weinige regelen daar op ontleent hij een bewijs, dat de Drieëenheid reeds in het Oude Testament geloofd is, uit de woorden van MOZES, dat God *in den beginne* hemel en aarde geschapen heeft, welk *begin* volgens hem geen ander zijn kan, dan Gods Zoon, door wien God alles geschapen heeft.

JOAN BELETH.

JOAN BELETH, een weinig bekend *Parysche* Godgeleerde, omtrent het jaar 1182, schreef insgelijks een werk ter verklaring van den eeredienst, (*Liturgie*,) onder den titel: *Divinorum officiorum, ac eorundem rationum brevis explicatio.* Hij bewandelt over het geheel den toen gewonen weg, en onderstelt de noodzakelijkheid en geheime beteekenis van alle Kerkelijke gebruiken, is ligtgeloovig genoeg, en vindt in den Bijbel maar al te veel, waar aan de Heilige Schrijvers gewis nooit gedacht hebben. Evenwel laat hij niet alleen eenige kennis in het Grieksch blijken, maar heeft nu en dan iets goeds, hetwelk hem eigen is; b. v. omtrent het vasten, de onthouding der echtgenooten van elkanderen op vastendagen enz. On-

DURANTI.

Onder alle Liturgische Schrijvers heeft niemand in deze eeuwen zoo veel roem behaald, als WILHELMUS DURANDUS, of, gelijk eigenlijk zijn naam was, DURANTI. Hij was in het jaar 1280 tot Bisschop van *Mende* in *Languedok* verkoren, BONIFACIUS VIII bood hem vergeefs het Aartsbisdom van *Ravenna* aan; doch riep hem echter naar *Rome*, alwaar DURANTI in het jaar 1296 overleden is. Hij had behalve de Godgeleerdheid ook de Regtsgeleerdheid beoefend, en gaf van zijne kundigheid in deze laatste een bewijs in zijn werk: *Speculum Juris Tomi* III, waar van hij den naam kreeg van *Speculator* en *Pater praxis*. Zijne spreuk over het Avondmaal kan zijne godgeleerde gevoelens aanwijzen: *Verbum audimus*, *Motum sentimus*, *Modum nescimus*, *Praesentiam credimus*.

Hier komt voornamelijk in aanmerking zijn *Rationale divinorum officiorum*, hetwelk vele *Etymologische* en *Historische* ophelderingen bevat over den oorsprong en redenen der godsdienstige gebruiken, welke niet alle van dezelfde waarde zijn, inzonderheid wanneer de Schrijver ook de geheime beteekenissen naarspoort. Zijne Etijmologische afleidingen zijn dikwijls heel zeldzaam; bij voorbeeld: *Historie* leidt hij af van ἱστορεῖν, en zegt verders: *quod est*, *gesticulari*; *inde historici*, *id est*, *gesticulatores vocantur*, *quasi* histriones. Dus is ook zijne afleiding van het woord *Coemeterinm* zonderling; *Dicitur a* cimen, *quod est dulce*, *et* sterion, *quod est statio*; *ibi enim dulciter defunctorum ossa quiescunt*, *et salvatoris adventum exspectant*. *Vel quia ibi sunt*

 ci-

cimices, *id est vermes ultra modum foetentes.* — In het *eerste Boek* van dit werk handelt DURANTI van het Kerkgebouw en deszelfs deelen, hoe het ingerigt moet zijn, en wat elk deel beteekent, bij voorbeeld, dat de muren der Kerk Joden en Heidenen verbeelden, die uit alle vier de werelddeelen tot CHRISTUS komen; de kalk de brandende liefde der geloovigen enz.; over de Beelden heeft hij eene uitvoerige verhandeling. Hij keurt het al te sterk gebruik van dezelve af, omdat de Apostel zegt, dat een *idolum* niets is in de wereld, en dat 'er maar een eenig God is; ook konden de eenvoudigen en zwakken door derzelver onbedacht gebruik ligt tot afgoderij verleid worden. Men zou, belijdt hij, tegen dezelve, over het geheel, kunnen aanhalen de woorden: Zij hebben MOZES en de Profeten, dat zij die hooren, maar hij antwoordt met den Heil. GREGORIUS: zij leeren de onwetenden beter dan de schriften. Vervolgens leert hij, wat de overige sieraad der Kerken beteekent. *Eijeren* bij voorbeeld worden in de *Kerken* opgehangen, om aan te wijzen, dat God zich omtrent de zondaren bijkans zoo gedraagt, als de struisvogel, die zijne eijeren in het zand legt en vergeet; maar als hij zekere star gezien heeft, ze met ontferming aanneemt.

Het *tweede* Boek beschrijft de *Kerkelijke ambten*, bijzonder den stand der *gewijde Maagden* en *Diakonessen.* In het *derde* Boek houdt hij zich onledig met de *kleederen* der Geestelijkheid. Dat de Bisschop *handschoenen* aantrekt, is, opdat zijne linkerhand niet wete, wat de regter doet. De Mis

met

met alle hare plegtigheden, derzelver oorzaken en oogmerken, maakt den inhoud van het lange *vierde* Boek uit. Het volgende *vijfde* Boek gaat over andere *Godsdienstige handelingen* bij dag en bij nacht, de Kerkelijke, (Kanonieke,) uren, het teeken van het kruis, gezangen, gebeden, voorlezingen enz. Het wijdloopigste is het *zesde* Boek, waar in de *groote Feesten en Zondagen van het geheele jaar*, ook *de vier jaarlijksche vasten* worden verklaard. Hier komen bijzonder omtrent den doop vele vragen en gebruiken en derzelver zeldzame uitleggingen voor: bij voorbeeld: dat de Doop geldt, alschoon bij het Doopsformulier iets overtolligs, (*arma virum que cano* of iets dergelijks,) gevoegd wordt; alleen dit moet niet tusschen de woorden van het formulier ingelascht worden, bij voorbeeld: *Ego baptizo te*, *et Deus est*, *in nomine Patris* enz. hoewel velen ook zoodanigen Doop voor krachtig verklaren.

In het *zevende* Boek toont DURANTI, waarom zekere Feestdagen ter eere der Heiligen gevierd, en hoe zij gevierd moeten worden; maar in het *achtste* behandelt hij de *Kerkelijke rekeningen*, waar bij hij de meeste kennis verraadt.

Staat der Godgeleerdheid

Wat den toestand van de Godgeleerdheid betreft, de Wijsgeerte moest aan dezelve in deze eeuwen ten dienste staan, en zij deed het met de grootste scherpzinnigheid, maar zonder nut; trouwens, deze was de weg niet, om de ware leere van het Christendom te ontdekken. Laat den Wijsgeer met alle inspanning van geest bepalen, hoe die leere behoore gesteld te zijn, een ander Wijsgeer zal hem tegen-

fpreken en zijne gedachten als beter opgeven, en ondertusfchen blijft het onbeflist, welke eigenlijk die leere zij, welke alleen door eene eenvoudige, redelijke, en verftandige uitlegkunde uit de H. Schriften kan en moet worden afgeleid. Dit zagen zelfs fomtijds deze en gene fchrandere vernuften ook in deze eeuwen, maar hadden gebrek aan moed of krachten, om dezen weg te bewandelen. PIETER, met den bijnaam *Cantor*, die in het jaar 1197 overleden is, zeide dus vrij uit: dat men zich, in plaats van zoo vele ijdele plegtigheden en godvruchtige oefeningen, haarkloverijen en uitleggingen in den Bijbel, (*vanis exercitationibus*, *inquifitionibus fuperfluis*, *et peccatis aliis*, *glosfarum multitudine*, *lectionum fuperfluitate et prolixitate*,) in plaats van eenen zoo ondragelijken last, gelijk voormaals de Joodfche Kerkplegtige Wet was, liever eeniglijk aan den eenvoudigen zin van het Euangelie moest houden.

Canon des Bijbels. Omtrent den *Canon* of Lijst der Bijbelboeken zocht men in deze eeuwen vergeefs naar eenige waarheidlievende onderzoekingen; men ftelde zich gerust met het gezag der Kerk, welke daar over uitfpraak gedaan had. JOAN BELETH bij voorbeeld, bekent in zijn hier voor befchreven werk over de *Liturgien*: dat de Joden *vier Apokrijfe Boeken* bij de verzameling van hunne Godsdienstfchriften noemen: het Boek van TOBIAS, der *Makkabeën*, van FILO, waar van het begin is: *Leert geregtigheid!* en van JEZUS SIRACHS Zoon, ook *Ecclefiasticus* geheeten. „ zij nemen wel, zegt hij, deze fchriften niet aan, maar de *Kerk* keurt ze goed, omdat zij ge-

genoegzaam van denzelfden inhoud zijn als de ſchriften van SALOMO, alhoewel zij derzelver waren Schrijver niet met zekerheid kent. Van twee andere, (de Boeken van ESRA en NEHEMIA,) gelooven wij, dat ESRA ze geſchreven heeft, die de geheele verzameling, (*Bibliotheca*,) des Ouden Testaments weder herſteld heeft, nadat zij van de *Babijloniers* verbrand was."

Somtijds alleenlijk liet zich eens eene vrije ſtem over de Apokrijfe Schriften des Ouden Testaments hooren. In de XIIde eeuw ſchreef de vermaarde JOAN van *Salisbury*, die door zijne geleerdheid, vernuft en vrijmoedigheid uitmuntte (*): Het Boek der *Wijsheid*, van SIRACH, JUDITH en TOBIAS, worden, volgens HIERONYMUS, niet tot den *Canon* gerekend; ook niet het *Boek der Makkabeën*, hetwelk in twee afdeelingen verdeeld is, waar van het eerſte kenmerken van een Hebreeuwsch opſtel draagt, maar het tweede, volgens den ſtijl, van een Grieksch. Of het Boek met het opſchrift *Pastor*, voegt hij 'er bij, ergens voorhanden is, weet hij niet; maar het was zeker, dat JEREMIA en BARUCH getuigden, het gezien en gelezen te hebben. Een misverſtand, waar door het gemelde Boek met het *Boek Baruchs* verward wordt. Men moet ook niet vergeten, dat deze geleerde *vijftien* Brieven van PAULUS telt, dewijl hij den Brief aan de *Laodicenſen* 'er bijvoegt. HUGO, Kanunnik van *St. Victor* te *Parys*, die omtrent denzelfden tijd geleefd heeft, ontzegt aan deze Boe-

(*) *Epist.* 172. *ed. a. J. Masſono Paris.* 1611. 4*to.*

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Boeken insgelijks een Kanoniek - Goddelijk gezag, alhoewel zij in de Kerk gelezen worden. Nog in de XIIIde eeuw bepaalde de Kardinaal HUGO *de Sancto Caro* derzelver waarde op gelijke wijze, en in de volgende Verzen, met welke hij zijne lijst der Bijbelboeken besluit (*):

Restant apocrijpha, Jezus, Sapientia, Pastor,
Et Maccabaeorum libri, Judith atque Tobias.
Hi, quia sunt dubii, sub Canone non numerantur;
Sed, quia vera canunt, ecclesia suscipit illos.

Canon bij de Grieken.

De *Griekſche* Kerk schijnt in haren *Canon* des Bijbels van de Latijnsche, uitgezonderd de Apokrijfe Boeken, niet afgeweken te zijn. Alleen berigt ons ASSEMANNI (†), dat de *Jakobiten* en de *Nestorianen* in *Syrië* nooit een stuk uit de Openbaring van JOANNES in de Kerk voorlezen, gelijk deze Openbaring ook niet gevonden wordt in de oudste *Syrische* Overzetting; evenwel heeft een der beroemdste Bisschoppen der *Jakobiten* te *Amida*, DIONYSIUS, of JACOBUS BAR SALIBI, die in het jaar 1171 gestorven is, eene verklaring over dit Boek geschreven en nagelaten (§).

Griekſche Uitleggers van den Bijbel.

In eenen tijd, dat gegronde en geleerde uitlegging der Heilige Schrift zoo diep gezonken was, maakten twee *Griekſche* Uitleggers eene uitzondering. De eersten derzelven, EUTHYMIUS ZIGABENUS, of ZY-

(*) *Prologo in Josuam ap. Jo. Raineldi Censura LL. Apocryphorum Vet. Test. p.* 385.

(†) *Biblioth. Orient. T.* III. *P.* I. *p.* 15.

(§) ASSEMANNI *l. c. T.* II. *p.* 210.

ZYGADENUS, Monnik in een Klooster te *Konſtantinopolen*, heeft ten minſte tot het jaar 1118 geleefd. De Prinſes ANNA COMNENA roemt zijne bekwaamheid en kunde in haar werk over de geſchiedenisſen van haren vader (*). Behalve andere werken ſchreef hij uitlegkundige, en een van dezelve is zijn *Commentarius over de Pſalmen en over tien gezangen der Heilige Schrift*. Deze uitlegging is van eenig nut door de overblijfſelen van oude Griekſche Vertalingen, welke daar in voorkomen. Voorts heeft EUTHYMIUS ook uitleggingen nagelaten van de *Brieven* van PAULUS, en de *algemeene Brieven*, maar zijn voornaamſte uitlegkundig werk is zijn *Commentarius over de vier Euangelisten*, deze is door MATTHAEI in drie Deelen in Octavo in het jaar 1792 te *Leipzig* in druk gegeven. Eigenlijk is CHRYSOSTOMUS zijn voornaamſte leidsman, dien hij geſtadig op het ſpoor volgt, evenwel ontbreekt het ook niet aan zijne eigene aanmerkingen. Zie hier hoe hij de woorden van de inzetting des Avondmaals verklaart, (*ad Matth.* XXVI. 28.) „CHRISTUS zeide niet: dit zijn teekenen, (συμβολα,) van mijn ligchaam en bloed, maar: dit is mijn ligchaam, dit is mijn bloed. Daar uit volgt, dat men niet op de natuur der voor ons liggende dingen, maar op de kracht derzelve zien moet. Want, gelijkerwijze hij het aangenomene vleesch bovennatuurlijk vergoddelijkt heeft, (ὑπερφυῶς ἐθέωσε,) zoo verandert hij ook, (μεταποιεῖ,) deze beſtanddeelen in zijn levend-

V BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

(*) *Alexiados L.* XV. *p.* 490.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

vendmakend ligchaam, in zijn kostbaar bloed, om hunnen wil. (εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.") Op eene andere plaats, (*ad vs.* 35.) komt bij deze verklaring nog de volgende bijvoeging: „ Wij willen hem, daar hij zegt, dat dit zijn ligchaam en zijn bloed is, gehoor geven en gelooven: want ook in den Doop is wel het water iets zinnelijks; (αἰσθητὸν,) maar de wedergeboorte is eene verstandelijke, (νοητὸν,) gave." De *Roomsche* Schrijvers halen deze woorden aan als een getuigenis voor de verandering van het brood in het Avondmaal, maar hoe maakt men het dan met de bijgevoegde vergelijking van het water in den Doop met het gewijde brood en wijn? Ook hebben zich *Roomsche* Schrijvers moeite gegeven, om hem van het vermoeden van *Pelagianerij* te redden, maar voor de vuist gesproken, hij schijnt genoegzaam even eens als PELAGIUS gedacht te hebben. Zoo schrijft hij bij voorbeeld, over *Matth.* IX. 13. de Zaligmaker is niet gekomen, om *regtvaardigen* te bekeeren; *omdat deze zich zelven tot zaligheid genoegzaam zijn*; maar om der zondaren wil, die de bekeering noodig hebben. En deze verklaring is zijne eigene, want CHRYSOSTOMUS, gelijk hij zelve 'er bijvoegt, onderstelt hier eene *Ironie*, volgens welke deze ingebeelde regtvaardigen zijn zullen.

THEOPHYLACTUS.

De andere uitlegger in de *Grieksche* Kerk is THEOPHYLAKTUS. Hij was een' tijd lang te *Konstantinopolen* een Onderwijzer in de Welsprekendheid, ook Diaken bij de Hoofdkerk, en onderwees eenen Keizerlijken Prins. Eindelijk werd hem het Aartsbisdom

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dom van *Bulgarië* opgedragen, alwaar hij, in het jaar 1107, te *Achrida* overleden is. Men heeft hem daarom in later tijden *Vulgarius* genoemd.

Zijne schriften zijn bijeen verzameld uitgegeven te *Venetië* van het jaar 1754 tot 1763 in IV Deelen in Folio. Hoe veel roem hij echter als uitlegger behaald heeft, veel daar van moet nogtans overgebragt worden op CHRYSOSTOMUS, dien hij nog nader op den voet gevolgd is, dan EUTHYMIUS, bijzonder in de uitleggingen over de Brieven van PAULUS. Hij heeft echter ook veel van zijn eigen, doch stemt insgelijks niet volkomen met de leere van AUGUSTINUS overeen. Zoo schrijft hij, bij voorbeeld, over *Joann.* VI. 44. „ Niemand kan tot mij komen, ten zij dat de vader hem trekke." CHRISTUS zegt dit *geenszins, om de vrijheid van den wil weg te nemen;* maar om te toonen, *dat de mensch, die staat te gelooven, vele medewerking,* (συνεργεία,) *van God noodig heeft.* Nog anders, voegt hij 'er bij: de vader trekt de genen, *die naar hun vrij voornemen daar toe geschiktheid hebben;* (κατὰ προαίρεσιν ἐπιτηδειότητα ἔχοντας,) maar zulken niet, die zich zelven daar toe ongeschikt maken.

Over zijn gevoelen van het Avondmaal is tusschen de Roomsch-Katholijken en Protestanten niet weinig getwist, sedert de vermaarde *Zwitsersche* Hervormer OEKOLAMPADIUS in het jaar 1524 zijnen *Commentarius over de Euangelisten* in het Latijn uitgegeven had. Laat ons hem zelven hooren. Over *Matth.* XXVI. schrijft hij: „ Nademaal CHRISTUS zeide: Dit is mijn ligchaam, zoo toonde hij daar door

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

door aan, dat het brood, hetwelk op den altaar geheiligd wordt, het ligchaam des Heeren zelve is, maar niet deszelfs tegenbeeld. (ἀντίτυπον.) Want hij zeide niet: dit is een tegenbeeld; maar: dit is mijn ligchaam. Het wordt door eene onuitfprekelijke kracht veranderd; (μεταποιεῖται,) alhoewel het ons brood fchijnt te zijn, (of naar de vertaling van anderen, die misfchien harder is: *alhoewel het brood van ons gezien* wordt, κἂν φαίνηται ἡμῖν ἄρτος.) Want, dewijl wij zwak zijn, en ijzen, om raauw vleesch, vooral van een mensch, te eten, zoo fchijnt het wel brood te zijn; (of zoo zien wij wel brood;) maar inderdaad is het vleesch." Nog is de plaats van THEOFYLACTUS merkwaardig, waar hij verzekert, (over *Matth.* XV.) dat, alhoewel *de Heiligen* even zoo *voor ons bidden*, als *de Apostelen* voor de *Kananitifche* Vrouw, wij evenwel *eer* van God verhoord worden, wanneer *wij zelve voor ons zelven bidden.*

MICHAEL PSELLUS.

Hoe zeer MICHAEL PSELLUS, *de Jongere*, voor de voornaamfte Wijsgeer en Geleerde van zijne eeuw gehouden is, evenwel verdient zijne *Dichterlijke omfchrijving van het Hoogelied*, en een *kleine uitlegging over ditzelfde Boek* naauwelijks aanmerking, als behelzende niets dan willekeurige mijftieke verklaringen. Van zijne *uitlegging der Pfalmen* ftaan flechts eenige weinige nietsbeduidende plaatfen in de zoogenoemde *Catenae*, hoedanige veelvuldig in deze eeuwen door de *Grieken*, die meer en meer neigden tot het maken van uittrekfels, verzameld zijn.

Uitleg-

Gelijk de *Joden* in deze eeuwen de Christenen

ver

V BOEK VIII Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ver overtroffen in de uitlegging van het Oude Testament, zoo fchijnen ook de *Jakobitifche* Christenen de regtzinnige *Grieken* ver te boven gegaan te zijn. DIONYSIUS BAR-SALIBI, Bisfchop te *Amida*, heeft in eenen kiefchen *Syrifchen* ftijl, behalve andere Godgeleerde werken, ook verklaringen over den geheelen Bijbel nagelaten, van welke ASSEMANNI (*) oordeelt, dat 'er, de dwalingen van zijne gezindte uitgezonderd, niets in voorkomt, hetwelk den besten Godgeleerden onwaardig zou zijn.

gers onder de Jacobieten. DIONYSIUS, Bisfchop van Amida.

Dezelfde ASSEMANNI (†) geeft ook een goed getuigenis van een uitlegkundig werk van den vermaarden Gefchiedfchrijver dezer gezindte, ABULFRARADSCH, onder den titel: *Voorraadfchuur der verborgenheden*, in hetwelk hij, behalve van de *Griekfche* Overzettingen des Ouden Testaments ook gebruik maakt van de *Syrifche* vertaling en van de fchriften van ouder uitleggeren. Hij brengt verfchillende lezingen van den Tekst bij; wijst aan, welke vokaalpunten bij moeijelijke *Syrifche* woorden moeten gevoegd worden; en heldert den woordelijken zin kortelijk op.

ABULFARADSCH.

In de *Westerfche* Kerk komen ons eene menigte uitleggers van den Bijbel voor, doch van bijna geene waarde. Geen wonder, zonder *Hebreeuwsch* of *Grieksch* te verftaan, ontbloot van alle hulpmiddelen eener goede Uitlegkunde, waagden zij zich aan dit werk, hetwelk zij zich gemakkelijk maakten, de-

Uitleggers in de Latijnfche Kerk Hun gebrek aan Taal- Oordeel-

(*) *Biblioth. Orient. Tom.* II. *pag.* 157.

(†) *l. c. pag.* 277.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

kunde enz.

dewijl zij onderftelden, dat de Kerkvaders den Bijbel genoegzaam, wat den zin der woorden en het regtzinnig geloof betrof, verklaard hadden; voor hen was alleen overgebleven, geheimen en verborgenheden in denzelven op te fporen, hoe zeldzamer hunne uitvindingen waren, en hoe vruchtbaarder in fpitsvinnigheden, hoe grooter naam zij zich verwierven. Dus had reeds voorheen GREGORIUS *de Groote* een wijdloopig werk van zedekundigen inhoud over het Boek van JOB gefchreven, van welk Boek hij niets verftond; dus ook vele anderen over de *Openbaring* van JOANNES, en de *Joodfche* Profeten. Te weten, de zwaarfte Boeken gaven de beste gelegenheid tot vernuftsfpelingen, muggezifterijen enz. In de XIIde eeuw komen alleen meer dan XII uitleggingen voor van het *Hoogelied*, allen even zeer ver af van den waren zin van dit Boek.

Heel zeldzaam daartegen zijn de fporen van Taalkunde ten dezen tijde in de *Latijnfche* Kerk. RUPERT van *Duits* verftond misfchien wat *Hebreeuwsch*, maar aan zijne verklaringen van de Boeken des Ouden Testaments kan men het niet befpeuren. RAYMUND MARTINI, honderd jaren later, verftond 'er iets meer van, of liever van het *Rabbynsch*, doch hij bediende 'er zich van ter wederlegging van de Joden, maar niet ter verklaring van de Heil. Schrift. Ondertusfchen wordt een onverwacht voorbeeld van de toepasfing van zoodanige Taalkennis op de oordeelkunde van den Bijbelfchen Tekst verhaald in de *Hiftoire litteraire de la France* (*). De Heil. STEFA-

(*) *T.* IX. *p.* 123.

FANUS, Abt van *Citeaux*, zal in het jaar 1109 niet alleen de naauwkeurigſte afſchriften van de *Vulgata*, (de toen gewone Latijnſche Overzetting,) hebben laten opzoeken; maar die ook met de *Hebreeuwſche* en *Chaldeeuwſche* oorſpronkelijke ſchriften, die zich in handen der *Joden* bevonden, hebben vergeleken. De Schrijvers van gemelde werk hebben in vier groote banden in Folio, deze fraaije uitgave van den Latijnſchen Bijbel, zoo als zij ze noemen, nog in de Abdij van *Citeaux*, met een eigenhandig berigt van den gemelden Abt, gezien. Het is jammer, dat zij dezelve, en inzonderheid de *Chaldeeuwſche* oorſpronkelijke ſchriften, welke men daar bij gebruikt zal hebben, niet naauwkeuriger beſchreven hebben.

Eene dergelijke verbetering van gemelde Overzetting, naar Hebreeuwſche, Griekſche en oude Latijnſche Handſchriften uit de tijden van KAREL *den Grooten*, ondernam omtrent het jaar 1236 de *Domimikaan* HUGO van *St. Caro*, op bevel van den Generaal van zijne Orde, JORDAN. Dit werk was in achting, zoodat velen van tijd tot tijd in de XIIIde eeuw de verſchillende lezingen van den kant van hetzelve lieten afſchrijven; waar uit onder anderen het *Correctorium Bibliae Sorbonnicum* ontſtaan is, hetwelk nog in afſchriften overig is.

Velerhande zin van de H. S.

Men had reeds lang van de *Mijstieken* geleerd, hoe de Heilige Schrift in velerhanden zin te verklaren. Van *viervoudig* was dezelve reeds tot *zevenvoudig* vermeerderd; en ten overvloede boezemde men dit in Kerkredenen den volke in. De Heilige BERNHARD vindt zelfs in het *Hooglied* eenen

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

viervoudigen zin, in eene zijner Leerredenen. — Bijzondere handleidingen tot geleerde uitlegging der schriften waren dus in dezen tijd noodeloos, dewijl alles op de Latijnsche Overzetting, en op de hebbelijkheid aankwam, om vele verklaringen over dezelve uit te kramen. Evenwel gaf een ongenoemde Monnik, naar het schijnt, onderrigt aan eenen anderen Monnik, HUGO genaamd, op deszelfs verzoek, omtrent het jaar 1170, in eenen Brief desaangaande (*). Hij wilde dien aanwijzen, hoe een bijna geheel ongeleerd mensch evenwel tot volkomen verstand der Heil. Schrift geraken kan. Vooreerst geeft hij eene lijst van de Kanonieke Boeken des Bijbels, en voegt 'er bij, dat 'er nog vijf zijn, welke bij de *Hebreën Apokryfe*, dat is, verborgene en twijfelachtige heeten; doch de Kerk vereert ze, en neemt ze aan, namelijk: Het Boek der *Wijsheid*, SIRACH, TOBIA, JUDITH en der *Makkabeën*. De beide hoofddeelen van den Bijbel, vervolgt hij, moet men op eene drievoudige wijze lezen: *Secundum* historiam, allegoriam, *et* moralem instructionem, *seu magis dicendum*, tropologicam. Eerst moet men drie of viermalen den geheelen Bijbel naar den *Historischen zin* onderzoeken, en overal wel opmerken, wat niet naar de letter verklaard kan worden; wat volgens zoodanige verklaring valsch, onvoegzaam, nutteloos, onverschillig,

(*) *Epistola anonymi de modo et ordine legendi S. Scripturam, in Martinii et Durandi Thes. Nov. Anecdott. Tom.* I. *pag.* 486-490.

lig, en tot het verkrijgen van het eeuwig leven hinderlijk is; opdat ieder een door zoodanige voorbeelden, ook tegen zijnen wil, genoodzaakt worde, daar eenen *allegorischen zin* aan te nemen. In het begin moet men slechts de Boeken van MOZES en de *Historische* Boeken des Ouden Testaments, en nevens die JOSEPHUS en HEGESIPPUS lezen. Komt 'er in dezelve een onbekend woord voor, dan moet men het Etymologische werk van ISIDORUS, de verklaring der *Hebreeuwsche* woorden van HIERONYMUS; nog een Etymologisch werk, (*Liber derivationum*,) en een ander, (*Partionarius vel Glossarius*,) hetwelk, hoe ouder men het aantreft, des te meer onbekende woorden verklaart, raadplegen. Uit alle deze Bijbelboeken moet men het merkwaardigste van buiten leeren, waar bij het geschrift van AUGUSTINUS, (*de Quaestionibus Vet. Test.*) zeer nuttig kan zijn. Alsdan kan men eerst de Profetische Boeken des Ouden Testaments met volkomen vertrouwen lezen, en de vervulling der voorzeggingen, ook die nog niet vervuld zijn, opmerken. Daar op behooren de overige Bijbelboeken te volgen, en bij de Euangelisten het Boek van HIERONYMUS over de plaatsen van *Palestina* gebruikt te worden. Na zoodanige kennis van den Bijbel moet men de *Sacramenten* der Kerk leeren kennen, welke in de Boeken van HUGO, (waarschijnlijk van *St. Victor*,) volledig gevonden worden. Vervolgens moet de natuur der *Hoofddeugden*, en der tegengestelde ondeugden, van waar men het slechts ontleenen kan, onderzocht worden. Doch wie de oorza-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ken van alles, wat in den ganschen loop des jaars in de Kerk geschiedt, verlangt te weten, die leze het Boek met het opschrift: *Candela Gerlandi*, (van dit Boek heeft MARTINI de Voorrede in het licht gegeven, doch men kan uit dezelve niet meer besluiten tot den inhoud zelven, dan dat deze Kanunnik te *Besançon* daar in uit Latijnsche Kerkvaderen veel bijeengebragt heeft tot opheldering van leer- en vraagstukken der Godgeleerdheid.) Ook leze hij het geschrift van den Godgeleerden SIMON, hetwelk den titel *Quare* voert. (Maar dit kent men verders niet.) Hier na moeten AUGUSTINUS Boeken *van de Christelijke Leere*, en *van de Stad Gods*, met alle vlijt gelezen worden. Wanneer men zich nu op deze wijze regt zorgvuldig in de Heilige Schrift geoefend heeft, dan kan men zich onverschrokken zoo wel tot het *allegorisch* als *moralisch* lezen van dezelve wenden, en dezen beiderlei zin naar eene willekeurige orde der Bijbelboeken uit dezelve putten. Van Spraak- of Taalkunde, van uitlegkundige Regelen of aanmerkingen, komt hier dus geen enkel woord voor.

Vergeefs wacht men ook van zoo vele Wijsgeerige Geesten, als zich in dezen tijd voordeden, eene betere Uitlegkunde. Zij verbeeldden zich, dat het beneden de waardigheid der Wijsbegeerte was, zich met zaken van het geheugen op te houden, zij moest in den verhevenen zin des Bijbels indringen, evenwel zoo, dat het Kerkelijk zamenstel der Godgeleerdheid onaangeroerd bleve. Ten dezen aanzien voelden de Wijsgeeren hunne bekrompenheid zoo

zeer,

zeer, dat zelfs JOAN van *Salisbury*, die de Wijsbegeerte als de algemeene regeerster, (*omnium moderatrix*,) noemt, echter bekent, dat zij in de Godgeleerdheid geene palen mag stellen (*).

Verhandelingen van BONAVENTURA over de uitlegging der H. Schrift

Van den Kardinaal BONAVENTURA, die te gelijk een *Schoolsch* en een *Mystiek* Geleerde was, zou men misschien iets hebben mogen hopen, dat hij, door de vorming van beide, den regten middelweg zal getroffen hebben; maar deze hoop is even ijdel. In eene Verhandeling, (*Principium in Libros S. S.*) zoekt hij de hooge voorregten der Heil. Schrift aan te toonen, en dezelve boven alle wetenschappen te verheffen, maar alles is zonder kunde en smaak, in eenen onverstaanbaren barbaarschen stijl; hij schrijft aan den Bijbel de volgende eigenschappen toe, welke men met zijne eigene woorden lezen moet: „ Inattingibilis altitudo, *propter profunditatem imperscrutabilem*; Infallibilis certitudo, *propter processum irrefellibilem*; Impretiabilis valitudo, *propter fructum inaestimabilem*; Incontaminabilis pulchritudo, *propter puritatem impermiscibilem*; Incoartibilis amplitudo, *propter diffusionem irrestringibilem* enz. Het opschrift van eene tweede Verhandeling van dezen Kardinaal belooft nog meer: *De reductione artium ad theologiam*. Doch zij loopt alleen daar op uit, dat de menigvuldige wijsheid Gods, welke klaar in de Heilige Schrift wordt voorgedragen, in alle kennis en in de geheele Natuur verborgen ligt; dat alle kennis aan de Godgeleerdheid dienstbaar is, en dat zij

(*) *Polycrat. L.* VII. *C.* 11. *p.* 445.

zij daarom voorbeelden en woorden uit alle wetenschappen en kunsten neemt. Daar is, zegt de Schrijver, menigerlei licht; een uitwendig, hetwelk de *Mechanische* kunsten uitmaken; een lager, waar toe de zinnelijke kennis behoort; een inwendig, of de Filosofische kennis; maar ook een hooger, het licht der Heilige Schrift. Ja, na dit alles ontwikkeld te hebben, vindt hij zes lichten, en nog een zevende in de eeuwigheid. Doch al deze verlichting is een duister mijstiek licht, hetwelk niets verlichten kan.

Concordantie van HUGO van St. Caro.

Door eene andere soort van arbeid verwierf HUGO van *Sancto Caro* of *Charo* grooten roem; van wiens oordeelkundige verbetering der Latijnsche Vertaling wij boven gesproken hebben. Hij was een Godgeleerde van de Orde der *Dominikanen*, zijn naam was eigenlijk HUGUES DE VIENNE, maar hij werd HUGUES DE ST. CHERS of DE ST. THEUDER, (*Hugo de S. Theuderio* of *Theodorio*,) genoemd, naar zijne geboorteplaats in de nabijheid van *Vienne*. Hij werd tot Kardinaal benoemd door INNOCENTIUS IV, in het jaar 1244. Hij overleed te *Civita Vecchia* in het jaar 1263. In een van zijne Grafschriften, (want hij heeft 'er meer dan één gehad, omdat zijn gebeente naar *Lions* verplaatst is,) wordt hij genoemd: *Praeco Dei*, *Doctor fidei*, *Cijtharista Mariae*.

Hij heeft veel gewerkt aan den Bijbel, naar de mate zijner kundigheden. Hier spreken wij van zijnen arbeid, om het gebruik der Latijnsche Overzetting gemakkelijk te maken, hetwelk gemeenlijk genoemd wordt *Concordantiae Sacrorum Bibliorum*,

maar

maar in Handschriften meermalen *Concordantiae S. Jacobi*, naar het eerste Klooster der *Dominikanen* te *Parys*, waar naar HUGO zelve niet zelden HUGO *de S. Jacobo* heet. In dit werk bragt hij al de woorden der Latijnsche Overzetting volgens het *Alphabeth*, met bijvoeging der plaatsen, waar elk woord in den Bijbel voorkomt; doch dewijl hij die plaatsen slechts aanwees, waar toe hij elk Hoofdstuk des Bijbels in kleinere afdeelingen door de zeven eerste letteren van het Alphabeth verdeeld had, zoo zetten eenige *Dominikanen* te *Parys*, geboren *Engelschen*, in het jaar 1250 deze plaatsen geheel uitgeschreven, daar bij, waarom het werk somtijds *Concordantiae Anglicanae* genoemd wordt, naderhand hebben anderen het ook nog verkort of vermeerderd.

Schriftuitleggers in de Latijnsche Kerk.

Nu zou eene geheele menigte van Uitleggers kunnen volgen, indien hun werk verdiende, dat men elk van hen bijzonder noemde. Evenwel zijn sommigen zoo vermaard geworden, dat zij zelve, zoo als inzonderheid de Heilige BERNHARD, van *Protestanten* geprezen zijn; maar zij verdienen zelden dezen lof. Eene *Uitlegging van het Hoogelied* door THOMAS, Abt van *Vercelli*, die in het jaar 1226 gestorven is, wordt geprezen, maar van welken smaak het zij, kan het begin terstond aanwijzen: „ *Deiformis animae gemitus amitivi*, *veraque vox ista est in theoriis intellectualibus se exercitantis*, *et omni desiderio ad unitionis pacem ferventissime anhelantis. Unde labore mentalis exercitii fatigata*, *et aliqua illius quietis praelibata dulcedine in tam lae-*

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

laetabundum prorupit suspirium, sicut vini ebullientis ardorem patientis impatientia stimulata: Osculetur me osculo oris sui. Meer andere dergelijke werken gaan wij met stilzwijgen voorbij. — Eene zeldzame verschijning is het, dat HUGO, Aartsbisschop van *Rouen*, omtrent het midden der XIIde eeuw, verzekert, dat hij in zijn geschrift: *Fragmentum Tractatus in Hexaemeron*, meer den *historischen* dan den *allegorischen* of den *zedelijken* zin wil ontvouwen. Ook is 'er eene soort van *Harmonie* der Euangelisten opgesteld door ODO of OUDART, Bisschop van *Kameryk*, gestorven in het jaar 1103, bestaande uit X harmonische Tafelen.

RICHARD van St. Victor.

RICHARD van *St. Victor*, de beroemde Kanunnik te *Parys*, omtrent het midden der XIIde eeuw, schijnt hier eene kleine uitzondering te maken, alzoo hij verscheidene afdeelingen van het Oude Testament naar de letter heeft verklaard, onder deze tijtels: *Expositio difficultatum suborientium in descriptione Tabernaculi foederis; de Templo Salomonis ad litteram; de concordia temporum Regum conregnantium super Judam et Israel; in visionem Ezechielis, animalium et rotarum litteralis explicatio.* Ook zijn sommige ophelderingen, door hem gegeven, goed getroffen, zoo ver zulks zonder kennis van het Hebreeuwsch geschieden kon, maar te gelijk heeft bij hem alle soort van geheime uitleggingen des Bijbels en de verklaring van den *Mystieken* zin de overhand, gelijk blijkt uit zijne verklaring van een gedeelte van het *Hooglied*, waar aan hij ook zijne krachten beproefd heeft. „ De woorden der Bruid:

Ik

Ik zocht des nachts op mijn leger hem, dien mijne ziele liefheeft," beteekenen volgens hem, dat de ziel, die God zoekt, en tot zijne liefde en kennis volkomen wil geraken, hem in de ruste des gemoeds, en vrij van alle werkzame bezigheid, zoeken moet. Als zij daar op *in de ſtad rondging:* dan zegt dit, dat zij naar de deugden der Heiligen heeft omgezien, om naar derzelver voorbeeld haar huis daar mede te ſieren, omdat zij het voor onwaardig houdt, om den Bruidegom te ontvangen. *Zij zocht hem; maar zij vond hem niet*, omdat zij hem zoo volkomen in anderen vond. De *Wachters*, dat is, de Engelen, *vonden haar*; en *daar op vond zij haren geliefden*, omdat men door de kennis der ſchepſelen, der menſchen en der Engelen, eerst tot de kennis van God komt. *De zestig Helden, die om het bed van* SALOMO *ſtaan*, zijn die genen, die de Geboden des Heeren mannelijk vervullen, en daarom reeds de rust van CHRISTUS leeren kennen; want zestig is uit zes en tien zamengeſteld; het eerſte wijst de geboden, en dit laatſte de moeite in derzelver waarneming aan.

BERNHARD van Clairvaux

Zijn vriend, BERNHARD van *Clairvaux*, wordt voor een' groot Meester in ſoortgelijke geheimzinnige verklaringen gehouden, Men moet zijne wijze van uitlegging bijzonder uit zijne Kerkredenen of Predikatien leeren kennen. Zoo heeft hij 'er 17 over den XCIſten Pſalm gehouden, maar nergens is zijne geheimzinnige verklaring van den Bijbel meer bewonderd, dan in zijne 86 *Predikatien over het Hooglied;* hij heeft dezelve ſedert het jaar 1135 voor zijne

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

RUPERT van Duits

ne Monniken gehouden, maar is niet verder gekomen dan tot het eerste vers des derden Hoofdstuks.

RUPERT, (of ROBERT,) Abt van *Duits*, of *Duyz*, in het *Keulsche*, van wien wij reeds meermalen gesproken hebben, heeft alle Mijstieke uitleggers van dit Tijdvak in menigte van Boeken van deze natuur overtroffen, schoon hij aan dezelve meestal Godgeleerde opschriften gegeven heeft. Hij behandelt den Bijbel, omtrent op dezelfde wijze, als men de Godgeleerdheid behandelde; door namelijk naar dialectische grondregelen allerhande spitsvinnige vragen over de geloofsleere op te werpen, en een groot aantal gemeene plaatsen 'er in te mengen. Deze handelwijze is wel niet geheel nieuw, men vindt 'er reeds voorbeelden van bij AUGUSTINUS en THEODORETUS, maar RUPERT heeft dezelve uitgebreid, en eigenlijk de eerste dogmatisch-mijstische verklaringen geschreven. Het oudste zijner werken is van het jaar 1117, en voert ten opschrift: *de Trinitate et operibus ejus*. Het bestaat uit 42 kleine Boekjes, die weder hunne bijzondere opschriften hebben. Eigenlijk heeft hij het, zoo als hij in de opdragt zegt, uit *drie Hoofddeelen* zamengesteld. Het eerste gaat van den oorsprong der Wereld tot den Zondenval, en bevat de *werken des Vaders* in zich. Het tweede strekt zich uit van den Val tot de Menschwording van Gods Zoon; dit noemt hij daarom *het werk des Zoons*. In het derde beschrijft hij de *werken van den Heiligen Geest*, van de Menschwording van CHRISTUS tot het einde der Wereld.

Zijn

Zijn *Commentarius* over de XII *kleine Profeten* is met dat hoofdoogmerk opgeſteld, om 'er CHRISTUS in te zoeken, waarom het hem ook niet misſen kon, denzelven, zijne geſchiedenis, en de daar mede verbondene zedeleere volſtrekt overal te vinden. Tot een voorbeeld ſtrekke, dat hij het *woord des Heeren*, hetwelk tot JOEL geſchied is, van den Zone Gods verſtaat. Dat een *Myſtiek*, zoo als RUPERT, bij de uitlegging over het *Hoogelied*, (*in Cantica canticorum*, *de Incarnatione Domini*,) regt op zijne plaats ſtond, is ligt te gisſen. In eene aanſpraak aan de Maagd MARIA, en bede om haren bijſtand, verhaalt hij verſchijningen, aan hem en anderen wedervaren, door welke hij tot dezen arbeid opgewekt was. Dit gebeurde inzonderheid, toen hem de volgende Verzen van den Hemel af in een ſnel geſuis der lucht werden ingegeven:

Foemina mente Deum concepit, corpore Christum;
Integra fudit eum, nil operante viro.

Hij heeft dus doorgaans in dit Boek de verborgenheid van CHRISTUS menschwording en de hooge voorregten en deugden der Heilige Maagd ontdekt. Anderen hebben het begin van dit Boek dan van de Vaderen der *Joodſche* Kerk, dan van eene godvruchtige ziel verſtaan; maar hij beweert veel meer, dat het MARIA is, die van God den Vader de kus van zijnen mond ontvangen heeft; zoo als haar die van den Engel bij de ontvangenis van CHTISTUS is aangekondigd geworden.

Over het Boek van *Job* heeft RUPERT insgelijks eene

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

eene uitlegging nagelaten, welke echter bijkans niets anders behelst dan een uittrekfel uit het laffe werk van GREGORIUS *den Grooten*, *Moralia in Jobum*. Maar in zijnen Commentarius over den *Prediker*, ontvouwt hij, meer dan in eenig ander van zijne uitlegkundige fchriften, den woordelijken zin. Zelfs fchijnt hij op eene plaats blijk te geven, dat hij het *Grieksch* en *Hebreeuwsch* verftaan hebbe, doch dan is het niet te begrijpen, hoe zijne uitleggingen over het Oude Testament zoo onvoldoende zijn uitgevallen; misfchien heeft hij in eene ftiptwoordelijke Latijnfche Vertaling den letterlijken zin opgezocht, dien hij echter meestal flechts heeft kunnen gisfen.

Alhoewel een ander van zijne fchriften, (*de gloria et honore Filii hominis Libri* XIII.) eene louter dogmatifche verhandeling volgens den titel aankondigt, echter fteunt zij op eenen uitlegkundigen grond. Hij verklaart namelijk MATTHEUS Euangelie tot *Hoofdft*. XII. 30., vervolgens heldert hij de Lijdensgefchiedenis van CHRISTUS op, *Matth*. XXVI. en XXVII. Wijdloopig is inzonderheid zijn Commentarius over het *Euangelie van* JOANNES; in denzelven laat hij zich voornamelijk breedvoerig uit over de leere van het Avondmaal, om het vermoeden af te wenden, als of hij in hetzelve het ware ligchaam en bloed van CHRISTUS niet geloofde; waar op zich de Roomschgezinde Schrijvers regt te goede doen, zonder te bedenken, dat het weinig zegt, dat eenig Kerkvader, of Mijftiek Schrijver, of Scholastiek, die uit gebrek aan Taalkunde geenen enkelen regel in den Bijbel goed weet te verklaren, in leerftukken, wel-

welke alleen uit den Bijbel moeten afgeleid worden, geheel of ten deele met hunne Kerk overeenstemmen.

De uitlegging van RUPERT over de *Openbaring van* JOANNES is lang genoeg, maar geeft verklaringen op, die doorgaans willekeurig zijn, zonder vaste grondregelen. Ook geloofde hij niet zoo zeer, dat vele voorzeggingen van dit Boek nog vervuld moeten worden, als wel dat zij reeds, van de eerste tijden der wereld af, maar bijzonder van ABRAHAM en MOZES af, tot op CHRISTUS, en de naastvolgende eeuwen, vervuld zijn geworden. Zijne uitspraak, die in deze verklaringen voorkomt, verdient aanmerking, dat, nademaal noch JEZUS noch zijne Apostelen zijne vereering met het zwaard en bloedvergieten afgedwongen hebben, ook Christelijke Vorsten dit niet doen mogen, dewijl God eenen vrijwilligen dienst begeert. Nog is 'er een niet klein Boek van den Abt RUPERT, hetwelk, niettegenstaande zijnen dogmatischen titel, (*de victoria Verbi Dei Libri* XIII.) evenwel meer tot het uitlegkundige behoort.

Uitlegkundige werken der Scholastieken.

Men zou mogen denken, dat men bij de *Wijsgeeren* van dezen tijd, de *Scholastieken*, iets beters ten aanzien van het uitlegkundige zou vinden; maar de Schrift uit te leggen was geheel hunne zaak niet, zij hielden dit op zijn best voor eene bijzaak, bij welke zij op zijn hoogst een aantal vragen ter bane bragten, welke eene zaak van verscheidene zijden beschouwden, en op meer dan ééne wijze beantwoord konden worden. PIETER LOMBARD heeft *Commentarien over de Psalmen* en de *Brieven van*

PAU-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

PAULUS nagelaten, doch het zijn slechts uittreksels uit Kerkvaderen en andere Godgeleerden, tot de XIde eeuw toe. Eigenlijk heeft hij slechts een werk van ANSELMUS, Deken en Scholasticus aan de Stiftskerk te *Lion*, met bijvoegselen vermeerderd. Deze vermaarde Leermeester van ABELARD, die in het jaar 1117 overleden is, was een vlijtig onderzoeker van den Bijbel, zoo ver hem de oude Uitleggers hadden voorgelicht. Voornamelijk vond een werk van hem toejuiching, in hetwelk hij uit deze leidslieden korte aanmerkingen over den geheelen Bijbel verzameld heeft. Het heet *Glossa interlinearis*, omdat het tusschen de regelen der Latijnsche Overzetting was ingevoegd. Men zag dit werk, gelijk een dergelijk werk van WALAFRID STRABO, in de IXde eeuw, (*Glossa Ordinaria*,) langen tijd als de beste hulpmiddelen aan tot verstand van den Bijbel.

ALBERT *de Groote* heeft in zijne Commentarien *over de Psalmen*, *de Klaagliederen van* JEREMIA, *het Boek* BARUCH, DANIEL, *de* XII *kleine Profeten*, *de vier Euangelien*, en *de Openbaring van* JOANNES, ook den woordelijken, en niet zelden den mijstieken en allegorischen zin van de Kerkvaderen ontleend, hoewel hij 'er hier en daar spitsvinnige ophelderingen, zelfs uit de *Aristotelische* Wijsbegeerte bijgevoegd heeft. Ook heeft hij den geheelen Bijbel met korte opheldering voorzien. De oude Schrijvers drukken dit uit met de woorden: *Postillavit Euangelia*, *Epistolas Pauli etc.* Want deze uitdrukking, welke, sedert de tijden van KAREL *den*

Groo-

Grooten, aan verzamelingen van Leerredenen eigen was, welke telkens op eene zondagsafdeeling van den Bijbel, (*post illa*, namelijk *textus verba*,) volgden, beteekende nu nog gewonelijker de opheldering en, welke bij elk vers der Latijnsche Overzetting gevoegd werden. Van daar heet nog in het *Fransch*, *apostiller*, een geschrift met aanmerkingen verzellen.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De groote leerling van ALBERT, THOMAS van *Aquino*, is nog beroemder geworden door een uitlegkundig werk. Hij heeft over het geheel veel over den Bijbel geschreven, maar één werk, waar toe hij echter niets van zijn eigen heeft bijgebragt, is het meest bewonderd geworden. Hij zelve noemt het: *Expositio continua in Euangelia*, korter heette het ook, *Continuum;* maar kort na zijnen dood gaf men het den naam: *Catena aurea in quatuor Evangelia*, hetwelk misschien aanleiding heeft gegeven tot de meening, dat de H. THOMAS de uitvinder is van de benaming *Catenae Patrum*. Hij heeft in hetzelve bij elk vers of afdeeling der Euangelisten de verscheidene verklaringen der Kerkvaderen en derzelver navolgeren ordenlijk naast elkander geplaatst; doch niet zonder misslagen, voornamelijk ten aanzien der *Griekſche* Vaderen, welke hij zelve in hunne oorspronkelijke spraak niet verstond, en zich dus van de hulp van anderen moest bedienen, die hem niet zelden door ontrouwe of wel vervalschte overzettingen misleid hebben.

Wij moeten hier nog eens weder komen tot den Kardinaal HUGO van *St. Caro* of *Charo*, wegens zijn groot en zeer toegejuicht Bijbelwerk: *Postillae*

HUGO van St. Caro Postillae

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

in universa Biblia.

in universa Biblia, juxta quadruplicem sensum, litteralem, allegoricum, mysticum, anagogicum. Hoe zijne stoutheid, om Boeken te willen uitleggen, welker taal hij niet verstond, geheel mislukte pogingen ten gevolge hebbe gehad, kan terstond het begin der Scheppingsgeschiedenis leeren. Eerst wordt hier de *letterlijke zin* verklaard; *in principio* wordt dan *wezenlijk* van de Godheid, dan *persoonlijk* van elk der drie personen in dezelve gebruikt; maar hier beteekent het de *eeuwigheid Gods*; *creavit*; daar door wordt de almagt van God aangeduid, en eene driedubbele dwaling over de schepping van PLATO, ARISTOTELES en EPICURUS verworpen. *Tenebrae erant super faciem abijssi; id est superficies machinae mundialis eran obscura propter lucis absentiam. Machinam, quam prius dixerat terram, vocat abijssum, pro sui confusione et obscuritate; unde et graece dicitur chaos. Est antem abijssus proprie profunditas aquarum sub terra latentium, Attenditur autem haec confusio secundum Theologum quoad vaporationem; ab initio enim singula locum suum tenent; sed aquae vaporabiles erant usque ad sublunarem globum tenues admodum nebulae. Secundum Philosophum vero attenditur illa confusio, quoad elementorum permixtionem in unum chaos.* Hier wordt eene plaats uit OVIDIUS *Herschepping* aangehaald, en eene zoodanige vermenging der Elementen in den most aangewezen; die genen worden bestreden, die geleerd hebben, (*dogmatizaverunt*,) dat de duisternis eeuwig is; of dat zij van God eer geschapen is geworden, dan het licht, en eindelijk wordt bij de

de woorden *Spiritus Dei* aangemerkt, dat tot werken vijfderlei zaken behooren: ſtoffe, noodzakelijkheid, magt, wijsheid en wil. Thans volgt de *allegoriſche zin: In principio, id est, in Filio, qui dicit: Ego ſum principium, qui et loquor vobis. Creavit coelum, id est, Novum Testamentum, coelestia promittens; et terram, id est Vetus Testamentum, terrena promittens. Utrumque Testamentum in Christo creatum est; unde Exodi XXVI. cortinae tabernaculi, quae figurant Vetus et Novum Testamentum, opere plumario compoſitae ſunt. Pluma est acus; acus vero Christus, in primo adventu perforatus in pasſione, punget in ſecundo ſicut acus, quando venerit in majestate. Per cuspidem acus ſignificatur potestas divinitatis, quae punget in judicio: per foramen acus, fragilitas humanitatis, quae fuit perforata in cruce. Utrumque Testamentum dicitur coelum, ubi de divinitate agitur; terra, ubi de humanitate; coelum propter ſenſum ſpiritualem, terra propter litteralem. Et bene dicitur, quod in Filio factum est Vetus et Novum Testamentum, quia Filius verbum est, in quo facta est ſcriptura, Job C. XXXIII. Semel locutus est Deus.* Eindelijk komt ook de *zedelijke zin* van dit verhaal. *In principio, id est, in filio. Filius est creator coeli, id est, bonorum, et terrae, id est, malorum; Jeſ. C. XLV. Formans lucem, et creans tenebras; faciens pacem et creans malum. Coeli ſunt Sancti; Pſalmus: Coeli enarrant etc. Terra mali; Gen. C. III. Terram comedes omnibus diebus vitae tuae* en dergelijke meer.

In de XIVde eeuw eindelijk begonnen ſchrandere Pogingen man-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

mannen meer en meer aan te wijzen, hoe hoogstnoodzakelijk eene verbetering en hervorming in de Godgeleerdheid in het gemeen en in de beoefening des Bijbels in het bijzonder ware. In de XIVde eeuw had FRANCISCUS PETRARCHA, gelijk hij onder de eerste lieden behoort, die tot herstelling van ware geleerdheid gearbeid hebben, ook veel kunnen toebrengen tot verbeteringen in de Godgeleerdheid, daar hij van de Ouden eene Wijsbegeerte geleerd had, welke meer op verbeteren dan op weten doelde, en meer echte levenswijsheid in zich bevatte; maar PETRARCHA was geen Godgeleerde, en de Godgeleerden zagen hem aan als iemand, die te ver beneden hen was, om eenige acht op hem te slaan; doch tegen het einde der XIVde eeuw deed een Godgeleerde van groot aanzien, die geheel niet voldaan was met den toestand van zijne wetenschap, gewigtige voorslagen, tot derzelver verbetering.

tot verbetering en hervorming der Godgeleerdheid enz.

JOAN GERSON, zijn leven en schriften.

Deze man was JOAN GERSON, dien wij reeds in onze Geschiedenis meermalen werkzaam tot deze edeler einden ontmoet hebben. Het is der moeite waardig, van het leven en de schriften van dezen vermaarden man een beknopt verslag te geven. Eigenlijk heette hij JOAN CHARLIER, maar hij wordt naar zijne geboorteplaats, een klein vlek in het Kerspel van *Rheims*, niet ver van *Rhetel*, waar hij den 14den December 1363 ter wereld kwam, GERSON, en in het Latijn somtijds DE GERSONO genoemd. In het jaar 1377 werd hij naar de Universiteit te *Parys* gezonden en onder de *Artistae*, de beoefenaars der Wijsbegeerte en vrije Kunsten, aangenomen.

men. Reeds in het jaar 1381 ontving hij de waardigheid van *Magister*, en ſtudeerde vervolgens nog tien jaren in de Godgeleerdheid, onder de vermaarde Leeraren PETRUS D'AILLY en AEGIDIUS DECHAMPS. In het jaar 1392 kreeg hij de waardigheid van *Doctor* of Leeraar in de Godgeleerdheid, en drie jaren daar na werd hij Kanſelier der Univerſiteit van *Parys*, in plaats van zijnen Leermeester D'AILLY, die deze waardigheid nedergelegd had. Ook gaf hem de Hertog van *Burgondië*, die hem daar aan geholpen had, den post van eenen *Deken* bij de Kerk te *Brugge*. Hij nam zijn ambt als Kanſelier met zeer veel aanzien en roem waar, maar hetzelve was voor hem ook met vele moeijelijkheden, en zelfs met gevaren verbonden. Voorheen had hij reeds medegewerkt, ter uitdelging der *groote Pausſelijke Scheuring*, welke toenmaals plaats had. Allengs begon hij vaster grondregelen aan te nemen, en te beweeren, dat eene algemeene Kerkvergadering boven de Paus zij, en geregtigd, om tegen deszelfs wil en dank de eenigheid te herſtellen. Sedert het jaar 1409 ontvouwde hij deze grondregelen in zijne ſchriften over deze eenigheid, over de onnoodzakelijkheid van eenen Paus te hebben, en volgens dezelve arbeidde hij op de Kerkvergadering te *Piſa*; en nog ſterker op die van *Konſtans*, welke hij tot eene *Hervorming der Kerk* aanſpoorde; doch daar van is reeds in het voorgaande geſproken.

Doch midden onder deze werkzaamheden van GERSON viel 'er in *Frankryk* eene gebeurtenis voor, in welke hij van tijd tot tijd deel nemen moest, en

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

die zijn overig leven met kommer en gevaar vervulde. De Koning van *Frankryk*, KAREL VI, was door eene ziekte of ongesteldheid aangetast, welke tot krankzinnigheid en razernij oversloeg, en dertig jaren, slechts met enkele korte tusschenpozingen, tot des Konings dood geduurd heeft, in het jaar 1422. In het eerst maakte zich de Koningin met den Hertog van *Orleans*, des Konings Broeder, van de regering meester, maar zij hadden eenen magtigen tegenstrever in den Hertog van *Burgondië*, welke laatste eindelijk in het jaar 1407 den Hertog van *Orleans* te *Parys* liet vermoorden. Toen hij spoedig ontdekt werd, de aanlegger van dezen moord te zijn, beleed hij zulks, met bijvoeging, dat de Duivel hem verzocht en verleid had. Hij begaf zich naar de *Nederlanden*, maar keerde spoedig met een aantal krijgsbenden naar *Frankryk* terug, bezette *Parys*, en was nu stout genoeg, om te begeeren, dat men, op eene regtelijke wijze, de verdediging van dezen moord zou aanhooren, welken hij, ten dienste des Konings, en tot welzijn des vaderlands, had laten volbrengen. Hier op kwamen de Daufin, Zoon van den zieken Koning, de Prinsen van den bloede, Geestelijke en Wereldlijke Grooten, de Gerigtshoven, de Universiteit en andere aanzienelijke mannen, te zamen, en in deze vergadering verscheen de Hertog in Maart 1408.

Nu hield JEAN PETIT, of JOANNES PARVUS, een *Franciskaner* Monnik, Doctor en Leeraar der Godgeleerdheid te *Parys*, in naam des Hertogs eene lange redevoering tot deszelfs regtvaardiging. In de-

dezelve beweerde hij, dat een onderdaan en Vafal, die tegen zijnen Koning en Heer iets onderneemt, om denzelven zijne heerfchappij te onttrekken, den dood verdient, en *dat het in zoodanig geval elken onderdaan, zonder een bijzonder bevel, naar de natuurlijke, zedelijke en goddelijke wet geoorloofd is, zulken verrader en trouweloozen dwingeland om te brengen of te doen ombrengen; ja dat dit roemrijk en verdienftelijk is; inzonderheid wanneer hij zoo magtig is, dat de geregtigheid door de overheid niet tegen hem kan gehandhaafd worden.* Op dezen grond verdedigde hij den moord des Hertogs van *Orleans*, dien hij als zoodanigen verrader en dwingeland afbeeldde. Ook verwierf de Hertog van *Burgondië* van den Koning eene plegtige fchriftelijke vergeving; of liever eene uitdrukkelijke goedkeuring, dat hij eenen broeder des Konings, die denzelven naar het leven had geftaan, uit den weg had laten ruimen. Hij werd wel, nog in het jaar 1408, als hij zich naar de *Nederlanden* begeven had, op de aanklagte van de weduwe des vermoorden, voor vijand des Rijks en in den rijksban verklaard; doch reeds in het volgende jaar verfcheen hij andermaal te *Parys*, alwaar hij den Koning en den jongen Hertog van *Orleans* eene nieuwe verzoening afdwong, en zijne overmagt in het Rijk handhaafde. Doch deze verzoening was van korten duur, en de vijandfchap brak in eenen volkomenen burgerkrijg uit. Een nieuwe vrede werd fpoedig door eenen gruwelijken moorddadigen opftand der aanhangeren van den Hertog van *Burgon-*

dië te *Parys* in het jaar 1413 vernietigd; doch in hetzelfde jaar kreeg het Huis van *Orleans*, met hetwelk ook de Daufijn verbonden was, volkomen de overhand.

Thans begon men ook de zoo aanstootelijke verdediging van den *Franciskaner* PETIT, die reeds in het jaar 1411 overleden was, aan te vallen, en GERSON zag zich spoedig genoodzaakt, bij dezen aanval een hoofdperfoon uit te maken. Hij had zich tot hier toe in eene moeijelijke omstandigheid bevonden. Aan den Hertog van *Burgondië* was hij veel verschuldigd; maar zijne grondregelen en handelingen kon hij niet goedkeuren. De bekommeringen deswegens deden hem zelfs een voornemen opvatten, om het ambt van Kanselier neder te leggen, hetwelk hij echter niet volbrengen kon. Ondertusschen vereenigde zijne geneigdheid zich sedert het jaar 1413 meer met de inzigten van het Hof, of eigenlijk van de partij van het Huis van *Orleans*. Hij had in dit jaar geen gering gevaar doorgestaan; want als hij de razende buitensporigheden van het graauw, van de *Burgondische* partij, in eene predikatie bestraft, en hetzelve den toorn van God gedreigd had, kon hij zijn leven tegen deszelfs verbittering niet anders beveiligen, dan dat hij zich zelven een tijd lang in de Hoofdkerk verborgen hield; en toch werd zijn huis geplunderd. In September van dat jaar hield hij eene redevoering in het *Fransch*, als Afgevaardigde der Universiteit, voor den Koning en de Prinsen; in welke hij de stellingen van PETIT wederleide, als eene dwaling van het geloof en zeden, strijdig met het

het verbod van niet te dooden, en met de woorden: Wie het zwaard neemt, zal door het zwaard omkomen; verder, dat deze onderſtelling de verwoesting van het Gemeenebest en van elken Vorst zou veroorzaken, veel bedrog, verraad en meineed voortbrengen, en als zij hardnekkig voorgeſtaan wordt, iemand tot een' Ketter moet maken. Onder anderen drong GERSON daar op aan, dat men zelfs Heidenen en Ongeloovigen woord en trouwe houden, en bij een bezworen verdrag blijven moet, alhoewel de andere partij dat verbroken heeft. — De Univerſiteit, die reeds in het jaar 1410 van den Hertog van *Orleans* gevergd was, om de ſtellingen van PETIT te onderzoeken, bediende zich thans van hare vrijheid, en bevestigde plegtig, het geen GERSON daartegen gezegd had. Op haar verzoek belastte de Koning den Bisſchop van *Parys* met den Inquiſiteur van *Frankryk*, den Dominikaan JOAN POLET en anderen, de gemelde ſtellingen naauwkeurig te onderzoeken. Deze hielden daar over vele zittingen, tot eindelijk den 23ſten Februarij 1414 de verdediging van PETIT en negen ſtellingen daar uit afgeleid, veroordeeld, en de eerſte twee dagen daar na openlijk verbrand werd. In de volgende maand veroordeelde de Koning ook door een bijzonder plakaat deze vermaarde Apologie, en gebood het Parlement, om die genen als misdadigers te ſtraffen, die zich naar derzelver grondregelen zouden gedragen. Eer nog het eerſte vonnis bekend gemaakt werd, had de Bisſchop, op begeerte der Hooge School, den Hertog van *Burgondië* laten vragen, of hij die leerſtellingen aannam? waar

op hij ten antwoord gekregen had, dat de Hertog zich voor noch tegen PETIT wilde uitlaten, dan in zoo ver hij gelijk had. GERSON bragt het intusschen daar toe, dat de Koning nog in December 1414 de meermalen gemelde leerstellingen door een nieuw bevel verwierp. GERSON zelf liet zich ook, in eene Lofrede, welke hij op den Hertog van *Orleans* houden moest, vrij scherp uit, tegen den Hertog van *Burgondië*.

Nu scheen de twist over de verdediging van PETIT geheel beslist te zijn. Ook gaf de Koning aan zijne Gezanten op de Kerkvergadering te *Konstans* in het jaar 1414 last, om van deze zaak geen gewag te maken op de vergadering, hoedanigen last de Hertog van *Burgondië* ook aan zijne Afgevaardigden gegeven had. Evenwel liet deze in het jaar 1415 aan de *Fransche* Natie op deze vergadering eenen Brief overgeven, waar door deze zaak op nieuw verlevendigd werd. Hij klaagde in denzelven, dat men hem van Ketterij verdacht wilde maken, en begeerde, dat zijne lasterende vijanden gestraft, en dat alle onderzoekingen op de vergadering, die hem of den Monnik PETIT betroffen, in tegenwoordigheid van zijne Gezanten zouden behandeld worden.

Hier tegen protesteerden de beide Koninklijke Gezanten GERSON en PIETER van *Versailles*, een Benedictijner en Professor der Godgeleerdheid, doch in hun eigen naam, begeerende, dat de vergadering daar over vonnissen zou; gelijk dezelve dan ook eene Kommissie tot het onderzoek der geloofszaken benoemde. MARTIN PORREE, Bisschop van *Arras*, een

eén Dominikaan, een der Gezanten van den Hertog, drong aan, dat het vonnis van den Bisfchop van *Parys* met de zijnen te niet gedaan, en dewijl 'er geen befchuldiger verfchenen was, dat zoo wel de *waarheden* van PETIT, als de ftellingen, hem door GERSON toegefchreven, in derzelver *Probabiliteit* gelaten zouden worden. Overigens wilde hij niet verhinderen, dat de leere van *Tijrannenmoord*, na behoorlijk bepaald te zijn, veroordeeld werd. GERSON daar tegen bewerkte, dat het bovengemelde vonnis door de vergadering mogt bekrachtigd worden.

Zonderling was het ondertusfchen, dat, terwijl GERSON in naam der Hooge School van *Parys* dus ijverde, een gedeelte derzelve zich verklaarde, daar geen deel in te nemen; waar onder de *Regtsgeleerde Faculteit*, (*Facultas Decretorum*,) beweerende, dat PETIT niet geleerd had hetgeen, waar men hem van befchuldigde, en dat GERSON van *Konftans* tehuis ontboden moest worden. Doch, nadat de Koning omtrent 40 leden der Hoogefchool uit de ftad gebannen had, kwam dezelve in het jaar 1416 eenparig in het gevoelen van GERSON. In de vergadering zette men ondertusfchen dezen twist niet zonder bitterheid voort; men kon het zelfs niet eens worden, of de betwiste ftellingen tot het geloof behoorden, en dus door de Kerkvergadering moesten beoordeeld worden. Eindelijk deed de Kommisfie den 15den Januarij 1416 uitfpraak, en verklaarde het vonnis van den Bisfchop van *Parys* voor nietig en van geene waarde, waar op een appel van de zijde der *Franfche* Gezanten volgde, en eene nadrukkelijke re-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

redevoering van GERSON aan de Gezanten van den Hertog van *Burgondië*, en menigvuldige raadplegingen zonder uitslag.

Toen deze twist op de vergadering te *Konstans* op het hoogst gedreven werd, stond de Pausselijke Stoel ledig. MARTIN V kwam op denzelven tegen het einde van het jaar 1417; en van hem kon men, naar het scheen, eene beslissende uitspraak verwachten; te meer, dewijl juist toen een geschrift van gelijken inhoud van JOAN van *Falkenberg*, een *Dominikaner*, groot opzien maakte, hetwelk hij op bevel van de Duitsche Ridderorde had opgesteld tegen den Koning van *Polen*, JAGELLO en zijn Rijk, en waar in alle Koningen, Prelaten en Christelijke Volken werden aangemaand, om dien Koning met zijne onderdanen uit te roeijen. „ De Koning," zeide de Schrijver daar in, „ is, als een boos Vorst en Afgod, en de *Polen*, die hem dienen, zijn afgodendienaars. Beiden verdienen slechts gehaat te worden, het zijn ketters en onbeschaamde honden, die tot hun uitbraaksel of tot hun ongeloof wederkeeren. Het is daarom verdienstelijker, de *Polen* en hunnen Koning om te brengen, dan Heidenen. De Wereldlijke Vorsten, die dit doen, en den *Poolschen Adel* op zullen hangen, zullen daar door de hemelsche heerlijkheid verdienen; maar die genen, die ze dulden of ondersteunen, zijn verdoemd." Dit geschrift werd in Junij 1417 veroordeeld en ten vure gedoemd, en de opsteller in de gevangenis gezet. MARTIN, die als Kardinaal dit vonnis onderteekend had, wilde het echter als Paus niet bevestigen, dewijl

wijl de Duitsche Ridderorde bij hem aanhield, om het te vernietigen of te verzachten. De *Polen* beriepen zich op eene toekomende Kerkvergadering. Even zoo vergeefs wachtten de *Franschen*, dat de Paus de verdediging van PETIT veroordeelen zou. De vrees voor den Hertog van *Burgondië* hield den Paus terug, en de *Franschen* moesten zich vergenoegen, dat de vergadering de hoofdstelling van PETIT scheen veroordeeld te hebben in dien zin, in welken zij dezelve namen. Doch in den grond hadden zij niets gewonnen, dewijl de tegenpartij volstrekt ontkende, dat PETIT zijne stelling in dien zin beweerd had. Hierom klaagde GERSON, na het afloopen der Kerkvergadering, in het jaar 1418, in een klein geschrift: *Dialogus apologeticus*, zeer levendig, niet zoo zeer over de Kerkvergadering en over den Paus, als over de driften van velen, die op de vergadering tegenwoordig waren.

In dezen twist is dit bijzonder merkwaardig, dat men daar in de eerste uitdrukkelijke verdediging en bestrijding ontmoet van het *Probabilismus*, over hetwelk in de laatste eeuwen zoo veel gestreden is, of van die leere, dat ongeoorloofde handelingen, door de menigte der genen, die zich voor dezelve verklaren, bijzonder van aanzienelijke Leeraren, eene soort van *Probabiliteit*, of schijn van geoorloofdheid, bekomen. Nog meer, de zoo zeer bestredene leer van PETIT, en met dezen de Hertog van *Burgondië* zelve, heeft in de nieuwste tijden eenen scherpzinnigen verdediger gevonden in den beroemden Regtsgeleerden te *Wittenberg*, AUGUSTIN VAN LEYSER, in

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

in eene Akademische Verhandeling. *Diss. qua memoriam Jo. Burgundi et doctrinam Jo. Parvi de caede perduellium vindicat. Viteb.* 1735.

De gevolgen van dezen twist waren voor GERSON alleronaangenaamst. Dewijl hij den Hertog van *Burgondië* zoo zeer beleedigd had, die juist bij het sluiten der vergadering van *Konstans* weder de overhand in *Frankryk* had, durfde hij niet naar zijn vaderland keeren, maar begaf zich in het jaar 1418 naar het stadje *Katenberg* in *Tyrol*, de Hertog van *Oostenryk* gaf hem vervolgens eene plaats onder de Professoren te *Weenen*. Doch in het jaar 1419 ging hij naar *Lyons* in het *Coelestiner* Klooster aldaar, waar zijn Broeder *Prior* was. De Hertog van *Burgondië* was onlangs vermoord, en de gemelde stad getrouw aan den Daufijn. Hier leefde hij zijne overige dagen gerust, zich bezig houdende met het schrijven van verscheidene stichtelijke schriften, en het onderwijs van kinderen. Den dag voor zijnen dood bragt hij zijne kleine leerlingen in de Kerk ter Misse, en liet hen met geslotene deuren bidden: God, mijn Schepper! ontferm u over uwen armen knecht, JOAN GERSON! Hij stierf den 12den Julij 1429. Zijne gezamenlijke schriften zijn door LUDW. ELL. DU PIN het volledigst uitgegeven in 1706 in V Deelen in Folio.

Karakter van GERSON.

Men kent GERSON uit de Geschiedenis als een' man van hoogen, onverschrokkenen en standvastigen geest, die roemwaardige ontwerpen met edelen moed wist door te zetten. Hij maakte een gelukkig begin, met de Pausen binnen hunne oude palen terug te

te wijzen; hij handhaafde tegen hen de regten der Vorsten en der Kerkvergaderingen; hij verdedigde met kunde de vrijheden der *Fransche* Kerk en de voorregten der oorspronkelijke Geestelijkheid; hij bevorderde de Hervorming der Kerk in haren uitwendigen toestand met alle zijne vermogens, en bestreed vele grove soorten van Bijgeloof. Voor Christelijke Godzaligheid, zoo als hij 'er zich een denkbeeld van gemaakt had, was hij ijverig gezind; en men kan 'er niet wel aan twijfelen, of hij heeft door zijne predikatien en schriften niet weinig tot verbetering der zeden toegebragt. Maar zijne Theologische geleerdheid was slechts middelmatig. Alhoewel bekend met de oude *Romeinen*, en niet geheel ongeoefend in het maken van Latijnsche Verzen, had hij toch van hen den kieschen smaak in de behandeling der wetenschappen, en voornamelijk in het uitleggen der oude Schrijvers, niet geleerd. Gebrek aan Bijbelsche spraakkennis en aan oordeelkunde, was daar bij eene voorname hindernis. Het ontsnapte zijnen waarnemenden geest niet, hoe zeer de Godgeleerdheid veredeld kon worden, maar hij drong niet diep genoeg door in de bronnen en hulpmiddelen van derzelver verval. Alhoewel hij dikwijls goede grondregelen volgde, echter zijn 'er bij hem vele wankelende; bijzonder merkt men op, hoe menigmaal zijn gezond verstand en zijn navorschen in strijd is, met het gezag en geloof der Kerk; of liever voor hetzelve hebben moeten bezwijken. De verstandige onderzoeker en algemeen nuttige Godsdienst-Leeraar kibbelde nogtans zonder noodzake over

het

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

het Vagevuur; verketterde de vrienden van den Beker in het Avondmaal, en bevorderde den dood van JOANNES HUS. Zijn ſtijl heeft ook bijkans niets van het voorkomen der aloudheid. Met dit al, nademaal hij in kundigheden, nuttige werkzaamheid en moed boven alle Westerſche Godgeleerden van zijnen tijd uitmuntte, zoo is het niet vreemd, dat men hem den *allerchristelijkſten Leeraar*, (*Doctor Christianisſimus*,) genoemd heeft.

PETRUS D'AILLY.

Zijn Leermeester PETRUS D'AILLY heeft wel niets van belang over de godgeleerde leerwijze geſchreven; maar dat het hem ten minſte niet aan den goeden wil ontbroken heeft, om dezelve te herſtellen, blijkt uit zijne hier voor reeds beſchrevene *aanprijzing van de Heilige Schrift*. Een ander van zijne ſchriften, (*Principium in curſum Bibliae*, *praeſertim in Euangelium Marci*,) bevat een bewijs, dat de Godgeleerdheid ver boven de door menſchen uitgevondene wetenſchappen te ſtellen is. Wil men zijne wijdloopige Verhandeling *over de valſche Profeeten*, en twee andere *over de Drieëenheid*, als proeven aanzien van den weg, dien hij gewoon was in de *Theologie* te bewandelen, dan zal men 'er zich juist geen hoog denkbeeld van kunnen maken. Onder anderen oordeelt hij van de Starrenwigchelarij, welke hij vrij genegen was, met JOAN van *Salisbury*, dat zij eene edele en roemwaardige wetenſchap is; alleen dat zij zich binnen de palen van zekere matiging houden moet.

NICOLAUS van Cla-

Van D'AILLY en GERSON onderſcheidt zich nog hun gemeene vriend, een leerling van GERSON, maar die

die beter schrijft dan zijn Leermeester, NICOLAUS van *Clamenge* of *Clemangis*, op eene voordeelige wijze, gelijk zijn geschrift *van de oefening der Godgeleerdheid* bewijst. Even ver van *Scholastikerij* en van *Mijstikerij* wil hij de geheele bestemming, oefening en leerwijze van den Godgeleerden of Prediker, (want beiden zijn bij hem hetzelfde,) op het praktikale en algemeen nuttige voor alle andere Christenen gerigt hebben. Velen zullen misschien oordeelen, dat hij het geleerde Theologische onderwijs wat te laag gesteld hebbe in vergelijking met de bekwaamheid in het prediken, maar inderdaad heeft hij volkomen gelijk voor zijne tijden, in welken dat onderwijs onbruikbaar en jammerlijk, maar stichtelijke preeken eene der dringendste behoeften waren.

menge of Clemangis.

Daar in kwamen dus de beste verstanden onder de Godgeleerden der XVde eeuw met malkanderen overeen, dat hunne wetenschap eene hoofdverbetering noodig had. Maar omtrent de bijzondere voorwerpen dezer Hervorming, over derzelver grondregelen en hulpmiddelen, ook over hare uitgestrektheid waren zij het onderling niet eens; ook kwamen zij niet tot een regtmatig ontwerp, dewijl hun smaak nog niet genoeg gevormd was, en het hun zelven aan het denkbeeld van eene edelere Godgeleerdheid haperde. Wijsgeerige Godgeleerden scheenen hetzelve naauwkeuriger te kunnen treffen, maar ook dezen, of te diep in den band van zekere School gekneld, wier uitspraken alles alleen verklaren moesten, of, met alle bescheidenheid, nogtans weggesleept door de zucht, om hunne geleerdheid en

NICOLAUS van Cusa.

ſcherpzinnigheid overal te pas te brengen, vatten zij het niet in deszelfs ware ſterkte. Zulk een Schrijver was de Kardinaal NICOLAUS van *Cuſa* of *Cuſ*, een der zeldzaamſte Geleerden van dezen tijd, van wien wij reeds verſcheidene malen hebben moeten ſpreken. TRITTENHEIM (*) noemt hem „den voornaamſten Godgeleerden van zijnen tijd, zoo wel in de Heilige Schrift, als in de Wereldlijke Geleerdheid ongemeen geoefend; een zeer beroemd Wijsgeer, Redenaar en Wiskundigen, van eenen doordringende geest en welſprekendheid; wel bekend met het Hebreeuwsch, Grieksch en Latijn; van de deugdzaamſte zeden en uitnemende godsvrucht; een' opregt en ijverig vriend van het heil der zielen, die, als *Pausſelijk Legaat*, in *Duitschland*, veel nuts tot Hervorming der Kerk, en bijzonder der Benedictijner Orde, verrigt heeft." Doch gelijk TRITTENHEIM doorgaans ſterk is in loſſpraken, zoo heeft hij hier meer dan eene hoofdtrek vergeten. Deze waarlijk uitmuntende en zelf uitvindende Wiskundige, een twijfelaar uit gronden, en van eene zeldzame werkzaamheid, was tevens een van de ſlimſte Prelaten van deze eeuw. Hij had te *Bazel* voor de regten der Kerkvergadering aldaar tegen den Paus een hoofdboek geſchreven: *de Catholica Concordantia*, hetwelk onder alle zijne ſchriften ook de meeste opmerkzaamheid verdient. Maar naderhand ſloeg hij geheel over op de zijde van den Paus, van wien hij ook met hooge Kerkelijke waardigheden beloond werd.

(*) *De SS. Eccles. C.* 805.

werd. In zijn Boek *over de geleerde onwetendheid*, schijnt hij wel tegen de *Scholastieken* de zwakheid van het menschelijk verstand te stellen, maar spreidt zijne metaphijsische spitsvinnigheid en mathematische demonstreerkunst zoo zeer ten toon, dat het een voorkomen krijgt, als of hij juist het tegendeel van zijn Boek had willen bewijzen. De daar in doorschijnende neiging tot de mijstieke Godgeleerdheid, benevens de ruwe donkere stijl, welken men van eenen Wiskundigen niet zou verwachten, geven aan het werk eene duisterheid, welke zelfs eenige daar in verborgene vonken van nuttige waarheden bijna onzigtbaar maakt. Een groot deel der nakomelingschap kent CUSA alleen uit een klein geschrift, hetwelk voorzeggingen *van de laatste tijden* bevat. (*Conjectura de novissimis diebus*;) deze ontleende hij uit de schriften der Joodsche Profeten, de Schriften, en de Openbaring van JOANNES. Veel schrijft hij daar in van den Antichrist. Deze vijand van het Christendom, zegt hij, zal de grootste van alle vervolgingen verwekken; de Kerk zal haren ondergang nabij schijnen te wezen, dewijl de Apostelen zelve haar verlaten en vlugten zullen; *niemand der opvolgeren van* PETRUS *of van eenen anderen Apostel zal staande blijven; zij zouden allen ergernissen lijden*; maar de opstanding der Kerk zal nog voor het jaar 1750 gebeuren.

MARSILIUS FICINUS, een ander vermaard Wijsgeer van deze eeuw, de hersteller van het *Platonismus*, geloofde in de Zamenspraak van PLATO, CRITO genoemd, de gronden van het Christendom ontdekt

MARSILIUS FICINUS

 te

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

te hebben. Evenwel is de echte PLATO zijn leidsman niet gebleven. Hij volgt ten laatste de *Alexandrynsche* Wijsgeeren of nieuwe *Platonisten*, zoekt even als deze PLATO en ARISTOTELES te vereeuwigen, en hij versmaadt zelfs de geheime wijsheid der *Kabbalisten* niet. Zijn vriend JOANNES PICUS, Graaf van *Mirandola* en *Concordia*, verbond de ongelijksoortigste hulpmiddelen tot eenen Wijsgeerigen Godgeleerden met malkanderen: Oostersche Taalkunde, Scholastieke, Kabbalistische en Arabische Wijsbegeerte, Bijbelsche Leerstellingen en eenige onderstellingen in menigte. Doch dit bleef nog in eene vermenging en gisting onder een, zoodat daar uit eerst in beter jaren, welke hij niet beleefd heeft, iets goeds voor de Godgeleerdheid kon voortgebragt worden.

LAURENT. VALLA.

Veel minder Wijsgeer, dan FICINUS, maar met de eigenschappen, welke aan dezen ontbraken, des te rijkelijker, vooral naar zijnen leeftijd, begaafd, werd LAURENTIUS VALLA de eerste hersteller der echte Theologische Leerwijze. Hij had de klassieke oudheid beoefend, en zich de kennis der Grieksche en Latijnsche Talen, de juiste gave van overzetten, het gevoel van het ware en schoone in de uitlegging en de bevallige en bespraakte schrijfwijze verkregen, welke in zijne *Aanmerkingen over het Nieuwe Testament* zich vertoonen, zoo wel als in zijne schriften over de Letterkunde. Hij durfde ook de onderneming wagen, om de *Geschiedenis* van den Christelijken Godsdienst en der Kerk van *Fabelen* te zuiveren, die aan de Kerkelijke bestuurders tot hier toe

zoo

zoo voordeelig geweest waren. Ook wees hij in de Wijsbegeerte dikwijls zeer onzacht de gebreken van ARISTOTELES aan; in één zijner fchriften, (*Dialogus de libertate arbitrii*,) fchijnt hij den Godgeleerden alle gebruik der Wijsbegeerte te verbieden, als hij zegt: „ Geen ijverig vereerder van de Wijsbegeerte kan God behagen," maar bij nader inzien, vindt men, dat hij alleen de *Peripatetifche* Wijsbegeerte van zijne tijden in het oog heeft.

Twist over het gebruik der Wijsbegeerte in de Godgeleerdheid.

Honderd jaren vroeger was wezenlijk in de *Griekfche* Kerk over het nut der Wijsbegeerte in de Godgeleerdheid getwist geworden. De bekende Gefchiedfchrijver, Staatsman en eindelijk Monnik, NICEFORUS GREGORAS, hield, bij gelegenheid der pogingen ter vereeniging, welke men van den kant der *Roomfche* Kerk bij de *Griekfche*, omtrent het jaar 1330 aanwendde, in tegenwoordigheid van den Patriarch van *Konftantinopolen* en eenige Bisfchoppen eene redevoering tegen deze vereeniging. In dezelve verweet hij aan de *Latijnen* hunne fcherpzinnige haarkloverijen, en beweert, dat de *Syllogismus* of Redenering door fluitredenen en gevolgtrekkingen bij de Godgeleerdheid geene plaats vindt. NICEFORUS fchijnt door het misbruik, hetwelk men ook in de *Griekfche* Kerk, alhoewel lang zoo erg niet, als in de *Latijnfche* door de *Scholastieken* gefchied was, bij het ontvouwen van Godgeleerde ftellingen, bijzonder van verborgenheden, van de Wijsbegeerte gemaakt had, verleid te zijn tot dit uiterfte. Daartegen had reeds in de later tijden der XIIIde eeuw één der *Griekfche* Godgeleerden, die zich voor het

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

leerstelsel der Latijnsche Kerk en dus ook voor de vereeniging der beide Kerken verklaarden, MANUEL CALECAS, het gebruik der Wijsbegeerte bij de Christelijke Geloofsleere des te ijveriger aangeprezen. Doch, hoe zeer CALECAS in den grond der zaak gelijk had, daar in viel hij weder in een ander uiterste, dat hij over den Bijbel gefilozofeerd wilde hebben, zonder deszelfs taal genoegzaam te verstaan.

Hervorming der Godgeleerdheid door REUCHLIN en ERASMUS.

ERASMUS was eigenlijk, op het einde van het tegenwoordig Tijdvak, de man, die de Godgeleerdheid in dit, gelijk in vele andere opzigten, zuiverde en verbeterde. Hij had na VALLA eenen nog naderen gelukkigen voorganger, namelijk JOAN REUCHLIN, wiens verdiensten hij ook in zijne schriften dankbaar vereerde. Deze, hoewel eigenlijk meer Regtsgeleerde en Staatsman, heeft echter aan de ware Geleerdheid en aan de kennis van den Godsdienst meer dienst gedaan, dan bijna al de openbaar aangestelde Leeraren der Godgeleerdheid van zijnen tijd. Hij gebruikte daar toe zijne hun geheel vreemde beoefening der *Hebreeuwsche* en *Grieksche* talen. Zijn twist met de *Keulsche* Godgeleerden, die zoo roemrijk eindigde, had ongemeen gewigtige gevolgen voor de Godgeleerdheid, de echte Godgeleerde leerwijze won daar door, de heerschappij der Monniken en Scholastieken werd geweldig geknakt, voor de vrijheid van denken en leeren werd ongemeen veel voordeels behaald, en de weg gebaand voor de genen, die in staat waren, om nog schitterender voortgangen in dit veld te maken.

ERASMUS maakte dezelve reeds in zijnen tijd. Hij

Hij teekende voor de beoefening der Godgeleerdheid den regten weg af, welken hij zelve bewandelde. De grondslag van deze leerwijze was de oude *Grieksche*, *Romeinsche* en *Bijbelsche* Spraakkunde; alleen het *Hebreeuwsch* was hem niet zoo gemeenzaam; gelijk hij zelfs bekent, dat hij, hetzelve noodig hebbende tot opheldering van het Grieksch des Nieuwen Testaments, niets geschreven heeft zonder zijnen THESEUS, dat is, gelijk hij zich zelven verklaart, JOANNES OECOLAMPADIUS te *Bazel.* Met deze *Taalkunde* paarde hij *de Oordeelkunde van den Tekst des Bijbels*, benevens de beste grondregels en waarnemingen van de bekwaamheid van *Overzetten* en de *Uitlegkunde.* In zijne vijf uitgaven van het Nieuwe Testament in het Grieksch, in de Latijnsche Overzetting van hetzelve, in de aanmerkingen en omschrijvingen, door hem daar bij gevoegd, zijn overal de blijken en bewijzen hier van te vinden. Ook heeft hij vele belangrijke proeven gegeven van zijne kennis der *Christelijke Kerkgeschiedenis* en Oudheden, der Kerkvaderen en der Geloofsleere. Hij was de eerste, die oordeelkundige uitgaven der voornaamste Kerkvaderen bezorgde. Zonder *Wijsgeer* te zijn in den hoogen zin van dit woord, ruimde hij toch aan de *Wijsbegeerte* eene eervolle plaats in in het gebied der Godgeleerdheid. Hij toonde bovendien door zijn eigen voorbeeld, welken *goeden smaak*, hoe veel *vernuft* en *welsprekendheid* een Godgeleerde noodig heeft, om zijne wetenschap bevallig en vruchtbaar te maken; hoe zeer hij in dezelve het groote verhevene en algemeen nuttige ver-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

kiezen, en eenen *vrijen geest van onderzoek* nooit opgeven moet. Eindelijk leerde hij ook in een bijzonder geschrift, (*Ecclesiastes*,) *den Prediker*, hoe veel hij van zijne godsdienstige kundigheden, en hoe hij dit bevattelijk en stichtelijk aan zijne Gemeente moet voordragen.

Doctores Biblici.

Doch terwijl ERASMUS, schoon zelve eigenlijk geen Godgeleerde van beroep te zijn, een voorbeeld was voor de Godgeleerden, openbaarde zich op de Hoogescholen onder de Leeraars der Godgeleerden zeer zelden eenige neiging voor eene betere leerwijze. Eén der weinigen, die eenen beteren weg bewandelden, was JAKOB LE FEVRE, uit *Etaples* geboortig, en daarom gemeenlijk JACOBUS FABER *Stapulensis* genoemd, Leeraar der Godgeleerdheid te *Parys*, een waardig vriend van REUCHLIN, en ook een tijd lang van ERASMUS. Maar hij kon het lot van deze lieden ook niet ontgaan, van verketterd en vervolgd te worden. En hoe zeer thans de Geleerdheid herleefde, echter had zij geen' invloed op het gros der Godgeleerden. De eenige kleine verandering, die in den toestand der Godgeleerdheid gebeurde, was, dat men hier en daar boven de uitleggers en napraters van LOMBARDUS, (*Doctores Sententiarii*, *Formati*,) aan die genen den voorrang gaf, die bij het bekomen der *Doctorale* waardigheid zich verbonden, om voorlezingen over den Bijbel te houden, (*Doctores ad Biblia*,) hoewel deze toch verpligt bleven, om die verklaringen der Schrift te volgen, welke in de Kerk waren vastgesteld; hier bij kwam, dat zij de oorspronkelijke talen des Bijbels niet verstonden.

Eene

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

MARTEN LUTHER.

Eene der zeldzame uitzonderingen maakte hier in de Monnik MARTEN LUTHER, die in het jaar 1508 van *Erfurt* als Hoogleeraar der Wijsbegeerte naar *Wittenberg* beroepen was. Hier werd hij reeds in het jaar 1509 tot *Baccalaureus op den Bijbel* benoemd. (*ad Biblia est admisſus.*) In het jaar 1512 werd hij *Doctor* der Godgeleerdheid, en tevens in de Theologiſche Faculteit aangenomen. Als de Monniken van zijn Klooster te *Erfurt* hem van meineed beſchuldigden, omdat hij de gemelde waardigheid bij hen niet had aangenomen, antwoordde hij hun daar op in het jaar 1514, dat dit onwaarachtig was, dewijl hij te *Erfurt* noch op den Bijbel, noch op het Leerboek van *Lombard* gezworen had (*). Maar ſedert maakte de *Bijbel*, welken hij zijne Godgeleerdheid noemde, en welks grondtalen hij reeds kende, en dien hij dagelijks ijveriger beſtudeerde, benevens AUGUSTINUS, wiens leerſtelſel hij over het geheel als het ſchriftmatigſte beſchouwde, zijne beſtendige hoofdbezigheid uit. Hij ſchreef daarom in het jaar 1516 aan zijnen vriend den *Prior* der *Augustijnen* te *Erfurt*, JOAN LAGE: „ Onze Godgeleerdheid en de Heilige AUGUSTINUS maken goede voortgangen. Zij heerſchen door de werking van God op onze Univerſiteit. Van de Voorlezingen over LOMBARDUS betoont men een' zonderlingen afkeer; en niet ligt kan iemand zich Toehoorders beloven, indien hij niet deze Godgeleerdheid, dat is, den Bijbel, of den Heiligen AUGUSTINUS, of eenen

(*) LUTHER *Ep. T.* I. *p.* 7.

Duitsche Theologie.

eenen anderen Leeraar van Katholijk gezag, voordragen wil (*)."

Het was dus geen wonder, dat een Leeraar van zulke gezindheden eene zekere genegenheid voor het *Mijstieke* koesterde, en terwijl hij derzelver gebreken door de vingeren zag, of nog niet genoeg kende, een bijzonder genoegen vond in geschriften, welke den Godsdienst voor het hart en de bevinding bearbeidden. Hij gaf in het jaar 1516 het werkje van eenen ongenoemden: *de Duitsche Theologie*, uit, met eene voorrede. De Schrijver van dit werkje wordt gezegd geweest te zijn een *Duitsch Heer*, een *Priester* en *Custos* in het Duitsche Heeren Huis te *Frankfort*. Men weet nog naauwkeuriger, dat hij EBLAND of EBLEND geheeten heeft. Het geschrift zelve is geene eigenlijke Godgeleerdheid, maar slechts onder 39 afdeelingen eene aanwijzing, hoe de mensch langs de drie vermaarde trappen of wegen, van reiniging, verlichting en vereeniging, tot volmaaktheid komen kan; dat men zich daarom niets goeds aanmatigen, maar slechts van het kwade de schuld geven moet, en niet hopen, dat men tot het ware licht en erkentenis, tot het leven van CHRISTUS, met vele vragen, of van hooren zeggen, of met lezen en studeren, noch met groote hooge kunsten en meesterschappen, geraken zal; maar alleen, wanneer men zich zelven verloochent, alles verlaat en verliest om CHRISTUS wil; dat dus voornamelijk geestelijke armoede en geestelijke ootmoed daar toe vereischt

(*) *Epist. l. c. p.* 35.

eischt worden. Tot bevestiging van deze leere wordt TAULER aangehaald, van wiens Predikatien wij vervolgens fpreken zullen.

Oordeelkunde des Bijbels.

Daar de oude Geleerdheid thans weder begon te herleven, begon de Bijbelfche *kritiek* of oordeelkunde door deze onderfteund het eerst te ontluiken. Dezelve was geheel verwaarloosd gebleven. Daar werden wel zeer vele affchriften gemaakt van de *Vulgata* of oude Latijnfche Vertaling, maar men dacht aan geene verbetering door eene behoorlijke oordeelkunde. Men had wel reeds in vorige tijden als oordeelkundige hulpmiddelen de zoogenoemde *Correctoria Bibliae*, waar van wij reeds gefproken hebben, die echter niet meer tot verbetering der gemelde Overzetting dienden, dan de *Mafora* der Joden voor den Hebreeuwfchen Tekst van den Bijbel.

Men had wel Griekfche en Hebreeuwfche Handfchriften des Bijbels, bijzonder in Kloosterbibliotheeken, maar des te minder waren 'er, die in ftaat waren, om ze te gebruiken. Uit gebrek aan kundigheden werden zelfs fommige Handfchriften voor de echte eigene Handfchriften der Bijbelfchrijveren gehouden. Zoo meende men van den Hebreeuwfchen Tekst der vijf Boeken van MOZES, een Handfchrift van de hand van EZRA te bezitten te *Bologna*, alhoewel het Handfchrift niet ouder is dan uit de IXde eeuw. De Joden hadden het aan de *Dominikanen* in het begin der XIVde eeuw gefchonken, en misfchien hetzelve zoo hoogen ouderdom toegefchreven, om dit gefchenk te waardiger te maken. Even zoo geloofde Keizer KAREL IV, in het jaar 1354 in *Italië* gekomen, ligtelijk, als

als men hem vertelde, dat in de Kerk te *Aquileja* een Latijnsch Euangelie gevonden werd, hetwelk de Euangelist MARCUS eigenhandig zou geschreven hebben. Hij verkreeg zestien bladen van hetzelve, welke hij naar *Praag* zond, en daar met veel eerbied liet behandelen; het grootste gedeelte van dit Handschrift is in het jaar 1420 in de Bibliotheek van den Heiligen MARCUS te *Venetië* gebragt, alwaar het voor lang vergaan is. Ook heeft men het fabelachtige van het voorgeven der hooge oudheid van dit Handschrift reeds voor lang overtuigend aangetoond.

Waarschijnlijk is onder de vervolgingen, welke de Joden van tijd tot tijd in deze eeuwen hebben ondergaan, ook eene menigte Handschriften van den Hebreeuwschen Tekst verloren geraakt. Onder de overgeblevenen worden de Spaansche Handschriften voor de beste gekeurd; dezelve zijn meestal bij hunne vlugt uit *Spanje* naar het Oosten overgebragt. Alhoewel de *Masora* niet zoo volkomen was, als de *Joden* ze wel roemden, echter hadden nog geene Christelijke Godgeleerden een' nuttiger arbeid ondernomen.

Ook waren de Joden de eersten, die den Hebreeuwschen Tekst des Bijbels lieten drukken. De eerste volledige uitgave van denzelven zag te *Soncino*, een stadje in het *Milaneesche*, het licht, in het jaar 1488. Daar op volgde eene uitgave te *Brescia* in het jaar 1494 in Octavo, van welke LUTHER zich bediend heeft bij zijne overzetting des Ouden Testaments; wordende het exemplaar, door hem gebruikt,

bruikt, nog bewaard in de Koninklijke Boekerij te *Berlin*. Vervolgens werd deze Tekst binnen weinige jaren door de Joden in herhaalde uitgaven meer algemeen gemaakt.

Complutensische Polijglotta.

Maar de Christenen waren in deze tijden ver af, van soortgelijken ijver te betoonen. De Boekdrukkunst was reeds voor meer dan 50 jaren uitgevonden, eer 'er nog een gedeelte van den Griekschen Tekst des Nieuwen Testaments in druk verscheen; alleen werden in het jaar 1494 achter CONSTANTINI LASCARIS *Rudimenta Grammatica*, en in het jaar 1504 achter de gedichten van GREGORIUS van *Nazianzus* de eerste Hoofdstukken van het Euangelie van JOANNES gedrukt. Maar in het jaar 1505 liet de vermaarde Kardinaal XIMENES DE CISNEROS, Aartskanselier der Koningrijken van *Kastilien*, Aartsbisschop van *Toledo*, Geestelijke, Geleerde, Staatsman en Veldheer, bijna in gelijke mate, een Genootschap van geleerde lieden bijeen komen, die den oorspronkelijken Tekst des Bijbels zoo naauwkeurig mogelijk ter uitgave zouden bezorgen; ten dien einde deed hij van alle kanten oude Handschriften opzamelen en bijeenbrengen; de geheele onderneming kostte hem meer dan 50,000 Dukaten. Van het jaar 1514 tot 1517 werd dus de *eerste Bijbelpolijglotte* te *Alcala de Henares*, in het Latijn *Complutum* afgedrukt. Dit blijft altijd een schatbaar werk, alhoewel 'er vele aanmerkingen op te maken zijn, bijzonder heeft men in de XVII en XVIIIde eeuw hevig getwist, of de Handschriften, welke de uitgevers als zeer oud en schatbaar geroemd hebben, niet

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niet veel meer vrij nieuwe en niet heel gewigtige geweest zijn? en bijzonder, of de uitgevers de plaats 1 *Joann.* V. 7. niet uit een Handschrift, hetwelk naar de *Vulgata* veranderd was, genomen, of wel zelve uit de *Vulgata* vertaald en ingevoegd hebben?

Niet min zeldzaam en merkwaardig is eene uitgave der *Psalmen*, welke AUGUSTIN. GIUSTINIANI, een *Dominikaner* Monnik uit *Genua*, en Bisschop te *Nebbio*, in zijne vaderstad in het jaar 1516 in een deel in Folio heeft uitgegeven.

Uitgave van het N. T. door ERASMUS.

De *Complutensische* druk van het Nieuwe Testament was wel reeds in het jaar 1514 in gereedheid. Doch, dewijl de geheele *Polijglotte* eerst na den dood van den Kardinaal XIMENES, in het jaar 1522, na verkregen verlof van den Paus, openlijk mogt verspreid worden, zoo moet de uitgave van het Grieksche Nieuwe Testament, welke ERASMUS te *Bazel* in het jaar 1516 in Folio uitgegeven heeft, als de eerste van allen aangezien worden. ERASMUS bediende zich tot dezelve van vijf Grieksche Handschriften, welke men bijzonder te *Bazel* bezat, welke juist niet van hoogen ouderdom en ook niet geheel volledig waren; een van dezelve was hem door REUCHLIN bezorgd, bevattende de Openbaring van JOANNES, doch alzoo dit laatste op het einde gebrekkig was, zag hij zich genoodzaakt, hetzelve door vertaling uit de *Vulgata* aan te vullen. De plaats 1 *Joann.* V. 7. vond hij niet in zijne Handschriften, waarom hij ze ook weggelaten heeft, alzoo hij de *Complutensische* uitgave nog niet gezien had, en dus naar dezelve niet oordeelen kon. ERAS-

MUS

MUS had niet meer dan vijf maanden aan dezen arbeid besteed, waarschijnlijk verhaast zijnde door den Drukker JOANN. FROBENIUS, waarom men zich te meer over zijne schranderheid van oordeel en algemeen nuttige geleerdheid, gepaard met eene toen geheel ongewone vrijmoedigheid, welke hij in deze uitgave ten toon gespreid heeft, moet verwonderen, terwijl hem dit tevens moet ontschuldigen, als hij niet overal in de keuze der verschillende lezingen eenen vasten stap gehouden heeft.

ERASMUS vervaardigde insgelijks eene nieuwe vertaling van het nieuwe Testament, welke de eerste is, die in de jongere eeuwen vervaardigd is geworden. VALLA had wel daar toe een voornemen gehad, maar de Paus wist 'er hem van af te trekken, evenwel kon deze niet verhinderen, dat VALLA in zijne *aanmerkingen over het Nieuwe Testament* op zeer vele plaatsen de *Vulgata* zocht te verbeteren. JAKOB LE FEVRE ondernam, gelijktijdig met ERASMUS, de *Vulgata* te beoordeelen, maar zijne aanmerkingen zijn eerst in later tijden in het licht gekomen. ERASMUS kon zijne Overzetting onder het oog van eenen Paus, zoo als LEO X was, veilig in het licht brengen. Verscheidene Godgeleerden van zijne Kerk, gelijk SUNICA van *Spanje*, en LEY in *Engeland*, vielen dezelve hevig aan, doch de vleijende goedkeuring, welke LEO X aan dezelve gaf, in eenen bijzonderen Brief van het jaar 1518, welken ERASMUS ook voor de tweede uitgave van zijn werk in het jaar 1519 plaatste, verhinderde ten minste, dat de *Spaansche Inquisitie* dit, gelijk zijne

ove-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Uitlegkunde des Bijbels van J. GERSON.

overige schriften, niet op de lijst der verbodene Boeken plaatste. In den grond is het geene geheel nieuwe Overzetting, maar alleen de *Vulgata* op ontallijke plaatsen naar den *Griekschen* Tekst verbeterd.

Gelijk men tegen het einde van dit Tijdvak reeds gelukkige stappen deed ten aanzien van de Bijbelsche oordeelkunde en vertalingen, zoo gebeurde hetzelve ten aanzien van de *Uitlegkunde*. Hier hadden insgelijks tot nu toe gebrek aan Taalkunde, eene reeks van vooroordeelen, en gebrek aan vrijheid in het onderzoek, alle goede pogingen verhinderd of gestremd. Evenwel heeft reeds JOANNES GERSON sommige goede gedachten omtrent den *letterlijken zin* der Heilige Schrift opgegeven in zijne *Propositiones de sensu litterali s. scripturae, et de causis errantium*, hoewel in dezelve dit heerschende blijft, dat hij, gelijk al de overige Godgeleerden van zijnen tijd, den woordelijken zin des Bijbels alleen uit de uitspraken der Kerkvaderen, Pausen en Kerkvergaderingen afleidt, en die genen voor strafbaar houdt, die hier uit andere bronnen putten wilden. Hij zelve schreef eene *Harmonie der Euangelisten*, onder den titel: *Monotessaron, seu unum ex quatuor Euangeliis*, en eene uitlegging van het Euangelie van MARCUS: *Lectiones duae perutiles super Marcum*. Zijne *Verklaring*, of *Godvruchtige Beschouwing over de zeven Boetpsalmen*, bevat omschrijvingen der Latijnsche Overzetting, toepassing op de gemoedsgesteldheid van een' berouwhebbend zondaar, en eene bestendige rigting in het gebed tot CHRISTUS. Nog vruchtbaarder aan eigene invallen en

en uitleggingen is zijne verhandeling over het Hooglied, *Tractatus, ſive Sijmplasma ſuper Cantica canticorum.* Doch alle ſoorten van toenmaals geliefde uitleggingen heeft GERSON bijeengevat in een wijdloopig geſchrift over den *Lofzang van* MARIA, (*Collectorium ſuper Magnificat,*) alle welke uitlegkundige ſchriften genoeg bewijzen, dat GERSON wel de Heilige Schrift en de Christelijke Godzaligheid hoogſchat en ijverigst zoekt te bevorderen, maar dat hij daar toe den regten weg niet verkoren noch bewandeld heeft.

Scholastieke en Mijſtieke Uitleggers.

Heeft een man als GERSON zoo weinig waarde in de uitlegkunde, men kan dan daar uit ligt beſluiten tot de waarde van den gemeenen hoop van *Mijstieke* en *Scholastieke* uitleggeren, de laatſte echter ſchreven meer over hunnen LOMBARDUS, dan over de Heilige Schriften. Een van de weinigen, die hier eene uitzondering maakten, was ROBERT HOLCOTH of HOLKOT, een Engelsch Dominikaner en Leeraar der Godgeleerdheid te *Oxford*, alwaar hij in het jaar 1349 overleden is. Hij heeft verſcheidene ſchriften over den Bijbel nagelaten, welke uit Voorlezingen ſchijnen ontſtaan te zijn. Zijne algemeene Verhandeling *de ſtudio S. ſcripturae* is verſcheidene malen gedrukt. Zoo heeft men ook zijnen Commentarius over de *Spreuken* en het *Hoogelied van* SALOMO, maar bijzonder de Voorlezingen over het *Boek der Wijsheid*, ſedert het jaar 1481 zeventien malen in druk uitgegeven. Ook verſchenen zijne *Moralitates S. ſcripturae pro Euangelizantibus verbum Dei*, of

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Moralitates pulchrae Historiarum in usum Praedicatorum, te *Venetië* in 1505 in 8vo.

DIONYSIUS de Karthuizer.

Mijstieke Schriftuitleggers zullen wij ontmoeten, als wij van de *Mijstieke* Godgeleerdheid spreken, doch hier moeten wij eenige oogenblikken vertoeven bij DIONYSIUS van *Rykel*, die gemeenelijk ook DIONYSIUS de *Karthuizer* genoemd wordt. Zijn eigenlijke naam was DIONYSIUS van *Leewis*; maar hij kreeg zijnen bijnaam van zijne geboorteplaats, een vlek in het Bisdom *Luik*. Hij trad te *Roermonde* in *Gelderland* in de Orde der *Karthuizers*, en is daar ook gestorven, in het jaar 1471, in den ouderdom van 77 jaren. TRITTENHEIM (*) roemt hem als een' groot vriend der Heilige Schrift, en een' geoefend kenner van dezelve, die, zegt hij, zich aan het gebed en het bespiegelend leven met zoo veel ijver had toegewijd, dat men meenen zou, dat hij nooit iets heeft kunnen schrijven, en die in het schrijven en lezen zoo naarstig was, dat men zou denken, dat hij zich nooit aan het gebed of de bespiegeling had kunnen overgeven. Hij geeft vervolgens eene lijst op van zijne schriften, waar uit blijkt, dat hij over LOMBARD en over de geheele H. Schrift, een leerboek der Theologie en Filozofie, vele Predikatien, Overdenkingen over het lijden van CHRISTUS, den lof van God, en der Maagd MARIA, over de Boeken van DIONYSIUS den *Areopagiet*, over verscheidene leerstellige en zedekundige on-

(*) *De SS. Eccl. C.* 120.

onderwerpen, over de bewaking van het hart, van inwendigen vrede, van den weg der reiniging, van de inwendige hervorming, van het beschouwelijke leven, van het gebed, van het gezag van den Paus en de Kerkvergadering, van de Hervorming der Kerk en der Kloosteren, tegen de *Simonie* en de meerderheid der Prebenden, tegen den *Koran* en de *Muhammedanen*, over de aan hem medegedeelde openbaringen geschreven heeft. De Jesuit LABBE beloofde, zijne werken, in XII Deelen in Folio, in het licht te zullen geven, doch hier van is niets gekomen. De meesten zijn echter afzonderlijk gedrukt. In een derzelven, (*de quatuor novissimis*,) berispten ijverige Leeraars zijner Kerk, dat hij daar in, volgens eenige gezigten, beweerd heeft, dat de zielen in het Vagevuur van hare zaligheid niet zeker zijn; waarom het ook op de lijst der verbodene Boeken geplaatst is geworden. Hij stierf met den roem van eenen Heiligen, en kreeg den eervollen bijnaam van *Doctor ecstaticus*.

Mammotrectus, een uitlegkundig Schoolboek.

Nog moet hier gewag gemaakt worden van een nieuw hulpmiddel der Schriftverklaring, hetwelk nog slechter is dan al het overige, maar te gelijk de onkunde en grove behoefte van vele Geestelijken van deze tijden openbaart. Het is het vermaarde *Mammotrectus*, eigenlijk een verbasterd woord, *μαμμόθρεπτος*, *een*, *die aan de borst zuigt*, waarschijnlijk overgenomen uit eene plaats van AUGUSTINUS (*), waar hij zegt: *Mammothreptus*, *quales dicuntur pueri*, *qui diu sugunt*, *quod non decet*. Ei-

(*) *Serm*. II. *in Psalm*. XXX. *T*. IV. *Opp*. *p*. 120.

Eigenlijk is dit Boek gepast voor de bekwaamheden van ſchoolknapen, gelijk de Schrijver in de Voorrede zelve bekent. Deze Schrijver was JOANNES MARCHESINI, een *Franciskaner*, uit *Reggio* in het gebied van *Modena*, die zijnen arbeid in het jaar 1466 voltooid heeft; uit medelijden, gelijk hij ſchrijft, met de onwetendheid der arme Geestelijken, aan welken het Predikambt wordt opgedragen, had hij beſloten, den Bijbel en andere Boeken, die in de Kerk voorgelezen worden, door te loopen, en de beteekenis van moeijelijke woorden in denzelven, met derzelver accenten en geſlachten aan den armen Lezer bekend te maken, zoo ver hij die naar zijne kennis uit andere ſchriften putten kon; opdat zij daar uit zoo wel de *Etymologie* als *Proſodie* zouden kunnen leeren. (*ut ſic ethimologia ſenſu edificet intellectum, et aures demulceat ſonoritas proſodiae.*) Dit Boek, een ellendig broddelwerk, is evenwel in de XVde eeuw ten minſte achttienmalen gedrukt geworden.

NICOLAUS van Lyra Postillae in Biblia.

Evenwel begon, ſedert de XVde eeuw, uit deze duisternis een beter licht op te gaan, en tegen het begin der XVIde eeuw brak het helderder door; alleen de meeste uitleggers durfden 'er niet voor uitkomen. NICOLAUS van *Lyra* was de eerſte, die met kennis der Hebreeuwſche taal de uitlegging des Bijbels ondernam. Hij had zijnen naam naar een vlek in *Normandië*, waar hij in de laatſte tijden der XIIIde eeuw ter wereld kwam; omtrent het jaar 1291 trad hij te *Verneuil* in de Orde der *Franciskanen*, en onderwees vervolgens vele jaren lang te

Pa-

Parys de Godgeleerdheid; alwaar hij in het jaar 1340 overleden is. Men heeft tot in de XVIIIde eeuw toe getwijfeld, of LYRA, wiens naam ook somtijds LIRA geschreven wordt, een geboren Christen, dan of hij een gedoopte Jood geweest is; hij heeft, volgens de lijst zijner schriften bij TRITTENHEIM, eenen Commentarius geschreven over het Leerboek van LOMBARDUS, en zoo wel *letterlijke verklaringen* over den geheelen Bijbel, als *zedelijke* over een groot deel van denzelven; en bovendien een Boek over het *ligchaam* van CHRISTUS, Predikatien en geschriften tegen de *Joden*, waar bij men nog mag voegen een geschrift over het leven en de daden van den Heiligen FRANCISCUS, en eenige kleine Verhandelingen, waar onder deze de merkwaardigste zijn: *Tractatus de differentia nostrae translationis ab hebraica littera in Vet. Testamento*; en *Quaestiones de V. et N. Test. sive liber differentiarum N. et V. Test. cum explicatione nominum hebraeorum.* Maar de ongemeene roem, welken men hem gegeven heeft, rust op zijne uitlegging over den Bijbel, welke den titel voert: *Postilla* of *Postillae perpetuae in Biblia*; van daar, dat men op zijn graf in het Franciskaner Klooster te *Parys* onder anderen het volgende plaatste, *Postillavit Biblia ad litteram*, en dat hij den naam kreeg van *Postillator.* Dit werk werd in het jaar 1471 het eerst gedrukt te *Rome* in V Deelen in Folio. De groote toejuiching, met welke men dit werk ontvangen heeft, wordt ook uitgedrukt met deze woorden: *si Lyra non lyrasset, totus mundus delirasset.* Ook heb-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hebben de *Proteſtanten*, en LUTHER vooral, den Schrijver den lof, die hem, zijnen leeftijd in aanmerking genomen zijnde, toekwam, geenszins onthouden.

TOSTATUS

Alhoewel LYRA niet zelden, door de vooroordeelen van zijnen tijd, den regten weg, die tot den woordelijken zin der H. Schrift leidde, verliet, om met moeite op de bijpaden van haarkloverijen om te zwerven, echter hield hij ſteeds den letterlijken zin in het oog, welke hij kort en duidelijk trachtte voor te dragen. Velen echter, die meer genoegen vonden, dat de Schrift op eene Scholastieke wijze beoefend werd, gaven aan den monſterachtigen arbeid van ALFONSUS TOSTATUS den voorrang, welke honderd jaren na LYRA het licht zag. TOSTATUS, eigenlijk TOSTADO, was geboren te *Madrigal*, een Dorp in het *Spaanſche Estremadura*, in het jaar 1400. Hij werd door Paus EUGENIUS IV tot het Bisdom van *Avila* verheven, in hetwelk hij in het jaar 1455 overleden is. Zijne Tijdgenooten verhieven hem boven LYRA; dezen noemden zij den *duidelijken en nuttigen Leeraar*, (*Doctor planus et utilis*,) maar den Spaanſchen Bisſchop beſchouwden zij als een wonder van geleerdheid, zoo als men ziet uit eene plaats in zijn grafſchrift:

Hic ſtupor est mundi, qui ſcibile discutit omne.

Behalve eenige Godgeleerde Schriften; een ander tegen de Geestelijken, die Bijzitten hielden; eenen in het *Spaansch* geſchrevenen *Commentarius* over de *Chroniek* van EUSEBIUS, en meer andere, heeft hij

zoo

zoo wijdloopige Commentarien geschreven *over de vijf Boeken van* MOZES, *over de Historische Boeken des Ouden Testaments, en over het Euangelie van Mattheus*, dat zij in de nieuwste uitgave van zijne werken in 1728, welke uit 27 Deelen in Folio bestaat, de 24 eerste Deelen gevuld hebben, en 7 van dezen het Euangelie van MATTHEUS men kan niet zeggen, verklaren, maar met allerhande geleerdheid en spitsvinnigheden overstroomen; zijne Commentarien bestaan uit ontallijke Filozofische, Theologische, Casuistische, Canonistische, Historische en andere Verhandelingen, onder welke de eigenlijke zin der woorden bijna onbruikbaar is, en geheel bedolven ligt; alhoewel het den Schrijver niet geheel aan Taalkunde ontbroken heeft.

LAURENTIUS VALLA.

Bij dit zoo omslagtig werk steekt het beknopte werk der aanmerkingen van LAURENTIUS VALLA, TOSTATUS Tijdgenoot, geweldig af, maar overtreft het eerste door keuze en bruikbaarheid. P. SIMON (*) werpt VALLA wel tegen, dat hij zich dikwijls met kleinigheden opgehouden, aanzienelijke Leeraren te hard behandeld, de *Vulgata* somtijds ten onregte berispt, daartegen zelve misgetast, en dat hij zich de vrijheid aangematigd heeft, om als Theologant te spreken, maar moet hem tevens den lof toekennen, dat hij naar zijnen leeftijd vele geleerde, scherpzinnige en nuttige aanmerkingen over de *Vulgata* voorgedragen heeft.

Op

(*) *Hist. Crit. des principaux Commentateurs du N. Test. pag.* 484.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517

JAKOB LEFEVRE.

Op den weg, welken VALLA het eerst had begonnen te banen, stapte, in het midden der XVIde eeuw, JAKOB LE FEVRE te *Parys* rustig voort, als eigenlijk uitlegger en met eigene krachten. Hij was wel geen uitmuntend kenner der *Griekfche* Taal, en nam ook fommige onechte fchriften der oudheid te los voor echt aan, maar hij fpoorde zelve alles vlijtig en naauwkeurig naar, en fchreef met eene bijzondere vrijmoedigheid, hetwelk ook oorzaak geweest is, dat zijne *Commentarien over het Nieuwe Testament* onder KLEMENS VIII, door de *Roomfche* Inquifitie, op de lijst der Boeken gefteld zijn, die niet eer mogen gelezen worden, voor dat de aanftootelijke en onregtzinnige plaatfen uit dezelve geligt zijn. (*Index librorum expurgandorum.*)

ERASMUS.

ERASMUS heeft eindelijk eene uitlegging des Nieuwen Testaments geleverd, welke de echte leerwijze volgt, gelijk hij dan ook bijna alle bekwaamheden in zich vereenigde, welke eenen goeden uitlegger der Heilige Schrift kunnen uitmaken. ERASMUS heeft in zijne aanmerkingen over het Nieuwe Testament de Hervormers der XVIde eeuw zoo zeer voorgelicht, en is hun zoo halverwege te gemoet gekomen, dat het geen wonder is, dat zelfs uitmuntende Godgeleerden van zijne Kerk den lof derzelve vrij wat bepalen willen, en hem berispen, omdat hij in dezelve zoo vele Godgeleerde onderwerpen aangevoerd en behandeld heeft.

Behandeling der Godgeleerdheid

Was het dus jammerlijk gefteld, gedurende het grootfte gedeelte van dit Tijdvak, met de uitlegkunde en behandeling des Bijbels, de eenige ware bron der

Scholastike Godgeleerdheid

der Christelijke Godgeleerdheid; zoo kan men van voren reeds besluiten, hoedanig de behandeling der Godgeleerdheid zelve geweest zij. Laat ons dit kortelijk zien, en dus tot het eerste gedeelte van dit Tijdvak weder terug gaan. Reeds in de Geschiedenis der Godgeleerde verschillen van de IXde en nog meer van de XIde eeuw is gebleken, hoe men de Godgeleerdheid zocht voordeel aan te brengen door de Wijsbegeerte, voornamelijk, sedert JOAN SCOT de leere van GODSCHALK, over de *Predestinatie* of Voorverordinering, met Wijsgeerige wapenen bestreden had; en BERENGARIUS dezelve voor zijne leere van het Avondmaal gebruikt, maar ook in LANFRANK eenen Wijsgeerigen geest tot zijnen tegenschrijver gevonden had. Hier kwam sedert het midden der XIIde eeuw bij, dat de Wijsbegeerte eenen tot hier toe ongewonen weg begon te betreden, en zich thans in het Westen sterk genoeg waande, om meermalen zonder de leiding van oude en aanzienelijke leidslieden in het Rijk der waarheid voort te gaan; en zelfs verlicht en gewigtig genoeg, om een oog op de Godgeleerdheid te slaan, ten einde dezelve voor te lichten, of tot eene bestendige en noodzakelijke gezellinne te dienen.

Ongetwijfeld behoort aan den Aartsbisschop ANSELMUS van *Canterbury*, van wien wij reeds te voren gesproken hebben, de eer, dat hij vrijere onderzoekingen over de waarheden van den Christelijken Godsdienst in het werk heeft gesteld, terwijl hij tevens de gronden der natuurlijke Godgeleerdheid op eene nieuwe wijze heeft zoeken vast te stellen. Maar

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

van hem is ook het wezenlijke der geheele leerwijze afkomstig, welke de *Scholastieke Godgeleerdheid* kenmerkt, die soort van wetenschap van den Christelijken Godsdienst, welke zich benevens den Bijbel en de Kerkvaders, van de Wijsbegeerte ter verklaring, bewijs en verdediging van derzelver leerstellingen, maar niet ter naauwkeuriger onderzoek van dezelve, bediende. De Geschiedenis dezer *Scholastieke* Godgeleerdheid is het eerst door LAMBERT DANEAU, of DANAEUS, eenen geleerden Hervormden Godgeleerden, in drie Tijdperken verdeeld (*), even gelijk de *Akademie* of *Akademische* Wijsbegeerte verdeeld wordt in de oude, middelste en nieuwe. Het eerste Tijdperk dezer *Scholastieke* Godgeleerdheid, hetwelk DANEAU van LANFRANK, tot ALBERT *den Grooten*, van het laatste gedeelte der XIde eeuw, tot omtrent het midden der XIIIde, bepaalt, behelst de bescheidenste soort van deze Leeraren, die wel het gezag der Schrift en der Kerkvaders volkomen gelijk achteden; maar evenwel in vragen en muggeziften nog eene zekere maat houden; ook zich wel van de *Aristotelische* Wijsbegeerte bedienen, doch zonder de bepaling der leerstukken des geloofs daar van te laten afhangen. In het tweede Tijdperk, hetwelk zich van ALBERT *den Grooten* tot op DURAND DE ST. PORCAIN, of DURANDUS DE ST. PORCIANO, omtrent het jaar 1320 uitstrekt, werd de gemelde Wijsbegeerte in het binnenste der God-

(*) *Prolegomena in P. Lombardi L.* I. *Sentent. C. in* DANAEI *Opusc. Omnib. Theolog. p.* 1104.

Godgeleerdheid ingevoerd, en begon ſpoedig over dezelve te heerſchen; nu kwamen 'er ontelbare raadſelachtige theologiſche twistvragen en opgaven ter bane, en de verſchillen tusſchen de *Scholastieken* zelve werden even zoo ernſtig als talrijk; evenwel waren 'er in dezelve nog mannen, die in geleerdheid uitmuntten. Maar in het derde Tijdvak, hetwelk met de groote verandering in den Godsdienst in de XVIde eeuw eindigt, daalde deze Godgeleerdheid volkomen tot eene bloote vaardigheid, om haarkloverijen over den Godsdienst te verzinnen, en de zonderlingſte gevoelens opzettelijk te verdedigen; en 'er verſchenen bijna geheel geene voortreffelijke vernuften en onderzoekers van eenig belang meer. Doch nu maakte zij zich ook verachtelijk; zelfs hare vereerders zochten andere wegen, om zich bij Godsdienst en Kerk verdienſtelijk te maken; zij bragten vrijmoedige waarheden in het licht; en terwijl de Scholastieke Godgeleerdheid onbepaald ſcheen te heerſchen, werd door de herlevende betere Geleerdheid alles daar toe aangelegd, om haar van den troon te ſtooten.

V BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ANSELMUS, die in deze Geſchiedenis (*) ons reeds als *Wijsgeer* is bekend geworden, ging met zijne bekwaamheid als Wijsgeer ook tot het onderzoek van Godgeleerde Leerſtukken over, waar van nog ſchriftelijke gedenkſtukken overig zijn. Het merkwaardigſte onder dezelve is zijne ontwikkeling der vraag: *Waarom is God een mensch geworden?* (*Cur*

ANSELMUS

(*) XV *Deel*, *Bladz*. 73.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

(*Cur Deus homo? Libri duo;*) in hetwelk hij de ſtelling ten grondſlag legt, dat men de leerſtukken van het Christendom eerst en voor alles gelooven, maar dan eerst zoeken moet, ze te verſtaan, en ook derzelver oorzaken en redenen in te zien. Vervolgens zoekt hij de bedenkingen van het ongeloof tegen deze menschwording op te losſen, en de redenen op te ſporen, waarom God, bijzonder de tweede perſoon des Zoons, heeft moeten mensch worden. — Met dit geſchrift heeft een ander werk een naauw verband, waar in hij overtuigend wil aanwijzen: Hoe God van den zondigen hoop des menſchelijken geſlachts evenwel de menschheid zonder zonde aangenomen heeft. (*De Conceptu Virginali et Originali peccato Liber.*) Drie andere kleine ſchriften, welke van hem bijdragen tot naarſporen in de Heilige Schrift genoemd worden, zijn insgelijks meer Wijsgeerige dan Godgeleerde Verhandelingen. Het eerſte, (*de Veritate Dialogus*,) beweert, dat de waarheid, omdat God eigenlijk de waarheid is, geen begin noch einde heeft; dat 'er verſcheidene ſoorten van waarheid zijn enz. Hier op liet hij een ander geſprek volgen *over den vrijen wil*, (*de libero arbitrio.*) In het derde dezer geſchriften, (*Dialogus de caſu Diaboli*,) handelt ANSELMUS ook wel van de volharding der Engelen in het goede; maar doet voornamelijk zijn best, om te ontwikkelen, waarom de kwade Engelen niet volſtandig goed gebleven zijn; hetwelk gebeurd zal zijn door hunne onmatige begeerte, om God gelijk te wezen. Nog gewigtiger vragen ontvouwt hij in een bijzonder geſchrift:

Trac-

Tractatus de concordia Praescientiae et Praedestinationis, nec non Gratiae Dei cum Libero arbitrio; waar in hij meest de onderstelling van AUGUSTINUS volgt.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ROSCELIN

ANSELMUS heeft in één zijner Wijsgeerige Verhandelingen beproefd, een bewijs voor de Drieëenheid aan te halen uit de gronden der Rede; in een twistschrift tegen ROSCELIN, den voornaamsten Leeraar der *Nominalisten* (*), nam hij beide, Wijsbegeerte en Schrift, te baat, om dit Leerstuk te verdedigen. (*Liber de fide Trinitatis, et de incarnatione Verbi, contra blasphemias Ruzelini, sive Roscelini.*) De leere van ROSCELIN, door denzelven in het jaar 1089 voorgedragen, behelsde: Indien de drie Personen der Drieëenheid maar één ding, en niet op zich zelve drie dingen zijn, zoo als drie hoeken, of drie zielen; doch zoodanig dat zij één zijn in wil en magt: dan is de Vader en de Heilige Geest met den Zoon mensch geworden. Dit berigtte zekere Monnik aan ANSELMUS in eenen Brief, waar op deze antwoordde, dat ROSCELIN de drie Personen der Godheid drie dingen noemde *naar de drie betrekkingen*, dat is, daar naar, dat God Vader, Zoon en Heiligen Geest genoemd wordt, doch dan was dit te leeren overtollig, mids dat men regt verklaarde, hoe deze betrekkingen dingen of zaken heeten, en wat voor dingen zij zijn; en of zij, gelijk vele toevalligheden, bij de zelfstandigheid iets doen of niet. Evenwel, zoo vervolgt ANSELMUS, ROS-

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 80.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

ROSCELIN schijnt deze drie dingen of zaken niet te verstaan, dewijl hij 'er bijvoegt: deze drie Personen hebben eenen wil of eene magt. Want de drie Personen hebben den wil of de magt niet naar de betrekkingen; maar daar naar, dat elk derzelven God is. *Of* hij noemt de drie Personen drie *dingen*, zoo als elke Persoon God is; en dan wil hij of drie Goden invoeren, of hij weet niet, wat hij zegt. Dit oordeel van ANSELMUS was zacht en billijk genoeg. MOSHEIM, die dit reeds opgemerkt heeft (*), gist niet onwaarschijnelijk, dat ROSCELIN zijne stelling voornamelijk daarom beweerd heeft, omdat de *Realisten* hem tegengeworpen zouden hebben, dat uit de grondstellingen van zijne partij volgde, dat de Personen der Godheid slechts *drie namen* waren. Ondertusschen bleef ANSELMUS niet lang zoo zacht jegens ROSCELIN; toen de Aartsbisschop van *Rheims* in het jaar 1093 eene Kerkvergadering te *Soissons* uitschreef, om deze dwaling tegen te gaan, schreef ANSELMUS op eenen geheel anderen toon aan den Bisschop van *Beauvais*, om, als het noodig was, voor hem op deze vergadering te spreken; hij verklaarde daar in, dat een ieder, die in dit opzigt, van de drie eerste Geloofsbelijdenissen afweek, hij moge een Engel of mensch wezen, vervloekt zij. Ook schreef hij: „ De *Christen* moet „ door het gelooven tot verstaan, en niet door verstaan tot gelooven komen; ook moet hij het geloof niet verlaten, als hij niet verstaan kan. Kan „ hij

(*) *Kerk. Hist.* IV *Deel*, *Bladz.* 218.

„ hij tot verstaan komen, dan is het hem aange„ naam; maar kan hij dit niet: dan vereert hij „ evenwel, het gene hij niet verstaat."

ROSCELIN werd op de Kerkvergadering te *Soissons* genoodzaakt, om zijne dadelijke of gewaande Ketterij af te zweeren. Hij deed zulks om zijn leven te beveiligen, maar behield zijne gevoelens. Daar hij bovendien beweerde, dat de kinderen van Priesters en onechte kinderen niet in den Geestelijken staat konden opgenomen worden, is het niet te verwonderen, dat hij *Frankryk* eerlang verlaten moest; hij nam de wijk naar *Engeland*, alwaar hem zijne gevoelens, en dat hij met minachting van ANSELMUS sprak, die toen Aartsbisschop van *Canterbury* was, veel verdriets veroorzaakten, ja in het jaar 1097 werd hij ook uit dit Rijk verdreven. Hij keerde toen naar *Frankryk* terug, alwaar IVO, Bisschop van *Chartres*, zich gunstig voor hem verklaarde, hetwelk zoo veel uitwerkte, dat men gelooft, dat hij, na der Kerke alle voldoening gegeven te hebben, toen Kanunnik te *Tours* geworden is, of hij is misschien in *Aquitanië*, waar hij godvruchtig en milddadig geleefd zal hebben, overleden. Wegens deze gebeurtenissen oordeelde ANSELMUS het noodig, het werk te schrijven, waar van wij boven den titel hebben opgegeven, in hetwelk hij de gevoelens of uitdrukkingen van ROSCELIN omtrent de Drieëenheid op het hevigst bestrijdt.

HILDEBERT Bisschop te Mans.

Denzelfden Wijsgeerig-Kerkelijken weg, en des te ongestoorder, ging ook een tijdgenoot van ANSELMUS, HILDEBERT, Bisschop van *Mans*, naderhand

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hand Aartsbisschop van *Tours*, die insgelijks onder de Wijsgeeren van dezen tijd zijne plaats heeft (*), hij was de eerste, die de Godgeleerde leerstukken volledig in een zamenhangend werk behandeld heeft. Dit werk, hetwelk den naam van *Tractatus Theologicus* voert, zou, gelijk hij in het voorberigt schrijft, op aanzienelijke Leeraren steunen, en de schrift uit de godzaligheid verklaren; bij duisterheden wilde hij voornamelijk tot die getuigenissen zijne toevlugt nemen; vervolgens dat gene bijbrengen, wat de wijzen van zijnen tijd daar over dachten, en zoo wel door rede als door het gezag van anderen toonen, welk gevoelen boven andere verkozen moet worden. Ondertusschen beteekenen de gronden, welke hij uit de Schrift ontleent, over het geheel zeer weinig. Alhoewel 'er niet zelden plaatsen uit de H. Schrift worden aangehaald volgens de Latijnsche Overzetting, derzelver verklaring is vaak ongelukkig uitgevallen. En niets valt meer in het oog, dan dat de getuigenissen, (*auctoritates*,) der Kerkvaderen en Kerkvergaderingen aan die schriftplaatsen gelijk, en eenigermate boven dezelve gesteld worden. Dus om te bewijzen, dat CHRISTUS twee willen gehad heeft, beroept hij zich op de Kerkvergadering te *Konstantinopolen*, welke dit tot een voorschrift der leere gemaakt heeft; en die genen, die beweeren, dat CHRISTUS Godheid van zijn vleesch, maar niet van zijne ziel, gescheiden is geweest, worden enkel met deze woorden afgewezen: „ Men moet hun „ niet

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 82.

„ niet gelooven, want de Paus LEO zegt: federt hij „ den mensch aangenomen heeft, heeft hij denzel- „ ven niet afgelegd." Evenwel neemt hij niet zelden de vrijheid, om zijn eigen gevoelen te zeggen; en fchoon hij voor ANSELMUS in fcherpzinnigheid moet wijken, daar voor is zijn werk minder met muggezifterijen overladen, en vrij duidelijk, regt gefchikt voor de behoefte en naar den wensch van zijne eeuw.

HUGO, Aartsbisfchop van Rouen.

Thans, in de eerfte tijden der XIIde eeuw, had de wijsgeerige leerwijze van ANSELMUS in de Godgeleerdheid reeds zoo veel opgang gemaakt, dat bijkans elk tot fcherp nadenken gefchikt brein dit voetfpoor beproefde te volgen. Eén van dezen was HUGO, Aartsbisfchop van *Rouen*. Hij voerde den bijnaam van *Amiens*, omdat hij uit het Stambuis der Heeren van *Boves* was, die van de Graven van *Amiens* in *Pikardyë* afftamden. Te *Laon* ontving hij van de beide Broederen ANSELMUS en RAOUL, onderwijs in de wetenfchappen; trad in de *Benedictijner-Congregatie* van *Clugny*, en werd niet lang daar na in het jaar 1113 *Prior* van het Klooster van den Heiligen MARTIALIS te *Limoges*. Kort daar na verplaatfte men hem, om zijne uitmuntende gaven en godvruchtige zeden, als *Prior* van het Klooster van den Heiligen PANKRATIUS, te *Lewis*, naar *Engeland*; en toen aldaar HENRIK I in het jaar 1125 de Abdij *Reading* in het Kerspel van *Salisbury* ftichtte, benoemde hij hem tot eerften Opziener van hetzelve. In het jaar 1129 werd hij tot Aartsbisfchop van *Rouen* verheven, maar ook in de-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

deze waardigheid vervolgde hij, bij de waarneming van zijn ambt, de oefeningen der Kloostergodsvrucht waar te nemen. Hij geraakte wel in twisten met de Abten van *Normandyë*, die aan hem den eed van gehoorzaamheid niet wilden doen, hoewel de Paus zelve zich voor zijn regt verklaarde; maar toen de Koning zelve, bekommerd voor zijne landsheerlijke hoogheid, hem in de oefening van zijn regt hinderde, moest hij het eene poos laten rusten. Sedert was hij op Kerkvergaderingen, en als Legaat van den Paus, zeer werkzaam, maar allerloffelijkst, toen hij de *Engelſche* Bisſchoppen deed begrijpen, dat zij hunnen Koning STEVEN ten onregte het bezetten der van hen gebouwde ſloten weigerden, en wel op eenen tijd, als 'er vrees was voor eenen vijandelijken inval, en zij hem zelfs met den ban dreigden. Hij overleed in het jaar 1164.

Hij heeft verſcheidene Godgeleerde, en ook wederleggende werken nagelaten. Een derzelven, (*Tres libri in laudem memoriae*,) bevat een kort begrip der Geloofsleere. Het tweede, kort daar op gevolgde, (*ſuper Fide catholica et oratione Dominica*,) heeft veel gelijkvormigheid met het voorgaande; in het één noch andere wil hij filozoferen; maar des te meer zoekt hij in een ander nog voor het jaar 1125 geſchreven Boek, (*Dialogorum ſeu Quaestionum Theologicarum Libri* VII.) den Wijsgeer te vertoonen, die over godgeleerde onderwerpen vragen weet op te werpen, zwarigheden te knoopen, en beide vaardig op te losſen.

HONORIUS Te gelijker tijd, tot omtrent de eerſte 20 of 30 ja-

vanAutun

jaren der XIIde eeuw, schreef ook HONORIUS van *Autun*, reeds als Wijsgeer bevorens (*) genoemd, Boeken van gelijken inhoud. Een derzelven, (*Liber* XII. *Quaestionum, in quibus praecipue quaeritur, num sanctus Archangelus Michael Beato Petro Apostolo, an Petrus Michaeli praecedat?*) geeft slechts een zeer matig denkbeeld van de beoordeeling en scherpzinnigheid des Schrijvers. Een ander van zijne schriften, (*Libellus* VIII. *Quaestionum de Angelis et Homine*,) houdt zich onledig met vragen van nog minder waarde. Zou de mensch, vraagt een Leerling, wel geschapen zijn geworden, als de Engelen in den Hemel gebleven waren? Hij schijnt, volgens het oordeel van een' groot man, alleen daarom voortgebragt te zijn, om het verminderd getal der Engelen aan te vullen. Maar de Leeraar toont aan, dat de menschen ook zonder den val der Engelen zouden geschapen zijn geweest. Dus beantwoordt hij ook de vragen: of CHRISTUS een mensch zou geworden zijn, als de menschen in het Paradijs gebleven waren? Hoe de Engelen uit het vuur hebben kunnen geschapen worden, daar dit toch een ligchaam is? enz.

Belangrijker is zijn gesprek over *de Predestinatie* of *Voorverordinering*, en *den vrijen wil des menschen*, hetwelk hij *het onvermijdelijke*, (*Inevitabile*,) genoemd heeft. In hetzelve worden drie zwarigheden door hem opgelost: *dat niemand zalig kan worden, dan een gepredestineerde; dat de menschen*

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 83.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ROBERT PULLEIN.

schen alleen door genade zalig worden; en dat de zaligheid alleen door den vrijen wil gewerkt wordt.

ROBERT PULLEIN, die onder de Wijsgeeren insgelijks eene plaats bekleedt (*), heeft een Leerboek van het Godgeleerd *Sijstema* geschreven, hetwelk alle voorgaande en gelijktijdige verzamelingen van dien aard in volledigheid en ook eenigermate in geschikte wijze van voordragt overtreft. Dikwijls echter wijkt hij van den draad zijner onderzoekingen af, waar uit eene vermenging van verschillende onderwerpen ontstaat, welke zoo overhaast behandeld worden, dat zij de duidelijkheid verhinderen; ook worden verscheidene vragen, die meer spitsvinnigheid dan nut hebben, opeengestapeld, bij voorbeeld: Waarom stond de boom der overtreding en die des levens in het midden van het Paradijs? Wat zou 'er gebeurd zijn, indien de Vrouw alleen gezondigd had? Hoe zou de ontvangenis gesteld geweest zijn, als een mensch zonder gewaarwording eener zinnelijke lust voortteelde? enz. De gevoelens van ARISTOTELES en nog meer van PLATO hecht hij zamen met de Leerstellingen der Kerk; bijna alles, wat hij bewijzen wil, grondt hij, benevens den Bijbel, op Kerkleeraars, besluiten der Kerkvergaderingen, en uitspraken der Pausen. Met AUGUSTINUS alleen is hij niet bang te zullen dwalen, hoewel hij toch somtijds van deszelfs gevoelens afgaat.

Elucidarium.

Nog is 'er een kort begrip der Christelijke Geloofsleere dezer tijden, insgelijks uit de eerste helft der

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 97.

der XII eeuw, (*Elucidarium*, *ſive Dialogus*, *ſummam totius Theologiae Christianae complectens*), hetwelk men voorheen aan ANSELMUS, Aartsbisſchop van *Canterbury* heeft toegeſchreven, en daarom achter zijne werken geplaatst, maar de ware ſchrijver is onbekend. Over het geheel heeft dit geſchrift niets uitmuntends, maar veel meer vele onbekookte gedachten, hier en daar echter iets eigens en zelfs iets goeds, ook vond het in die eeuwen zoo veel goedkeuring, dat het zoo wel in proza als in verzen in het Fransch vertaald is geworden. In deze vragen en antwoorden, want zoo is dit Boekje ingerigt, worden verſcheidene ongewone dingen geleerd. Daar zijn *drie hemelen*, een ligchamelijke, dien wij zien; een geestelijke, in welken de Engelen wonen; en een verſtandelijke (*intellectuale*), in welken de zaligen de Drieeenheid van aangezigt tot aangezigt aanſchouwen. Als de menſchen in het Paradijs gebleven waren, waar hun verblijf ſlechts zeven uren geduurd heeft, zouden de kinderen terſtond van de geboorte af aan hebben kunnen gaan en praten. ADAM beging in zijne overtreding *zes hoofdzonden:* hoogmoed, dewijl hij God gelijk wilde zijn; ongehoorzaamheid, hebzucht, kerkroof, dewijl hij iets, dat verboden was, geſtolen heeft op eene heilige plaats, geestelijke hoererij, door welke zijne ziel, God verachtende, den Duivel aanhing, en moord, tegen zich zelven en het ganſche menſchelijk geſlacht, en meer dergelijken.

V BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ODO, Bisſchop van *Kameryk*, meer bekend onder den naam van OUDART, mag insgelijks onder de

ODO van Kameryk.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

de Schrijvers, die over den godsdienst hebben getracht te filozoferen, niet voorbijgegaan worden. Hij zag het levenslicht, om het midden der XIde eeuw te *Orleans*. Hij werd *Scholasticus* of Schoolvoogd der bisschoppelijke school te *Doornik*, hij behoorde tot de partij der *Realisten*, en verdedigde dezelve ook in geschriften. Doch na dezen tijd veroorzaakte het lezen van AUGUSTINUS geschrift *over den vrijen wil* bij ODO eene hoofdverandering, bijzonder eene plaats, waar deze Kerkvader de zondige ziel met eene slavin vergelijkt, die wegens hare overtredingen veroordeeld is, om het heimelijk gemak te ledigen, en daardoor nog iets tot de zindelijkheid van het huis bij te dragen. Dit paste ODO zuchtende op zijne wereldsche geleerdheid toe, die hem slechts eere bij menschen verwierf; nu stelde hij zijne voorlezingen van tijd tot tijd uit, bezocht de Kerk vlijtiger, deelde aalmoesen uit, en dreef de strengheid in vasten en andere ligchaamsboetdoeningen zoo ver uit, dat hij geheel onkenbaar werd. Men ruimde hem daarom in het jaar 1092 en voor zijne leerlingen, die ten getale van 18 hem navolgden, eene vervallene Kerk bij *Doornik* in, waar zij als Kanunniken in groote armoede leefden. In het jaar 1095 traden zij in den Monnikenstand, en ODO moest hier Abt wezen, vervolgens voegde zich eene menigte lieden, bij hem, om onder zijn opzigt als boetelingen te leven, zoodat hij aan de vrouwen alleen twee Kloosters geven moest. In *Doornik*, scheidden echte lieden van malkanderen, en ouders van kinderen, om onder zijne leiding bestuurd te worden. Tevens wek-

wekte hij zijne Monniken op tot vlijt in de Theologische geleerdheid. Twaalf der jongsten onder hen hadden gemeenelijk tot hunnen last, boeken af te schrijven, waar door zijn Klooster van den Heil. MARTEN eene der talrijkste Boekerijen verkreeg. Eindelijk werd hij aan dit Klooster ontnomen, toen men hem in het jaar 1105 tot Bisschop van *Kameryk* verkoos. Door de onrusten, welke in dat Stift plaats hadden, werd hij eerst in het jaar 1106 door Keizer HENRIK V in zijn Bisdom gebragt, doch diezelfde Vorst verdreef hem daarna weder, omdat hij de beleening door staf en ring van denzelven niet wilde aannemen. Het schijnt echter, dat ODO nog voor zijnen dood, die in het jaar 1113 volgde, in het bezit van zijn Bisdom hersteld is geworden.

Hij heeft verscheidene Schriften nagelaten; onder anderen eene Kerkrede over *den onregtvaardigen Rentmeester* (*Homilia de villico iniquitatis*). Een klein opstel *In Canones Evangeliorum*, eene korte aanleiding om de *Harmonie* der Euangelisten op eene Tafel te brengen. In een ander geschrift (*de Blasphemia in Spiritum S.*) stelt hij de zonde tegen den Heil. Geest in de onboetvaardigheid tot den dood toe, dewijl de vergeving der zonden, als een werk der liefde, heel bijzonder aan den Heiligen Geest toekomt. Zijn geschrift over de *Erfzonde* (*de Peccato originali Libri tres*) is het merkwaardigste voor de geschiedenis der Schoolsche godgeleerdheid, dewijl het op eigenlijk wijsgeerige gronden en ontwikkelingen rust. Hij volgt veelal de

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

leerwijze van ANSELMUS, voornamelijk in een *gesprek met eenen Jood over de menschwording van* CHRISTUS (*Disputatio contra Judaeum, nomine Leonem, de adventu Christi, filii Dei.*)

PETRUS ABELARD.

PETRUS ABELARD, die als Wijsgeer, als eerste *Dialecticus* en *Disputator* of Redetwister van zijne eeuw had uitgemunt (*), ging met zijne bekwaamheden en met eenen vrijen geest van onderzoek tot de godgeleerdheid over, in welke hij ook voorlang reeds geen vreemdeling was. Zijne talrijke Leerlingen verzochten hem, gelijk hij zelve verhaalt (†), dat hij hun de leere van de goddelijke Eenheid en Drieëenheid naar menschelijke en Wijsgeerige gronden wilde verklaren. Zij verlangden meer iets dat verstaanbaar dan dat reeds gezegd was, en beweerden: *dat men niets gelooven kon, wat men vooraf niet verstond.* Men mag natuurlijk denken, dat ABELARD deze stelling aan zijne leerlingen zal hebben ingeboezemd; zij is juist het tegengestelde van hetgeen ANSELMUS en zijne navolgers hadden ingescherpt: *dat men eerst gelooven, en dan moet leeren verstaan.* ABELARD eerst mondeling aan dit verlangen zijner Leerlingen voldaan hebbende, schreef ook een Boek, volgens deze leerwijze, welks opschrift eene nog grootere uitgestrektheid van inhoud aankondigt: *Introductio ad theologiam, Libri* III. In het voorberigt noemt hij dit werk een kort begrip

(*) XV *Deel Bladz.* 85.

(†) *Epist.* I. *seu Historia calamitatum suarum c.* 9. *Opp. p.* 20.

grip der godgeleerdheid (*sacrae eruditionis summa*). Zoo er in hetzelve gebreken en dwalingen mogten ingeslopen zijn, bidt hij God om vergeving; en verklaart bereid te zijn, om alles te verbeteren en door te halen, als men hem door rede en schrift iets beters zou leeren; en nooit zou hij zich door trotsche hardnekkigheid tot eenen Ketter maken. In het begin des werks zegt hij, de zaligheid der menschen komt aan op *geloof*, *liefde* en de *Sacramenten*, van welke zaken hij een denkbeeld geeft en dat verklaart, vervolgens gaat hij over tot de behandeling van het Katholijk geloof, hetwelk, volgens zijne verdeeling, deels de natuur der godheid zelve, deels de goddelijke weldaden en schikkingen bevat, zoo als zij in de geloofsbelijdenissen der Apostelen en der Kerkvaderen zijn uitgedrukt. Nu wordt eerst de leere van de Eenheid en Drieëenheid van God voorgedragen, op de gewone wijze, doch enkel volgens plaatsen en bepalingen der Kerkvaderen. De eenige Bijbelplaats, welke hij aanhaalt, zonder ze te verklaren: *In den beginne was het woord* enz. en van welke AUGUSTINUS zegt, dat de natuurlijke mensch ze niet verstaat, geeft hem aanleiding, om deze vragen te doen: „Moeten wij er dan van zwijgen? Waartoe is het dan geschreven, als men er van zwijgen moet? en hij onderneemt vervolgens de verklaring, eerst vragende: „Wat het onderscheid der personen in de eene goddelijke Natuur zeggen wil? In het algemeen, antwoordt hij, wordt door derzelver namen de volmaaktheid van het hoogste goed aangeduid; maar bijzonder

 wijst

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

wijst de naam van *Vader* de *magt* der goddelijke Majesteit, die van *Zoon* de *wijsheid*, en die des *Heil. Geestes* derzelver *Liefde* of goedheid aan; want deze vereenigde Eigenschappen brengen die volmaaktheid voort. Breedvoerig is hij, om te bewijzen, dat ook de oude Wijsgeeren deze Leere geleerd hebben; en bijzonder PLATO door God, deszelfs verstand, en de wereldziel.

Doch dewijl de Tijdgenooten van ABELARD dit beroep op Heidensche Wijsgeeren niet goedkeurden, zoo verdedigt hij zich deswegens in het *Tweede* Boek, en toont, hoe veel men van hen leeren kan, vooral in eenen tijd, dat zelfs openbare Leeraars van den godsdienst in *Frankryk* de grofste dwalingen verbreidden. Eén van hen, zegt hij, beweert, dat voor de menschwording van CHRISTUS velen zalig zijn geworden, zonder het geloof in hem; dat CHRISTUS als andere menschen ter wereld is gekomen; en dat God, dewijl hij eenen Zoon geteeld heeft, zich zelven geboren heeft. Een ander noemt de personelijke eigenschappen in God, drie van de personen verscheidene wezens; gelooft, dat het ligchaam van CHRISTUS reeds van de geboorte af zoo lang geweest is, als hij aan het kruis was; en beweert ook, dat Monniken en Nonnen trouwen kunnen. De derde verdedigt niet alleen de gemelde dwaling met opzigt tot de Eigenschappen der goddelijke personen; maar houdt ook de magt, regtvaardigheid, barmhartigheid, en andere eigenschappen, die aan God naar het menschelijk spraakgebruik toegeschreven worden, voor even zoo veel

van

van hem verſcheidene zaken. Eindelijk verſtout zich een vierde te leeren, dat, dewijl de dingen zich anders kunnen toedragen, dan God verordend of voorzien had (*providerat*) God ook wel mis kon hebben. Thans keert ABELARD weder terug tot de Drieeenheid, en onderzoekt: hoe men, bij de één-heid der goddelijke zelfſtandigheid, evenwel drie perſonen in dezelve kan onderſtellen?

Het *derde* Boek van dit werk herhaalt den inhoud der beide voorgaande zoodanig, dat, volgens het oogmerk van ABELARD, nog dieper in denzelven wordt ingedrongen, en de nog overige twistvragen opgelost worden. Hij vraagt vooreerst: kan de menſchelijke rede alleen God kennen?" Allezins, antwoordt hij, kan de Rede dit doen, en hoe eene zaak minder zinnelijk is, des te meer trekt zij derzelver werkzaamheid tot zich. Hier na gaat ABELARD de drie Eigenſchappen, *magt*, *wijsheid* en *goedheid* door, naar welke hij de drie goddelijke perſonen van elkanderen onderſcheiden had. Bij de *almagt* werpt hij vooreerst de vraag op: „hoe God waarlijk almagtig genoemd kan worden, indien hij niet alles doen kan? of, hoe hij alles zou kunnen doen, indien wij iets doen kunnen, wat hij niet doen kan?" Verders kan gevraagd worden: „Of God meer of iets beters doen kan, dan hij doet? dan of hij met dat geen kan ophouden, wat hij doet?" Hier beweert ABELARD, dat God niet meer kan doen, dan hij werkelijk doet, en is dus een voorſtander van het *Optimismus* of *der beste wereld*. Nog bijzonder handelt hij van Gods *onveranderlijk-*

heid,

heid, en eindelijk ontwikkelt hij nog het denkbeeld van Gods *wijsheid*.

Midden in dit onderzoek, zelfs in eenen volzin, breekt dit werk van ABELARD af, waar van men niet weet, hoe ver hij deszelfs ontwerp voltooid heeft. Maar ook in deze onvolkomene gedaante is het steeds eenig in zijne soort, en zoo men zijnen leeftijd in het oog houdt, kan men den schrijver zijne achting niet ontzeggen.

Zijn werk werd van de godgeleerden van zijnen tijd slecht opgenomen. Sommigen vergenoegden zich met daar tegen te schrijven, gelijk HILDEBERT van *Mans*, en HUGO van *St. Victor*. Zachter, dan men in dezen tijd verwachten zou, behandelde hem GAUTIER *de Mortagne* (gemeenelijk GUALTHERIUS *de Mauritania* of *Moritania*, niet omdat hij uit het *Afrikaansch Mauritania* of een *Moor* was, maar naar den ouden naam eener stad in het graafschap *Perche*) een aanzienelijk Leeraar te *Parys*, naderhand Kanunnik, en eindelijk Bisschop te *Laon*, waar hij in het jaar 1174 overleden is. In eene Brief aan ABELARD, wederspreekt hij op eene bescheidene wijze deszelfs verklaring van de Drieëenheid, ook verlangt hij van ABELARD te weten, of hij nog geloofde, dat God wezenlijk noch in de wereld noch ergens elders ware; en dat zoo wel de Engelen, als de zielen nergens zijn, zoo als hij mondeling tegen hem beweerd had; insgelijks, of hij waarlijk leerde, dat CHRISTUS door zijn leeren en werken, en zelfs door zijnen dood niets verdiend had; dat ook niemand om zijne goede en

kwa-

kwade werken, maar enkel wegens zijnen wil beloond of gestraft zal worden? enz.

Maar van andere kanten geschiedden 'er gevaarlijker aanvallen op dit Boek van ABELARD; deze verhaalt zelve, dat zijne benijders, bijzonder ALBERICH en LOTULF, die na den dood van hunne gemeenschappelijke Leeraren, WILLEM van *Champeaux* en ANSELMUS gestorven waren, derzelver posten als het ware bij erfenis in bezit genomen hadden, den Aartsbisschop van *Rheims*, RUDOLF, overhaalden, om des Pausen Legaat in *Frankryk*, CONON, te bewegen, om in het jaar 1121 eene Sijnode te *Soissons* te houden, en ABELARD te bevelen, om met zijn werk daar te verschijnen. Aangemoedigd door den Bisschop van *Chartres*, verscheen ABELARD, maar werd, zonder dat men hem hooren wilde, genoodzaakt, zijn Boek eigenhandig op het vuur te werpen en te verbranden; en tevens werd hem een Klooster te *Soissons* tot eene gevangenis aangewezen. Spoedig echter verwekte deze behandeling een algemeen misnoegen, de deelnemers aan dezelve verweten malkanderen deze handelwijze, ook berouwde zij den Legaat, die ABELARD verlof gaf, om zich weder naar *St. Denys* te begeven.

Deze geloofde nu te minder zijne leerwijze te moeten veranderen. Hij werkte in de volgende jaren zijn Boek geheel om, voegde vele bijvoegselen bij hetzelve, en dus ontstond een nieuw werk, hetwelk nog voorhanden is, onder het opschrift: *Theologiae Christianae Libri* V. Ook dit geschrift gaf aanstoot. Eenige vereerders van den Heiligen BERN-

HARD

HARD gaven hem vlijtig berigt, hoe vele dwalingen ABELARD voordroeg; maar bijzonder maakte WILLEM, Abt van *St. Thierry*, bij *Rheims*, naderhand *Cistercienser* Monnik in het Klooster *Signi*, eene lijst op van dwalingen uit de beide bovengemelde werken, welke hij in het jaar 1139 in eenen Brief aan den Bisschop GAUFRID van *Chartres* en aan BERNHARD voordroeg, hen opwekkende, om, gelijk hij het noemde, de zaak van God tegen ABELARD te handhaven. De lijst van dwalingen is de volgende: Hij noemt het geloof eene waardering van dingen, die men niet ziet. De namen Vader, Zoon en Heilige Geest worden volgens hem van God oneigenlijk gebruikt; zij zijn slechts eene beschrijving der volheid van het hoogste goed. Hij leerde verders: dat de Vader de volkomene magt, de Zoon slechts eenige, en de Heilige Geest geheel geene had; dat de Heilige Geest niet uit de zelfstandigheid des Vaders en des Zoons is, zoo als de Zoon uit de zelfstandigheid des Vaders is; dat de Heilige Geest de wereldziel is; dat wij, naar den vrijen wil, zonder bijstand der genade, goed kunnen en willen handelen; dat CHRISTUS niet daarom mensch is geworden, en geleden heeft, om ons van het juk des Duivels te bevrijden; dat CHRISTUS God en mensch, niet de tweede persoon in de Drieëenheid is; dat in het Sacrament des Altaars de vorm der vorige zelfstandigheid in de lucht overig blijft; dat de ingevingen des Duivels in den mensch door natuurlijke, (of misschien door geneesmiddelen, *per Physicam*,) overgaan; dat wij van ADAM niet de

schuld,

fchuld, maar alleen de ftraf der zonde, hebben; dat 'er geene andere zonde is, dan de inwilliging in dezelve, en de verachting van God; dat door begeerte, vermaak en onwetendheid geene zonde begaan wordt, naardien dit alles flechts natuur is. De Abt WILLEM belooft, dit alles nog uitvoeriger te zullen voorftellen; ook merkt hij op, dat 'er nog andere fchriften van ABELARD, doch welke men niet bekomen kon, voorhanden waren; bij voorbeeld: *Sic et non;* insgelijks: *Scito te ipfum;* welker inhoud wel even zoo zonderling zou kunnen zijn, als derzelver titel; en vermaant ten laatften de beide Prelaten, dat het kwaad, hetwelk dezelve zoo openlijk hebben aangerigt, niet enkel door geheime vermaningen of beftraffingen zou uitgedelgd worden.

BERNHARD beantwoordde deze opwekking van den Abt in eenen Brief, waar in hij te kennen gaf, dat hij het raadzaam oordeelde, mondeling met hem over deze belangrijke zaak te fpreken. Doch hij deed meer, indien men zijne vrienden mag gelooven, hij ging ABELARD zelven bezoeken, en vermaande denzelven, onder getuigen, zoo overtuigend, dat hij beloofde, zich in alles naar den wil van BERNHARD te zullen fchikken. Maar ftout op zijne kunde en bekwaamheid in het redetwisten, begeerde ABELARD, dat de Aartsbisfchop van *Sens* eene Kerkvergadering zou beleggen, op welke hij zijne fchriften tegen BERNHARD wilde verdedigen. De vergadering werd tegen het jaar 1140 te *Sens* bepaald, en BERNHARD daar toe uitgenoodigd, die na eenige bedenkingen ook werkelijk verfcheen, ook woonde de

de Koning LODEWYK *de Jongere* en vele andere aanzienelijke lieden de vergadering bij, maar ABELARD vergenoegde zich, met zich op den Paus te beroepen, waarschijnelijk, wat ook de vrienden van BERNHARD zeggen mogen, omdat hij voor zijne veiligheid vreesde. Dewijl men echter den Paus eerbiedigen moest, schreef BERNHARD aan denzelven, als ook aan de Kardinalen, hen tot strenge maatregelen opwekkende. Ook zond hij aan den Paus eene lange lijst van dwalingen van ABELARD, op welke men nog meer dwalingen vindt aangewezen, dan op die van den Abt WILLEM, bij voorbeeld: dat een zegel van metaal een beeld der Drieëenheid is; dat God alleen dat gene doen kan, wat hij doet; dat God aen die genen, die zalig worden, eer dezelve met de Goddelijke genade in betrekking staan, niet meer doet, dan aan de genen, die verloren gaan; dat God het kwaad niet verhinderen moet; dat iemand door zijne werken niet beter of erger wordt; dat die genen, die CHRISTUS door onwetendheid gekruisigd hebben, niet gezondigd zouden hebben; en dat de magt om te binden en te ontbinden enkel aan de Apostelen gegeven is geworden; doch wanneer men ze ook aan derzelver opvolgeren wil toekennen, dat zulks slechts in de Kerk maar niet bij God geldt.

Tegen zoo vele en zoo vermogende beschuldigers moest ABELARD zijne zaak ook te *Rome* verliezen. Hij was juist op reize derwaarts, toen hij verstond, dat de Paus het vonnis der Sijnode van *Sens* bekrachtigd, en aan de beide Aartsbisschoppen van *Rheims*

Rheims en *Sens* bevolen had, hem zoo wel als ARNOLD van *Brescia*, dewijl zij het Katholijk Geloof vervalschten, elk bijzonder in een Klooster op te fluiten, en hunne Boeken overal te doen verbranden. In dit dringend gevaar volgde ABELARD den raad, hem door PIETER, Abt van *Clugny*, gegeven, om zich met BERNHARD te verzoenen, hetwelk des te ligter gelukte, omdat ABELARD in den grond zich aan hem en de Kerk onderwierp, en van alle zijne gewaande dwalingen afftond. De Abt van *Clugny* gaf hier van aan den Paus berigt, en verzocht, dat men ABELARD zijne overige dagen in rust mogt laten doorbrengen; zelfs bezorgde hij zijnen ongelukkigen vriend eene veilige verblijfplaats in zijn Klooster, tot zijnen dood in 1142 toe.

ABELARD heeft zich tegen alle befchuldigingen ernftig en deftig pogen te verdedigen in eene verantwoording, welke hij aan de geheele Kerk gerigt heeft (*). Ook heeft BERENGER of BERENGARIUS dezen zijnen Leermeester in eene opzettelijke *Apologie* verdedigd. Dezelve is vernuftig hekelende, hier en daar bitter, maar naar het fchijnt, heel dikwijls treffend. Eerst zegt hij aan BERNHARD het één en ander over deszelfs fchriften, die overal en met roem verfpreid werden, omdat zij, zij mogten dan zijn, zoo zij wilden, van de voornaamfte mannen waren goedgekeurd. Voorts was hij ook al lang als een Heilige en Wonderdoener vereerd, voor wiens

(*) *Epistol.* XX. *Apologia, feu Confesfio Opp. pag.* 330-333.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

wiens kleederen de Duivelen brulden; maar thans had hij eerst den angel der ſlapende ſlang opgewekt. Hij had ABELARD ten doel van zijnen pijl geſteld, om op denzelven het vergift van zijne bitterheid uit te ſpuwen, en hem onder de dooden te plaatſen. Eenen man, die op den weg van CHRISTUS wandelde, had hij als een moordenaar, die uit eene hinderlaag te voorſchijn treedt, van de gemeenſchap der Kerk beroofd; hij had voor het volk gepredikt, dat het God voor hem moest bidden; maar in zijn hart was hij 'er op bedacht geweest, om hem uit de Christelijke Wereld te verbannen; in plaats dat zulk een man Gods, als hij was, voor deszelfs bekeering had behooren te bidden. ABELARDS Boek was na den maaltijd voor de Bisſchoppen, die te *Sens* vergaderd waren, gebragt; en nu volgt eene grappige beſchrijving, hoe het met zijne veroordeeling zij toegegaan. Men las zijne Ketterijen voor, terwijl de Bisſchoppen met de voeten ſtampten, babbelden, lachten, en vooral geducht zopen. Als zij iets vernuftigs en Goddelijks, hetwelk voor hunne ooren ongewoon was, hoorden; knersten zij op de tanden, en ſchreeuwden: Zouden wij zulk een monſter laten leven? Dus ſtreden de bekers tegen het werktuig der Drieëenheid; dus vertraden honden het heilige, en zwijnen de parelen. De voorlezer ſchreeuwde, en de dronkene toehoorder ſnorkte, of zocht den ſlaap; als de eerstgemelde op ABELARDS velden eene doornſtruik vond, dan ſchreeuwde hij voor de doove ooren der Bisſchoppen: Veroordeelt gij dit? (*Damnatis?*) Sommigen van hen daar-

daardoor wakker geworden, antwoordden half ſlapende: Wij veroordeelen het (*Damnamus.*) Anderen, door het geraas wakker geworden, ſtotterden ſlechts de laatſte lettergrepen uit: *Namus.* Ja wel zwemt gij, zegt BERENGARIUS; maar uw zwemmen is een ſtormweder en een verzuipen. Deze en de overige afbeelding der Sijnode heeft misſchien opzettelijk eene zulke hekelende gedaante, maar de verdediging zelve is des te ernſtiger en te nadrukkelijker.

Onder de ſchriften van ABELARD, die aan zijne partijen zeer verdacht, of zelfs wel als kettersch voorkwamen, was ook dat, hetwelk hij *ſic et non*, (ja en neen,) genoemd had, doch hetwelk nooit gedrukt is geworden; het handelt over de tegenſtrijdigheden en verſchillende gevoelens, welke in de ſchriften der Kerkvaderen voorkomen. Nog heeft deze Geleerde eene *Wijsgeerig - Godgeleerde Zedekunde* geſchreven, (*Ethica, ſeu liber dictus: ſcito te ipſum,*) hetwelk echter geen eigenlijke Zedekunde genoemd kan worden, maar de onderwerpen, welke het bevat, worden vrijer behandeld, dan men van eenen Schrijver van dezen tijd verwachten kon; bijzonder is de zachtheid van zijne zedeleer merkwaardig, en men kan zeggen, dat ABELARD inderdaad, in dit opzigt, een voorlooper der *Jeſuiten-Zedeleeraars* of *Moralisten* geweest is, ten aanzien van hunne leere aangaande de Filozofiſche zonde, en ook aangaande de genoegzaamheid van de goede meening en oogmerk ter regtvaardiging van eenige daad.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

PETRUS LOMBARDUS.

Zijn Tijdgenoot PIETER LOMBARD, voorzigtiger dan ABELARD, maar van veel minder begaafdheid, bijkans enkel een naprater der voornaamste oude Kerkleeraars, maar die zeer wel verstond zich door eene bondige en geschikte verzameling van hunne leerstellingen en gevoelens het aanzien van eenen man te geven, die een eigen werk van gewigt en algemeen nut had voortgebragt, die zich nooit boven hen verhief, stak evenwel 300 jaren lang boven allen uit. Hij was in het gebied van *Novara*, eene stad in *Lombardyë*, of *Opper-Italië*, eigenlijk in het voormalige Hertogdom *Milaan*, van arme ouders geboren, en naar dit land had hij den bijnaam van LOMBARD, (PIERRE LOMBARD, of PETRUS LOMBARDUS.) Een weldadig vriend liet hem te *Bologna* studeren; een ander zond hem met zijne aanbeveling aan den Abt BERNHARD van *Clairvaux*, die hem met een gelijk oogmerk naar *Rheims* bevorderde. Maar te *Parys*, waar hij deze loopbaan eindigde, werd zijn voortgang in de Wetenschappen zoo zigtbaar, dat men hem eenen Theologischen leerpost opdroeg. Na denzelven vele jaren met roem bekleed te hebben, viel in het jaar 1159 het Bisdom van *Parys* open. Men droeg hetzelve aan des Konings Broeder, FILIPS, Aartsdiaken bij de Kathedraalkerk in deze hoofdstad, op, doch die het uit bescheidenheid niet aannam, maar PETRUS LOMBARD daar toe aanprees. Deze werd ook verkozen, maar stierf reeds in het jaar 1164. Eene enkele trek van zijn gedrag als Bisschop is voor de nakomelingschap in het volgende Tooneel bewaard gebleven. Eenige edel-

R. Vinkeles. inv. del. et sculp.

erkende hij hàar voor zijne moeder, en omhelsde haar.

XIX. D. Bladz. 101.

edellieden, uit zijn vaderland te *Parys* gekomen, om hem hunnen eerbied te betuigen, hadden ook zijne moeder medegebragt, die zij volmaakt kleeden, zoo als het eenen zoo aanzienelijken Bisschop waardig scheen te zijn. Vergeefs zeide de moeder tegen hen, dat zij haren zoon kende, dat deze opschik hem niet bevallen zou. Inderdaad verklaarde hij ook, toen zij haar aan hem voorstelden: dit was zijne moeder niet, die eene arme vrouw was; en wendde zijne oogen van haar af. Toen begeerde zij hare boerenkleederen, en toen zij zich in dezelve voor hem vertoonde, erkende hij haar voor zijne moeder, en omhelsde haar.

Volgens zijne uitlegkundige schriften te oordeelen, was hij even zoo min een Geleerd Godgeleerde, als de overigen, die toen dezen naam voerden. Evenwel kon hij, zonder in den eigenlijken zin Schriftuitlegger te zijn, een *Godgeleerd Leerboek* schrijven, hetwelk boven alle andere gesteld is geworden. Hij noemde het *Libri* IV. *Sententiarum.* Onder dezen naam *Sententiae* verstond en schreef men, voornamelijk sedert de VIIde eeuw, verzamelingen van de leerstellingen van oude Godgeleerden; en zulken, die dit soort van handwerk op zich namen, noemde men *Sententiarii* of *Positivi*. LOMBARD zelve zegt in het Voorberigt, hetwelk uit plaatsen van AUGUSTINUS en HILARIUS is zamengesteld, dat hij in dit werk, op verzoek van zijne leergierige Broederen, gezocht heeft, *de vastigheid van het Kerkelijk Geloof aan te wijzen; het verborgene van Godgeleerde onderzoekingen te openen,*

V BOEK VIII Hoofdft. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

en de Sacramenten der Kerk verftaanbaar te maken; dat hij zich van *eeuwig gegronde kundigheden*, (hij bedoelt plaatfen uit den Bijbel en uit de Kerkvaderen,) bediend hebbe, en *nergens van de leere der Voorvaderen afgeweken zij*.

Elk Boek van dit werk beftaat uit een aantal kleine afdeelingen, (*Diftinctiones*,) naar welker orde de Geloofsleerftukken verklaard, bewezen, en de daar toe behoorende vragen opgelost worden. Het eerfte Boek heeft acht en veertig vragen, in welke de Leere van God voorgedragen wordt. In 44 andere van het tweede Boek zijn de leerftukken van de Engelen, van de Schepping, van den mensch voor, in en na den val, van den vrijen wil, van den bijftand der Goddelijke genade, en van de zonde bevat. De 40 Diftinctien van het derde Boek behandelen de menschwording des Zoons van God, zijn lijden, fterven en verlosfing, geloof, liefde, hoop, de vier hoofddeugden, de zeven geboden van den Heiligen Geest, de verfcheidene foorten van vreeze, wijsheid en wetenfchap, logen, eed en meineed, wet en Euangelie. Eindelijk komt in het vierde Boek, onder 50 Afdeelingen, voor, de leer van de Sacramenten, en bijzonder bij deze gelegenheid vele vragen over het huwelijk, van de vergeving der zonden, van de opftanding, en de overige zoogenoemde laatfte dingen; ook zijn het Vagevuur, Kerkelijke ambten, en andere vermaagdfchapte onderwerpen niet vergeten.

Wat de verdienste van dit werk betreft, ERASMUS heeft 'er, naar het fchijnt, vrij juist over geoor-

oordeeld: „ Och dat zijn arbeid voor de Christelijke Wereld zoo gelukkig uitgevallen was, als die van hem met vromen ijver ondernomen, is! Men ziet trouwens, dat het zijn oogmerk geweest is, het gene ter zake diende, op eens te verzamelen, en alle overige vragen uit te sluiten. Maar dit ontwerp heeft eene geheel andere uitkomst gehad, terwijl uit hetzelve niet zwermen maar zeeën van vragen, welke nooit einde nemen, voortgekomen zijn (*).

Het werk van LOMBARD vond zoo veel toejuiching, dat het spoedig een algemeen Leerboek geworden is, hetwelk ook ontallijke malen is gedrukt geworden, en waar over op de Hoogescholen voorlezingen gehouden, en in *Engeland* alleen 164 Commentarien geschreven zijn. Men noemde den Schrijver naderhand om die reden *Magister Sententiarum*, of ook eenvoudig *Magister*, (de Leermeester.)

Nihilianisten.

Deze groote toejuiching volgde echter niet aanstonds, noch zonder tegenspraak. *Mijstiekische* en *Positive* Godgeleerden hadden zich sedert het begin der XIIde eeuw even sterk tegen de *Scholastieken* verklaard, en met alle zijne voorzigtigheid, die hem in dit Leerboek van beide deze leerwijzen iets had doen overnemen, kon LOMBARD niet vermijden, dat men dwalingen in hetzelve meende te ontwaren. Zelfs schreef een van zijne voornaamste Leerlingen, JOAN van *Cornwal*, (JOANNES *Cornubiensis*,) een Leer-

(*) *Annot. in Marth.* I. 19.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Leeraar der Godgeleerdheid, nog in het jaar 1175 een Boek tegen hem, (*Eulogium Magistri Joh. Cornub. ad Alexandr. Papam* III. *quod Christus fit aliquis homo.*) Hij had zijnen Leermeester reeds bij deszelfs leven aangevallen, en vervolgde dit na deszelfs dood. Twaalf jaren lang deed hij bij ALEXANDER III alle pogingen, om denzelven als een' Ketter te doen veroordeelen; en eindelijk verkreeg hij van den Paus in het jaar 1170 ten minfte een verbod aan alle Leeraren der Godgeleerdheid, om de ftelling: dat JEZUS, *als mensch befchouwd*, *niets* is, volftrekt niet voor te dragen, nadat reeds op de Sijnode te *Tours* in het jaar 1163 in tegenwoordigheid van den Paus daar over vergeefs getwist was geworden. JOAN van *Cornwal* had deze dwaling, van welke hij PETR. LOMBARD befchuldigde, ook bij andere zelfs oudere Godgeleerden aangetroffen. GILBERT DE LA PORREE, die als Bisfchop van *Poitiers* in het jaar 1154 geftorven is, zou alreeds geleerd hebben, dat CHRISTUS wel een perfoon geworden is, zamengefteld uit twee naturen, of drie fubftantien; maar toch niet eigenlijk een perfoon, eene fubftantie, *non aliquid fecundum quod homo.* Met meer zekerheid meende hij, dat ABELARD hetzelfde gevoelen had voorgedragen, dat de Zoon van God niet eigenlijk en wezenlijk, *fed folo habitu* een mensch genoemd kan worden. En hij hield het voor waarfchijnlijk, dat PETR. LOMBARD dit gevoelen van ABELARD had overgenomen, zonder het misfchien genoegzaam overdacht te hebben. Wanneer

neer wij LOMBARDS werk zelve vergelijken (*), dan vindt men allezins, dat hij, naar zijne gewoonte, gronden voor en tegen dit gevoelen heeft bijgebragt. In twee of drie andere plaatsen houdt hij zich met het onderzoek bezig, of men, ten aanzien van CHRISTUS menschwording, *van God* zeggen kan, *dat hij iets geworden is*, *of iets is?* of, *dat van iets gezegd kan worden*, *dat het God is?* en *of* CHRISTUS *als mensch een perfoon of iets is?* Hier voert hij drie verfchillende gevoelens aan, voor elk van welke Kerkvaders optreden. Alhoewel LOMBARD zich nu voor geen van dezelve verklaart, en ook over het geheel alles, wat hij 'er over zegt, meer eene fpinneweb van *Subtiliteiten*, dan eene Ketterij, genoemd kan worden, evenwel oordeelde JOAN van *Cornwal* noodig, om tegen hem uitvoerig te bewijzen, en wel door het *gezag* van AUGUSTINUS en andere Kerkvaderen, en oplosfing van andere *autoritates*, dat CHRISTUS allezins eenig mensch, (*aliquis homo*,) is; dat hij als mensch iets, (*aliquid*,) is; dat hij *aliud et aliud*, insgelijks *aliquid totum five compofitum* is; en dergelijke haarkloverijen meer.

V BOEK VIII Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ongelijk heviger werd LOMBARDS Regtzinnigheid aangevallen door GAUTHIER, Kanunnik van *St. Victor* te *Parys*, gemeenelijk GUALTERIUS *de S. Victore* genoemd, omtrent het jaar 1180. Deze fchreef te gelijk tegen hem, tegen ABELARD, PIETER van *Poitiers*, die toen nog in leven was, en GILBERT DE

(*) *Libr.* III. *Dift.* X. *an Christus, fecundum quod homo, fit perfona vel aliquit.*

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

DE LA PORREE, een Boek: *contra quatuor Galliae Labijrinthos*, waar in hij hen van dezelfde dwalingen in de leere der Drieëenheid beschuldigt. Hij sprak van de Ketterij der *Nihilianisten*, indien, zeide hij, door de verbindtenis der Goddelijke en menschelijke natuur in CHRISTUS, alleen eene uiterlijke betrekking, (*habitus*,) der Godheid of persoonlijkheid des Zoons tot de menschelijke natuur ontstaan is; indien God daar door geene *substantie* geworden is, welke hij te voren niet was: dan is hij niet daar door *iets*; maar hij is *niets* geworden; en dus volgt ook verder, dat CHRISTUS, dewijl hij als mensch geen persoon is, ook *niets* is. Alles is, gelijk men ziet, armhartige gevolgtrekkingen! zoodat het onnoodig is van deze woordenzifterij meer te zeggen.

De vermaarde Abt JOACHIM, de gewaande Profeet van de XIIde eeuw, wierp zich insgelijks tot een' tegenpartij van LOMBARD op. In een geschrift, tegen hem ingerigt, en kort voor het jaar 1179 uitgegeven, noemde hij hem een' Ketter en krankzinnigen, omdat hij in zijn Leerboek (*) geschreven had: „ de Vader, de Zoon en de Heilige Geest zijn eene hoogste zaak, (*summa quaedam res*,) welke noch geteeld heeft, noch geteeld is, noch uitgaat." Daartegen beweerde de Abt, dat op deze wijze niet eene Drieëenheid, maar eene *Viereenheid*, (*quaternitas*,) in God aangenomen werd, namelijk drie personen, en het gemeenschappelijk wezen, hetwelk als het ware den vierden vertoonde. ALEXANDER

(*) *Libr.* I. *Dist.* V.

DER III, wien deze beschuldiging voorgelegd werd, besliste 'er niet over, maar INNOCENTIUS III verklaarde zich op de Kerkvergadering van *Lateranen* in het jaar 1215 ten vollen voor LOMBARD; welk getuigenis van den Paus ongemeen veel toebragt, om het werk van LOMBARD opgang te doen maken. Evenwel waren 'er onder de ontallijke problematische meeningen, welke daar in voorkomen, vele, die misduid konden worden, zoodat zelfs zijne hoogachters de *Scholastieken* hem niet overal gelijk gaven. Ja in het jaar 1300 kwamen de Leeraars der Godgeleerdheid onderling overeen, om XVI stellingen uit zijn Boek niet voor te dragen. Daarom staat gewoonelijk bij dezelve in de uitgaven van zijn werk deze aanmerking op den rand: *Hic Magister communiter non tenetur.* De voornaamste onder dezelve zijn: „ De liefde, met welke wij God en den naasten liefhebben, is de Heiligen Geest; de Engelen nemen toe in verdienste, ten aanzien van hunne wezenlijke belooning, tot den jongsten dag; vóór de zonde heeft de mensch God onmiddelijk gezien; de gedoopten met den Doop van JOANNES, maar die nogtans geene hoop op hem gesteld hebben, hadden niet noodig, den Doop van CHRISTUS te ontvangen; Scheurmakers, Ketters, Geëxcommuniceerden en Gedegradeerden kunnen het ligchaam van CHRISTUS niet wijden; ook kunnen Gedegradeerde of aan *Simonie* schuldige Bisschoppen niemand tot een Geestelijk ambt inwijden. Hier heeft men in het vervolg nog andere van zijne gevoelens bijgezet, welke bedenkelijk schenen.

GIL-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

GILBERT DE LA PORREE.

GILBERT DE LA PORREE verdient ook eenigzins nader bekend gemaakt te worden. Hij was te *Poitiers* geboren, hij leerde de wetenſchappen gedeeltelijk in zijne vaderſtad, gedeeltelijk te *Chartres*, en bijzonder te *Laon*, van de beide beroemde Broeders ANSELMUS en RAOUL of RUDOLF. Vervolgens werd hij Kanſelier der Kerk te *Chartres*, waar mede ook het onderwijs der jeugd verbonden was; maar weldra nam hij het Leeraarsambt in de *Dialectica* en *Theologie* te *Parys* aan, waar hij, als een aanhanger der *Realisten*, deze partij zeer op de been bragt, welke te meer won, ſedert ABELARD, het hoofd der *Nominalisten*, te dezen tijde, te *Sens* in het jaar 1140 veroordeeld was. Men verhaalt, dat deze, GILBERT aldaar tegenwoordig zijnde, een dergelijk lot als het zijne zal voorſpeld hebben, met de woorden des Dichters:

Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet.

In het volgende jaar bekwam GILBERT den post van *Scholasticus* onder de Kanunniken te *Poitiers*, en in het jaar 1142 verkoos men hem tot Bisſchop van deze ſtad. In deze waardigheid predikte hij vlijtiger, dan andere Bisſchoppen, maar mengde te onbedachtzaam in zijne openlijke redevoeringen wijsgeerige gevoelens, hetzelfde deed hij, in eene vergadering van zijne Geestelijkheid, met betrekking tot de leere der Drieëenheid. Twee van zijne Aartsdiakenen reisden derhalve naar *Siena* tot Paus EUGENIUS III in het jaar 1146, om over de onregtzinnigheid van hunnen Bisſchop te klagen; de Paus, ge-

gereed ſtaande, om naar *Frankryk* te komen, beloofde hun, deze zaak op eene Sijnode te zullen doen onderzoeken; ook bragten zij BERNHARD van *Clairvaux* zoo ver, dat hij daar deel aan wilde nemen.

Doch de eerſte proeve, om ABELARDS voorzegging aan GILBERT te vervullen, mislukte. Hij verſcheen in het jaar 1147 op de Kerkvergadering te *Parys*, welke om zijnen wil onder voorzitting van den Paus gehouden werd. Hier werden hem verſcheidene dwalingen te last gelegd, doch alzoo men zijne werken niet bij de hand had, zwoeren twee voorname Geestelijken, zeldzaam genoeg! dat zij eenige van dezelve uit GILBERTS mond gehoord hadden. Terwijl men nu met hem twistte, wat hij geleerd, en hoe hij het verſtaan had, zeide hij onder anderen: „ Ik belijde heel vrijmoedig, dat de Vader op eene andere wijze Vader en op eene andere wijze God is; doch hij is niet *dat* en *dat*;" (*hoc et hoc*;) dat is, niet meer dan één wezen. Op eenen volgenden dag beſchuldigde men hem, dat hij in zeker geſchrift de drie Goddelijke perſonen *tria ſingularia* genoemd had. De Bisſchop van *Rouen* zeide, dat God eer *unum ſingulare* genoemd moest worden. Doch hier ergerden zich velen aan, omdat HILARIUS van *Poitiers* reeds beweerd had, dat dit laatſte eene Godslastering was. GILBERT daar tegen verzekerde, dat hij door *ſingularia* niet de theologiſche perſonen, maar alleen derzelver voortreffelijkheid verſtaan had. Hoe het zij, nadat de Bisſchop van *Poitiers* zijn geloof eenige dagen na mal-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

malkander voor den Paus verdedigd had, vond deze goed, de oplosfing van zoo zware vragen tot eene algemeene Kerkvergadering uit te ftellen.

Deze werd in het jaar 1148 te *Rheims* gehouden. Als GILBERT hier weder in de tegenwoordigheid van den Paus over zijn geloof aangaande de Drieëenheid gevraagd werd, haalde hij uit de werken der Kerkvaderen, die hij geheel daar had laten brengen, eene menigte plaatfen aan, met verklaring, dat hij hunne gevoelens volkomen toegedaan was. Vol verdriet over dit voorlezen, hetwelk bijna den geheelen dag duurde, zeide Paus EUGENIUS eindelijk tegen GILBERT: „ Gij fpreekt veel, broeder, en laat veel lezen, misfchien ook het één en ander, hetwelk wij niet verftaan; maar ik wil kort en goed van u weten: of gij gelooft, dat het hoogfte wezen, in hetwelk gij drie perfonen en éénen God belijdt, God is? De Bisfchop, die insgelijks vermoeid was, antwoordde, zonder zich te bedenken: *Neen.* Vervolgens ontvouwde hij dit nog nader: *de Godheid was niet God zelve; maar datgeen, waar door God God is.* Nu geloofde BERNHARD de bekentenis van eene grove dwaling te hebben; en GILBERT integendeel eischte, dat het veel meer als eene ergerlijke leer van den Abt zou opgefchreven worden: dat *de Godheid God is.* Ja, riep BERNHARD, men fchrijve dit op met eene ijzeren griffel, en met de punt van eenen diamant, dat het Goddelijk wezen, de vorm, de natuur, de Godheid, dat zijne goedheid, wijsheid, deugd, magt en grootheid waarachtig God is. Thans werd de twist hevig voortgezet, zonder dat

GIL-

GILBERT ophield, zijn gevoelen te verdedigen. Eindelijk kwam alles op de beslisfing van den Paus aan, die, hoewel hij, volgens zijne eigene bekentenis, van de geheele zaak niet veel verstond, zich evenwel het voorkomen wilde geven, van iets gezegd te hebben, en daarom het eerste lid van GILBERTS stelling verwierp, dewijl 'er geene reden was, om in de Theologie de Natuur en de Personen van elkanderen te scheiden; maar veel meer God, zoo wel *ex sensu ablativi*, als *nominativi*, het Goddelijk wezen genoemd kon worden. Zoo verhaalt het OTTO van *Freisingen*; maar de Monnik GAUTHIER daartegen verhaalt, dat de Paus over het geheel GILBERTS stelling veroordeeld, en ook verboden heeft, dat niemand zijn Boek lezen of afschrijven zou, indien het niet vooraf van de *Roomsche* Kerk verbeterd was geworden. Doch daar in komen zij beiden overeen, dat de Bisschop zich aan het Pausselijk oordeel onderworpen heeft. Voorts is GILBERT in het jaar 1154 gerust in zijn Bisdom overleden. OTTO van *Freisingen* oordeelt over deze gebeurtenis, dat het niet te beslissen is, of de Heilige BERNHARDUS bij deze gelegenheid door menschelijke zwakheid en gebrekkelijkheid verleid is geworden, dan of GILBERT, als een geleerd man, door zijn gevoelen slim te verbergen, het vonnis der Kerk ontweken is. Wij kunnen vrij oordeelen, dat GILBERT te hard en onverstandig behandeld is. Behalve het bovengemelde verdachte werk over de Drieëenheid heeft GILBERT verscheidene exegetische, theologische en filozofische schriften nagelaten, doch welke weinig te beduiden hebben.

PIE-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

PIETER van Poitiers.

PIETER van *Poitiers* was de vierde van die filozoferende Godgeleerden, die GAUTHIER van *St. Victor*, de *Labijrinthen*, (*Doolhoven van Frankryk*,) genoemd heeft. Hij behoorde onder de voornaamste leerlingen van LOMBARD, en was deszelfs opvolger op den Theologischen Leerstoel te *Parys*, welken hij bijna 40 jaren lang bekleed heeft, eindelijk is hij Kanselier der Kerk en der Hoogeschool te *Parys* geweest, alwaar hij omtrent het jaar 1206 gestorven is. Gelijk zijn Leermeester, zoo heeft hij ook een Theologisch Leerboek geschreven: *Libri V sententiarum*, hetwelk in het jaar 1655 te *Parys* in Folio gedrukt is. In hetzelve volgt hij grootendeels de orde, welke LOMBARD gehouden had. Hij heeft echter het één en ander, waar door hij zich onderscheidt; wij zullen hier enkel zijn gevoelen *van de regtvaardigmaking des zondaars* bijbrengen. Tot dezelve rekent hij zeven stukken of deelen: de beschouwing van God en zijne wegen; het verlangen om goed te doen; de genade van God; de goede driften, welke uit deze genade en uit den goeden wil tevens ontstaan zouden; het berouw of droefheid over de zonde; de vergeving der zonden, en de belijdenis van, mitsgaders de genoegdoening voor dezelve. Deze laatste vindt hij in drie hoofdstukken: in de *genoegdoening* met het *hart*, met den *mond*, en met *goede werken*, onder welke vrijwillige kwellingen des ligchaams, aalmoezen en milde stichtingen de voornaamste waren. — Tegen de krachtdadige *voorbidding voor de zielen in het Vagevuur* bragt men in, dat volgens dit leerstuk een mensch

mensch ook zonder eenige eigene verdienste, enkel door de verdienste der Kerk, des eeuwigen levens waardig zou kunnen zijn. Maar, zegt PIETER daar tegen, alhoewel *geen mensch zonder eigene verdienste tot zaligheid geraken kan*; zoo geeft nogtans God hem in het toekomende leven meer, dan hij in dit leven verdiend heeft; dit meer, hetwelk hij niet zelve verdienen kan, moet hij om de verdiensten en voorbidding der Heiligen wil verdienen.

ROBERT van Melun.

LOMBARD en zijne navolgers handhaafden zich ondertusschen tegen de aanvallen, welke de aanstootelijke en voor velen onverstaanbare nieuwigheid van hunne dialectisch-metaphijsische leerwijze en zucht tot vragen veroorzaakt had, te ligter, dewijl men spoedig overtuigd raakte, dat zij aan de voorgeschrevene regtzinnigheid volstrekt geen' afbreuk wilden doen, maar wel boven de voorgaande Godgeleerden begeerden uit te munten. Dus schitterde ook omtrent het midden der XIIde eeuw ROBERT van *Melun*, een man van doordringender verstand dan LOMBARD; zonder dat hij dien echter den eersten rang heeft kunnen betwisten. ROBERT FOLIOTH was zijn eigen naam; hij wordt gemeenelijk voor een' Engelschman gehouden, gelijk zijn Leerling de beroemde JOAN van *Salisbury* hem ook uitdrukkelijk *Angligena* noemt. Hij onderwees de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te *Melun*, van waar hij zijnen bijnaam, (*de Meliduno*,) kreeg. Dezelfde JOAN van *Salisbury* roemt hem zeer wegens zijne vlugheid in het beantwoorden van vragen, en dat hij zeer gaarne het tegendeel verdedigde van voorgedragene leer-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

ſtellingen. Hij is eindelijk in het jaar 1163 Bisſchop geworden van *Hereford* in zijn vaderland, en in het jaar 1173 of volgens anderen in 1195 overleden.

Deze ROBERT van *Melun* heeft ook een dogmatisch leerboek, (*ſumma theologiae ſeu tractatus theologici*,) nagelaten, hetwelk echter niet gedrukt is, ſchoon men 'er goede uittrekſels van heeft (*), waar uit blijkt, dat zijn ſtijl kieſcher was dan die der overige *Scholastieken*, en dat hij groote ſcherpzinnigheid heeft bezeten, doch welke hij ongelukkig te veel verkwistte aan nuttelooze vragen, bij voorbeeld: *of de namen Drieëenheid en Perſoon namen zijn van het wezen of van den perſoon?* Bij deze gelegenheid geeft hij de volgende bepaling van Perſoon in de Drieëenheid: *Het geen door het onderſcheid der eigenſchap des Perſoons van elkander onderſcheiden wordt*; (*differens proprietate perſonae discretiva.*) Omtrent Gods wijsheid ſtelt hij velerhande vragen voor: bij voorbeeld: *of God wetenſchap zou kunnen hebben, alhoewel hij nooit iets te ſcheppen beſloten had?* hetwelk hij met ja beantwoordt; *of het zou kunnen gebeuren, dat God iets wist, het geen hij niet weet, en niet wist, het geen hij weet?* enz.

HUGO van St. Victor

Nog een Tijdgenoot van LOMBARD, die een gelijk of misſchien nog grooter regt kon hebben op aanzien en gezag in zijne Kerk, was HUGO van *St. Victor*, Kanunnik te *Parys*, die ons reeds

(*) *In* BULAEI *Hist. univerſit. Paris. T.* II. *p.* 264, 585-628, 772, 773.

reeds (*) als Wijsgeer is voorgekomen. Onder zijne schriften zijn 'er velen, die weinig te beduiden hebben; bij voorbeeld: eene Verhandeling, *de sapientia Christi, et de sapientia Christo*, waar in hij bewijzen wil, dat de ziel van CHRISTUS gelijke wijsheid met de Godheid zelve gehad heeft; hoewel dit geschrift daarom eenigzins merkwaardig is, omdat hij de natuur en oorsprong van onze denkbeelden even als MALLEBRANCHE ontwikkelt. Doch zijn werk *de Sacramentis Christianae fidei Libri duo* is merkwaardiger, hetwelk het geheele zamenstel der leere doorgaat. Inzonderheid verdient aandacht eene plaats in hetzelve, waar in HUGO de zoogenoemde *reine liefde* der *Mijstieken*, welke ook sommige Wijsgeeren als eene uitmuntendheid van hunne zedeleer aanprezen, bestrijdt. „ Het is, zegt hij, met de liefde, die gij aan God schuldig zijt, niet even eens gelegen, als met die, welke gij aan uwen naasten behoort te bewijzen. Wanneer gij een mensch liefhebt, dan wenscht gij hem iets goeds, dewijl hem altijd iets ontbreekt, hoe gelukkig hij ook zijn mag; en gij doet uw best, naar mate van uwe liefde, om hem dat te bezorgen. Maar, wanneer men u beveelt, God lief te hebben, wordt 'er dan bedoeld, dat gij hem iets goeds doen of wenschen; en niet veel meer, dat gij hem zelven, als uw eigen goed begeeren zoudt? — Legt dan deze misleidende en ingebeelde liefde af, en weest verzekerd, dat gij, wanneer gij God liefhebt, hem om uwentwil

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 96.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

wil liefhebt, dat het uw goed is, hetwelk gij in hem bemint." — — Verders mag uit dit werk blijken, dat HUGO van *St. Victor* onder de voortreffelijkste Scholastieken behoort. Hij denkt en onderzoekt vaak zelve; zijne wijze van voorstellen heeft iets gemakkelijks en natuurlijks, gelijk zijne taal; en zijn leerstelsel hangt, eenige vlekken in de leerwijze uitgezonderd, goed aan een. Alhoewel hij zich ook van noodelooze vragen niet onthouden heeft, is hij echter daar in veel bescheidener, dan de anderen; ook staat hij niet zoo onder het heerschend gezag der Kerkvaderen, en zou beter den rang verdiend hebben, welken men aan LOMBARD heeft toegekend; en als een vriend en vereerer van den Heil. BERNHARD was hij genoegzaam beveiligd tegen alle beschuldigingen van onregtzinnigheid.

ALANUS van Rysfel.

Wij zouden nog zeer velen kunnen opnoemen, die deze zelfde baan betreden hebben, doch daar mede geenen nuttigen arbeid verrigten. Alleen moeten wij hier ALANUS *den Grooten*, of van *Rysfel*, (*Alanus ab insulis*,) die in het jaar 1203 gestorven is, even met een woord aanstippen, hoewel wij reeds voorheen van hem, als Wijsgeer, gesproken hebben (*). Hij was de sterkste *Mathematische* Betooger van zijnen tijd, die alles met sluitredenen bewees, hoe zwak zij ook zijn mogten, gelijk bij voorbeeld deze over de leere van het Avondmaal, in zijn werk: *de Arte sive Articulis Catholicae fidei:* „ De mensch, die door geloof en bekeering van „ de

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 97.

„ de zonde opgestaan is, had een *krachtig middel* „ noodig, hetwelk hem *de genade der volharding* „ in het goede kon mededeelen. *Maar 'er was* „ *geen krachtiger, dan het vleesch van* CHRISTUS; „ gevolgelijk was het noodzakelijk, den menschen „ het vleesch van CHRISTUS mede te deelen, het„ welk onder de gedaante van brood en wijn, zoo „ als CHRISTUS zelve het heeft ingesteld, van de „ deswaardigen gebruikt, tot heil van ligchaam en „ ziel dient, en hen tot leden van CHRISTUS „ maakt."

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Tweede Tijdvak der Scholastieke Godgeleerdheid ALEXANDER van Hales.

Het *tweede* Tijdvak der *Scholastieke* Godgeleerdheid kenmerkt zich, door het volkomen overnemen der *Aristotelische* Wijsbegeerte, en derzelver toepassing op de Godgeleerdheid; welke, niettegenstaande herhaalde keeren een verbod tegen dezelve gegeven werd, gelijk wij in de Geschiedenis der Wijsbegeerte gezien hebben, zich in de Godgeleerdheid zoo vast zette, dat zij voor de XVIde eeuw daar niet weder uitgedreven heeft kunnen worden.

DANEAU begon om deze reden het tweede Tijdvak der Schoolsche Godgeleerdheid met ALBERT *den Grooten*, omdat hij geloofde, dat deze het eerst ARISTÔTELES ten leidsman op zijnen Godgeleerden weg verkozen had. Ondertusschen is eigenlijk ALEXANDER van *Hales* de eerste geweest, die veel volgens de stellingen van ARISTOTELES beproefd en beoordeeld heeft, en dewijl hij ook het eerst, van bijna al de werken van dezen Wijsgeer, die sedert het begin der XIIIde eeuw in de Latijnsche Kerk bekend waren geworden, gebruik gemaakt heeft,

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zoo mag men voegzaam dat tweede Tijdvak met hem beginnen.

ALEXANDER van *Hales*, gelijk hij naar de plaats zijner opvoeding, het Klooster *Hales*, in *Gloucestershire* in *Engeland*, genoemd wordt, had zich van der jeugd af op de Univerfiteit van *Parys* aan de Wetenfchappen overgegeven. Aldaar onderwees hij ook vele jaren de Scholastieke Wijsbegeerte en Godgeleerdheid, mitsgaders het Pausfelijke Regt, eindelijk trad hij in de Orde der *Franciskanen*, en was, tegen het verbod, hetwelk deze Monniken van de Akademifche waardigheden uitfloot, de eerfte Doctor of Leeraar der Godgeleerdheid onder hen. Hij ftierf in het jaar 1245. Zijn aanzien was en bleef onder de Scholastieken zoo groot, dat zij hem *Doctor irrefragabilis*, (*den onwederfprekelijken Leeraar*,) noemden, ook noemde men hem in gedrukte uitgaven van zijne werken wel *Theologorum Monarcha*. Dezen roem hebben hem zijne uitlegkundige fchriften, (*Postillae in univerfa Biblia*,) allerminst bezorgd. Zijne ophelderingen over de Boeken van ARISTOTELES beteekenden toen ter tijd vrij meer. Maar eigenlijk grondt zich zijne Godgeleerde grootheid op een werk, hetwelk hij, op bevel van INNOCENTIUS IV, gefchreven heeft, en hetwelk den titel draagt van *Summa Theologiae*, ook *Quaestiones feu Commentaria in Libros* IV. *Sententiarum*. Hoewel hij niet de eerfte was, die Commentarien over het Leerboek van LOMBARD gefchreven heeft, hetwelk PIETER van *Poitiers* reeds voor hem gedaan had, fchijnt het echter ten voorbeeld voor de volgende Com-

Commentatoren van dit soort gediend te hebben; zoo uitvoerig en vruchtbaar is dit werk in de ontwikkeling en vermeerdering van den inhoud van gemelde Leerboek, naar de leerwijze van ARISTOTELES; alhoewel deszelfs woorden slechts zeldzaam aangehaald worden en het dus geen Commentarius is in den eigenlijken zin. Gelijk LOMBARD het geheele Godgeleerde Leerstelsel in IV Boeken, zoo heeft ALEXANDER van *Hales* het in IV Deelen afgehandeld; beiden hebben in vier Boeken over het geheel den schakel der Leerstukken met malkanderen gemeen; maar ALEXANDER is in alles ongelijk overvloediger; en wijkt dikwijls in zijne bijzondere leerwijze van LOMBARD af. Elk van zijne Deelen bestaat in een aantal *hoofdvragen*, die deszelfs geheelen inhoud bevatten moeten. Deze vragen ontbinden zich weder in verscheidene *leden*, (*membra*,) en deze door nieuwe vragen in *artikelen*, onder welke de gronden voor het bevestigen of ontkennen staan; tot eindelijk derzelver beantwoording de *beslissing*, (*solutio*,) medebrengt; indien men anders beantwoordingen dus noemen mag, welke meermalen de tegengestelde gevoelens pogen overeen te brengen, of te toonen, in welken zin één derzelve genomen kan worden, om het gezag van eenen of anderen Kerkvader niet te na te komen. Dus is alles bij hem toegelegd, om de Godgeleerdheid, zoo veel mogelijk, *problematiek* voor te dragen, zonder dat de *Dogmatieke* vastigheid in de hoofdleere iets behoeve te verliezen, en hem daar in te evenaren, ja voor te komen, was de poging van al de voortref-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

felijkste vernuften onder zijne opvolgeren. Tot eene proeve van zijne zucht om vragen te vermenigvuldigen, willen wij 'er eenige opgeven, welke tot de *verandering van het brood* in het Avondmaal behooren. Wordt het brood werkelijk in het ligchaam van CHRISTUS veranderd? of blijft het te gelijk met hetzelve? Wordt het geheele brood of slechts een deel van hetzelve dus veranderd? Heeft 'er eene vernietiging van het brood plaats? Tot welk soort van veranderingen behoort deze? Gaat het brood enkel in het vleesch, of in vleesch en bloed, in de ziel en Godheid over? Wordt een deel van het brood bepaaldelijk in een deel van het ligchaam, of het geheel in het geheel veranderd? Gebeurt deze verandering van lieverlede of plotselings? Was het wezen des broods en des ligchaams van CHRISTUS in een' en denzelven oogenblik, of in verschillende? Ook worden de spreekwijzen getoetst, welke men daar bij gebruiken mag; bij voorbeeld of men zeggen kan: Het brood wordt CHRISTUS ligchaam? Nog spitsvinniger zijn de vragen: Of God maken kan, dat *accidentien* zonder *subject* zijn? Of hier de *accidentien* in het *subject* zijn? Of de *accidentien* de kracht bezitten, om eene vochtigheid in een Sacrament te veranderen? Wat, indien water of wijn bij den gewijden wijn gevoegd wordt? Of het voortkomen van een' worm uit de bedorvene gestalten des Avondmaals iets natuurlijks of bovennatuurlijks is? Of CHRISTUS naar de waarheid onder die gestalten tegenwoordig is? of onder beiden? of volkomen? of plaatselijk? of begrijpelijk, en dergelijke meer.

meer. Bij de *werking des Avondmaals* onderzoekt ALEXANDER, of door hetzelve vergeeflijke of doodzonden uitgedelgd worden? en in welke menschen het werkzaam is? Eindelijk breidt hij zich nog uit over het breken der Hostie, over het verschillend gebruik des Avondmaals, over de genen, die het uitdeelen kunnen, over de gesteldheid der genen, die 'er deel aan nemen, en over dergelijke onderwerpen. Hier wisselen de zonderlingste vragen insgelijks met eenige nuttiger af. Is het ligchaam van CHRISTUS, nadat het in het Avondmaal gewijd, en tot zijnen dood toe in een kistje, (*in pijxide*,) bewaard was geworden, in hetzelve gestorven? Ontvangen de Engelen op eene of andere wijze het ligchaam van CHRISTUS? hij heet trouwens het brood der Engelen, ja; doch alleen naar zijne Goddelijke natuur. Heeft CHRISTUS zich zelven op eenige wijze, (*Sacramentaliter aut Spiritualiter*,) gebruikt? Mogen Tournooispelers, Tooneelspelers, dansseresfen, dobbelaars, zulken, die valsch haar, (*paruiken*,) dragen, en dergelijke lieden meer, tot het Avondmaal toegelaten worden? Mag het ligchaam van CHRISTUS tot reiniging van verdachte personen uitgedeeld worden? Neen. Moet men het Avondmaal meermalen gebruiken? of mag men zich uit eerbied voor hetzelve en uit gevoel zijner onwaardigheid lang van hetzelve onthouden? Allezins geeft het menigvuldig gebruik van hetzelve groote voordeelen. Komt het Avondmaal in den buik, zoo als andere spijzen? Hier zijn verschillende gevoelens; maar veiligst wordt het ontkend.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ALBERT de Groote

Een Tijdgenoot van ALEXANDER van *Hales* was de vermaarde Duitsche Dominikaner ALBERT *de Groote*, die ALEXANDER evenwel omtrent 40 jaren tot het jaar 1280 overleefd heeft. Wij hebben van hem reeds onder de Wijsgeeren gesproken (*). Alhoewel hij niet de eerste onder de Scholastieken geweest is, die zich van *Aristotelische* Leerstellingen tot opheldering en bevestiging van Godgeleerde onderwerpen bediend heeft; evenwel maakte hij een zoo veelvuldig gebruik van dezelve, en munt als Commentator over verscheidene schriften van dezen *Griekschen* Wijsgeer zoo zeer uit, dat men gewonelijk met hem de Geschiedenis van het tweede Tijdvak der Scholastieke Godgeleerdheid begonnen heeft. Twee werken hebben hem voornamelijk grooten roem bezorgd. Het eene is zijne wijdloopige verklaring over het Leerboek van LOMBARD, hetwelk uit zijne Voorlezingen over hetzelve ontstaan is, (*Commentarius in LL. IV. Sententiarum.*) Maar in het tweede werk, *Summa Theologiae*, betreedt hij meer zijnen eigenen weg, zoo verre de banden van het heerschend zamenstel zulks toenmaals veroorloofden. Deze *Summa Theologiae*, welke ook den titel voert *de Mirabili scientia Dei*, bestaat uit twee hoofddeelen, elk weder verdeeld in *Tractatus* en *Quaestiones*, waar bij nog onderafdeelingen komen. In dit werk houdt ALBERT zich aan de orde van LOMBARD, wiens eigene woorden, vragen en gevoelens hij zeer dikwijls aanhaalt; en met hetzelve is hij

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 106.

hij slechts tot aan het einde van deszelfs tweede Boek gekomen, zoodat hij hier zijn sijstema ver of na niet voltooid heeft.

V BOEK VIII Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

THOMAS Aquinas of van Aquino.

THOMAS van *Aquino*, of *Aquinas*, was een leerling van ALBERT *den Grooten*, maar is voor zijnen leermeester reeds overleden in het jaar 1274. Van hem is insgelijks voorheen reeds gesproken (*). Hij verdient hier gemeld te worden als Godgeleerde, om zijn hoofdwerk: *Suuma Theologiae*, over welks echtheid hevig getwist is, evenwel is het door verscheidene Geleerden beweerd, dat het waarlijk een werk van THOMAS is. THOMAS meldt in een kort voorberigt voor zijn werk, dat hij daar in de leerstukken van den Christelijken Godsdienst zoo denkt voor te dragen, als het tot onderwijs der eerstbeginnenden dienstig zij. Hij heeft in drie *Hoofddeelen* de Christelijke Geloofs- en Zedeleer verhandeld. Elk Deel bestaat uit een aantal *vragen*, en onder elke hoofdvraag staan gestadig meer, dikwijls vele, daar van afhangende, *ondervragen*, (*articuli.*) Voor de bevestiging of ontkenning derzelven worden gronden aangehaald; en door de beantwoording van één van beide soorten wordt de *beslissing*, (*conclusio*,) afgeleid, welke veel duidelijker en bepaalder uitgedrukt wordt dan bij de voorgaande *Scholastieken*. In dit werk leert THOMAS onder anderen (†): *Ketters verdienen*, door hunne hardnekkige afwijking van

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 108. alwaar door eene drukfout *Leeraar* gelezen wordt, voor *Leerling*.

(†) *Secunda Secundae Quaest.* XI. *art.* 3. *p.* 24.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

van het Geloof, niet slechts uitsluiting uit de Kerkgemeenschap, maar zelfs de *doodstraffe*. Want het is een grooter zonde, het geloof te vervalschen, dan een valsche munter te zijn, en deze wordt toch aan het leven gestraft. Wanneer *Ketters* tot de regtzinnige Kerk terug keeren, zoo worden zij wel tot boete aangenomen, en krijgen ook wel hunne geestelijke ambten weder; maar *vervallen zij nog eens tot hunne dwalingen*, en leggen zij die op nieuw weder af, dan laat zich de Kerk wel hunne onderwerping welgevallen, *maar van de doodstraffe worden zij daar door niet bevrijd*. Verders: (*) *of een Vorst, die van het geloof afgevallen is, daar door de heerschappij over zijne onderdanen verliest?* zou daarom twijfelachtig kunnen schijnen, dewijl Christelijke Soldaten aan den afvalligen JULIAAN gehoorzaamd hebben; ook zijn heilige mannen zelve aan ongeloovige Heeren onderworpen geweest; en indien de afval hen der regering onwaardig zou maken, zouden andere zonden ook gelijke uitwerking moeten doen. Doch GREGORIUS VII heeft de onderdanen van den eed aan in den ban gedane Vorsten ontslagen; dit moet dus ook, gelijk THOMAS meent, de afvalligen treffen, dewijl zij insgelijks in den ban zijn. Ten tijde van JULIANUS was de Kerk nog niet magtig genoeg, om hem zijne onderdanen te onttrekken; ook is afval erger dan het ongeloof van anderen; en eene geheele afscheiding van God. — Uit het gene hij van de *Oorbiecht* schrijft, zien wij, dat de Leeraars van

(*) *l. c. Art.* 4. *p.* 24, 25.

van zijnen tijd daar in *zestien eigenſchappen* vorderden, welke zij in deze Verzen begrepen:

Sit ſimplex, humilis confeſſio, pura, fidelis,
Atque frequens, nuda et discreta, libens, verecunda,
Integra, ſecreta, et lacrijmalis, accelerata,
Fortis et accuſans, et ſit parere parata.

Buiten twijfel wisten de latere Ordensgenooten van den Heiligen THOMAS wel, wat zij ſchreven, als zij zijne *Summa* het *Palladium* of beſchermſchild van hunne Orde noemden, met welker behoud of verlies ook hunne School, (*de Thomistiſche*,) beſtaat. Inderdaad is dit werk niet alleen de hoofdſteun van het *Thomistisch* Leerſtelſel, van welks onderſcheid met het *Scotistisch* wij in het vervolg ſpreken zullen, geworden, maar het heeft ook in zijne Kerk den roem behouden, van het duidelijkſte, gegrondſte, en eenigermate ook het volledigſte *Sijſtema* te zijn. Maar ook buiten die Kerk zal men gaarne erkennen, dat, wanneer eens het bruikbare en goede der Scholastieke leerwijze onderſteld is, dit werk vele uitmuntendheden van orde, klaarheid, bepaaldheid en rijken inhoud, als ook van zuiveren en gemakkelijken ſtijl bezit; dat het tot vele niet onvruchtbare onderzoekingen een ruim veld opent, en ook hier en daar leerzame aanmerkingen bevat; en over het geheel tot een algemeen overzigt van het Scholastieke Leerſtelſel dienſtiger is, dan eenig ander, hetwelk ſedert LOMBARDUS geſchreven is. Men kan ook niet ontkennen, dat THOMAS in het behandelen der Godgeleerde Zedeleer de overige Godgeleerden van dit ſoort overtroffen heeft. Ondertusſchen

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517

schen is het niet op vaste gronden gevestigd, wanneer sommige latere Schrijvers hem als een' getuigen voor onderscheidene leerstukken der Euangelisch-Luthersche Kerk hebben beschouwd. Op zijn meest kan zoo veel worden toegegeven, dat THOMAS zich omtrent deze en gene Godgeleerde gevoelens bescheidener heeft uitgedrukt, dan andere Scholastieken, dat hij in deze en gene begrippen, onderscheidingen en bewijzen met de Protestanten, liever oorspronkelijk met de Kerkvaders, overeenstemt; doch dat ook het een en ander bij voorbeeld het ontkennen van de onbevlekte ontvangenis der Maagd MARIA, niet van hem het eerst is voorgedragen, is ook bekend. ERASMUS, die zoo treffende van de gaven en verdiensten van Kerkelijke Schrijvers oordeelt, gelooft, dat niemand der nieuwere Godgeleerden THOMAS van *Aquino* in vlijt, gezond verstand en grondige wetenschap overtroffen heeft; ten aanzien van het laatste echter met deze bijvoeging, dat hij volkomen verdiend had, dat hem ook Spraakkunde en de overige voorraad van betere Geleerdheid ten deel geworden ware (*). Ook is het gezag van de *Summa* van THOMAS door eene groote menigte Commentarien, inzonderheid van zijne Ordensbroederen, voortgeplant geworden.

Evenwel is dit werk al spoedig, en zelfs in zijne eigene orde aangevallen geworden. Dit blijkt omdat 'er in het jaar 1278 en vervolgens meermalen in een algemeen Kapittel der *Dominikanen* gezorgd is, dat

(*) *Annotat. in Ep. ad Rom. p.* 281.

dat men *Dominikanen*, welke dit ondernomen hadden, niet ongeſtraft zou laten, en eindelijk vastgeſteld, dat ieder *Dominikaner* bij de intrede in zijne Orde zich zou verbinden, om volſtrekt bij de leer van den Heiligen THOMAS te blijven, hoewel het bij vele vragen, die onder deze Monniken zelve betwist werden, moeijelijk is te bepalen, welke eigenlijk die leere zij? In het jaar 1276 verwierp STEVEN, Bisſchop van *Parys*, op raad van verſcheidene Godgeleerden der Univerſiteit aldaar, vele dwalingen, onder welke eenige van THOMAS zullen geweest zijn, zonder echter dezen te noemen. Doch de hevigſte Tegenſchrijvers tegen THOMAS vertoonden zich ſteeds bij de *Franciskanen*, uit naarijver der beide Ordens onderling.

Een onpartijdig beoordeelaar van dit werk van THOMAS zal ligtelijk deszelfs zwakheden ontdekken. Zijne belofte, om tot onderwijs der leerlingen te zullen ſchrijven, heeft hij in een werk van deze uitgeſtrektheid, hetwelk veel meer een' Leeraar van zijne ſoort voldoen zou, niet vervuld; en de berisping van nutteloozе vragen, welke hij aan zijne voorgangeren geeft, betreft hem zelven op vele plaatſen; alhoewel zij zelden zoo zonderling zijn, als bij velen van hen. Deze zelfde vraagmethode, die ook bij hem heerſchende is, maakt zijn werk, hetwelk dogmatisch zijn zou, ſlechts al te problematiek. Het is waar, dat het geene van deze zoo talrijke vragen aan eene *concluſio* ontbreekt, die zijn met gronden onderſteunde, en met beantwoording der tegenwerpingen gepaarde gevoelen bevat. Maar toch ont-

ontbreekt het elk van zijne Geloofsartikelen aan een algemeen begrip, aan ophelderingen en bewijzen, zoo als schrift en rede ze zouden kunnen geven. Integendeel, hij is in eene menigte vragen ingewikkeld, welker bevestiging en ontkenning dikwijls even veel voor zich schijnen te hebben; die altijd ook, benevens zijne antwoorden en oplossingen, nog eene groote ruimte tot Disputeren overlaten; waar zoo wel de nieuwsgierige, als de twijfelaar, en wie op dwalingen loert, geenszins vergeefs rondziet; maar des te meer de bedachtzaam naarsporende en onderzoekende *Dogmaticus*. Ook is het van hem waar, zoo als van de overige *Scholastieken:* hoe zeer hij ook aan alle leerstukken een betwistbaar voorkomen geeft, geschiedt dit evenwel enkel met oogmerk, om bij slot te kunnen aanwijzen, hoe weinig in het bijgebragte Leerstelsel in het wezenlijke betwistbaar is; zijn statelijk: *het schijnt*, hetwelk onmiddelijk op iedere vraag volgt, is zelfs slechts een bloote schijn van vrije onderzoeking. Over het algemeen is zijn Christendom niet zoo zeer een Bijbelsch, — want de Bijbel komt meestal enkel in het voorbijgaan voor, wanneer de Schriftuurplaatsen te berde worden gebragt, zonder verklaard te worden; — als wel een *Patristisch*, uit de Kerkvaders, hetwelk, terwijl elk leerstuk op alle mogelijke zijden gedraaid en gekeerd wordt, door de fijnste ontledingen, met behulp der *Aristotelisch-Arabische* Wijsbegeerte, eene nieuwe vastigheid erlangen zal. Men staat verbaasd, dat men ook bij hem zoo veel over den Godsdienst van JEZUS gevraagd en beslist ziet, waar

waar toe noch deszelfs Stichter, noch redelijke gronden van kennis, maar alleen het Kerkelijk ſtelſel, aanleiding kon geven. Zijne *Theologiſche Zedeleer* is eigenlijk ſlechts eene *leere der deugd*, half naar het fatſoen der Kerkvaderen, half naar *Ariſtoteliſche* grondregelen gevormd; vol koele ſpitsvinnigheden, die het knibbelend vernuft bezig konden houden, maar waar in zeer weinig voor het hart te vinden is. Het begin en de voortgang van Christelijke Godsvrucht wordt ter naauwernood aangeroerd; de Bijbelſche denkbeelden, beweegredenen en bevorderingsmiddelen van Christelijke deugd ontbreken bijna geheel. Het geen de hoofdzaak behoorde uit te maken, beſtaat aan het ſlot van elke verhandeling van iedere deugd, uit een mager artikel van geboden der Heilige Schrift over dezelve; alles is enkel op de wijze der Scholen en tot Disputeren ingerigt.

Behalve deze *Summa* heeft THOMAS nog verſcheidene kleiner ſchriften nagelaten. Onder anderen is 'er eene verzameling van Godgeleerde onderzoekingen van hem, onder den titel: *Quodlibet*, als ook *Quaestiones quodlibetales*, die ook meermalen in een Deel in Folio gedrukt zijn. Men is het niet volkomen eens, waarom men dezen naam aan ſommige onder de *Scholastieken* geliefde ſchriften gegeven heeft: of, omdat derzelver Schrijvers ondernamen, naar hun believen, (*quod libet*,) enkele Theologiſche vragen te behandelen; of, omdat zij over dezelve niets beſlisten, maar ieder een de vrijheid lieten, om deze of gene meening, (*quod libet horum*,) te verkiezen. Het eerſte echter ſchijnt ten minſten

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

eenigen tijd de gewone beteekenis geweest te zijn, dewijl niet alleen de titel van het geschrift van THOMAS: *Quodlibeta*, *variae quaestiones* de quolibet *disputatae*, daar toe leidt, en de door hem gemaakte keuze der onderwerpen daar goed mede overeenstemt: maar ook de wijze zijner behandeling steeds op eene beslissende beantwoording der vragen uitloopt. Hoe het zij, deze *Quodlibeta* van THOMAS zijn een mengelmoes, misschien om te toonen, wat de spitsvinnige vernuften van dezen tijd al in staat waren voor den dag te brengen.

BONAVENTURA

Niet alle *Scholastieken* volgden evenwel dezelfde leere en denkwijze. Hier van mag de Kardinaal en Heilige der *Franciskaner* Orde BONAVENTURA ten voorbeeld strekken (*); hij trouwens verbond met grooten ijver de *Mijstieke* met de *Schoolsche* Godgeleerdheid. Daarom is zijne *Theologie* ook meer beoefenend, dan de gewone *Scholastieke*; hij toont meer liefde en eerbied voor de Heil. Schrift; dringt ernstig aan op godzaligheid, en heeft ook bijzondere schriften met dit oogmerk opgesteld. Maar zijne geleerde daar toe noodige kundigheden waren slechts zeer matig; ook is zijn stijl ongelijk slechter, dan die van zijnen Tijdgenoot THOMAS. Met dit alles moest zijn goede en ijverige wil aan vele Lezers veel meer behagen, dan de drooge Disputeerzucht der meeste Scholastieken; gelijk hij dan ook door JOAN GERSON, TRITTENHEIM enz. zeer hoogelijk geprezen wordt. De laatstgenoemde berigt ook van hem, dat

(*) Men zie van hem XV *Deel*, *Bladz.* 112.

dat zijn Leermeester ALEXANDER van *Hales*, zijne natuurlijke gaven en ſchuldeloos leven beſchouwende, van hem plag te zeggen: *In Broeder* BONAVENTURA *ſchijnt* ADAM *niet gezondigd te hebben.*

V BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Hoe veel hij van deze loffpraken al dan niet verdienen, kunnen zijne werken ons leeren. Het merkwaardigſte onder dezelve is zijn *Breviarium*, (in de verzameling: *Egregium opus ſubtilitate et devoto exercitio praecellens parvorum Opusculorum Doctoris Seraphici, S. Bonaventurae, Pars.* I. *fol.* LXIX-CIV. *Argentinae*, 1495. *fol.*) Dit Theologisch Handboek is in zeven afdeelingen, en deze weder in 72 kapittels verdeeld. De eerſte handelen van de Goddelijke Drieëenheid, van de Schepping der Wereld, van het verderf der zonde, van de menschwording des Goddelijken woords, van de genade des Heil. Geestes, van de Sacramentele Artzenij, en van het Laatſte Oordeel. Een voorbeeld van zijne ſcherpzinnigheid zij in het geen hij als den grond der Goddelijke Drieëenheid opgeeft: Het geloof verlangt, dat men van God op het hoogſte en godvruchtigſte denke. Doch men zou zich van hem niet het hoogſte denkbeeld maken, indien men niet geloofde, dat God zich op het hoogſte mede kon deelen; niet het godvruchtigſte, indien men geloofde, dat hij dit wel kon, maar niet wilde. Daar uit volgt, dat God van eeuwigheid af eenen Geliefden en eenen Medegeliefden heeft; en dus één en drieeen zij. De Schrift bevestigt dit niet alleen; maar alle ſchepſelen getuigen het ook, gelijk zulks door eene plaats van AUGUSTINUS opgehelderd wordt,

 dat

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

dat 'er een God is. Dat verders in de Godheid twee uitvloeisels, drie personen, (*hijpostases*,) vier betrekkingen, vijf begrippen, (*notiones*,) maar alleen drie personelijke eigenheden zijn; wordt op dergelijke wijze bewezen. Het eerste en hoogste grondwezen moet zich op de volkomenste wijze mededeelen; en als het eenvoudigste wezen moet het ook ondeelbaar blijven. Daarom kunnen 'er slechts twee volmaakte soorten van uitvloeisel in hetzelve plaats hebben: naar de wijze der natuur en naar de wijze des wils. De eerste is de *generatie*; maar de laatste het uitademen, (*spiratio*,) of de uitgang. Dewijl nu uit twee *emanationes substantificae*, twee personen ontstaan moeten, zoo volgt daar uit, dat in de Godheid drie personen zijn; en dewijl op elk dezer uitvloeiselen eene tweevoudige *habitudo relativa* betrekking heeft: zoo zijn daar in vier betrekkingen; de vaderschap, de zoonschap, het uitademen en de uitgang. Dewijl ons verder ook door deze betrekkingen, (*habitudines*,) de Goddelijke personen bekend worden; maar inzonderheid die persoon, in welken de eerste *ratio principiandi* is, en die het voorregt heeft, (*hoc est nobilitatis in ipsa*,) dat hij niet voortgebragt wordt; zoo zijn 'er vijf begrippen in de Godheid; te weten, met die vier betrekkingen nog het ongeborene, (*innascibilitas.*) Dewijl ook elke persoon eene eigenheid heeft, door welke hij bij uitnemendheid bekend wordt: zoo kunnen 'er slechts drie zulke eigenheden zijn. Doch om dit geloof regtzinnig uit te drukken, (*expressio catholica*,) moet men met de Heilige Leeraren aanne-

nemen, dat 'er in de leere van de Godheid twee *modi praedicandi* zijn: *per modum ſubſtantiae et relationis*; drie *modi ſupponendi: esſentiae*, *perſonae*, *notionis*; vier *modi ſignificandi ſubſtantiam*; te weten: *nomine esſentiae*, *ſubſtantiae*, *perſonae et hijpostaſis*; vijf *modi dicendi: quis*, *qui*, *quae*, *quid et quod*; en drie *modi differendi: ſecundum differentem modum exiſtendi*, *ſe habendi*, *et intelligendi*. De grond tot de verſtaanbaarheid van dit alles is de volgende. Dewijl het eerſte grondwezen het volmaaktſte en eenvoudigſte is: zoo moet al wat volmaakt is van hem eigenlijk en waarachtig gezegd worden; maar het onvolmaakte op het hoogst ſlechts naar de aanneming der menſchelijke natuur. Dewijl 'er nu tien *Praedicamenten* zijn, zoo kunnen wel de vijf laatſte van dezelve, (*pasſio*, *ubi*, *quando*, *ſitus*, *habitus*,) dewijl zij alleen tot ligchamelijke dingen behooren, aan God ſlechts figuurlijk toegekend worden; maar de vijf eerſten naar waarheid: *ſubſtantia*, *quantitas*, *relatio*, *qualitas*, *actio*; en wel *ſecundum completionem*; doch zoo, dat zij de Goddelijke eenvoudigheid niet hinderen. Dit wordt uitvoerig ontwikkeld en toegepast; maar vervolgens de eenheid der Goddelijke natuur, zoo wel ten aanzien der menigvuldige verſchijningen, als ook met betrekking tot het geen aan elken perſoon toegeëigend wordt, bewezen.

Een ander dergelijk Boek heeft hij, naar deszelfs honderd afdelingen, *Centiloquium* genoemd, en het op verzoek ten onderrigt van eerstbeginnenden opgeſteld. (*Rudis rogatus a rudibus*, *rudem Tracta-*

tum rudibus compilavi, in quo rudium ruditas circa generalia Theologiae saltem ruditer poterit erudiri.) Ondertusschen heeft hij 'er genoeg ingemengd, daar hij deze eerstbeginnenden wel van had kunnen verschoonen, bij voorbeeld, de *Hierarchie der Engelen*, welke weder verdeeld wordt, in *Epiphania*, *Hijperphania* en *Hijpophania*; de zeven *definitien* van het geloof, en de tienvoudige beteekenis van dezen naam; de drie *definitien* van de liefde en vijf van de voorzigtigheid, om van de *Fabel*, dat elke Apostel een der Geloofsartikelen zal opgegeven hebben enz., niet te gewagen.

Veel wijdloopiger, maar in den grond geen eigen werk van BONAVENTURA, is dat, hetwelk hij *Pharetra* genoemd heeft, omdat daar in, gelijk als in eenen *koker* pijlen bewaard worden, dus ook getuigenissen van geloofwaardige mannen vervat zijn, in staat, om den ouden vijand neder te werpen. Het zijn plaatsen van Kerkvaders, die in zekere klassen gebragt zijn, en welke, zoo als de Schrijver meldt, dienstig kunnen zijn, niet alleen tot overdenkingen, maar ook om te prediken en zelfs om te disputeren.

Zijn *Commentarius* over LOMBARDS *Leerboek*, welke onder anderen te *Lyons* in het jaar 1510 in IV Deelen in Folio gedrukt is, onderscheidt zich van zijne andere Leerstellige Schriften, zoo als LOMBARD zelve. Welke hooge waarde hij aan gemelde Leerboek toegeschreven heeft, ziet men uit een klein geschrift, hetwelk hij uitgegeven heeft, toen hij de eerste Theologische waardigheid verkreeg, (*in promotione ad Baccalauriatum Sententiarum Theologiae*,)

en

en hetwelk ten titel voert: *Compendiosum principium super Libros Sententiarum.*) Eerst paste hij op het werk van LOMBARD toe de plaats *Sirach* XXIV. 7. volgens de oude Latijnsche Overzetting: *Gijrum coeli circumivi sola*, door de zeldzaamste *Mijstieke* uitlegging; bij voorbeeld, dat LOMBARD in het *vierde Boek* handelt, *de triplici gijro: de gijro sacramentalis expiationis, resurrectionis et judiciariae examinationis.* Daar op volgt een *Prologus in Opus notabile, quod dicitur sententiae sententiarum B. Bonaventurae; dictatum per versus super IV. LL. sententiarum*, welke den algemeenen inhoud van elk Boek van LOMBARD, vergeleken met de vier Dieren in het gezigt van EZECHIEL, in een aantal rijmende Verzen bevat. Eindelijk wordt ook de inhoud van elke *Distinctie* in LOMBARDS werk in soortgelijke Verzen uitgedrukt. Tot eene proeve diene de 22ste Distinctie des *tweeden Boeks* van den oorsprong der eerste zonde:

Eva virum tentat, Domino vult aequiparari,
Peccatum fore scit praeceptum praevaricari.
Debet et hoc ejus crimen majus reputari.
Evae consensit Adam credens veniale
Seu leve peccatum, quod erat morti sociale.
Qui potuit, sed non voluit, rem scire videtur,
Quod sit ignorans, peccati lege ligetur,
Qui vult nec potuit, immunis talis habetur,
Qui quasi simpliciter nescit, mortem patietur.
Sic excusari nullatenus Eva meretur,
Primum peccatum non est sine velle patratum.

Wat den *Commentarius* zelven betreft, men oordeele daar over uit de vragen, betreffende het werk

van LOMBARD, van welke de vierde vraag is: „ Of „ PIETER LOMBARD ook de *causa efficiens*, of de „ Maker van dit Boek genoemd moge worden?" Hij is toch, deze bedenking maakt BONVENTURA, niet de Leermeester van het Christendom, hetwelk, volgens AUGUSTINUS, CHRISTUS alleen is; ook heeft ARISTOTELES aangemerkt, dat niet elk, die iets over de Grammatica of Muzijk opftelt, daarom een Spraakkundige of Muzijkkundige heeten kan, nademaal zulks, toevalliger wijze, of enkel naar het voorbeeld van anderen, gefchied kon zijn; maar nu heeft LOMBARD zijn werk uit de leerftellingen van anderen zamengebragt. Doch aan den anderen kant, zoo vervolgt hij, heeft ook God dit werk met zijnen vinger niet gefchreven; gevolgelijk heeft het eenen anderen meester gehad; en LOMBARD noemt zich zelven 'er den opfteller van. Hij moet dus zeker daar voor erkend worden; vervolgens worden de gemelde tegenwerpingen opgelost; en in den uitnemendften zin kan men toch ook zeggen, dat God de leeraar en maker van dit werk is.

Uit foortgelijke vragen wordt het begrijpelijk, dat iemand IV Deelen in Folio over LOMBARD vol fchrijven kon. Zie hier nog iets: Over de XVIIIde *Diftinctie* van het *tweede Boek* houdt BONAVENTURA zich onledig in twee vragen met de formering van het ligchaam der vrouw. Het zal van de ribbe des mans genomen zijn; evenwel heeft God man en wijf te gelijk gefchapen. Het zal in den flaap gefchied zijn; maar ADAM ondervond nog geene vermoeidheid; gevolgelijk zou het geen natuurlijke flaap ge-

geweest zijn. Verders, als 'er bij de affcheiding der ribbe eene kwetfing of pijn had moeten volgen, dan zou ADAM al eene ftraffe geleden hebben, eer hij gezondigd had; maar als geen van beide gebeurde: dan was het niet noodig, dat zij hem flapende ontnomen werd. Zulke tegenwerpingen volgen 'er meer, tot dat derzelver beantwoording en tegengronden het Bijbelfche verhaal regtvaardigen. Vervolgens wordt nog uitvoerig onderzocht, of de vrouw uit de mannelijke ribbe, *fecundum rationem feminalem*, geformeerd zij? en nog in eene derde niet korter behandelde vraag: Wat de *ratio feminalis* in derzelver wezen is; en nadien zij zeker een vorm is, of deze eene algemeene is, of eene bijzondere?

Merkwaardig is het, dat BONAVENTURA (*) het voor de eer van CHRISTUS en deszelfs voorvegters boven zijne moeder gepast oordeelde, *dat zij eerst, nadat zij de erfzonde aangenomen had, geheiligd is geworden*, en dat hij dus het gevoelen van hare onbevlekte ontvangenis nog niet gekend heeft, voor hetwelk zijne orde naderhand zoo geftreden heeft. Voorts toont een ander van zijne fchriften, (*Itinerarium mentis in Deum*,) hetwelk geheel *Mijftiek* is en van de *Scholastieke* leerwijze afwijkt, dat het hem geenszins aan ijver voor de godzaligheid haperde, indien flechts zijne kennis van den Godsdienst zuiverder geweest was.

HENRIK

Na deze hoofdleidslieden der *Scholastieken* in het der-

(*) *ad L.* III. *Sentent. Dift.* III.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

derde Tijdvak zal het niet noodig zijn lang stil te staan bij anderen, die zich wel bij de Wijsgeerte eenige verdiensten verwierven, maar in de wetenschap van den Godsdienst slechts den door hen betreden weg volgden. Zoo heeft HENRIK van *Gend*, die onder zijne Landgenooten den naam *Goedhals*, (in het Latijn vertaald, *Bonicollius*,) voerde, en die in de *Sorbonne* de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte met groote toejuiching onderwees, eene *Summa Theologiae* en *Quodlibeta Theologica in Libros* IV *sententiarum* nagelaten.

van Gend

RICHARD van Middleton.

Dergelijke schriften, (*Quaestiones in Magistrum Sententiarum, et Quodlibeta Theologica* LXXX,) heeft de Engelsche *Franciskaner* en Leeraar der Godgeleerdheid te *Oxford*, RICHARD van *Middleton* opgesteld, die van zijne bewonderaars *Doctor solidus*, *copiosus*, *fundatissimus et authoratus* genoemd werd.

AEGIDIUS van Rome

Nog beroemder dan deze twee was AEGIDIUS van *Rome*, of van *Colonna*, Prior der *Augustijner* Eremiten, Leeraar der Godgeleerdheid te *Parys*, en sedert het jaar 1295 Aartsbisschop van *Bourges*. Zijn dood wordt van sommigen in het jaar 1315, van anderen in het volgende jaar gesteld. Het opschrift op zijn graf te *Parys* luidde: *Hic jacet aula morum, vitae munditia, Archipilosophi Aristotelis perspicacissimus commentator, clavis et doctor Theologiae, lux in lucem reducens dubia.* De groote roep van zijne wetenschap verwierf hem de eernamen: *Doctor fundatissimus* en *Theologorum Princeps*; en dewijl men hem ook wonderwerken toeschreef,

ſchreef, zoo is hij niet zelden *Beatus Doctor* genoemd. TRITTENHEIM verzekert, dat hij bijna ontelbare Boeken geſchreven heeft.

VINCENT van Beauvais.

VINCENT van *Beauvais*, een beroemde *Franſche Dominikaner*, die benevens de beide voorgaande onder de Wijsgeeren vermeld is (*), moet ook onder de Godgeleerde Schrijvers geteld worden, uit hoofde van zijn hoofdwerk, welks tweede Deel *ſpeculum doctrinale*, ook de Godgeleerdheid behandelt, en van het vierde Deel, *ſpeculum Morale*, waar in de Zedeleer bevat is, welke echter of van VINCENT zelven of nog van eenen lateren Schrijver grootendeels uit het tweede Hoofddeel der *Summa* van THOMAS uitgeſchreven is.

JOANNES DUNS SCOTUS.

Tot in de laatſte tijden der XIIIde eeuw bewandelden de *Scholastieken* hunnen nieuwen weg vrij eenparig, zonder zich in partijen te verdeelen, hoewel zij in deze en gene gevoelens verſchilden. Maar om dezen tijd ſtond onder hen een *Engelſche Franciskaner* Monnik op, JOANNES DUNS SCOTUS, die een zaad van oneenigheid geſtrooid heeft, welks vruchten tot in de jongſte eeuwen hebben voortgeduurd. Wij hebben van hem, als Wijsgeer, reeds geſproken (†); de duiſterheid van zijnen ſtijl, waar op hij zich, als 't ware, opzettelijk toeleide, moest noodwendig elken Lezer afſchrikken, om breedvoerig iets van hem als Wijsgeer of als Godgeleerden te lezen. Welk gezond verſtand kan het bij voorbeeld

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 114, 115.
(†) XV *Deel*, *Bladz.* 110.

beeld verduwen, wanneer hij op eene vraag: *of de meerderheid van perſonen met de eenheid van het Goddelijk wezen beſtaan kan?* dusdanige tegenwerping leest: *Quaecunque uni et eidem ſimpliciter ſunt ſimpliciter, eadem inter ſe ſunt eadem ſimpliciter; et additur; ſimpliciter, ad excludendum identitatem ſecundum quid; quia ſi ſunt eadem eidem non ſimpliciter, ſed ſecundum quid; vel ſi idem, ſimpliciter ſunt eadem ſolum ſecundum quid: non opus illa esſe ſimpliciter eadem. Sed perſonae divinae ſunt ſimpliciter et omnino idem esſentiae divinae, quae in ſe et omnino est ſimpliciter eadem; ergo.* Of dusdanige haarkloverijen, als in het begin van het derde Boek de vragen zijn: Of het mogelijk geweest is, dat de menſchelijke natuur met het woord *in unitate ſuppoſiti* vereenigd werd? of drie Perſonen dezelfde Natuur in getal kunnen aannemen? of één Perſoon meer Naturen kan aannemen? *utrum ſuppoſitum creatum posſit sustentificare hijpostatice aliam naturam creatam?* eindelijk: *utrum formalis ratio terminandi istam unitatem ſit proprietas relativa?* Bij de ontvangenis van CHRISTUS vraagt SCOTUS: of de Maagd MARIA waarlijk de Moeder Gods en van CHRISTUS geweest is? Het ſchijnt neen, antwoordt hij, dewijl twee tegen elkander overgeſtelde dingen in één perſoon niet te gelijk zijn kunnen; zelfs de Goddelijke magt kan zulke ſtrijdigheden niet vereenigen, want anders moesten, gelijk ARISTOTELES bewezen heeft, ſtrijdige dingen van hetzelfde voorwerp waar zijn; maar nu zijn Maagd en Moeder te wezen juist tegen malkander over-

overgesteld. Verders, DAMASCENUS schrijft: Wij noemen de Zalige Maagd niet de Moeder van CHRISTUS. Nog een andere grond: In de voorstelling gedraagt zich de Moeder dadelijk; want indien zij zich enkel lijdelijk gedroeg, dan zou ADAM de Moeder van EVA zijn; alleen MARIA heeft zich bij deze teeling niet dadelijk gedragen, dewijl dezelve het werk van een' oogenblik geweest is; om van andere gronden niet te gewagen. Doch SCOTUS ruimt die alle uit den weg, om te bewijzen, dat MARIA werkelijk God en eenen mensch gebaard heeft. Hij gaat daarom diep in het onderzoek der voortteeling en derzelver gevolgen; of de Vader alleen, dan of de Moeder mede de dadelijke oorzaak der formering van het kinderlijk ligchaam zij. Ook brengt hij de *Distinctie* aan, dat tusschen Maagd en Moeder geene *oppositio formalis*, *privativa* of *contraria* is; dat veel meer beide zamen bestaan kunnen, wanneer iemand de handeling der hoogere natuurlijke oorzaak, welke de maagdom ontneemt, vervulle. Voor deze vraag gaat eene andere, die meer vermaard is; *of de Maagd* MARIA *in de erfzonde ontvangen is?* Dat men dit aannemen moet, (*arguitur quod sic*,) wordt besloten uit de plaats, *dat allen in* ADAM *gezondigd hebben*, en uit getuigenis van DAMASCENUS, AUGUSTINUS, HIERONYMUS, BERNHARD en ANSELMUS; alhoewel 'er ook plaatsen van AUGUSTINUS en ANSELMUS aangehaald worden, die tot de tegenoverstaande meening leiden. Doch 'er worden ook *twee gronden*, (*rationes asſumtae ex duobus mediis*,) weder voor het eerste gevoelen aangehaald.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

haald. De *eerste* is ontleend van de voortreffelijkheid van haren Zoon. De *tweede* is gelegen in het geen aan MARIA zigtbaar is. Zij is naar de gemeene wet der natuur voortgebragt, gevolgelijk is ook haar ligchaam van het besmette zaad geformeerd; en dewijl van een besmet ligchaam ook de ziel besmet wordt; zoo is het hare ziel gegaan, als de ziel van andere menschen. — Doch SCOTUS weet den eersten grond zoo te draaijen, dat hij daar uit zelfs betoogt, dat MARIA geene erfzonde gehad heeft. Want, zegt hij, de volmaaktste Middelaar heeft ook de volmaaktste Middelaarshandeling, (*actus mediandi*,) ten aanzien van een' persoon, voor wien hij Middelaar is. Nu heeft CHRISTUS, met betrekking tot eenig persoon, geen' voortreffelijker graad van bemiddeling, dan ten aanzien der Maagd MARIA: waar uit volgt, dat zij van de erfzonde heeft moeten bewaard blijven. Dit bewijst hij vooreerst uit de betrekking jegens God, met wien de Middelaar verzoent; ten tweeden uit de betrekking jegens de zonde, van welke hij bevrijdt; en ten derde, met de betrekking tot de verpligting van den persoon, dien hij verzoent. Trouwens, niemand verzacht iemand volmaakt voor eene belediging, dan wanneer hij voorkomende verhindert, dat dezelve niet gepleegd wordt; de volmaaktste Middelaar verdient ook de wegruiming van alle straf van den genen, dien hij verzoent, en grooter straf, dan de erfzonde, is 'er niet; eindelijk zou ook geen door CHRISTUS verzoend persoon aan hem de hoogste verpligting hebben, indien hij niet van hem het hoog-

hoogste goed had, hetwelk door den Middelaar verkregen kan worden. Over het geheel, verklaart SCOTUS zich omtrent deze vraag: God heeft kunnen maken, dat MARIA nooit in erfzonde geweest is; ook wel, dat zij slechts één' oogenblik in dezelve gebleven is; of dat zij eenigen tijd in dezelve volhard heeft, en in den laatsten oogenblik van dezelve gereinigd is geworden. Indien nu alle deze gevallen mogelijk zijn: dan heeft God allezins der ziel van MARIA in derzelver eerste oogenblik eene zoo groote genade kunnen instorten, als andere zielen bij de besnijdenis of in den Doop ontvangen; zoodat zij in dezen oogenblik geene erfzonde gehad zou hebben. Men ziet, dat SCOTUS deze meening slechts tot eene hooge waarschijnelijkheid zocht te verheffen.

Achter de uitgave van dit werk te *Venetië* in het jaar 1506, staat niet alleen een dergelijk van HENRIK van *Groningen*, een' Scholastiek uit de XVde eeuw, maar 'er volgen ook onder een' bijzonderen titel: *Quaestiones quolibetares Joannis Duns Scoti, Ordinis Minorum.* p. 62. Bladz. in Folio. Wij zullen eenige van deze vragen opgeven: *Utrum in divinis essentialia sint immediatiora essentiae divinae? vel notionalia? Utrum in Deo plures esse possint productiones ejusdem rationis? Utrum ista duo possint simul stare: quod relatio ut comparata ad oppositam sit res, et ut comparata ad essentiam sit ratio tantum? Utrum separata vel abstracta relatione originis possit manere prima persona divina constituta et distincta? Utrum aequalitas in divinis*

sit

ſit relatio realis? Utrum Deus posſit facere angelum informare materiam? Utrum Deus posſit ſpecies in Eucharistia convertere in aliquid praeexiſtens? Utrum Deus posſit facere, quod, manente corpore et loco, corpus non habeat ubi, ſive esſe in loco? Utrum actus cognoscendi et appetendi ſint esſentialiter abſoluti? vel esſentialiter relativi? Utrum in Christo unitas naturae humanae ad verbum ſit ſola dependentia naturae asſumtae ad perſonam verbi? Utrum ponens mundi aeternitatem posſit ſuſtinere aliquem esſe univerſaliter bene fortunatum? cet.

Het zou onbillijk zijn, indien men wilde ontkennen, dat DUNS SCOTUS ook niet ſomtijds duidelijk en verſtaanbaar zich uitgedrukt, zijne ſcherpzinnigheid nuttig beſteed heeft, en in ſommige leerzame onderzoekingen gelukkig geweest is. Maar over het geheel bemint hij het duistere, en heeft het in het verfijnen der Scholastieke leerwijze, of in het uitpluizen van het teederst weefſel van meeningen, verſchilvragen en onderſcheidingen, verder gebragt dan een zijner reisgenooten op deze baan. Zijn werk is eene geſtadige afwisſeling van twijfelen, gronden, Wijsgeerige kunstwoorden, Schoolſche ſluitredenen, *Ariſtoteliſche* en andere Leerſtellingen of Hijpotheſen, gedachten van Kerkvaderen, nieuwe afwegen en zwarigheden, wanneer men gelooft naast bij het doel te zijn: door al hetwelk men, als door eenen doolhof, met de grootſte moeite door moet arbeiden. Ongelukkig worden dikwijls de door hem voorgedragene leerſtukken door alle deze inſpanningen en

en afwegen niet duidelijker en vaster, maar alleen meer verward, en men koopt over het geheel het weinige goede, dat in zijne werken is, voor al te duren prijs. Overigens zijn hoofdzakelijk door hem en van zijnen tijd af aan de beide vermaarde Scholastieke partijen der *Thomisten* en *Scotisten* ontstaan. De naarijver der beide Monnikenordens onderling, tot welke hunne hoofden, THOMAS, een *Dominikaner*, en SCOTUS, een *Franciskaner*, behoorden, bragt reeds veel toe, om deze partijen te vormen; maar nog meer de tegenspraak van den laatsten tegen verscheidene stellingen van den eersten. THOMAS, in de Wijsbegeerte een *Nominalist*, en in de leere van de genade en den vrijen wil een streng aanklever van AUGUSTINUS, ook afkeerig van de leere der onbevlekte ontvangenis der Maagd MARIA, vond in dit alles aan den *Realist* SCOTUS eenen verklaarden tegenstrever; en hunne oneenigheid strekte zich allengs tot niet weinige Godgeleerde gevoelens uit, overmids het zamenstel van AUGUSTINUS zoo rijk was aan gevolgen. Geen wonder, dat men den *Scotisten* meermalen *Pelagianerij* te laste heeft gelegd, en dat beide deze partijen nog in jongere eeuwen onder veranderde namen tegen elkanderen dikwijls in het strijdperk getreden zijn.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Thans begint het *derde Tijdvak* der Scholastieke Godgeleerdheid; dit bevat verscheidene goede vernuften, doch naauwelijks eenen of anderen, die in de wetenschap van den Godsdienst zijn' eigenen weg durft bewandelen; met de XVde eeuw verkreeg deze Godgeleerdheid zoo geduchte tegenpartijders, dat

Derde Tijdvak der Scholastieke Godgeleerdheid. Pantheologia.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dat haar aanzien toen reeds merkelijk begon te wankelen; en schoon sommigen als *Wijsgeeren* groote vermaardheid verwierven, omtrent dienzelfden tijd werd ook hunne Wijsbegeerte door de nieuw opgewekte *Platonische* merkelijk ondermijnt.

Indien men naar den prachtigen titel: *Pantheologia* zoude oordeelen, dan moest een werk van deze tijden, onder denzelven geschreven, als een kort begrip der geheele Godgeleerdheid aangemerkt worden. Deszelfs Schrijver, RAINERIUS van *Pisa*, een *Dominikaner* Monnik, waarschijnlijk uit *Rivalto*, in de nabuurschap der gemelde stad geboortig, die in de eerste tijden der XIVde eeuw door God- en Regtsgeleerde geleerdheid zeer beroemd was, heeft het ook *Summa* genoemd. Het is het laatst te *Parys* in 1670 in drie Deelen in Folio gedrukt. Het is een soort van Theologisch *Lexicon*, hetwelk Theologische woorden naar de orde van het Alphabet niet alleen verklaart, maar ook eene menigte van stellingen, gevoelens, twistvragen ontvouwt, zoodat elk, die nog weinig van de Scholastieke Godgeleerdheid wist, en in haast iets van zekere Schoolsche uitdrukking, leerstuk, twistpunt, of gewetensgeval weten wilde, daar te regt kon komen. Bij voorbeeld, onder het woord *coitus conjugalis*, wordt getoond, dat dezelve om drie redenen geoorloofd, ja verdienstelijk zij: *ex actu caritatis*, *ex affectu pietatis*, *et ex usu honestatis*; maar om vijf redenen ongeoorloofd: *ex motivo libidinoso*, *ex modo indebito*, *ex suo statu infirmo*, *ex tempore festivo*, *et ex sacro loco.*

HER-

HERVE NOEL.

HERVE NOEL, (of HERVAEUS NATALIS,) had meer roem als Wijsgeer, dan als Godgeleerde (*), evenwel komen 'er in zijne *quatuor quodlibeta*, (gewonelijk *quolibeta* genoemd,) eenige vragen voor, welke tot de Godgeleerdheid betrekking hebben, doch meestal duister en ſpitsvinnig zijn, en evenwel is 'er ook, hetwelk men niet verwachten zou, de volgende onder: *Of een Leeraar der Godgeleerdheid eene doodzonde begaat, wanneer hij zonderlinge en nieuwsgierige vragen ontwikkelt; maar die, welke tot zaligheid nuttig zijn, voorbijgaat?* Alleen dan ſlechts, antwoordt hij, wanneer zulk een de dwalingen niet vermijdt, welke de eerſte ſoort van vragen aankleven, en de nuttige verzuimt, waar hij ze volſtrekt behoorde te behandelen.

DURAND de St. Pourcain

Omtrent het midden der XIVde eeuw had DURAND van *St. Pourcain*, (DURANDUS *de S. Porciano*,) (†) een groot aanzien onder de *Scholastieke Godgeleerden*. Wegens zijne vlugheid in het oploſſen van zwarigheden, welke hij bijzonder in zijnen *Commentarius over het Leerboek* van LOMBARD ten toon ſpreidt, noemde men hem *Doctor reſolutisſimus*. Met hem kan eigenlijk het derde Tijdvak der *Scholastieke* Godgeleerdheid aangevangen worden, omdat hij, hoewel een *Dominikaan*, van een' ijverig verdediger der Leerſtellingen van den Heiligen THOMAS, naderhand een zoo hevig tegenpartij van denzelven geworden is. Het verſchil betrof voornamelijk de bijzondere en

(*) XV *Deel*, *Bladz*. 228.

(†) Men zie ook van hem XV *Deel*, *Bladz*. 229.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

en onmiddelijke medewerking van God bij menfchelijke daden, (*concurfus fpecialis et immediatus*,) welke DURAND ontkende, men was daarom zeer te onvrede met hem, en van hier waarfchijnelijk het grappig grafschrift, hetwelk kort na zijnen dood rondging:

Durus Durandus jacet hic fub marmore duro,
An fit falvandus ego nescio, nec ego curo.

WILLEM OCCAM.

WILLEM OCCAM, een *Engelfche Franciskaner*, die zoo vrijmoedig de regten der Vorsten meer dan eens tegen de Paufen heeft verdedigd (*), bewandelt in zijne Godgeleerde Schriften het toenmaals gewone pad, gelijk onder andere blijkt uit zijne *quodlibeta feptem*, achter welke geplaatst wordt eene groote verhandeling onder den titel: *Tractatus quam gloriofus de facramento altaris, et inprimis de puncti, lineae, fuperficiei, corporis, quantitatis, qualitatis et fubftantiae distinctione*, welke overvloeit van fpitsvinnigheden, hetwelk OCCAM zelve erkent, maar tevens daar mede verfchoont, dat de waarheid tegen tegenwerpingen gehandhaafd, en de onwaarheid wederlegd moet worden. Ten zijnen tijde waren 'er nog drie gevoelens over de *Tranfubftantiatie*. Volgens het eerfte zou de *fubftantie*, welke eerst brood was, naderhand het vleesch en bloed van CHRISTUS zijn; volgens de tweede, zou de *fubftantie* van brood en wijn ophouden, en alleenlijk de *accidentien*, fmaak, kleur enz. overig blijven; volgens

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 229.

gens het derde eindelijk zou de *fubftantie* blijven, maar het ligchaam van CHRISTUS zou op dezelfde plaats, en onder dezelfde geftalte zijn. OCCAM verklaart het tweede voor het beste, hetwelk ook door de Kerk aangenomen was, en tevens onderzoekt hij twee ftukken: *illorum accidentium entitas et dispofitio; et ipforum a fubjecto feparatio.* Doch dewijl algemeen toegeftaan werd, dat de kleur, de fmaak, en andere zoodanige zinnelijke hoedanigheden, (*qualitates fenfibiles*,) zoo wel onderling als van de *fubftantie* werkelijk onderfcheiden zijn; zoo ontvouwt hij dit onderfcheid van de *quantiteit*, *geftalte*, juistheid, (*rectitudo*,) enz. uitvoerig, dewijl daaromtrent veel twijfelachtigs plaats heeft; hij wijst aan, wat de Wijsgeeren, en wel hoofdzakelijk de voornaamfte van allen, ARISTOTELES, als ook, wat de Godgeleerden daar over gedacht hebben; en hij opent dit onderzoek met de vraag: *utrum punctus fit res abfoluta diftincta realiter a qualitate?* Na deze inleiding zal niet ligt iemand een breeder verflag van dit werk verlangen; alleen zijn de volgende woorden van OCCAM merkwaardig: „ Daar ftaat „ wel niet uitdrukkelijk in de Schrift, dat de *fubftantie* van het brood in het ligchaam van CHRISTUS werkelijk verandert, of getransfubftantieerd „ wordt; doch men gelooft, dat dit aan de Heilige „ Vaderen van God geopenbaard, of wel door vlijtig en naauwkeurig naarfporen in de Bijbelplaatfen door hen bewezen is."

V BOEK VIII Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Ook de Kardinaal D'AILLY is één van de Commentatoren van LOMBARD, hoewel hij zich van de ge-

PETRUS D'AILLY.

V BOEK VIII Hoofdſt. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

gewone *Scholastieken* bijna geheel niet onderſcheidt; hij ſtapelt toch ook eene menigte vragen op malkander, welke echter waarſchijnlijk niet alle voor de nakomelingſchap bewaard zijn gebleven. Hij doet wel zijn best, om alles te ontwikkelen en alle zwarigheden tegen Kerkelijke Leerſtellingen uit den weg te ruimen; doch bij ſlot vindt de Lezer, die zijne wijdloopige oplosſingen met moeite gelezen heeft, deze moeite doorgaans weinig beloond. Hetzelfde moet gezegd worden van zijne dubbelde beantwoording van eene vraag, die in de *Sorbonne* voorgeſteld was: *Utrum esſe tria ſuppoſita unius naturae ſit perfectio ſimpliciter ſimplex communicabilis creaturae?* welke beantwoording onder de werken van GERSON geplaatst is.

JOAN GERSON.

Onder den naam van GERSON, den vermaarden Leerling van D'AILLY, ſtaat in GERSONS werken een klein Theologisch Handboek, (*Compendium Theologiae,*) hetwelk hem echter niet toebehoort, hoewel het zeker in zijne eeuw geſchreven is. Dit behelst, hoe middelmatig het ook zij, voor gemeene Predikers eene gemakkelijkere en veel bruikbaarder leerwijze, dan al de vragen en *quodlibeten* van deze tijden. Het beſtaat uit acht Verhandelingen: van de Geloofsartikelen volgens het *Sijmbolum der Apostelen*; van de tien Geboden; van de zeven Sacramenten; van de zeven deugden; van de zeven beden in het *Onze Vader*; van de zeven gaven des Heiligen Geestes; van de acht zaligheden; en van de ondeugden, zoo wel der natuur als van den vrijen wil.

GER-

GERSON zelve heeft een klein Fransch werkje opgesteld, tot onderwijs der Predikers en Leeken, (*Opusculum tripartitum de praeceptis Decalogi, de confessione, et de arte moriendi,*) hetwelk de Bisschoppen bevalen openlijk in de Kerk voor te lezen, gelijk zij het ook in de Liturgische Schriften hebben ingevoegd. De gave, om iets verstaanbaars en nuttigs te zeggen, welke hij in vele plaatsen van dit geschrift aan den dag heeft gelegd, ook zijne voorslagen, welke hij heeft opgegeven in andere schriften, ter verbetering der Godgeleerdheid, zouden ons kunnen doen wenschen, dat hij zelve een Godgeleerd werk had geschreven, maar men trekt dezen wensch weder in, zoodra men bedenkt, dat GERSON toch enkel het leerstelsel van zijne Kerk ten stipste zou gevolgd zijn.

ANTONINUS, Aartsbisschop van Florence.

Des te beroemder werd, terstond na GERSONS tijden, de Heilige ANTONINUS, Aartsbisschop van *Florence*, door zijn groot *Scholastiek-Theologisch* werk, *Summa Theologica*, welke behalve de Geloofs- en Zedeleer, ook vele Filozofische, Canonistische en Casuistische Ophelderingen bevat, waar van echter het grootste gedeelte aan zijne voorgangeren toebehoort, doch van hem op zijne wijze ingekleed is. Dit werk is nog in het jaar 1740 met vele verordeningen van Kerkvergaderingen en andere aanmerkingen vermeerderd, te *Venetië* in IV Deelen in Folio in druk uitgegeven. Zijn oogmerk in dit werk mag lofwaardig zijn, maar de bekwaamheid des Schrijvers is niet geëvenredigd aan zijnen goeden wil.

GABRIEL

Van meer *Scholastieke* Schrijvers, die niet zoo

BIEL.

veel naam gemaakt hebben, als de reeds gemelde, zullen wij niet spreken; alleen komt nog in aanmerking GABRIEL BIEL, dien wij als Wijsgeer reeds leerden kennen (*), niet alleen, omdat men met hem doorgaans het *derde Tijdvak*, maar over het geheel de Geschiedenis der *Scholastieke* Godgeleerden gewoon is te sluiten. Het ambt van Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Tubingen* verpligtte hem voorlezingen te houden over het Leerboek van LOMBARD. Hier uit ontstond zijn *Collectorium ex Occamo in LL. IV. Sententiarum*, hetwelk hij niet eens geheel voltooid heeft; nog heeft hij geschreven *Epitoma expositionis Canonis Missae.* In het laatste bijzonder heeft hij vele vrije gedachten over het Kerkelijk Regt. Hij beweert het regt der Christen-Vorsten, om Kerkelijke wetten te geven, en de gebiedende hoogheid eener algemeene Kerkvergadering boven den Paus; wiens feilbaarheid hij ook erkent, en daar uit bewijst, omdat men voor hem bidden moet. Bovendien wordt hem ook eene prijswaardige belijdenis van Godgeleerde onkunde toegeschreven, welke hij in deze regelen zou afgelegd hebben;

Quid sit nasci, quid processus,
Me nescire, sum professus.

PAULUS CORTESIUS.

Doch van alle Scholastieken van elk Tijdvak onderscheidt zich tot zijn' lof PAULUS CORTESIUS. Men kan hem den CICERO of LACTANTIUS onder de Leerstellige Godgeleerden dezer eeuwen noemen; hij

(*) XV *Deel*, *Bladz.* 234.

hij ſtamde af uit het adelijk geſlacht *Corteſi* te *St. Gemignano* in *Toskanen*; maar was te *Rome* geboren in het jaar 1465, alwaar zijn Vader een Pausſelijke Kanſelarijbediende was, die tegen het geſchrift van LAUR. VALLA over de gift van KONSTANTYN, een *Antivalla* heeft nagelaten. Hij vormde zijnen ſmaak, wetenſchap en ſtijl naar de kieſche oudheid, evenwel met die gematigdheid, dat hij in eenen Brief aan den beroemden POLITIANUS aanwees, dat men CICERO alleen in den Briefſtijl niet moest volgen. Hij bekleedde de waardigheid van eenen Apostoliſchen Secretaris en Protonotarius onder ALEXANDER VI en JULIUS II. Hij overleed in 1510.

Voorheen geloofde men doorgaans, dat hij eenen *Commentarius* over het *Leerboek* van LOMBARD geſchreven heeft, waar toe de titel van zijn werk aanleiding gaf: PAULUS CORTESIUS *in Sententias*. Ondertusſchen beſtaat alles, wat hij met LOMBARD gemeen heeft, enkel daar in, dat hij de ſtellige Leerſtukken, (*Sententiae*,) gelijk deze, in vier Boeken, en ook onder zekere *Diſtinctien*, en genoegzaam in dezelfde orde, behandeld heeft. Doch voor het overige bedraagt zijn geheele werk nog niet volkomen 51 ruim gedrukte Bladzijden. In zijn' Opdragt van hetzelve aan JULIUS II, laat hij zich tevens uit tegen de genen, die Wijsgeerige noch Godgeleerde onderwerpen in eenen zuiveren Latijnſchen ſtijl willen behandeld hebben. In vier Boeken handelt hij vervolgens van God, van den oorſprong der wereld, van de herſtelling des menſchelijken geſlachts, (*de inſtauratione*,) en van de Sacramenten, (*de Sa-*

Sacris.) Over het geheel blijft deze Schrijver getrouw bij het Leerstelsel van zijne Kerk; doorgaans geeft hij zijne eigene meeningen duidelijk te verstaan; doch dikwijls laat hij aan den Lezer de keuze uit verschillende gevoelens over, of zegt, gelijk bij de vraag: over de ontvangenis der Heilige Maagd: „over eene zoo weinig belangrijke zaak, (*in tantula causa*,) mogten anderen oordeelen, opdat hij zich zelven door eene bepaalde verklaring niet in verdriet mogt brengen." — Over de erfzonde, (*de originis tabe*,) telt hij eene menigte van verschillende meeningen op. Na aangemerkt te hebben, dat zij van de *Pelagianen* en *Manicheën*, (*Christianorum carcinomata*, *ut canes*, *qui lorum*, *quo alligantur*, *abrodant*,) geloochend wordt, voegt hij 'er bij: De onzen, (*qui in eorum libros ne manum quidem porrigendam putant*, *nisi in iis atramento lineas transversas ducant*,) zoeken dit onderwerp des te grondiger te ontvouwen. Want DURAND, terwijl hij onderzoekt, of men ze eene schuld of eene straffe kan noemen, gelooft, dat dit vrijwillig kwaad niet ontstaan zij uit onzen, maar uit den wil van den eersten mensch. SCOTUS integendeel houdt ze voor eene berooving der oorspronkelijke geregtigheid; OCCAM, vreezende, dat hij, bij het ziften met het onkruid, ook de goede tarwe mogt strooijen, laat de geheele vraag onaangeroerd. Maar GREGORIUS van *Rimini* ziet ze voor eene aankleevende ziekte der natuur, voor eene ingeënte begeerlijkheid aan, en beweert, dat LOMBARD, (*Sententiarum Princeps*,) het dus naar de leere van PAU-

LUS

LUS verſtaan heeft. Vele afzetſels van Godgeleerden, (*Theologorum Spadones*,) zegt hij onder anderen, willen ook de voortplanting van dit kwaad daar door verklaren, dat zij de redelijke ziel met het zaad in het kind laten overſtorten; maar anderen, die insgelijks uit het puin dezer dwalingen iets waarſchijnelijks hebben zoeken te maken, hebben gezegd, dat de zieleſchuld der ouderen even zoo op de kinderen wordt overgebragt, als Podraga en melaatsheid meermalen overervende ziekten zijn. Anderen daartegen, (*qui ex orchestra populum Theologorum in angustias compelli ſpectant*,) verwerpen deze ſoorten van verklaringen, omdat deze ſchuld iets vrijwilligs is. CORTESIUS evenwel neemt deze laatſte wijze van voorſtelling niet aan, maar leidt de erfzonde enkel van den wil des eerſten menſchen af, dewijl het ganſche menschdom als leden van één ligchaam beſchouwd moet worden. – Voorts is de ſtijl van CORTESIUS grootendeels echt *Latijn*, alleen hier en daar te gekunſteld; altijd bedacht om in den toon der oudheid te ſpreken, laat hij CHRISTUS over den *Stijx*, *Cocijtus* en *Avernus* gaan; noemt de Maagd MARIA *Dea Mater*, en de beſluiten der Kerkvergaderingen *Senatusconſulta*.

Onder die weinigen, die de ſtellige Godgeleerdheid nu en dan wat vrijer durfden beoordeelen, behoort THOMAS van *Bradwardina* of *Bredewardina*, een Engelsch Godgeleerde uit de XIVde eeuw. Zijn werk is daarom te merkwaardiger, alzoo het de *Scholastieken* verwijt, dat zij en de geheele *Westerſche* Kerk, bij wien AUGUSTINUS anders in hun leerſtelſel door- THOMAS van Bradwardina.

doorgaans alles was, in een allervoornaamst stuk van de leere diens Kerkvaders waren afgeweken. Deze Schrijver was te *Hartfield* in het Graafschap *Susfex* waarschijnelijk omtrent het jaar 1290 geboren; hij studeerde te *Oxford*, en werd in het jaar 1325 *Procurator* van het *Mertons-Kollegie* aldaar. Hij werd voor een' bekwaam Wijsgeer en schranderen Wiskundigen gehouden, wiens Starrekundige Tafelen echter niet zijn gedrukt geworden, maar wel zijne *Rekenkunde* en *Geometrie.* Niet geringer schatte men zijne Godgeleerde kennis, zoodat hij Doctor in de Godgeleerdheid werd, en de Paus zelve, of de algemeene stem der toenmalige Godgeleerden, noemde hem den *diepzinnigen Leeraar*, (*Doctor profundus.*) Naderhand werd hij Kanselier der Pauluskerk te *Londen*, en Biechtvader van Koning EDUARD III, wien hij bij deszelfs oorlogen in *Frankryk* verzelde. Hij was reeds benoemd tot Aartsbisschop van *Kanterbury*, toen hij in het jaar 1349 overleed, eer hij nog dadelijk bezit van het Aartsbisdom genomen had.

Zijn werk *de causa Dei contra Pelagium, et de virtute causarum, ad suos Mertonenses Libri tres*, is zeer beroemd. Men had hem, gelijk hij in de Voorrede meldt, meermalen verzocht, om het geen hij in zijne Voorlezingen daar over gezegd had, op te schrijven; maar de ontallijke vrienden van PELAGIUS hadden 'er hem van afgeschrikt. Want hoe velen zijn 'er thans niet, zoo klaagt hij in eene aanspraak aan God, die met PELAGIUS voor den vrijen wil tegen de vrije Goddelijke genade, en derzelver

Gees.

Geestelijken Kampvechter, PAULUS, ſtrijden. Zij beweeren, dat de vrije wil genoegzaam is tot zaligheid; en, zoo zij al de noodzakelijkheid der Goddelijke genade op eene geveinsde wijze toegeven; dan beroemen zij zich toch, dat zij dezelve door de krachten van hunnen vrijen wil verdienen: en dus ſchijnt zij niet vrij, maar gekocht te zijn. Zij weigeren den bijſtand der Goddelijke medewerking aan te nemen; trotſcher dan LUCIFER, willen zij over God heerſchen, terwijl hun wil voorgaan, en Gods wil volgen moet; ook met betrekking tot het toekomende moet hun wil de overhand behouden. Zij hebben ook eene menigte verdedigers, die ten minſte met ſchreeuwen, ſchelden en ſpotten de zaak van God zoeken te onderdrukken. Trouwens, bijkans de geheele wereld is PELAGIUS in zijne dwaling nageloopen. Zijn eerſte *Boek* bevat twee algemeene leerſtukken, welke hij vooraf laat gaan: dat God hoogst onovertreffelijk volmaakt en goed is; en dat 'er geen voortgang der wezens in het oneindige plaats heeft; maar dat 'er in elk ſoort een eerſte is. Waar op een zoogenoemd *Corollarium morale* volgt, beſtaande uit 40 afdeelingen, en tegen even zoo vele dwalingen ingerigt. In het tweede Boek onderzoekt BREDWARDIN *den vrijen wil des menſchen*, en in het derde zoekt hij te verklaren, *hoe de vrije wil des menſchen met zekere noodzakelijkheid van zijne handeling overeengebragt kan worden*. Hij ontdekt in zijn geheele werk, behalve vele ſcherpzinnigheid en eene niet geringe bekwaamheid in de ontwikkeling van zijn leerſtelſel, ook eene ſter-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

sterke belezenheid in de werken der Latijnsche Godgeleerden, van oude *Romeinsche* Schrijvers en *Arabische* Wijsgeeren, maar tevens het gebrek eener verbazende wijdloopigheid. *Roomsche* Schrijvers hebben in later tijd beweerd, dat de *Engelsche Kalvinisten* dit werk opzettelijk hebben laten drukken, om hunne gevoelens voor de *Predestinatie* en *werkende* genade te ondersteunen, en lang te voren heeft FLACIUS in zijne *lijst van getuigen der waarheid* het een en ander daar uit bekend gemaakt; zoodat, zeggen zij, de eerste *Lutherschen* en de *Kalvinisten* hem als een' voorlooper van hunne valsche leere hebben aangezien.

Bijbelsche Godgeleerdheid.

Voordat de *Scholastieken* zich zoo veel gezags in de Kerk verwierven, had men aan de eene zijde *verzamelaars en uittrekselmakers* van Godgeleerde Leerstukken, (*Sententiae* uit ouder werken,) die onder den naam van *Theologi positivi* bekend zijn, en ook den naam van *Sententiarii* kunnen dragen, tot dat de Wijsgeerige Godgeleerden zich naar het Leerboek van LOMBARD dezen naam aanmatigden. Aan de andere zijde had men de *Mijstieke* Godgeleerden, die als uit zich zelven, dat is uit hunne bevindingen als het ware, geloofden het Leerstelsel van den Godsdienst te kunnen opmaken. Wat de eerste betreft, zij waren, zelfs met den bijnaam van *Bijbelsche Godgeleerden*, in geene achting; deze naam werd hun gegeven, omdat zij over de Latijnsche Vertaling van den Bijbel allerhande dingen zeiden, zonder iets van ware Bijbelverklaring te verstaan, in welke men in die eeuwen geloofde, dat niets meer

ove-

overig was te doen. ROGER BACO schrijft (*): „ Een *Baccalaureus*, die over den Tekst des Bijbels leest, moet onderdoen voor den genen, die het Boek van LOMBARD verklaart. (*Lector Sententiarum.*) Deze wordt overal en in alles voorgetrokken; hij heeft het voornaamste uur der Voorlezingen naar zijnen zin; en eene medgezel en woning bij de Monniken. (*apud Religiosos.*) Maar wie over den Bijbel leest, moet dit alles missen; hij bedelt om een uur van voorlezing, zoo als het den eerstgemelden behaagt. Wie Sijstematische voorlezingen houdt, (*qui legit Summas*,) disputeert overal, en wordt voor eenen gewonen Meester, (*Magister*,) geacht; maar wie integendeel over den Tekst leest, kan niet disputeren, zoo als het dit jaar te *Bologna* en op vele andere plaatsen gebeurd is; eene ongerijmde inrigting! Men ziet dus, dat de Tekst van die Faculteit eenig en alleen aan het Theologisch Leerboek (*Summa Magistralis*,) onderworpen is."

In het eerst verweerden zich de *Positive* Godgeleerden dapper genoeg, toen zij uit hun aloud bezit door de *Scholastieken* verdreven werden. Hoe hevig GAUTHIER van *St. Victor* en andere Godgeleerden der oude School, LOMBARD hebben aangetast, hebben wij hier voor gezien, maar zij waren tegen hem en zijne opvolgers niet opgewassen. Zelfs waren de Pausen niet in staat den snellen voortgang der Wijsbegeerte in de Godgeleerdheid te stuiten. GREGORIUS IX verklaarde zich in eenen Brief van het jaar 1228

(*) *Op. Maj. P. II. C. 4. p. 28.*

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

1228 aan de Leeraren der Godgeleerdheid te *Parys* zeer nadrukkelijk tegen dezelve (*). Maar deze gingen hunnen weg voort, en hunne zoo uitmuntende Leeraars ALEXANDER van *Hales*, ALBERT *de Groote*, THOMAS van *Aquino*, en anderen, kregen spoedig den naam van de voornaamste steunsels van het Kerkelijk Leerstelsel en der Pausselijke hoogheid te zijn; waar door een Pausselijk verbod hen te minder treffen kon; maar de *Bijbelsche Godgeleerden* daalden des te dieper.

Mijstieke Godgeleerdheid

Gelukkiger handhaafden zich de *Mijstieke* Godgeleerden, terwijl zij met de *Scholastieken* in hetzelfde aanzien deelden. Alhoewel het in het eerst scheen, dat zij zonder ophouden onverzoenelijke vijanden zouden moeten blijven, dewijl de *Scholastieken* aan de Wijsbegeerte, welke de *Mijstieken* het minst van alle Godsdienstleeraren verdragen konden, een algemeen gezag in de Godgeleerdheid inruimden, en daarom de *Mijstieke* Godgeleerden nog meer verachtten dan de *Bijbelsche*, terwijl zij op hunne beurt van de *Mijstieken*, gelijk wij gezien hebben, verketterd en vervolgd werden; nogtans werd 'er van tijd tot tijd meer dan één middel gevonden, om hen zamen te verzoenen, ja zelfs te vereenigen.

BERNHARD van Clairvaux

De *Mijstieke* Godgeleerdheid had niet anders noodig, om zich in eenen hooger rang te verheffen, dan eenen man, zoo als BERNHARD van *Clairvaux* was, die den *Mijstiek*, Wonderdoener en Heiligen, den welbespraakten Redenaar en den in Kerk en Staat bei-

(*) BULAEUS, *Hist. Univers. Par. T.* III. *p.* 129.

beide veel vermogenden Leeraar in zich vereenigde. Men kent hem reeds uit zijne Uitlegging over het Hoogelied, maar zijne Predikatien over dat Boek bevatten ook zoo veel *Dogmatische Mijstiekerij*, dat zij eene hoofdbron van onderwijs en van navolging voor alle latere *Mijstieken* geworden zijn. Ondertusschen is het waar, dat daar onder ook veel zuivere *Mijstiekerij*, welke onder de *Protestanten Asketiek* of pligtvermanende Godgeleerdheid heet, gemengd is, waarom zelfs voorname *Protestanten* hem vele lofspraken gegeven hebben. Doch men kan het echte van het onzuivere ligtelijk onderscheiden. De onechte DIONYSIUS *de Areopagiet* heeft reeds het spoor aangewezen tot den naderhand zoo beruchten *dubbelden Mijstieken weg*, (*via activa et passiva*,) langs welken men tot volmaaktheid of tot vereeniging met God komen zou. BERNHARD verklaarde ze op deze wijze: „Sommigen worden getrokken, die zeggen kunnen: Trek mij! anderen worden gebragt; en deze zeggen: de Koning heeft mij gebragt in zijne binnekamer! Nog anderen worden voortgerukt, zoo als de Apostel in den derden hemel opgetrokken werd. Onder dezen zijn de eersten, die hunne zielen in geduld bezitten, gelukkig; de tweeden zijn gelukkiger, dewijl zij hem uit hunnen wil belijden; maar de derden zijn allergelukkigst, die, daar de kracht van hunnen vrijen wil reeds in de diepste ontferming van God begraven is, in eenen brandenden geest in de rijkdommen der heerlijkheid verrukt worden; zonder te weten, of dit in het ligchaam of buiten het ligchaam geschiedt; alleen dit weten

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zij, dat zij verrukt geweest zijn." De beide eerste soorten behooren tot den *dadelijken*, de derde tot den *lijdelijken* weg. Bijzonder verklaart hij in eene afzonderlijke Verhandeling *de liefde Gods* naauwkeurig naar derzelver beweeggronden, opwekkingen en trappen, ook naar de daar toe vereischte gemoedsgestalte. De vierde en hoogste trap dezer liefde zal zijn, dat de mensch niet eens zich zelven, behalve om Gods wil alleen, liefheeft; maar eene zoodanige gelukzaligheid, dat men zich zelven, als het ware, verliest, vergeet, niet ontwaart, bijkans vernietigd wordt, terwijl men alleenlijk van de liefde Gods dronken is. Deze gebeurt zelfs aan de Heiligen slechts somwijlen, en naauwelijks een' oogenblik lang, in het tegenwoordige leven. Het ongemeen menigvuldig gebruik, hetwelk BERNHARD van Bijbelplaatsen en Bijbelsche Beelden maakt, geeft ook dikwijls, hoewel vele derzelve verkeerd verklaard of toegepast worden, een schriftmatig voorkomen. Eenige van zijne vermaningen tot Deugd en Godzaligheid hebben eene roerende gedaante, en ontdekken, gelijk zijne schriften over het algemeen, eene niet geringe kennis van het menschelijke hart. Echter is het niet noodig te herinneren, dat het over het geheel eene Monnikenzedeleer is, welke hij voordraagt, gebouwd op de grondstellingen van AUGUSTINUS.

Andere Mijstieke Godgeleerden.

Benevens BERNHARD stonden in het midden der XIIde eeuw zoo vele andere *Mijstieken* op, zijne vrienden, leerlingen, navolgers, maar te gelijk ook zulke, die hunnen eigenen weg van hem onafhankelijk gingen, dat de Kerk, indien zij al zulke

schrif-

ſchriften noodig had, voor altijd daar mede voorzien ſcheen te zijn. Zoo heeft BERNHARDS leerling, WILLEM, Benedictijner Abt van den Heiligen DIEDERIK, bij *Rheims*, en ten laatſte, ten zijnen gevalle, *Cistercienſer* Monnik in het Klooster *Signy*, die nog voor het jaar 1153 geſtorven is, verſcheidene *Mijſtieke* ſchriften nagelaten, welke gedeeltelijk onder de werken van BERNHARD ſtaan. Een ander van zijne Leerlingen, GUERRIC, Abt te *Igny*, in het Aartsbisdom *Rheims*, waar hij in het jaar 1157 overleden is, is ook door zulke ſchriften bekend geworden. — BERNHARDS beroemde Tijdgenoot, de vruchtbaarſte van alle *Mijſtieke* Schrijvers, RUPERT, Abt van *Duits*, is ons hier voor reeds ontmoet, als Wijsgeer en als Schriftuitlegger. — HUGO van *St. Victor*, insgelijks een vriend van BERNHARD, verbond de *Scholastieke* en *Mijſtieke* Godgeleerdheid zamen, gelijk wij gezien hebben, waar wij ook hebben gewag gemaakt, van zijne tegenſpraak tegen de zoogenoemde *zuivere liefde* jegens God. Men heeft omtrent hem aangemerkt, dat, alſchoon hij *de tweede* AUGUSTINUS genoemd is geworden, hij echter in gewigtige ſtukken over de *voorkomende* en *achtervolgende genade* van dien Kerkvader is afgeweken; naardien hij inzonderheid de laatſte aan den vrijen wil onderworpen, en aan het goed gebruik van dezen verdienſtelijkheid heeft toegeſchreven.

RICHARD van St. Victor.

Maar RICHARD van *St. Victor* verdient eenigermate den hoogſten rang onder de *Mijſtieken* van dezen tijd. Dit Wijsgeerig brein vergenoegde zich

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niet, hier en daar bij gelegenheid in Schriftverklaringen en Kerkredenen of in verhandelingen over bijzondere onderwerpen, de *Mijstiekerij* voor te dragen; veel meer zocht hij het geheel derzelve volledig en *Methodiek* te ontvouwen. Een Boek van dezen inhoud, (*Tractatus* III. *de exterminatione mali ac promotione boni*,) kan als eene voorbereiding daar toe aangemerkt worden; in *drie* andere *Verhandelingen* schildert hij vervolgens den *toestand van den inwendigen mensch na den val* af; in een volgend werk, *de eruditione hominis interioris Libri tres*, geeft hij onderrigt voor den inwendigen mensch, en eindelijk in een volgend, komt hij nader tot het doel der *Mijstiekerij*, en toont, hoe de ziel voorbereid wordt tot *beschouwing*, (*de praeparatione animi ad contemplationem.*) Hier leert hij, dat men zonder de voorkomende genade niet tot deze hoogte der wetenschap geraken kan, op den berg, waar CHRISTUS verheerlijkt werd, en waar hij slechts drie zijner leerlingen medenam, omdat wij slechts door drieërlei werkzaamheden, door werken, overpeinzing en gebed, dezelve bereiken kunnen; waar bij ook de Goddelijke Openbaring komen moet. „Doch vervolgt RICHARD, alhoewel gij gelooft, den verheerlijkten CHRISTUS te zien, hoe veel gij van hem zien en hooren moogt, geloof hem niet ligt, als MOZES en ELIAS hem niet te gemoet komen! *Alle waarheid is mij verdacht, welke niet door het gezag der Schrift bevestigd wordt.* Wanneer CHRISTUS mij over uitwendige dingen of over mijne inwendige onderwijst, dan neem ik het gaarne aan,

om-

omdat ik het door mijne eigene bevinding verfterken kan; maar wanneer de ziel tot hemelfche dingen verheven wordt, zoo neem ik CHRISTUS niet aan zonder getuigen." Eindelijk verklaart RICHARD in een bijzonder gefchrift *de genade der befchouwing* zelve, (*de gratia contemplationis Libri quinque.*) Hier fchrijft hij van den hoogften trap der befchouwing door geestverrukking, (*mentis alienatio.*) „In den laatften toeftand kunnen wij door de grootheid dan der aandacht, dan der bewondering, dan der blijdfchap, verplaatst worden. In het *eerfte geval* wordt de ziel door een fterk vuur van Goddelijk verlangen ontftoken, zoodat de vlam der innigfte liefde boven alle menfchelijke mate toeneemt; de ziel als wasch verfmelt, zich van haren tegenwoordigen toeftand geheel losmaakt, en als rook verdunt, zich in hooger gewesten verheft, en opvaart. Door *groote verwondering* wordt de ziel buiten zich zelven verrukt, wanneer zij, beftraald door het Goddelijk licht, en aan de bewondering der hoogfte fchoonheid gehecht, door eene zoo hevige verbaasdheid gefchud wordt, dat zij, tot den grond toe uit haren toeftand geworpen, als een fchitterende blikfem, hoe dieper zij, door verachting van haar zelve, met betrekking tot eene gehaatte fchoonheid, ter aarde geworpen wordt, des te hooger en des te fneller door de begeerte naar het hoogfte teruggekaatst, en boven zich zelven verrukt, tot het verhevene om hoog gebeurd wordt. Door de grootheid van het *vermaak* en *blijdfchap* wordt eindelijk de ziel des menfchen buiten zich zelven verzet, (*a fe ipfa alie-*

 na-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

natur,) wanneer zij door den innigsten overvloed der inwendige liefelijkheid gedrenkt, ja geheel dronken, ganschelijk vergeet, wat zij is en wat zij geweest is; wanneer zij door den hoogsten graad van haar juichen in een buitengewoon buiten zich zelve zijn, (*in abalienationis excesſum tripudii ſui nimietate traducitur*,) en onder eenen toestand van eene verwonderingswaardige gelukzaligheid plotseling in eene bovenaardsche aandoening verplaatst wordt. Zoo lang wij zulken buitengewonen toestand in ons geheel niet ondervinden, wat kunnen wij dan anders van ons zelven denken, dan dat wij te weinig geliefd worden, en dat wij zelve te weinig liefhebben?" — Hoe zeer men niet ontkennen kan, dat in zijn werk, enkelde goede voorschriften, vermaningen en aanmerkingen voorkomen, over het geheel echter voert het tot Godsdienstige Dweeperij.

BONAVENTURA.

Niet gelukkiger was BONAVENTURA in de volgende eeuw, die de *Scholastieke* en *Mijstieke* Godgeleerdheid zamenvoegde. Hij heeft verscheidene *Mijstieke* en *Asketische* Schriften nagelaten, bij voorbeeld: *de mijstica Theologia*; *Soliloquium*; *Liber meditationum*; *de ſeptem gradibus contemplationis*; *de Inſtitutione vitae Christianae*; *de Regimine animae*; *ſpeculum animi*; *de ſeptem itineribus aeternitatis*; *ſtimulus divini amoris*; *Parvum bonum*, *ſive incendium amoris*; *de ſeptem donis Spiritus S. etc.*

Griek-sche Mij-stieken.

Zulke *Mijstieke* en *Asketische* Schrijvers hadden ook de *Grieken*, maar die weinig beteekenen. Hun bekende Geschiedschrijver in de XIIIde eeuw, GEORGIUS PACHYMERES, heeft *Scholien* over de onder-

dergeschovene schriften van DIONYSIUS *Areopagita* nagelaten, welke hunnen Tekst waardig zijn. Een Monnik omtrent het einde der XIde eeuw moet ook gedacht worden. Hij schreef in zoogenoemde *Po-litische* Verzen, dat is, vrije, en aan geene vaste maat verbondene verzen, een gedicht in vijf Boeken, onder het opschrift Διόπτρα, of een spiegel en voorschrift des Christelijken geloofs en levens. Het is eigenlijk eene zamenspraak tusschen de ziel en het vleesch, hetwelk eenige goede plaatsen heeft, maar over het geheel niet meer dan eene Monnikenzedeleer bevat.

JOAN TAULER.

In de XIVde en volgende XVde eeuw gingen de *Mijstieken* voort, met veel ijver en vlijt hunnen arbeid te vervolgen; sommigen onder hen verhieven zich boven hunne voorgangers, door hunnen eigenen weg te bewandelen, en waren ook minder dweepachtig. Eén zelfs heeft bij verschillende godsdienstige gezindten eene algemeene achting verworven. — Wij zullen eenigen derzelven onzen Lezeren wat nader leeren kennen.

JOAN TAULER, van wiens Predikatien wij in het vervolg zullen moeten spreken, heeft behalve dezelve nog andere schriften nagelaten, in welke de *Mijstieke* Godgeleerdheid behandeld wordt: *Eene navolging van het arme leven van* CHRISTUS; *een merg der ziele*; of *van de volmaaktheid aller deugden*; *Geestelijke Bedenkingen over het leven en lijden van* CHRISTUS; *van de tien blindheden*, en *de veertien wortelen der Goddelijke liefde*; als ook *van de drievoudige oefening en de vreugde van het hemelrijk.*

 enz.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

enz. Men vindt in dezelve opgehoopte beeldrijke inkleedingen van geestelijke onderwerpen en zedeleere; vermaningen en aanleiding ter dooding der zinnen, tot verloochening van den eigen wil, tot inkeer der ziel in zich zelve, om CHRISTUS in zich te verwekken, en in het Goddelijk wezen, als het ware, te versmelten, en dergelijke mijstieke eigenaardigheden, welke tot *dweeperij* leiden. Doch hier mede is zoo veel ijver voor Christelijke Godsvrucht, welke haren zetel in het hart heeft; voor de regtschapenste gezindheden jegens God en de menschen in een deugdzaam werkzaam leven, en zoo weinig ingenomenheid met de uitwendige Kerkplegtige heiligheid van die tijden verbonden, dat men zich niet behoeft te verwonderen, dat men hem als eene zeldzaamheid onder de toenmalige Leeraren van den Godsdienst geprezen ziet. Het was om deze reden, dat LUTHER zoo veel van TAULER hield, en deszelfs schriften aanprees, maar even dit deed ook LUTHERS beruchten tegenstrever, JOAN ECK, TAULER voor eenen Dweeper en Droomer, ja bijkans voor eenen Ketter verklaren. Doch daartegen is hij door later Leeraren der *Roomsche* Kerk weder verdedigd geworden.

HENRIK SUSE.

HENRIK, (of ook wel AMANDUS,) SUSE, gemeenelijk in *Duitschland* de *Seuse* genoemd, was een ander van deze vermaarde *Mijstieken*, een *Dominikaner* Monnik uit *Konstans* geboortig, die in het jaar 1365 te *Ulm* gestorven is. Hij stond in den naam van heiligheid, en zelfs van een wonderdoener te zijn. Ondertusschen heeft hij in zijne schrif-

schriften zoo wel het goede als het gebrekkige met de *Mijstieken* gemeen. Daar onder behooren zijn *uurwerk der Goddelijke wijsheid*; eene Verhandeling *van de zeven rotsen*, *honderd overdenkingen over het lijden van* CHRISTUS, met even zoo veel *gebeden*, *Predikatien*. De meesten derzelve zijn in het *Hoogduitsch* opgesteld, maar naderhand door den *Karthuizer* SURIUS in het Latijn vertaald, en door dezen naar zijne gewoonte eigendunkelijk veranderd in druk gegeven. Sommigen zijn ook in het Fransch, Engelsch en Italiaansch vertaald.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Maar nog meer aanzien heeft JOAN RUYSBROCH of RUYSBROCK onder deze soort van Schrijvers verkregen. TRITTENHEIM noemt hem een' *Nederlander*. Hij was Prior der reguliere Kanunniken te *Groenendaal* in *Braband*, onder het Bisdom van *Kameryk*. Voor zijne werken staat zijne Levensbeschrijving door eenen ongenoemden Kanunnik, die van hem verhaalt, dat hij in zijn elfde jaar naar School gezonden, daar vier jaren gebleven is, maar zich vervolgens, in navolging van den Heil. BENEDICTUS, liever aan de Goddelijke wijsheid heeft willen overgeven, welke de godvruchtigheid van zeden leert, dan aan de menschelijke, welke opgeblazen maakt. Dit was niet zonder werking van den Heiligen Geest geschiedt, want, alhoewel hij slechts de eerste gronden der Spraakkunde kende, was hem echter van God zoo groote scherpzinnigheid geschonken, dat hij niet alleen Redekundigen en Wijsgeeren, maar ook vele Godgeleerden overtrof, en dat 'er maar zeer weinigen waren, die zijne schrif-

JOAN RUYSBROCH.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ten volkomen verstaan konden. Te *Brussel* verborg hij zich in godvruchtige ingetogenheid zelfs voor zijne moeder; maar als zij hem na haren dood meermalen verscheen, en klagelijk om hulp bad, verloste hij haar, met de eerste Mis, welke hij als Priester las, uit het Vagevuur. Eene vrouw, die eene verfoeijelijke dwaalleer verbreidde, welke ter naauwernood van zeer geleerde mannen bemerkt werd, en die bij velen in zoo hoog aanzien stond, dat men geloofde, dat zij, bij het gebruiken van het Heilig Avondmaal, van twee Serafs verzeld was, wederleide hij gelukkig. Na tot in zijn 60ste jaar in de wereld geleefd te hebben, evenwel genoegzaam van dezelve afgezonderd, en zoo dat hij in godvruchtige aanschouwing reeds tot de volmaaktheid was doorgedrongen, begaf hij zich met eenige vrienden in de eenzaamheid van het Klooster *Groenendaal* bij *Brussel*, waar van hij *Prior* werd. Zijne schriften en de roem van zijn heilig leven bewoog GERHARD GROOT, de Stichter der Geestelijken van het gemeenschappelijk leven, om hem een bezoek te geven. Toen deze hem zijne bewondering betuigde, dat hij zulke verhevene zaken schreef, welke hem benijders en lasteraars in menigte verwekten, antwoordde RUYSBROCH hem, dat hij volkomen verzekerd kon zijn: „ dat hij nooit één woord anders, „ dan door ingeving van den Heiligen Geest, en „ ook in de uitnemende en hoogst zoete tegenwoor- „ digheid der overallerheiligste, (*supersanctissi-* „ *mae*,) Drieëenheid, geschreven had." Men verhaalt verders van hem. Als hij voelde, dat hij van den

den glans der Goddelijke genade verlicht werd, dan begroef hij zich diep in een bosch, en schreef daar op, wat hij uit den Geest van God putten kon. Eens had hij zich dus onder eenen boom nedergezet en was geheel in verrukking geraakt. De Kanunniken, hunnen *Prior* misfende, zochten hem op, en zagen eindelijk van verre eenen als met vuur geheel omgevenen boom, onder welken hij, zich zelven nog niet volkomen bewust, maar dronken van den gloed der Goddelijke goedigheid, zat. Hij ontving ook een bezoek van TAULER, die, hoewel meer dan hij, in de Scholastieke Godgeleerdheid geoefend, echter in de *Mijstieke* en in het beschouwende leven ver beneden hem was. Nog verhaalt deze Levensbeschrijving, hoe deze RUYSBROCH, uit nederigheid, de allerlaagste diensten in het Klooster verrigtte; hoe hij van den Duivel, in de gedaante van een lelijk dier, dikwijls geplaagd, maar ook veelvuldige malen van CHRISTUS bezocht is geworden; die eens, in tegenwoordigheid van zijne Moeder en van alle Heiligen, tegen hem gezegd zal hebben: Gij zijt mijn geliefde Zoon, in wien ik mijn welbehagen heb; en wat dergelijke sprookjes meer zijn, die zich tot na zijnen dood uitstrekken, welke in het jaar 1281 in zijn 88ste jaar gevolgd is.

Van de schriften van RUYSBROCH, dien men den *Goddelijken* en *verrukten* Leeraar, (*Doctor ecstaticus*,) noemde, en welke schriften hij alle in de *Nederlandsche* taal heeft opgesteld, komen hier in aanmerking: *Spiegel der Eeuwige Zaligheid*, welk werk aan eene vrouw gerigt is, die eene Non stond

te

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

te worden. In hetzelve schetst hij op het einde het beschouwelijke leven, en bijzonder het geestelijke en levendige leven, hetwelk in ons zijn, en ons met God, ver boven rede en zinnen, vereenigen moet. Dit leven zal uit zijne natuur en oorsprong, zijn wezen en bovenwezen, (*superessentia*,) bestaan. En dit laatste zal een stervend leven en levend sterven buiten ons wezen tot onze bovenwezenlijke gelukzaligheid zijn; hetwelk alsdan gebeurt, wanneer wij door Gods genade en bijstand zoo zeer over ons zelven heerschen, en ons zelven magtig zijn, dat wij ons, zoo dikwijls het ons behaagt, van alle beelden ontdoen kunnen, tot wij zelve in ons ledige wezen geraken, terwijl wij met God in den onuitputtelijken afgrond zijner liefde een zijn.

Zijn volgende geschrift, (*Commentatio in Tabernaculum Foederis*,) is breedvoeriger. Het bevat eene zeer gedwongene en uitgerekte *Mijstieke* verklaring, niet alleen van den Tabernakel, en deszelfs kleinste deelen en gereedschappen, maar ook van de kleeding der Priesteren en des Hoogenpriesters, van den Heiligen Olie, van de Offers, het Paaschlam, der onreine spijzen, en andere gebruiken der *Mozaische* Wet. Hier op volgen verscheidene Verhandelingen: over eenigen der voornaamste deugden; over het geloof en het oordeel; vier fijngesponnene verzoekingen, door welke vele menschen tot ondeugden verleid worden, met aanwijzing, hoe dezelve te wederstaan; over veilige bewakingen, (*custodiae*;) zeven trappen der liefde; over den sieraad der Geestelijke Bruiloft; over de volmaaktheid der Kinderen Gods

Gods in het Koningrijk van hen, die God liefhebben; over de ware beschouwing. Zeven Brieven en nog een geschrift van dergelijken inhoud: (*Samuel, sive de alta contemplatione Apologia, de unione dilecti cum dilecto,*) besluiten de werken van RUYSBROCH.

RUYSBROCH heeft, dewijl hij, genoegzaam zonder eenige geleerdheid, zoo diep in de verborgenheden der Christelijke Godzaligheid was ingedrongen, zeer vele bewonderaars, ook onder de *Protestanten* tot in de XVIIde eeuw gevonden; ondertusschen heeft deze op zijne wijze godvruchtige man de werkzaamheid van den Christen geheel ter zijde gesteld, en hem enkel lijdelijk aan de verlichting van een hemelsch licht, en aan de werkingen der levendmakende genade overgelaten. Eenige wezenlijk stichtelijke aanmerkingen en lessen, die in zijne schriften voorkomen, geven hem geene uitmuntendheid, want het geheel loopt toch enkel op onbeschrijfelijke bevindingen uit; hij spreekt in beelden, welke hij zelve niet verstaat; verklaart altijd, zonder veel duidelijker te maken; en draait zich in denzelfden kring van verwarring rond. GERSON zelve, hoe ingenomen ook met de *Mijstieke* Godgeleerdheid, geloofde toch, dat RUYSBROCH in zijne hooge vlugt wel gedwaald kon hebben. In eenen Brief aan eenen Karthuizer Monnik trekt hij het voorgeven van sommigen in twijfel, dat het Boek *over den sieraad der Geestelijke Bruiloft* van een geheel ongeleerd man zou zijn, en wil, dat men het derde Deel van dit Boek, hetwelk van het beschouwelijk leven handelt,

ge-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geheel zal verwerpen, omdat het de leer der Heiligen, die van onze zaligheid geschreven hebben, en de *Decretale*, in welke deze zaligheid gesteld wordt in het aanschouwen en genieten in het licht der heerlijkheid, volstrekt tegenspreekt, daar de Schrijver van dit Boek beweerde, dat de ziel, die God volmaakt aanschouwt, hem niet alleen door de klaarheid ziet, welke het Goddelijk wezen is; maar de Goddelijke klaarheid zelve is; dat zij in haar vorig bestaan ophoudt, en in het Goddelijk zijn overgaat en verslonden wordt. Ook waarschuwt GERSON ieder eenen, die zich niet lang in de Heilige Schrift geoefend heeft, om zulke opstellen niet te veel te vertrouwen, in welke wel veel waarheid kan zijn, maar welke de Duivel gestadig met onwaarheid vermengt; ook moest niemand gewigtige Theologische waarheden in nieuw gesmede woorden voordragen.

Heel spoedig echter nam een Kanunnik van RUYSBROCHS Klooster, JOAN van *Schoonhoven*, zijne verdediging op zich; hij beriep zich op eenige plaatsen der Heilige Schrift, op den Heiligen BERNHARD en andere *Mijstieken*, die zich omtrent even eens hadden uitgedrukt; beweerde, dat RUYSBROCH niet geheel zonder geleerdheid was, maar dat hij zijne schriften in het *Duitsch* had opgesteld, omdat hij zijne meening in het Latijn niet beschaafd genoeg had kunnen voordragen, zijnde sommige van zijne schriften door eenen Broeder van het Klooster in het Latijn overgezet, waar door zij meer naar menschelijke dan naar Goddelijke welsprekendheid riekten. De Schrijver kon zekerlijk de innigste en verruk-

rukte vereeniging met God, waar door de ziel vernietigd wordt, zich en alle fchepfelen in den grond affterft, voor ieder een niet verftaanbaar verklaren, dewijl zij alleen door bevinding begrepen kan worden. Insgelijks had RUYSBROCH zelve gezorgd, dat men zijne meening niet verkeerd kon duiden, zoo als bij voorbeeld, door de verklaring, dat het onmogelijk zij, dat wij geheel God worden, (*ex toto deificari*,) en dat wij onze fchepping, in den Schepper overgegaan, verliezen zouden. Hier gelooft deze Kanunnik nog zijne eigene ophelderingen bij te moeten voegen, gelijk onder andere de volgende van het eeuwige leven: *erimus quafi exfpirati fupra fpiritum fine fpiritu in abijsfali et incomprehenfibili et immenfa Dei gloria.* Eindelijk zocht hij ook de plaatfen van zijnen Prior, welke GERSON aanftootelijk gevonden had, met hulp van andere *Mijftieken* eenen dragelijken zin te geven; gelijk deze: *Perditur anima in esfe tali divino abijsfali, ita quod non fit reperibilis in aliqua creatura*; als ook: *Univerfi quoque fupra fui creationem in vitae contemplativae altitudine fublimati, unum funt cum hac deifica claritate, imo ipfa claritas ipfi funt, atque cum eo, quo vident, et quod vident, lumine idem fiunt.* GERSON echter maakte hier tegen weder zijne aanmerkingen, waar van deze ééne is: Wanneer de Leeraars zich van eene parabolifche, ongewone of figuurlijke wijze van voordragt bedienen, dan moet men dezelve tot eenen eigenlijken zin terugbrengen; anders zouden de Doctoren der Theologie vergeefs aangefteld zijn, om de Schrift te verklaren. Wie,

bij

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bij voorbeeld, letterlijk van God wilde beweeren, het geen men gewonelijk zingt: *ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti virginis uterum*, die zou aan eene dwaling schuldig staan. Als wij onpartijdig oordeelen, zal RUYSBROCH het zeker zoo kwaad niet gemeend hebben, als hij zich wel uitdrukte; want hij zegt zelve duidelijk genoeg: „ Het schepsel blijft altijd schepsel, en verliest zijn wezen nooit." Maar even zeker is het, dat hij door eene menigte zeldzame voorstellingen tot die tegenwerpingen gelegenheid gegeven, en dat zijn verdediger hem slecht verdedigd en zelfs nog meer verduisterd heeft.

Hoe GERSON zelve de *Mijstieke* Godgeleerdheid, welke hij voor eene toomelooze verbeelding zocht te bewaren, bearbeid hebbe, kan uit zijne schriften over dit onderwerp blijken. Vooraf gaan *drie en veertig aanmerkingen over deze Godgeleerdheid* in acht Deelen. Deze bevatten het bespiegelende deel derzelve in zich; *twaalf* anderen behandelen het *beoefenende*, (*Praktische*,) deel. Behalve het korte leerstelsel der *Mijstieke Godgeleerdheid* heeft GERSON nog verscheiden opstellen gevoegd ter opheldering en aanvulling. Het zou onbillijk zijn te willen loochenen, dat GERSON op vele plaatsen van deze schriften klaarder, bevattelijker en nuttiger over dit onderwerp geschreven heeft, dan de meesten van zijne voorgangers. Hij beproeft het zelfs somtijds, om eenen echt Wijsgeerigen weg in te slaan, en door het onderzoeken van de vermogens van den menschelijken geest het begrijpelijk te maken, hoe de-

deze tot eene innige vereeniging met God vatbaar gemaakt kan worden. Hij vermijdt de grovere bijpaden der *Mijstieken*, en waarschuwt voor dezelve; hij verwerpt in het bijzonder hunne ongewone en zeldzame spreekwijzen, Fantastieke voorstellingen, de verachting van het werkzaam leven en dergelijke meer. Doch, de *Mijstieke* Godgeleerdheid eens aangenomen hebbende, moest hij, zoo als elk vereerer van dezelve, over kort of lang aan het dwalen raken. Jammer is het van zoo veel edel zaad van Bijbelsche Zedelesfen, welke hij hier en daar onder de buitensporigheden der Mijstiekerij gestrooid heeft, niet zonder den ijver van een deelnemend hart, om welke LUTHER van hem oordeelde, dat hij vol was van den geest van CHRISTUS, doch naast dit goede zaad schiet het onkruid van eene gezwollene en donkere beeldspraak maar al te welig op.

THOMAS van Kempen.

Onder alle de *Mijstieken* van dit Tijdvak, van welken de *Karthuizer* Monnik DIONYSIUS ons reeds onder de uitleggers is voorgekomen, en wij den *Dominikaner* SAVONAROLA onder de predikers ontmoeten zullen, heeft niemand eenen meer uitgebreiden en duurzamer roem verkregen dan THOMAS van *Kempen*. Eigenlijk heette hij THOMAS HAMERKEN; van waar hij ook *Malleolus* genoemd wordt; maar hij kreeg den bijnaam *van Kempen*, *Thomas a Kempis*, ook *a Campis* of *Campensis*, naar het stadje *Kempen* in het Aartsbisdom van *Keulen*, alwaar hij in het jaar 1380 ter wereld kwam. In de eerste jaren zijner jeugd kwam hij te *Deventer*, om te studeren, en kort daarna bij de reguliere Kanunni-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ken in het Klooster te *Windesheim*, welke eigenlijk Geestelijken van het gemeenschappelijk leven waren, die GERHARD GROOT gesticht had. GROOTS beroemde Leerling FLORENTIUS, die dit Klooster aangelegd had, nam THOMAS onder zijn opzigt, en zorgde weldadig zoo wel voor zijn onderwijs, als voor zijn onderhoud. THOMAS bekende naderhand, dat hij nooit voorheên zoo godvruchtige, jegens God en menschen zoo liefderijk gezinde Christenen gezien had, als te dezer plaatse. Hier ongevaar een jaar doorgebragt hebbende, verkoos hij, op aanmaning van FLORENTIUS, aan de levenswijze dezer Kanunniken deel te nemen. Hij begaf zich dus in hun Klooster op den Berg der Heilige AGNES te *Zwolle*, waar hij, volgens de toenmalige strenge bepaling, een vijfjarig *Novitiaat* moest doorstaan. Kort daarna werd hij tot *Onderprior* van dit Klooster verkoren, waar van zijn Broeder *Prior* was, en omdat men vond, dat hij zeer geneigd was, tot het geven van aalmoezen, werd hij tot *Procurator* van het Klooster aangesteld, doch welk ambt hij spoedig weder met het eerste verwisselde, omdat het hem te zeer van zijne vrome overdenkingen afhield. Dikwijls, als hij met zijne Medebroederen sprak, werd hij ontwaar, volgens het verhaal van een' zijner Levensbeschrijveren, dat God tot hem sprak, waarom hij zich dan in zijne Cel begaf, met die overtuiging, dat hem aldaar zoodanig gesprek gebeuren zou. Men heeft hem ook wonderwerken toegeschreven, onder anderen het verdrijven des Duivels door de beide namen JEZUS en MARIA. Dus heeft hij

71 jaren in het Klooster geleefd, en is in het 91ste jaar van zijnen ouderdom; in het jaar 1471 gestorven.

Hoe groot zijne arbeidzaamheid geweest is, getuigen zijne werken, die verscheidene malen, en onder anderen te *Antwerpen* door den Jesuit HENRIK SOMMAL in het jaar 1600 en 1607 in 4to uitgegeven zijn, welke uitgave te *Keulen* in het jaar 1728 met bijvoegselen en verbeteringen herhaald is. In deze uitgave van SOMMAL staan eerst zijne talrijke *Predikatien* en *Overdenkingen*, daarna andere opstellen, bij voorbeeld *eene alleenspraak der ziel*, in 25 afdeelingen; een *Roozenhofje*, van den *getrouwen rentmeester*, *geestelijke oefeningen*, van het *zwijgen*; *van de verheffing der ziele tot God* enz. *Gebeden aan Heiligen* en *geestelijke gezangen* in zeer middelmatige rijmen; *Overdenkingen over het leven van* JEZUS, in gebeden tot hem; voorts nog eene *Levensbeschrijving der Heilige* LIDEWIGIS, ook LIDIA genoemd, eene tijdgenoote des Schrijvers in de *Nederlanden*, eene meer lezenswaardige levensbeschrijving van GERHARD GROOT, of *den Grooten*, van FLORENTIUS, en eenige van deszelfs Leerlingen; eindelijk zijn hier nog bijgevoegd sommige geestelijke *Brieven* van den Schrijver.

Geen van alle de Schriften van THOMAS VAN KEMPEN is merkwaardiger, dan zijne *vier Boeken over de navolging van* CHRISTUS; ondertusschen is er hevig en lang en zelfs tot in de laatstverloopene eeuw getwist over deszelfs waren Schrijver, daar het door velen als een werk van den vermaarden

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

GERSON aangemerkt, door anderen aan zekeren Abt GERSEN of GESSEN toegefchreven wordt, welke echter anders onbekend is, en die misfchien niemand anders dan GERSON zelve zal zijn; gemeenelijk echter en waarfchijnelijkst naar waarheid, wordt THOMAS VAN KEMPEN vóor den Schrijver erkend. Doch wij laten ons in dit verfchil niet dieper in; dewijl deszelfs beoordeeling meer tot de Letterkundige Gefchiedenis behoort (*).

Geen Boek is naast den Bijbel zoo menigvuldig gedrukt geworden, als dit Boek. Men heeft zelfs beweerd, dat er van hetzelve, de menigvuldige overzettingen in genoegzaam alle talen van *Europa* mede gerekend, omtrent 2000 uitgaven in het licht verfchenen zijn. Het werk zelve is zoo algemeen bekend, dat het genoeg zal zijn daar van te zeggen, dat het in *vier Boeken* is afgedeeld, waar van het *eerfte vermaningen tot het geestelijke leven* behelst; het *tweede vermaningen, welke betrekking hebben tot het inwendige*; het *derde* handelt *van den inwendigen troost*; en het *vierde over het waardig en heilzaam gebruik des Heiligen Avondmaals*.

Wanneer men zijne beoordeeling over dit werk onpartijdig inrigt, zal men dra bemerken, dat deszelfs inhoud weinig voldoet aan den Titel. Men zou volgens denzelven verwachten: Eene aanwijzing voor den Christen, hoe hij den Zaligmaker der wereld in zijnen handel en wandel behoorde na te volgen, als het volmaakte voorbeeld van Godsdienst en

(*) Men vergelijk *Saxii Onom. Litter. T.* II. *p.* 396.

en deugd. Maar dit onderwerp wordt door den Schrijver ter naauwer nood aangeroerd. Verders, er is geene orde noch zamenhang in dit werk; enkel eene verzameling van Stichtelijke Overdenkingen en Zedelesſen, zoo als zij den Schrijver in het hoofd zijn gekomen; en veelvuldige herhalingen. Even min kan het den opmerkzamen waarnemer ontgaan, dat dit Boek eigenlijk voor Monniken, en voornamelijk voor Kanunniken, die zeer nabij de Monniken kwamen, geſchreven is, gelijk blijkt uit het zoo levendig aanprijzen van de eenzaamheid, en het uitgaan uit de wereld, van het dooden des vleeſches, van de heilige levenswijze der oude Monniken en Kluizenaars, bij name van de Kloosteroefeningen en bijzondere Monnikengenootſchappen. Dit is ook de reden, waarom *Proteſtantſche* Uitgevers van dit werk zich genoodzaakt gezien hebben, veel in hetzelve weg te laten en te veranderen, terwijl zij tevens in het Kerkelijk Leerſtelſel van den Schrijver vele plaatſen moesten aantreffen, welke voor hunne Gemeenten niet bruikbaar waren. Evenwel is het niet te verwonderen, dat dit werk met zoo algemeene toejuiching van verſchillende Godsdienſtige gezindten ontvangen is. Onder alle beoefenende en ſtichtelijke Geſchriften, van die eeuw, is het ongetwijfeld het beste, en met de minſte vlekken bezoedeld. Het bevat zeer vele Zedeſpreuken, welke verdienen in het geheugen geprent te worden. Met één woord, THOMAS ſprak uit een eerlijk, voor het Christendom, zoo als hij het kende, ijverig hart, en heeft daarom ook tot het hart van duizenden geſproken.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zedeleer.

Voor de *Christelijke* Zedeleer, hoe groot ook derzelver invloed zij op den Burgerlijken, Kerkelijken en Zedelijken ſtaat der *Christenen*, werd in deze eeuw ook weinig wezenlijk nuttigs opzettelijk gearbeid. Al vroeg werd zij verbasterd, en onder begunſtiging van het onderſcheid, het welk men maakte tusſchen Euangeliſche Geboden en raadgevingen, misvormd in eene Monniken-godzaligheid; te gelijker tijd verzonk zij onder eene menigte van uitwendige Bijgeloovige oefeningen; de *Mystiekery* misvormde haar in een gevoel of bevinding van het hart en der verbeeldingskracht; de *Scholastieken* kleedden haar in een zoogenoemd Wijsgeerig gewaad, en ontvouwden de koude ſpitsvinnigheden en beuzelachtige vragen; en ſtelden de Zedeleer zamen uit Patristischtheologiſche en Aristotelischmorale deugden; evenwel ondernamen ſommige regtſchapene mannen, van tijd tot tijd, haar meer licht, meer ſterkte en algemeene nuttigheid, door hunne Schriften, te geven, doch in het beoefenen van den Bijbel en menſchenkennis, zelfs in een bruikbaar voordragen van hetgeen waar en goed is, bleven zij nog veel te kort ſchieten.

WILLEM VAN LIONS.

Onder de genen, die dit gedeelte der Godgeleerdheid behandeld hebben, verdient in de XIIIde eeuw WILLEM VAN LIONS eene voorname plaats. Hij was een *Franſche Dominikaner*, en zijn naam GUILLAUME PERAUT, met den bijnaam VAN LIONS, ſchoon men daar uit niet met ſommigen mag beſluiten, dat hij Aartsbisſchop van *Lions* zou geweest zijn. Hij ſchreef eene *Summa de virtutibus*, nog voor het jaar

1250.

1250. In dezelve handelt hij eerst van de *deugd* in het gemeen, waar hij onder anderen deze aanmerking maakt, dat hetgeen de Wijsgeeren *virtus*, *deugd* noemen, in den Bijbel veelal *gratia*, *genade* heet; om reden dat de deugd in tweederlei betrekking kan beschouwd worden, in betrekking tot God, van wien zij komt, in welke betrekking zij *genade* is, of een goed van God aan den mensch geschonken, het welk hem en zijn werk aan God aangenaam maakt; (*bonum a Deo* gratis *datum*, *habentem se Deo* gratum *faciens*, *et opus ejus* gratum *Deo reddens.*) Vervolgens handelt hij van de drie Theologische deugden, geloof, hoop en liefde, van de vier hoofddeugden, (*cardinales*) voorzigtigheid, matigheid of kuischheid, dapperheid, geregtigheid; eindelijk: van de zeven gaven des Heiligen Geestes, en van de zeven zaligheden.

Deze Zedeleeraar onderscheidt zich van andere *Scholastieken* voordeelig, dat hij, in plaats van spitsvinnige vragen, meer beoefenende aanmerkingen bijbrengt, zonder echter de noodige nadere bepalingen te vergeten. Hij heeft ook de beweegredenen tot elke deugd, en de middelen, om dezelve te bevorderen, en hare uitoefening gemakkelijker te maken, knap genoeg opgezocht. Zeer dikwijls heeft hij zijne ophelderingen en bewijzen uit plaatsen van den Bijbel en der Kerkvaderen, en niet zelden ook uit oude Romeinen getrokken, en boven dien openbaart hij eene niet geringe kennis van het menschelijke hart. Voor het overige, heeft hij ook vele gebreken met de Schrijvers van zijne eeuw gemeen; onbe-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bekwaamheid in het uitleggen der Schrift, en van daar het verkeerd verstaan van eene menigte Bijbelplaatsen; strengen ijver voor het heerschend Leerstelsel, en tegen alle deszelfs partijen; onbegrensde vereering der Kerkvaderen; ligtgeloovigheid aan de *Legenden* der Heiligen enz.

GERSON, als Zedeleeraar.

GERSON, die de *Mijstieke* Godgeleerdheid met de *Scholastieke*, welke hij zuiveren wilde, verbond, was even daarom ook geneigd, om de Zedeleer van het Christendom op te helderen. Hij heeft de denkbeelden van dezelve ontwikkeld, in een klein geschrift: *Definitiones terminorum ad Theologiam moralem pertinentium*, in het welk deze en gene dingen voorkomen, die bruikbaar zijn voor den eerstbeginnenden, maar het meeste is laf, en gedeeltelijk naar het *Scholastiek* stelsel, gedeeltelijk naar *Mijstieke* voorbeelden gedraaid; zonder dat men echter het goed oogmerk des Schrijvers om nuttig te wezen, behoeft te ontkennen. Eenigzins gelukkiger is hij geslaagd met *zedelijke regelen*, welke hij onder 157 artikelen, doch, gelijk hij zelve bekent, zonder orde en zamenhang, heeft opgesteld. *Zes voorlezingen*, welke hij gehouden heeft *over het geestelijke leven der ziel*, worden ook onder zijne Zedelijke Schriften geteld. Doch veel wordt daar in overhoop gehaald, het welk tot het *geestelijk leven* niet behoort; het een en ander heeft wel een wijsgerig voorkomen, maar zulke plaatsen geheel niet, zoo als de volgende is: „God heeft aan de Heil. „Maagd een moederlijk gezag geschonken; zoodat „men zeggen kan, dat zij een moederlijk regt op

„God

„ God heeft, door de mededeeling der eigenschap- „ pen; even als of God aan haar, als een Zoon „ aan zijne Moeder, onderworpen ware."

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Voor het overige bleef de Zedeleer der *Scholastieken* bij het oude, zoo als men ze als een Aanhangsel der Leerstellige Godgeleerdheid, eene bloote Leere van deugden en ondeugden, ontmoet bij LOMBARD, en nog meer bij den Heil. THOMAS in zijne *Secunda Secundæ;* en zoo als zij bestaat in ontelbare distinctien en vragen, terwijl het geheel in grondregelen en begrippen, in verband en volledigheid, een los gebouw is, waar van eenige hoofddeelen geheel zonder eenigen grondslag in de lucht zweeven.

Destructorium vitiorum.

Men was echter tevens bedacht, om de Predikers, die voor het Volk spreken moesten, maar wier hoofd door de haarkloverijen der Scholen duizelig en verward was geworden, tot zedekundigen te vormen, en in 't algemeen hun Geestelijke Boeken van zedekundigen inhoud te bezorgen. Hier toe behoort een werk, genoemd *Destructorium vitiorum*, *verstooringswerk der ondeugden*, hetwelk in de laatste twintig jaren der XVde eeuw ten minsten zevenmaal gedrukt is geworden. Het bestaat uit acht deelen; in het eerste wordt gehandeld van de zonde in het gemeen; in het tweede, van de erfzonde en in de zes overige van de zonden van onmatigheid, weelde, geldgierigheid, geestelijke traagheid, hoogmoed, nijd en toorn.

Flos theologiae.

Ook verscheen er eene soort van *zedekundig Woordenboek* ten dienste der Predikers, onder dezen titel: *Flos theologiae*, in een Deel in klein Folio, in het-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

welk een aantal woorden en ſtukken der zedekunde kortelijk verklaard, door voorbeelden en gelijkenisſen opgehelderd, en ook door vele Bijbelplaatſen en aanhalingen uit Kerkvaderen met het gewone zamenſtel overeengebragt worden. Zie hier eene proeve der behandeling. Onder het woord *Choreae* worden de menigvuldige zedelijke nadeelen opgeteld, welke de danſeresſen aanrigten, die het leger van den Duivel wapenen aanbrengen. Wanneer een Heer voor eenen krijg beducht is, gebiedt hij zijne onderdanen, om op eenen Feestdag hunne wapenen te vertoonen, en zoo laat de Duivel op Vierdagen de jonge lieden de wapenen der dartelheid dragen. De Sprinkhanen in de Openbaring van JOANNES, die uit den rook der put voortkomen, zijn de dansſeresſen, die zich naar zijnen wil bewegen. Want vrouwen zijn één s vooral zijne voornaamſte wapenen. Het is beter op Feestdagen te ploegen en te ſpitten, dan te danſen. Daar zijn zes redenen, welke de ſchadelijkheid van het danſen bewijzen; onder anderen zondigt men daardoor eenigermate tegen al de zeven Sacramenten.

Andere zedekundige werken.

Het was waarſchijnelijk met hetzelfde oogmerk, om de armoede der meeste Predikers te hulp te komen, en aan hunne voordragt meer verſcheidenheid te geven, dat men ook uit het Dierenrijk eene zedekunde ontleende. Zoo had, in de XIIIde eeuw, de *Nederlandſche Dominikaner* THOMAS VAN KANTIMPRAT alle pligten der Christenen ontdekt in de Natuurlijke Geſchiedenis der *Byen*; dus ſchreef ook de *Zwabiſche Dominikaner* en *Prior* te *Bazel*, JOAN

NI-

NIDER of NYDER, die omtrent het jaar 1440 gestorven is, zijnen *Formicarius*, in welk Boek hij in een gesprek tusschen een Godgeleerden en een Luiaard, de Mieren als zedeleeraars der Christenen voorstelde. Deze NIDER heeft zich ook nog door andere zedekundige Schriften, verdienstelijk zoeken te maken, waar in men veel goeden wil, maar even zoo veel bijgeloovige als zuivere Christelijke Voorschriften vindt; hij schreef een Boek *over de Geestelijke melaatsheid*, noch een werk *Super decem praecepta Decalogi, legis Praeceptorium nuncupatum.* Daarenboven heeft hij *Preeken* nagelaten *op de Heilige dagen* (*Sermones de Sanctis.*) Deze *Dominikaner* bedient zich dikwijls, gelijk reeds sommigen van zijne Voorgangers gedaan hadden, ook van voorbeelden uit de Heidensche Wereld, om Christelijke zedelessen daaruit afteleiden. Met eene grootere wijdloopigheid, en dikwijls zonderling genoeg, geschiedt dit ook door den onbekenden Schrijver van het werk: *Gesta Romanorum cum applicationibus moralisatis et mijsticis*, het welk verscheidene keeren gedrukt is.

Casuistica of Gewetensleer.

Gewigtiger nog, dan de wetenschappelijke of ook der gegronde behandeling van de zedeleer, was voor de Geestelijkheid van deze tijden, en bijzonder voor de Biechtvaders, *het onderzoek en de beslissing van gewetensgevallen.* Deze wetenschap, waaruit allengs de zoogenoemde *Casuistische* Godgeleerdheid gevormd is, werd, door de menigvuldig voorkomende gevallen in den Biechtstoel, en door de handelwijze der Scholastieken zoo moeijelijk en verward, als on-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ontbeerlijk voor eene menigte Geestelijken. De oude Boetboeken hadden slechts van verre daar geringe aanleiding toe gegeven. Maar sedert dat de Oorbiecht, de Scholastieke Godgeleerdheid en het nieuwe Sacrament der Boete waren opgekomen, had men heel andere Handboeken noodig. In de XIIIde eeuw schreef RAYMUND VAN PENIAFORT zijn beroemd werk, hier toe behoorende: *Summa de poenitentia et Matrimonio*, ook *Summa Raijmundiana* genoemd. In de XIVde eeuw vermeerderde het getal der *Summae casuum conscientiae;* twee van welke een bijzonder aanzien verworven hebben. De ééne van ASTESANUS, een' Minderbroeder, uit *Asti* in *Piemont*, die omtrent het jaar 1330 gestorven is, waarom zij ook *Summa Astesana* of *Astensis* genoemd wordt. De *Canones poenitentiales*, *seu regulae directivae*, *quarum notitia viris ecclesiasticis valde necessaria est ad poenitentias delinquentibus imponendas*, welke gewonelijk bij de *Decreten* van GRATIANUS gevoegd worden, zijn ook uit dit werk ontleend. Het tweede Handboek van die soort is afkomstig van BARTHOLOMEUS *de S. Concordio*, een' *Dominikaner* en Doctor in het Kerkelijke Regt, uit *Pisa*, die het daar in het jaar 1338 voltooide; waarom het ook *Summa Bartholina*, *Pisanella*, *Magistruccia* heet. Uit dit Boek nam de *Franciskaner* Munnik ANGELUS CARLETUS DE CLAVASIO, naar een stadje van dien naam in *Opper-Italië*, die in het jaar 1485 overleden is, zijne gewetensgevallen in de *Summa*, welke hij naar de orde van het Alphabet opstelde; en die naar zijnen naam *Summa*

An-

Angelica, ook door hem zelven, genoemd, en sedert het jaar 1476 te *Venetië*, tot het jaar 1499, eenëntwintigmaal in druk verschenen is. Het opschrift van dit werk, *Summa Angelica, de casibus conscientiae, cum additionibus noviter additis* bevat deszelfs geheelen inhoud niet. Men vindt 'er trouwens niet alleen gewetensvragen, maar ook Scholastiek-Godgeleerde, Regtsgeleerde, zoo wel uit het Roomsche als uit het *Kanonieke* Regt in. Zoo geeft bij voorbeeld het woord *Abbas* aanleiding tot 27 vragen, als: van wien en uit welk Klooster moet hij verkozen worden? Wie moet hem bevestigen en inzegenen? Kan een Abt twee Kloosters besturen? Kan hij aan het Volk plegtig den Zegen geven? Kan hij zijne Monniken verdrijven en verbeteren? Waar is hij eigenlijk toe verpligt? enz. Opmerkelijk is het, dat deze Monnik den Kerkelijken Schat, uit welken de Aflaat geput zal worden, niet erkent, dewijl de verdiensten der Heiligen boven de waarde (*supra condignum*) beloond zijn geworden; maar wel denzelven alleen uit de verdiensten van CHRISTUS afleidt, van wien één enkele druppel bloed of zweet genoegzaam zij, om alle voorheen begane of nog te begane zonden te verzoenen. Men ziet uit deze voorbeelden genoegzaam, dat door zoodanige onderzoekingen en verwijzing naar het Kerkelijke Regt en naar Scholastieke meeningen, voor een twijfelend of dwalend geweten weinig gezorgd is geworden.

Predicatien.

Uit de gesteldheid van de geloofs- en zedeleer der Christenen van deze eeuwen, kan men gemakkelijk ramen, van welke gevolgen dit alles geweest zij

voor

voor de openlijke voordragt van den Godsdienst bij het Prediken in de Godsdienstvergaderingen, zijnde het de Mijstieken genoegzaam alleen, die nog eenigzins stichtelijke Predikatien leveren konden. Gemeenelijk gelooft men onder de Protestanten, dat de eerste eeuwen van dit Tijdvak, bijzonder de XIIde en XIIIde, heel arm geweest zijn in Predicatien. Ook is het waar, dat de Bisschoppen meestal groote Heeren en Vorsten geworden, zich weinig met het Prediken bekommerden, waar toe hun Ambt echter, volgens deszelfs oorsprong, hen verpligtte; hunne *Kanunniken* en *Domheeren* waren er insgelijks te aanzienelijk of te rijk toe; evenwel waren 'er eenige Bisschoppen, Aartsdiakenen en andere hoogere Geestelijken, die nog gepredikt, en zelfs daardoor roem behaald hebben: HILDEBERT, Bisschop van *Mans*, in den aanvang der XIIde eeuw, heeft eene aanzienelijke verzameling van Preeken nagelaten, deels op de gewone Kerkelijke Feestdagen, deels op Heilige dagen, deels over allerhande stoffen (*Sermones de Tempore, de Sanctis et de Diversis*;) ook anderen, GEOIFROI, (of GODFRIED) Aartsbisschop van *Bourdeaux*, GILBERT DE LA PORREE, Bisschop van *Poitiers*, JOAN VAN BELLEME, Aartsbisschop van *Narbonne*, naderhand van *Lions*, MAURICE (of MAURITS) van *Sulli*, Bisschop van *Parys*, AMADEUS, Bisschop van *Lausanne*, GEBOUIN, Aartsdiaken van *Troijes* enz., allen uit de XIIde eeuw. Onder de gewone Parochiepriesters schijnen 'er nog minder vlijtige en bekwame Predikers geweest te zijn, evenwel zijn 'er ook onder dezen uitzonderingen. Zeer be-

beroemd is in de XIIde eeuw door zijnen ijver en kracht van welſpreken FOULQUES, Pfarheer te *Neuilly*, in het Bisdom van *Parys*, gemeenelijk *Magister* FULCO genoemd; deze toog vele landſchappen van *Frankryk* door, en predikte even zoo vrijmoedig tegen de buitenſporigheden der Bisſchoppen, als tegen de ondeugden der mindere Geestelijken. Hij overleed in het jaar 1200. De Monniken hadden tot hier toe al dikwijls in het Prediken uitgemunt, thans werd zelfs de Orde der *Dominikanen* bijzonder met dit oogmerk ingeſteld, om voornamelijk tegen de Ketters te prediken, waarom zij ook *Predikheeren* genoemd werden. Doch het is eene andere vraag, of deze Preeken verſtaanbaar en treffend gehouden werden? Wij hebben ook maar weinige voorbeelden van Preeken in de Moedertaal des Volks, het groote getal is in het Latijn geſteld, en werd gehouden voor Geestelijken en Monniken, terwijl ſlechts ſomtijds uittrekſels uit dezelve aan het Volk in de gebruikelijke taal werden medegedeeld. Eigenlijk hadden ook de Leeken, naar de denkwijze dier tijden, zoodanig onderwijs niet volſtrekt noodig. Hun Geloof was begrepen in de Apostoliſche Geloofsbelijdenis; hun Gebed in het Onze Vader en de Groetenis des Engels aan MARIA, en eindelijk onderhielden en bewezen zij hunne Godsvrucht door de Biecht, de Communie, het ter Misſe gaan, Vastendagen, Aalmoezen aan Kerken en Kloosters, aanbeveling aan de Voorbidding der Heiligen, en Bedevaarten; gelijk hun diep ingeprent was.

Misſchien zal het menigen Lezer vreemd voorkomen,

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

men, dat ook ABELARD, die vermaarde Wijsgeer, Preeken heeft opgesteld, doch uit derzelver titel: *Sermones per annum legendi ad Virgines paraclitenses in Oratorio ejus constitutas*, en uit het aanspreken aan zijne Broederen ziet men, dat hij dezelve als Abt van het Klooster van den Heiligen GILDIUS gehouden, en vervolgens ten gebruike der Nonnen in het Kloóster *Paracletus*, hetwelk hij voor zijne HELOISA bezorgd had, overgelaten heeft. In deze Preeken brengt ABELARD vele Bijbelplaatsen bij, alhoewel zij niet altijd goed verklaard zijn; 'er komen nuttige zedelessen, en slechts weinig Bijgeloof in voor. Opmerkelijk is de volgende plaats in de XXXIste van deze Leerredenen, waarin hij vrij spotachtig zijn misnoegen te kennen geeft over den Heil. NORBERT, en deszelfs medgezel FORSIT, die langen tijd op hunne knieën gebeden hadden, om het wonder der opwekking van eenen dooden te volbrengen; en die eindelijk onverrigter zake waren opgestaan, en zoo onbeschaamd geweest waren, dat zij de schuld der mislukking op het ongeloof der omstanders schoven. „ Eenvoudige menschen," dus vervolgt ABELARD, „ kunnen door zulke lieden somtijds wel bedrogen worden; maar ons kunnen deze Kwakzalvers niet misleiden. Wij kennen alle hunne bedriegelijke kunstgrepen; wij weten bij voorbeeld, hoe zij het aanvangen, om kleine koortsjes en andere onpasselijkheden te genezen. Zij weten knap onder het eten van zulke zieken dienstige geneesmiddelen te mengen, en dan Gebeden en Zegeningen over hen uit te spreken.

„ Wor-

„ Worden zij gezond, dan ſchrijven zij dit aan hun- „ ne verdienſten toe, maar blijven zij ziek, dan „ ſchuiven zij de ſchuld op het klein geloof der „ zieken." De vereerers van den Heil. NORBERT mogen deze aanmerking aan eene wraakzuchtige lastering toeſchrijven, ondertusſchen kan zij wel dikwijls te pas komen bij vele wondergebeurtenisſen in de Kerkgeſchiedenis voorkomende.

De Preeken van BERNHARD van *Clairvaux* zijn rijk in Zedelesſen, en nadrukkelijk, maar hij kunſtelt niet zelden aan Bijbelplaatſen en Bijbelſche Zedeleer; hij zoekt al te gaarne geheime beteekenisſen op; en voert ook woordſpelingen en ver gezochte tegenſtellingen aan; waardoor hij dikwijls krachtige vermaningen flaauw maakt.

De Kardinaal BONAVENTURA vertoont zich in zijne Preeken, als een' Lofredenaar der Heiligen, en een navolger van den Heil. BERNHARD in de *Mijſtiekerij*. Hij zoekt in zijne wijze van voorſtelling niet min ijverig, dan deze beroemde Abt, de Christelijke Godzaligheid te bevorderen; en alzoo hij een vlijtig gebruik maakt van de Heil. Schrift, zoo kon het niet misſen, hoe gering ook zijne kennis in derzelver ware uitlegging was, of hij moest, bij de zedelijke waarheden, welke zij leert, het doel dikwijls vrij gelukkig treffen. Doch, naardien hij te gelijk *Scholastiek* was, zoo mengde hij ook dikwijls ſpitsvinnigheden onder zijne leeringen en lesſen; zijne uitdrukking wordt moeijelijk, tusſchen beide barbaarsch, zoodat de titel van eene verzameling van zijne Predikatien, gedrukt te *Bazel* 1562, 4to, naar

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

waarheid is: *Sermones de communi sanctorum subtilissimi atque formales.* In de tweede derzelve, handelende over de deugd van nederigheid, prijst hij deze deugd aan met de volgende gronden, in dezen barbaarschen stijl: *Humilitas est animae illuminativa, quia disponit animam ad divinam refulgentiam; est omnium malorum eradicativa; est omnis nostrae virtutis et operationis fortificativa; et omnis spiritualis augmentativa; est bonorum custoditiva; est mentis consolativa.*

Het was eene nieuwe gewoonte van sommige bij uitnemendheid geachte Predikers van deze tijden, welke in het vervolg nog meer in zwang raakte, dat zij vele plaatsen uit *Romeinsche* Schrijvers inlaschten, welke zij bij name aanhaalden. Niemand schijnt dit menigvuldiger gedaan te hebben dan HELINAUD, een *Cisterciënser* Monnik in het Bisdom *Beauvais*, die in het jaar 1227 gestorven is. CICERO, TERENTIUS, VIRGILIUS, HORATIUS, LUCANUS, SENECA en JUVENALIS, verschijnen dikwijls in zijne Preeken: *Sermones* XXVIII *de variis festivitatibus et argumentis.* Men vindt 'er ook sporen van in de Preeken van HILDEBERT van *Mans*, die de Spreuk van den Dichter aanhaalt:

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

zonder nogtans den Dichter te noemen.

Homiletica van GUIBERT.

Men vindt uit dezen tijd twee werken, welke *aanwijzingen* en *voorschriften* omtrent het Prediken bevatten. Het eerste is van ALAIN *den Grooten* of ALAIN van *Rysel*: *Summa de arte praedicatoria*;

het

het andere van den Abt GUIBERT: *Liber quo ordine Sermo fieri debeat.* Hij begint dit werk met eene bestraffing der genen, die het *leeren* en *onderwijzen* nalaten, zelfs behoorde elk Godvruchtig en Geleerd man te leeren, al behoort hij niet tot den leerstand, God heeft toch de dwaasheid van den Profeet wel door eene Ezelin bestraft. Vervolgens dringt hij 'er op aan, dat het Boek, uit het welk de Prediker zijne rede ontleenen moet, *een rein geweten* is, opdat het aandenken aan zijne eigene zonden hem niet beangstige, terwijl hij anderen goede lessen voordraagt. Voor de Preek behoort bij hem een *gebed* vooraf te gaan, opdat het hart van liefde Gods brandende, ook zijne gedachten over God vurig uitdrukke, en de harten der Toehoorderen ontvlamme. Trouwens, daar eene *lauwe* en *flauwe Preek* den genen zelfs niet eens bevalt, die ze doet, zou het zeer te verwonderen zijn, als zij anderen bevallen en opwekken kon. Zij mag ook *niet te lang* zijn, omdat zij door herhalingen, of vermenging van velerhande onderwerpen, vervelend zou worden. Verders vermaant GUIBERT den Prediker, zoo wel voor *Ongeleerden* als *Geleerden* te zorgen, door niet slechts zaken, bevatbaar voor den eersten voor te dragen, maar ook verhevene onderwerpen duidelijk te maken. Daar is vierderlei soort van uitlegging der Heil. Schrift, de *Geschiedenis*, de *Allegorie*, de *Tropologie* en de *Anagogie.* Onder deze is de *Tropologie* of *Moraliteit* de nuttigste ter bevordering van den inwendigen mensch, en te gelijk de verstaanbaarste enz. „ Geen soort van Prediken," zegt

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

GUIBERT, „ dunkt mij heilzamer te zijn, dan die, welke den mensch aan zich zelzen vertoont, en hem, wanneer hij buiten zichzelven verſtrooid is, in zijn binnenſte, dat is, in zijn gemoed terug brengt, hem overtuigt, eenigermate afgeſchilderd voor zijn gezigt ſtelt." — Overigens is het wel heel nuttig, den mensch, die in ondeugden verzonken is, de onuitſprekelijke en eeuwigdurende ſtraffen der Hel voor te houden. Doch veraf zijnde ſtraffen ſchrikken den zinnelijk dierlijken mensch niet lang af, omdat hij ze nog niet ondervindt. Men moet hem dus veelmeer al het kwaad en nadeel voorſtellen, met welke de ondeugd in dit leven verzeld gaat: die angſtige onrust, die vrees, die wroegingen van het geweten, het knagend naberouw en dergelijke, hetwelk deels de misdaad voorgaat, deels op dezelve volgt. Dan kan de wellustige voor zoo woedende pijnigingen vreezen, welke hij voor een zoo kort vermaak lijden moet! Met dergelijke aanmerkingen ſluit GUIBERT dit klein geſchrift, het welk eigenlijk tot eene Inleiding moet dienen voor vier van zijne werken: *Moralium Geneſeos Libri* X. *Tropologiarum in Hoſeam Libri* III. *Tropologiarum in Amos Libri* III. *Tropologiarum in Lamentationes Jeremiae Liber*. Doch in deze toont GUIBERT, even zoo min, als andere Leeraars van deze tijden, den Prediker tot eenen bevattelijken en ſtichtelijken Schriftverklarer te kunnen vormen, gelijk hij eigenlijk hoort te wezen, en de weinige algemeene Voorſchriften in zijne Inleiding, en de daar mede gepaard gaande wenken, hebben voor den Prediker meer waarde, dan al die

ge-

gedwongene *Moralia* en *Tropologiae* over de Bijbelboeken.

In de twee volgende eeuwen van dit Tijdvak, de XIVde en XVde, ziet men eene vermenging en worsteling van goed en slecht, een dieper verval aan de eene en pogingen om zich te verheffen aan de andere zijde; maar bij slot een zoodanig overwigt eener verkeerde en voor eigenlijke Christenen onbruikbare leerwijze, dat men reden had te vreezen, dat dezelve eene betere leerwijze nog lang verdringen zou. De *Mijstieken* waren onder de openbare Leeraren van den Godsdienst ook thans bijna de eenige, welke in hunne Voorstellen tot den eersten grond der Christelijke Godzaligheid, de verbetering van het hart, terugleidden, zoo ver zij zelve daar een duidelijk denkbeeld van hadden, en met de XVde eeuw scheen iets van het licht, hetwelk uit de oudheid begon optewakkeren, ook op sommige Predikstoelen gevallen te zijn.

Preeken van JOAN TAULER.

Onder de Predikers van de XIVde eeuw munt reeds boven al de anderen JOAN TAULER of THAULER uit, *Dominikaner* Monnik te *Keulen* en naderhand te *Straatsburg*, dien men zelfs in later tijden zeer rijkelijk geprezen heeft, omdat hij, hoewel geenszins vrij van de gebreken der Mijstieke Godgeleerden, evenwel van hetgeen in de Mijstieke Godgeleerdheid goed was, een ernstiger en levendiger gebruik had weten te maken, dan anderen. Hij overleed, blijkens zijn Grafschrift, dat nog voorhanden is, in het jaar 1361. Zijne Predikatien zijn gedeeltelijk over Zondags-Euangelien en Epistelen, ge-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

deeltelijk op Heiligedagen gehouden, oorspronkelijk in de taal der landen, waar hij geleefd heeft, naderhand zijn zij in nieuw Hoogduitsch overgebragt, de Karthuizer Monnik LAURENTIUS SURIUS vertaalde ze in het Latijn; zij zijn ook in het *Italiaansch* en *Nederduitsch* overgezet.

Achter de Augsburgsche uitgave staat een historisch berigt, het zij van TAULER zelven of van een' zijner vrienden en vereerers, hoe hij van tijd tot tijd zoo ver gekomen is, om zoo geestrijke en roerende Predikatien te houden, waartoe hij te voren geheel geene bekwaamheid had. In het jaar 1340, dus begint dit verhaal, predikte een Meester der Heilige Schrift (of Doctor der Godgeleerdheid: Deze is TAULER zelve;) met veel toejuiching, welke hem heinde en ver beroemd maakte. Zekere Leek, maar een begenadigd man, werd driemaal in den slaap vermaand, om hem te gaan hooren, hoewel hij 30 mijlen van hem af was. Dit gedaan hebbende, gaf God hem te kennen, dat deze Leeraar wel een lief, zachtmoedig en goedhartig man was, die ook goede kennis in de Heil. Schrift had; maar dat hij nog duister was in het licht der genade. De vreemdeling, wien dit jammerde, verzocht hem toen, dat hij in eene Preek onderwijs van hem mogt ontvangen, *hoe de mensch tot het naaste en hoogste, zoo veel het in deze wereld mogelijk zij, komen kan.* Eerst weigerde de Leeraar van zoo hooge en voor de meesten onverstaanbare dingen te prediken; eindelijk voldeed hij aan dit verlangen. Hij beloofde zijnen Toehoorderen, *niet veel Latijn te zullen spre-*

ſpreken; maar alles, wat hij zeggen zou, uit de Schrift te zullen bevestigen, en naar dezelve te toonen, *welke de beste, ware, verſtandige, verlichte aanſchouwende menſchen zijn, die hier doorgebroken zijn, en zich aan God op eene ſtervende wijze overgelaten hebben.* Hij noemde viërëntwintig eigenſchappen, welke zulk een mensch hebben moest; welke vrij duister uitgedrukt werden. Maar de Leek, die deze Preek gehoord had, verzekerde den Leeraar, dat hij door dezelve in het goede meer verhinderd dan gevorderd was, dat de Leeraar zich tot hier toe door de letter had laten dooden; dat hij de liefelijkheid van den Heil. Geest nog niet geſmaakt had, en nog een *Farizeër* was. De Leeraar erkende de waarheid hier van, en was begeerig, om te weten, hoe de Leek aan zulk een leven gekomen was. Deze antwoordde, dat het eerſte, wat hem geholpen had, was, dat God in hem eene goede, geheel gelatene, grondelooze nederigheid vond. Maar als hij vervolgens zijn ligchaam met zoo veel ſtrengheid behandelde, dat hij er ziek door werd, om de oude Heiligen na te volgen; ontdekte hem eene ſtem uit den Hemel, dat dit op des Duivels raad geſchied was, en gebood hem, zich veelmeer aan God ter oefening over te geven. Daarop gaf God, tot wien hij zich in het gebed wendde, hem, dat de Rede bij hem vol klaar verſtand werd; tevens werd hij van alle zijne verſtandelijke Rede beroofd; en in den korten tijd, dat dit gebeurde, vond hij meer waarheid en ligtvolle onderſcheiding, dan de Leeraar in alle leere, tot aan den jongſten dag, met den

 mond

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

mond en met alle natuurlijke kunsten of lessen hem zou kunnen zeggen. Nog verlangde de Leeraar te weten, hoe hij de hoogste volmaaktheid des levens zou kunnen bereiken; waarop hij van hem eenige Voorschriften, op het Alphabet geschikt, ontving, welke hij als een kind van buiten moest leeren, waar toe hij hem vijf weken gaf, met vermaning, om het Kruis van CHRISTUS op zich te nemen; van zijn hoogmoedig, zinnelijk verstand, hetwelk hij door de Schrift had, af te staan; gedurende dezen tijd niet te studeren, noch ook aan zijne Biechtkinderen eenigen raad mede te deelen, maar daar tegen Godvruchtige Oefeningen te ondernemen, en Overdenkingen over het Lijden van CHRISTUS te maken; al het zijne te verkoopen, en alles, wat hem lief was, te laten varen. De Leeraar volgde zijne vermaning, maar werd, bij deze levenswijze, van alle zijne vrienden en Biechtkinderen veracht; ook viel hij in eene ziekte. Thans verzekerde de Leek hem, dat hij op den regten weg was; maar raadde hem tevens, zijn uitgeteerd ligchaam wat betere spijze te geven, en zijne Boeken niet te verkoopen; maar alleen te verpanden.

Na dat TAULER op deze wijze bij de twee jaren in groote aanvechting, algemeen veracht, arm, eindelijk ook zeer ziek, doorgebragt had; hoorde hij eene stem, die hem toeriep, dat hij vasten moed en vertrouwen op God zetten zou, die dengenen ook naar de ziel gezond maakte, welken hij naar het ligchaam genas, onverziens verloor hij zijne *zinnelijkheid* en verstand; maar toen hij zijne bewustheid wederkreeg, ondervond hij naar binnen en naar bui-

ten

ten nieuwe krachten, en ook nieuwe kundigheden. De Leek, welken hij liet ontbieden, verklaarde hem, dat hij nu eerst de ware groote genade in God gevonden had, en van dezelve geroerd was geworden; thans kwam zijne leere van den Heil. Geest; hij had de Heil. Schrift in zich, en zou nu geene strijdigheden in dezelve vinden; thans kon hij ook met grooter nut prediken. TAULER trad werkelijk met dit oogmerk voor het Volk op; maar toen hij God bad, om hem in zijn werk bij te staan, vloeide hij zoo in tranen weg, dat hij geen enkel woord voort kon brengen. Men spotte met hem: en het preeken werd hem door zijne Ordensgenooten verboden; maar de Leek troostte hem, dat de Bruidegom zijne liefste en beste vrienden dus behandelde; en het was een zeker teeken, dat God zijn goede vriend was; daar moest, voegde hij 'er bij, nog zonder zijn weten iets hoogmoedigs in hem verborgen geweest zijn; maar hij behoorde het hem toegeschikte kruis voor een' grooten schat te houden. Op deszelfs raad verzocht TAULER den *Prior*, dat hij hem vergunnen wilde, voor zijne Ordensbroederen eene Voorlezing te houden; en deze Voorlezing drong zoo diep in de Leerstukken van het Christendom in, dat zij bekenden, nooit iets dergelijks gehoord te hebben. Thans veroorloofde men hem, eene Predikatie te houden; in dezelve stelde hij de Verbindtenis van CHRISTUS met zijne Kerk, onder het beeld van den Bruidegom en de Bruid, zeer wijdloopig, half zinnelijk half geestelijk voor. Hij toonde aan, hoe de Bruid alles opgeeft, om den

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Bruidegom te behagen, zij wordt uit- en inwendig met vele aanvechtingen bezocht, maar zij geeft zich aan alle lijden met volkomene gehoorzaamheid over, waarop de Bruidegom haar met eenen veel beteren drank beschenkt, waardoor zij alle hare gedachten aflegt, en alles verloochent, en zich zelve niet meer toebehoort. Nu eerst ziet haar de Bruidegom met onmetelijk groote vriendschap aan. Zijn Vader leidt hen beide in de Kerk, en verbindt hen met goddelijke liefde, zoo vast, dat zij in eeuwigheid niet gescheiden kunnen worden. De Heil. Geest is het geschenk bij deze Bruiloft; deze stort in de Bruid eene heel zeer overvloedige goddelijke liefde, dat deze liefde in den Bruidegom vloeit, zoodat de Bruid geheel van zich zelve raakt, en tot in den grond dronken wordt van liefde, zoodat zij zich zelve vergeet, en te gelijk alle schepselen in tijd en eeuwigheid. Bij deze Bruiloft is in één uur meer vreugde en vrede, dan alle schepselen in tijd en eeuwigheid geven kunnen; eene zoo groote vreugde, dat geen zinnelijk leven, geen vernuft ze begrijpen of verkrijgen kan. Toen TAULER dit zeide, riep een man uit: „ Het is waar!" en viel voor dood neder. Ook riep eene vrouw uit het volk hem toe: „ Heere! houd op! anders sterft de man onder onze handen." Hij antwoordde haar: „ Ach lieve Kinderen! indien dan de Bruidegom de Bruid neemt, en haar te huis geleidt, dan willen wij haar gaarne aan hem overlaten." Evenwel beloofde hij te zullen uitscheiden, en voegde er slechts eenige vermaningen bij, om den Bruidegom op de gemelde wijze te

ge-

gemoet te gaan, ten einde de vreugde der Bruiloft en der verkeering met den Bruidegom te genieten. Na de Predikatie gaf hij aan eenige goede kinderen *Gods ligchaam* (het Avondmaal.) Maar een aantal van zijne Toehoorders lag als dooden op het Kerkhof. Toen hij over dezelve zijnen Leek vraagde, antwoordde deze lagchende: „ Als zij dood waren, dan zou de schuld daarvan bij u en den Bruidegom zijn. " Maar des te meer maakte hij hem opmerkzaam op de wonderen, welke God door hem gewerkt had, en nog verder werken zou. Nadat hij acht jaren lang, wassende in een goddelijk leven, en verlicht door den Heil. Geest, volgens dezen leertrant met zoo ongemeene toejuiching gepredikt had; dat men zijnen raad in alle geestelijke en wereldlijke belangen volgde, bespeurde hij aan eene langdurige krankheid, dat God hem uit de wereld wilde wegnemen. Hij droeg het dus aan zijnen vriend, den Leek, op, om hunne gesprekken en derzelver gevolgen, schriftelijk op te stellen, doch zonder hem te noemen, en het Boek ook bij zijn leven niet bekend te maken. Ook verzocht hij hem, om zijne toestemming, dat hij, indien God het toeliet, hem na zijnen dood zou mogen verschijnen en berigten, hoe het hem ging; welke toestemming hij ligtelijk verkreeg. Kort daarna stierf hij onder vreeselijke en geduchte stuiptrekkingen, tot ontsteltenis van zijne Kloosterbroeders.

Eenigen tijd daarna volgde de beloofde verschijning; in dezelve verklaarde hij aan zijnen vriend, dat hij daarom een *hard einde* had moeten hebben, op-

opdat de Engelen zijne ziel op ftond ontvangen en in het Paradijs konden voeren; de booze geesten hadden hem wel in zijne laatfte uren zoo zeer geplaagd, dat hij bijna vertfaagd was geworden; maar door dit lijden was hij het vagevuur ontgaan. Even zulk een einde kondigde hij ook zijnen vriend aan.

Men ziet in dit Verhaal, hoe veel of weinig ook van hetzelve aan TAULER toebehoore, niet alleen de *Mijftiekerij* in hare volkomenheid, maar ook de wonderbare uitwerkingen, welke men van Preeken verwachtte, welke op hare grondregelen gevestig waren. Jammer was dit, wegens de goede oogmerken van den Leeraar, om zijne Toehoorders tot iets beters te brengen, dan tot een uitwendig Ceremonie - Christendom, en hun hart en zeden te veredelen; jammer van menige kostelijke Bijbelwaarheden, welke nu onder dit dweepachtig kleed geheel onkenbaar werden. Dit is ondertusfchen het karakter der Preeken van TAULER, die ten getale van 84 overig zijn, van welke het grootfte gedeelte over de Zondags - Euangeliën en Epistelen, andere op Feest- en heiligedagen gehouden zijn. In de elfde Preek bij voorbeeld, in welke het gedurig toenemen ter vereeniging met God aangeprezen wordt, wordt gezegd: De mensch wordt hooger opgetrokken boven al zijn verftand; de edele goddelijke vrucht wordt in hem zoo zoet en liefelijk, dat geen verftand en geen zin dit verftaan kan; *de geest zinkt zoo diep en zoo grondig in God, dat hij alle onderfcheiding verliest; hij wordt zoo één met de zoe-*

tig-

tigheid Gods, dat des menfchen wezen zoodanig met het goddelijk wezen doortrokken wordt, dat hij zich zelven verliest; even als een druppel water in een groot voedervat goeden wijn. Echter heeft hij ook veel leerzaams, zoo is bijzonder de 94fte Preek, waar in TAULER zijn Toehoorders vermaant, om hun beroep ijverig en getrouw waar te nemen, waar in zij van God gefteld zijn. Onder anderen zegt hij: „Indien ik niet een Priester, en in een Genootfchap was, ik zou het voor eene groote zaak achten, dat ik fchoenen kon maken, en ik wilde ook gaarne mijn brood met mijne handen verdienen. Kinderen! de voet en de hand moeten het oog niet willen zijn. — En weet het, wie zich niet oefent, noch tot nut van zijnen naasten werkt, die heeft zware verantwoording daar van te doen. — Doch van waar komt het, dat iedereen klaagt, dat zijn beroep hem verhindert? Daar van, omdat hij het onordenlijk waarneemt, en niet daarbij op God alleen ziet. — Ongeoefende deugden moet men nooit gelooven."

NICOLAUS ORESME.

Van geheel anderen aard, duidelijker en ftouter was de inhoud en ftijl eener Predikatie, welke NICOLAUS ORESME, een *Parijfche* Godgeleerde in het jaar 1364 voor URBANUS V en de Kardinalen te *Avignon* gehouden heeft. Hij was Leermeester van KAREL V Koning van *Frankryk*, die fchriften der oude Grieken en Romeinen in het Fransch vertaald en zich door Mathematifche en Philofofifche kundigheden en fchriften bekend gemaakt heeft, hij werd in het jaar 1377 Bisfchop van *Lifieux*, en overleed

vijf

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

vijf jaren daarna. De gemelde Preek is door FLACIUS (*) het eerst en vervolgens door JOAN WOLF (†) laten drukken, en te *Wittemberg* is zij door SALOMO GESNER in het 1604 afzonderlijk uitgegeven. Hij kondigt naar aanleiding van plaatsen uit de Profeten, die de verbastering en ondergang der Joodsche Kerk voorzeiden, ook aan de Christelijke Kerk een gelijk lot aan, wegens eene dergelijke verbastering, bijzonder in hare Leeraren, wier gebreken hij met alle vrijmoedigheid afschildert.

Preeken van JOAN GERSON.

In de XVde eeuw vermeerderde het getal van vermaarde Predikers zeer; hoewel hun geest en leerwijze zeer verschilden. NICOLAUS DE CLEMANGIS prees den Godgeleerden het prediken aan, als het voornaamste stuk van hun Ambt, en nuttiger dan alle scherpzinnigheid van hunne wetenschap (§). Zijn Leermeester JOAN GERSON, die naar den roem van beide streefde, en als de eerste Godgeleerde van zijnen tijd aangezien werd, is ook zeer dikwijls als Prediker opgetreden, en heeft een aantal preeken nagelaten, die hij in het Fransch gehouden heeft, en welke men wel niet woordelijk maar toch zakelijk uit zijnen mond heeft opgeschreven, en vervolgens in het Latijn vertaald. Het zijn voornamelijk Zedelessen, welke daar in worden voorgedragen, vrij bevattelijk en nadrukkelijk, maar ook tevens met allerhande kunstige toeren en invallen; met aanhalingen

(*) *Catal. Test. Verit. pag.* 512.
(†) *Lectt. Mem. Tom.* I. *pag.* 648.
(§) *Epist.* LXV. *Opp. pag.* 185.

gen uit oude Romeinſche Dichters en uit Kerkleeraren; zonder Bijbelplaatſen te vergeten, welke niet zelden aangehaald werden, doch in welker verklaring hij zeer middelmatig is. Tot eene proeve verſtrekken zijne preeken tegen de *gulzigheid* (*Contra gulam.*) De eerſte begint met deze Inleiding: „ Ik wenschte wel te weten, eerwaardige Moeder Gods! of gij in het gezelſchap van uwen Zoon geweest zijt, toen hij den Zondag vóór zijn lijden naar *Jeruzalem* ging; welke aankomst" (*adventus.* Hij hield deze preek op den eerſten Zondag van den *Advent*;) „ het Heilig Euangelie en dat van *Palmzondag* verhaalt? Indien gij daarbij geweest zijt, (gelijk men zonder gevaar denken mag,) dan geloof ik, dat gij aan de éêne zijde groote blijdſchap gehad hebt, toen gij zaagt, dat aan uwen Zoon zoo veel eere bewezen werd, en dat eene zoo groote ſchare Volks hem verzelde. Maar aan de andere zijde ondervondt gij den bitterſten ſmart, als gij het gezegende lijden, hetwelk hij naderde, overdacht, en vernaamt, dat hij onder andere redenen ook daarom weende. Want zoo zegt een Euangelist, dat JEZUS, toen hij de ſtad zag, over dezelve weende. Wat zullen wij doen? roemwaardige Moeder Gods! wat zullen wij doen? daar God tot ons komen wil, en merkt, dat wij hem door zonden afwijzen, en als 't ware weder kruiſigen willen, gelijk PAULUS zegt. *Hebr.* VI. 6. De zondaar noodzaakt God, zoo veel in hem is, om zich weder in den dood te begeven. Zeker, indien God en gij over de ſtad *Jeruzalem* geweend hebt, dan moeten

wij

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

wij nog meer over de verwoesting van onze geestelijke ſtad weenen, welke onze ziel is. Want *Jeruzalem* was tijdelijk, maar onze ziel is eeuwig, gelijk CHRYSOSTOMUS zegt. Daar is dus geen beter tegenmiddel, mijne Aandachtigen! dan te doen, hetgeen onze Tekst zegt: *Bekeert u!* en dan zal God u in genade aannemen. En opdat wij hem heden, op dezen godsdienſtigen *Advent*, kunnen ontvangen, en eerbiedig behouden, als hij tot ons ingekomen is, en hem nederig dienen, terwijl wij onze eigene kleederen, dat is, onzen eigenen wil, over zijnen weg uitbreiden, en ook de takken en bloemen van verſcheidene deugden ſtrooijen, en liefelijke Gezangen van aandachtige Gebeden, en ook van het woord Gods, zingen, zoo willen wij u groeten, waardigſte Maagd! opdat gij hem voor ons moogt bidden. Dit kunt gij doen, zonder de heerlijkheid te verliezen, welke gij in het Paradijs ondervindt. Wij zeggen dan tot u: *Ave Maria!*" Vervolgens verklaart hij aan zijne Toehoorders, waarom hij deze zijne ſtoffe thans verkozen heeft, en na eenige algemeene aanmerkingen omtrent deugd en ondeugd, komt hij tot zijne waarſchuwing tegen de gulzigheid en onmatigheid in eten en drinken, zijne vermaningen ſtavende door het voorſtellen van de heilloozе gevolgen derzelve; en in eene tweede Kerkrede, dien zelfden dag des namiddags gehouden, over hetzelfde onderwerp, behandelt hij verſcheidene vragen tot hetzelve betrekkelijk, velen van welke vrij zonderling en laf zijn, bij voorbeeld: Is het zonde, wanneer eene zwangere vrouw of een zie-

zieke doove kolen of andere niet eetbare dingen eet? Zondigt men, als men kostbare eetwaren koopt, om lekker te smullen? Breekt men zijne gelofte, om den kop van een visch niet te eten, wanneer men hem evenwel eet, omdat men anders van honger zou sterven? Is het zonde, wanneer men zijnen eetlust door zout of specerijen aanprikkelt? Moet men op Zondag de Mis nuchteren hooren? Is het wreedheid, fraaije kippen te dooden, om 'er zijn' buik mede te vullen? enz. Eindelijk sluit hij met het aanprijzen der tegenmiddelen tegen de onmatigheid. Men bidde God meermalen om zijne genade; de Heilige Maagd, zijnen Beschermengel en alle Heiligen om hunnen bijstand; men keere ook dikwijls in zichzelven in enz.

VINCENTIUS FERRERI.

Tegelijker tijd met GERSON leefde VINCENTIUS FERRERI, die als Prediker nog meer dan GERSON is toegejuicht; schoon de *Spaansche* Heilige, die van geheele scharen boetelingen, die zich zelven geeselden, verzeld rondtoog, en bijzonder ijverig was in het bestraffen van de ergerlijke zeden der Geestelijken, bij den *Parijschen* Kanselier inderdaad moet achterstaan, als men naar zijne gedrukte Predikatien zal oordeelen. In eene Predikatie over de woorden: *Zij sleepten het net met de Visschen*, verklaart hij de Visschen, in den *Allegorischen* of *Zedelijken* zin van het *Vagevuur*, waar van hij vervolgens aan zijn Toehoorders veel weet te vertellen, dat het eene plaats is in het harte der aarde, dat het bovennatuurlijk door goddelijke kracht de zielen drukt, die daar tot betaling der zonden opgesloten zijn, welke

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zij of hunne vrienden opbrengen moeten; dat het uit vuur en zuivere vlam beſtaat, enz. In eene andere Predikatie beſchrijft hij wijdloopig de toeſtand der Hel, en van derzelver vier kameren. (*Infernus perverſorum*, *Limbus puerorum*, *Locus purgandorum*, *Limbus patrum*,) bijzonder meldt hij, dat door den val der kwade Engelen even zoo veel *gevangenisſen* in de Hel gemaakt zijn, als zij hunne *ordeningen* in den Hemel verlaten hebben. —

Broeder RICHARD.

Een zijner leerlingen, de Franciskaner, *Broeder* RICHARD, ſtichtte omtrent het jaar 1422 te *Parys*, door zijn prediken, eene ſoort van ſchielijke hervorming van zeden, maar die even ſchielijk voorbijging. De tijdsomſtandigheden waren hem daartoe dienstig; deze ſtad was thans onder de overheerſching der Engelſchen, en de zedeloosheid was ten top geſtegen; door zijn hevig prediken tegen de ondeugden, op eene wijze, om de hartstochten te bewegen, trok hij ſpoedig de menigte tot zich, zoodat hij predikte voor 5 of 6000 Toehoorders. Deze *Franciskaner* was tevens een Profeet, en kondigde uit de Openbaring van JOANNES aan zijne Natie hare aanſtaande lotgevallen aan; maar toen hij *Parys* verliet, verviel alles, en de *Parijſenaars* verwenschten hem, omdat hij in de ſteden ging prediken, die den Koning getrouw waren gebleven.

MEFFRETH, Hortulus Reginae.

MEFFRETH, een Priester in *Meisſen*, die zich tusſchen de jaren 1443 tot 1476 bekend maakte, was insgelijks een geliefd Prediker. Zijn *Hortulus Reginae*, (*Koninginne-Hofje*) buiten twijfel ter eere van MARIA dus genoemd, is eene verzameling van Preeken,

ken, die hij op de Zon- en Feestdagen van het geheele jaar gehouden heeft. Dit Hofje der Hemelkoningin is vrij bont met allerlei ſoort van bloemen en vruchten, dat is met Allegorisch verklaarde plaatſen uit den Bijbel, berigten uit de Natuurkunde en Geſchiedenis, aanhalingen uit Griekſche en Latijnſche Schrijvers, uit Kerkleeraren en Scholastieken, en inzonderheid met vele gedwongene Moraliſeringen opgevuld. Tot een voorbeeld mag dienen de Preek op *Witten donderdag* (*Feria quinta in Coena Domini.*) „ Neemt," dus begint zij, „ en eet; dat is mijn ligchaam; *Matth. Cap.* XXVI. ARISTOTELES zegt: (*de Regim. Princip. ad Alexandrum*,) de ſpijze des ligchaams, moet altijd zoo gebruikt worden, dat er nog eenige etenslust overblijft. Met hem ſtemt JOANNES MESNE (*in prima practica*) in de woorden overeen: Men moet uitſcheiden met eten, als de maag nog hongerig is. En de reden daarvan is deze, dewijl overmatige ſpijze de natuur bezwaart, de maag bederft, ſnijdingen verwekt, kwade ſappen vermeerdert, braken en walging voortbrengt, de natuurlijke warmte onderdrukt, een zamentrekken der beenderen en zenuwen veroorzaakt, verzweeringen bevordert, en den dood verhaast. — Wanneer er integendeel te weinig ſpijze gebruikt wordt, verzwakt men de natuur. — — Daarom zegt YPOCRAS, (*in Aphorismis*) dat de zieken hoofdzakelijk in te weinig voedzel (*in tenuibus dietis*) misdoen. — — Geestelijk verſta men door deze ſpijze het eerwaardig Sacrament van CHRISTUS, van deze zingt men: *Ecce panis angelorum, Factus cibus viatorum, Vere panis fi-*

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

filiorum, *Non mittendus canibus.* Deze hoogst heilzame spijze des Heil. avondmaals moet van elk' geloôvigen Christen zoo gebruikt worden, dat 'er in hem eene begeerte naar gelukzaligheid, eene inwendige vreugde en een hemelsche trek overblijve enz."

LEON. DE UTINO Quadragesimale.

Van eenen anderen aard van Preeken is het *Quadragesimale de Legibus*, *seu animae fidelis*, *Magistri Leonardi de Utino*, hetwelk te *Lions* in het jaar 1494, 4to. en meermalen gedrukt is. Deze *Italiaansche Dominikaner*, die in het jaar 1435 voor EUGENIUS IV te *Florence*, naderhand te *Rome*, en op andere plaatsen gepredikt heeft, tot hij in het jaar 1470 overleden is, heeft in deze 48 Vastenpredikatien, welke met Aschwoensdag (*dies cinerum*) beginnen, grootendeels zedestoffen behandelt, gedeeltelijk van zeldzamen inhoud, gelijk in de 42ste *de waardij en den adel der menschelijke ziel;* in de 21ste *de broederlijke bestraffing*; in de 7de *de kunst van koopmanschap* (*ars mercantiae*,) hoe ver dezelve zich met de pligten van het Christendom laat vereenigen enz. De inkleeding derzelve, welke volstrekt in alle dezelfde is, schijnt eerst eene regt bevattelijke gedaante aan te nemen, maar verandert gestadig in eene geheel Scholastieke, welke het niet aan gewone sluitredenen, Distinctiën en vragen, in groote menigte ontbreekt.

MARSILIUS FICINUS.

Een zuiverder Christendom verwacht men in de weinige Predikatien, welke de beroemde Wijsgeer MARSILIUS FICINUS, in de latere jaren der XVde eeuw, heeft nagelaten. Doch deze verwachting wordt slechts ten halve voldaan, want behalve dat hij aan de *Plato-*

to-

tonische Wijsbegeerte, eigenlijk gesproken aan de *Alexandrijnsche*, tot dweeperij toe overgegeven was, had hij nog daar mede de studie der Mijstiekerij verbonden, in welke hij een bijzonder licht voor het Christendom meende te ontdekken.

GABRIEL BIEL.

GABRIEL BIEL de vermaarde Scholastiek te *Tubingen* heeft ook preeken nagelaten: *Sermones de tempore*, en *Sermones de festivitatibus gloriosae Virg. Mariae*. De eerste, welke allezins de beste zijn, hebben evenwel zwakke plaatsen genoeg, Allegorische, Tropologische en dergelijke uitleggingen des Bijbels; ononderzochte stellingen uit het heerschend Kerkelijk Leerstelsel; aanhalingen uit Kerkvaders, ook zelfs uit ARISTOTELES, welke, ten zachtste gesproken, overtollig zijn. Integendeel munten zij boven de meeste van zijnen tijd daarin uit, dat zij bijna doorgaans zedekundig zijn, en te gelijk menigmalen op de Schrift wijzen. Merkwaardig zijn bijzonder zijne drie *Kerkredenen tegen de Pest*. (*Sermones medicinales contra pestilentiam.*) Maar in *de vier Preeken*, welke BIEL nagelaten heeft, *over de ontvangenis van* MARIA herkent men den beoefenenden Godsdienstleeraar geheel niet, zoo veel Scholastieksch over de mogelijkheid en dadelijkheid van hare ontvangenis, zonder erfzonde; zoo veel spelends over de beide namen EVA en *Ave*, en derzelver letteren, over den eernaam van MARIA, *Maris Stella*, enz. is daarin te pas gebragt.

GEORG. MORGENSTERN.

Heel zedekundig zijn ook de Preeken van eenen *Leipziger* Leeraar, tegen het einde der XVde eeuw, welke in het jaar 1501 te *Leipzig* gedrukt zijn, onder

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

der den titel: *Sermones contra omnem mundi perversum Statum, quem deus gloriosus et equitas naturalis damnat, egregii et famosisſimi Domini*, Georgii Morgenſtern, *Decretorum Doctoris celeberrimi, qui jura canonica Liptzenſi quondam fideliter docuit, et verbum dei fructuoſe ac devotisſime populo predicavit, omnibus volentibus ſeminare verbum perutiles.* Het drievoudig Wee, hetwelk in de Openbaring van JOANNES over de bewoners der aarde uitgeſproken wordt, maakt de gemeenſchappelijke Inleiding van bijkans alle deze Preeken uit. Hij ſchijnt vele treffende waarheden voor zijne tijdgenooten gezegd te hebben, en in derzelver zedelijk bederf diep ingedrongen te zijn. De Geestelijkheid en de Monniken verſchoont hij even min, als andere ſtanden, ook geeft hij ſomtijds hulpmiddelen tegen de ingeſlopene ondeugden aan de hand.

J. GAILER VAN KEIZERSBERG

Bijkans het tegendeel van hem was onder de Predikers van dezen tijd JOAN GAILER VAN KEIZERSBERG. Hij was een vernuftig man, die tegen het einde der XVde eeuw de Vaderlandſche Taal mede hielp verbeteren, even gelijk SEBASTIAAN BRAND, over wiens *Narrenſchip* hij zijne beroemde Predikatien gehouden heeft, welke in het Latijn zijn overgezet, onder den titel: *Navicula ſive ſpeculum fatuorum praestantisſimi ſacrarum litterarum Doctoris*, Joannis Geyler Keyſersbergii, *Concionatoris Argentinenſis, a Jac. Othero collecta.* In eene Inleiding (*Introductorium in ſpeculum fatuorum*) verdedigt hij zijnen preektrant, met het voorbeeld van CHRISTUS, die ook onder Beelden en Metaforen gepredikt had.

had. Doch alzoo de Geestelijkheid hem voornamelijk berispte, dat hij in het Duitsch predikte, en de plaatsen der Kerkvaderen niet, gelijk zij, in de Latijnsche taal, kon aanvoeren, antwoordt hij daarop: dat hij plaatsen genoeg uit dezelven had bijgebragt; maar, uit inschikkelijkheid voor eenvoudigen Duitsch te prediken moest veeleer geprezen worden; zijne partijen verstonden gedeeltelijk het Latijn niet ééns; en een van hen had, onder eene menigte andere fouten, *laqueus venantium een vergiftigde strik* vertaald; zij waren aan kleine jongens gelijk, aan welken hun meester iets opgegeven had, om van buiten te leeren, dit slorpten zij in als de ganzen, en gaven het op als de oijevaars. Het zijn 110 Preeken, in welke hij bijna even zoo veel soorten van Narren afschetst, voor elk soort worden kenmerken opgegeven, waar door zij kenbaar worden, waarmede ophelderingen, zedespreuken uit allerhande Schrijvers, en voorbeelden verbonden worden. Bij voorbeeld, in eene Preek, welke ten opschrift heeft: *Kerknarren*, waardoor hij zulken verstaat, die de heilige plaatsen ontheiligen, leidt hem een kenmerk van dezelven tot het geval met eenen Bisschop, die, door vele Krijgslieden verzeld, over het veld reed, van eenen Boer met groote aandacht beschouwd werd, en toen hij dien naar de reden hier van vroeg, ten antwoord kreeg: Ik dacht, of de Heil. MARTEN, die ook Bisschop was, insgelijks onder zulk eenen hoop gewapenden rondgereisd hebbe? Beschaamd zeide de Bisschop: Ik ben niet enkel Bisschop, maar ik ben ook Hertog; wilt gij mij als Bisschop zien,

kom dan op eenen bepaalden dag in de Kerk, maar, hernam de Boer al lagchende: als nu de Hertog, het welk onze Lieve Heer verhoede, naar de hel moest, waar zou dan onze Bisfchop blijven? Vermaak te geven was echter het hoofddoel van GAILER niet met deze preeken; maar nogtans een hoofdmiddel, om onderwijs en verbetering te bevorderen; dat zijn leertrant niet gepast was voor den Predikftoel, is echter zeker; zelfs viel hij menigmaal in het grappige. Evenwel draagt hij onder deze zonderlinge inkleeding eene zedeleer voor, grootendeels van alle bijgeloovigheid gezuiverd; hij beftraft even zoo vrijmoedig Kerkelijke en Godsdienftige misbruiken, als misflagen in het gemeene leven, en doet zich zeer dikwijls voor als een voorftander van Bijbelfche Godsvrucht; waarvan men nogtans het een en ander moet aftrekken, hetwelk hij zoo fchielijk niet afleggen kon, zonder die Kerk zelve te verlaten, welker Leeraar hij was. —

HIERONYMUS SAVONAROLA.

Onder alle predikers tegen het einde dezer eeuw heeft niemand de oogen der nakomelingfchap zoo tot zich getrokken, niemand zoo veel lof maar daartegen ook zoo veel berisping ondergaan, niemand tot zoo veel twisten en levensbefchrijvingen aanleiding gegeven, als HIERONYMUS SAVONAROLA. Hij was in het jaar 1452 te *Ferrara* geboren. Zijn Grootvader MICHAEL was daar Lijfarts van eenige Vorften uit het huis van *Este*; deze, die ook door Schriften over zijne wetenfchap roem verworven heeft, zorgde voor zijne Opvoeding. Zijn Kleinzoon, zelf leide zich toe op de beoefening der Wijsbe-

begeerte en Godgeleerdheid, en te gelijk op de *Italiaansche* Welsprekendheid en Dichtkunst. Alhoewel hij de Aristotelische Wijsbegeerte omhelsde, deed hij zulks echter met zoó veel liefde tot de waarheid, dat hij 'er in sommige gevallen van durfde afwijken. Hij muntte schielijk uit in Geleerdheid en Scherpzinnigheid, maar zonderde zich af van de verkeering, en kwam slechts eene enkele keer aan het Hof te *Ferrara*. Dus leefde hij tot zijn 22ste jaar, toen hij 's nachts door een heel koud zweet wakker geworden, geloofde opgewekt te zijn, om in den geestelijken stand te treden. Tegen den zin zijner bloedverwanten begaf hij, in het jaar 1475, zich, heimelijk, te *Bologna* in de Orde der *Dominikanen*. Hij vond zijne Medebroeders in deze Orde zeer ongelijk aan de eerste Monniken, en meer bekend met ARISTOTELES dan met CHRISTUS. Hem werd opgelegd over de Natuur- en Bovennatuurkunde van ARISTOTELES lessen te houden. Dit vele jaren gedaan hebbende, besloot hij het Christendom in deszelfs kracht naar te sporen. Hij las daartoe eenige werken van Kerkvaders, maar daar in geen genoegzaam voedsel voor zijne ziel vindende keerde hij zich tot den Bijbel, welken hij zoo ijverig bestudeerde, dat hij denzelven genoegzaam van buiten kende, en ook geloofde te verstaan. Om dezen tijd begon hij ook biecht te hooren en te prediken, doch in zijne later jaren gaf hij het eerste op, om zich alleen tot dit laatste te bepalen. Aanvankelijk ontbrak hem wel de bevalligheid der taal en der gebaarden, zelfs de fijnere keuze der stoffen; maar allengs slaagde hij

zoo gelukkig in dit alles, dat niet alleen zijne Predikatien de zigtbaarste werking deden tot bekeering van zijne Toehoorderen; maar ook wanneer hij buiten dezelve over den Godsdienst sprak, was de aandoening zigtbaar. Op zekeren tijd reisde hij te scheep van *Ferrara* naar *Mantua*, om ook daar als Prediker op te klimmen. Te gelijk met hem bevonden zich 18 soldaten in het vaartuig, die zich met spelen en ontuchtige redenen vermaakten. SAVONAROLA verzocht hen, dat zij hem eens een half uurtje hooren wilden, en hij had nog zoo lang niet gesproken, toen elf van hun hem te voet vielen, de grofste misdaden, sedert jaren door hun gepleegd, aan hem beleden, en met tranen om vergeving baden.

Bij deze voorregten kwam 'er, volgens zijnen vriend en Levensbeschrijver PICUS, Vorst van *Mirandula*, nog een, hetwelk hem boven al de Predikers van zijnen tijd plaatste. Hij geloofde, en overreedde ook anderen, om te gelooven, dat hem Goddelijke Openbaringen gebeurden, en dat hij bijzonder de gave bezat, om toekomende dingen te voorzeggen. Een tijd lang maakte hij dezelve gedeeltelijk slechts op uit verstandige overwegingen. Hij hield het voor onvermijdelijk, dat de ondeugden van zijne Tijdgenooten, voornamelijk der Regenten, die door hun slecht voorbeeld het meeste nadeel deden, eindelijk na lange verschooning van God gestraft moesten worden, en dat hij inzonderheid zijne Kerk even als altijd behandelen zoude. Hij kondigde dus aan allen een Goddelijk oordeel aan; hoewel het nog met de woorden der Heilige Schrift bedekt werd. Om daar-

daaromtrent zelve tot zekerheid te komen, bad hij zeer dikwijls, zijn ligchaam tevens door vasten en geesfelen afmattende; ook vermaande hij anderen tot dergelijke Godsdienftige oefeningen. Nu gebeurde het, volgens PICUS, midden onder zijn bidden en overdenken, dat hij op eens geheel duidelijk in de toekomst inzag, en met des te meer vertrouwen de Goddelijke ftraffen kon aankondigen.

Door de Overften zijner Orde daar toe geroepen, kwam SAVONAROLA in het jaar 1489 te *Florence*, alwaar toen LAURENS DE MEDICIS het Opperbewind had, hetwelk hem zijne verdiensten bij zijne Medeburgers bezorgd hadden. Hier had onze Prediker eene grootere verzoeking voor zijnen Profetifchen geest, welke nog aangevuurd werd door zijne keuze, om over de Openbaring van JOANNES te prediken. Evenwel bleef hij behoedzaam in zijne voordragt, omdat hij vreesde, dat de eenvoudigen onder zijne Toehoorderen te zeer verfchrikt worden, en dat anderen tot fpotten zouden vervallen; hij leerde dus openlijk, dat de Kerk vernieuwd of verbeterd moest worden; maar dat zij eerst met geesfelen moest worden gekastijd en gezuiverd, indien 'er geene boete en bekeering plaats had. Alhoewel hij dit uit de woorden van den Apostel fcheen te ontleenen, lachten 'er nogtans velen mede; ook moest hij veel fmaadredenen hooren, als hij de ondeugden der fatzoenelijke wereld beftrafte. Naar mate de tijd des onheils naderde, gelijk hij meende, fprak hij fteeds duidelijker, maar befloot echter, van deze ftoffe af te zien, omdat men hem deswegens met on-

V. BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ſtuimigheid aanviel, doch eene ſtem en bedreigingen van den hemel bragten 'er hem weder op terug. Het één en ander, hetwelk hij voorzegd had, gebeurde wezenlijk; zoo als de dood van INNOCENTIUS VIII, en de inval van KAREL VIII in *Italië*; waar door zijn aanzien hooger rees. Een ander van zijne voorzeggingen, de ramp van het Huis *Medicis*, voornamelijk van deszelfs hoofd LAURENTIUS, maakte te *Florence* nog meer opzien. LAURENTIUS zocht eenen zoo gevaarlijken Prediker, die altijd tegen de dwingelandij uitvoer, tot zijn' vriend te maken, en zond daarom vijf aanzienelijke mannen aan hem, om hem in zijn' naam te vermanen, dat het nuttiger zou zijn voor den Godsdienst en het Gemeenebest, indien hij op de gewone wijze predikte, dat is, dat hij niet van toekomende dingen ſprak, en zich noodeloos met bijzondere zaken inliet. SAVONAROLA gaf hun te kennen, dat hij wel wist, van wien zij kwamen, maar dat hij hunnen zender raadde, over zijne misſtappen berouw te toonen, dewijl God hem en zijn huis ſtraffe dreigde. Eindelijk werd LAURENTIUS van eene doodelijke ziekte aangetast in het jaar 1492, in welke hij den *Dominikaner* liet halen, om zijne biecht te hooren; die hem dit wel beloofde, maar onder voorwaarde: indien de zieke het echte geloof wilde belijden, terug geven, het geen hij onregtmatig tot zich genomen had, en *Florence* in deszelfs oude ſtaatsgeſteltenis herſtellen. De beide eerſte punten maakten geene zwarigheid, maar op het derde gaf LAURENTIUS geheel geen antwoord, en ſtierf kort daar na,

zon-

zonder dat SAVONAROLA zijne biecht gehoord had.

Twee jaren daar na gebeurde volkomen, hetgeen deze Monnik voorzegd had van de komst des Konings van *Frankryk*. De beroemde *Fransche* Staatsman, FILIPS VAN COMMINES, die hem in het jaar 1495 zelve bezocht heeft, verzekert (*), dat hij altijd ten voordeele van dezen Koning gepredikt en verhinderd had, dat de *Florentijners* zich niet tegen KAREL VIII verklaarden; hij had altijd beweerd, dat deze Vorst van God gezonden zou worden, om de dwingelanden van *Italië* te ſtraffen; dat niets hem wederſtaan, of zich tegen hem zou kunnen verdedigen, zoo als ook wezenlijk gebeurd is; en dit alles wilde hij uit Goddelijke Openbaringen hebben. Een ander voortreffelijk Geſchiedſchrijver, die na COMMINES ſchreef, FRANC. GUICCIARDINI, zelf een geboren *Florentijner*, vindt het ook zonderling (†), dat SAVONAROLA, wien hij overigens den roem van uitnemende geleerdheid en hoogen lof van godzaligheid toekent, op eenen tijd, dat in *Italië* alle blijken van de diepſte rust voorhanden waren, zoo dikwijls in zijne Predikatien heeft verkondigd, dat vreemde krijgsheeren, onder eene zoo algemeene vrees der inwoneren van *Italië*, in dat land zouden indringen, dat zich niets tegen hen zou kunnen verzetten. Hij voegt 'er bij, dat dezelve voorgaf, dit uit eene Goddelijke Openbaring te hebben; dat hij ook van eene ophanden zijnde Staatsomwenteling te

(*) *Mémoires T.* II. *p.* 88.

(†) *Hist. Libr.* II. *p.* 153.

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

te *Florence* gesproken, en ten laatste uitdrukkelijk verklaard heeft, dat het Gods wil was, dat aldaar eene volkomene volksregering ingevoerd, en de gemeene vrijheid niet door de overmagt van eenige weinigen onderdrukt zou worden. Men zou hier wel gelegenheid hebben, om te gissen, dat SAVONAROLA, enkel door een schrander opmerken der omstandigheden, tot het uitvinden van soortgelijke voorspellingen gekomen kan zijn, evenwel, wij kunnen niets beslissends vaststellen, daar de beide gemelde Schrijvers, die zoo na bij de gebeurtenissen zelve geleefd hebben, zich van soortgelijke aanmerkingen onthouden hebben.

Hoe het zij, KAREL VIII drong, in het jaar 1494, met zijn leger, van het ééne einde van *Italië* tot het andere door. PIETER DE MEDICIS floot met hem een zoo overhaast en voor de *Florentijnen* zoo nadeelig verdrag, dat zij hem met alle zijne nabestaanden uit hunne stad banden. Thans was ook deze voorzegging en te gelijk de wensch van SAVONAROLA vervuld, die reeds voor lang aan het hoofd der tegenpartijders van het huis *de Medicis* stond, en waarschijnelijk het zijne tot deszelfs val had toegebragt, gelijk hij ook van dezen tijd af de *Florentijners* des te meer regeerde. Hij ging den Koning, als Gezant, te gemoet, en verwierf zich deszelfs vriendschap, hoewel hij de teruggave der stad *Pisa* niet van hem verkrijgen kon. Thans werd hij nog vrijmoediger dan voorheen in zijn preeken en spreken. Terwijl de Koning zich te *Florence* ophield, maakte hij de Goddelijke Openbaringen bekend, welke

ke hem zouden gebeurd zijn, en verzekerde onder anderen, voor vele duizenden Toehoorders, onder welke ook zijn vriend JOAN FRANC. PICUS was, dat de ziel van deszelfs onlangs overledenen Oom JOANNES PICUS, die onder de Wijsgeeren van dezen tijd eenen buitengewonen roem behaald had, thans in het Vagevuur brandde. Hij ging voort, veel te verkondigen van aanstaande onheilen en de Hervorming der Kerk; de slechte zeden der Pausen en Koningen te bestraffen; en te voorzeggen, wat hij zelve, uit hoofde van dit getuigen der waarheid, lijden zou. Eene mislukte proeve van PIETER DE MEDICIS, om naar *Florence* terug te keeren, welke hij insgelijks voorzegd had, vermeerderde zijn aanzien en invloed; welke tevens ondersteund werd door zijne levenswijze, zeden, gesprekken enz. Met al het vuur, waar mede hij in zijne Preeken de ondeugden aantastte, verschoonde hij evenwel de personen, en in zijnen omgang was hij heel bedaard, zachtzinnig, en jegens opzettelijke beleedigingen verzoenelijk. Eene gestadige effenbaarheid van gemoed en opgeruimdheid, te midden onder alle stormen, getuigden van den inwendigen vrede, welken hij genoot. Hij was der vrijwillige armoede zeer toegedaan en vrij van alle gehechtheid aan aardsche zaken. Onder alle gebreken, waar voor hij zich zocht te wachten, was inzonderheid ijdele roemzucht, waarom hij altijd eene groote hersenpan in de hand droeg, om aan den dood te denken. Ook droeg hij menigmalen een Crucifix in de hand, of in zijne mouw gestoken, om, als hij mogt omgebragt worden, gelijk hij zorg-

de,

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de, dat den eenen of anderen tijd gebeuren zou, ten minste door gebaarden en de daad zelve zijn geloof in den Zaligmaker te betuigen. Hij was zelfs voor een gedeelte van den nacht aanhoudend in gebeden en geestelijke overdenkingen. Zeer dikwijls werd zijne ziel in den Hemel verrukt, en zoo naauw met het hemelsch licht verëenigd, dat zijn ligchaam als dood achterbleef. Dit en meer dergelijks schrijft zijn vriend PICUS van hem in zijne Levensbeschrijving.

Evenwel veroorzaakte, zegt deze zijn Vereerder, de toenemende naam van zijne heiligheid hem ook Benijders, en door dezelven ook vele Lasteraars. De ergsten onder zijne Vervolgers waren de ondeugenden, en voornamelijk de Prelaten, wier schandelijk leven de geheele Kerk met stank vervuld had; ook de Woekeraars te *Florence;* want tegen deze beiden rigtte hij voornamelijk zijne bestraffingen. Ja hij waarschuwde openlijk en in zijne bijzondere gesprekken, dat men uit *Babel*, waardoor hij *Rome* verstond, vlieden moest, dewijl aldaar al die ondeugden heerschten, welke het oude *Babel* geschandvlekt hadden. Bijkans alle Monniken en Nonnen haatten hem, omdat hij hunne laauwheid, zoo als hij het noemde, en ook vele misbruiken berispte. Zelfs in zijne eigene Orde stonden velen tegen hem op, omdat hij de *Congregatie* van *Florence* van die van *Lombardye* gescheiden had, zij schreven aan zijnen hoogmoed en eerzucht toe, hetgeen hij in dezen door het Pauselijk gezag, en om dringende redenen, gedaan had.

Deze haat der Geestelijkheid, en bijzonder ook van

van ALEXANDER VI tegen SAVONAROLA, bragt wel allengs veel toe, om hem ongelukkig te maken, maar evenwel PICUS heeft niet aangewezen, waardoor hij de gunst van het volk, welke hij in den hoogſten graad verkregen had, verloren heeft. Maar PAULUS JOVIUS, een bekend Italiaansch Geſchiedſchrijver omtrent het midden der XVIde eeuw, die, hoewel zijn gezag juist het grootſte niet is, evenwel ook geloofwaardige berigten verzameld heeft, geeft ons daaromtrent eenige heel waarſchijnelijke oplosſingen. De fatſoenlijkſte en verſtandigſte Burgers te *Florence*, ſchrijft hij, waren 'er zeer kwalijk over te vrede, dat deze Monnik zich in het wereldlijk Beſtuur zoo veel aanmatigde, en dat de Overheidsplaatſen, op zijn' raad, gedeeltelijk met lieden bezet werden, die uit hunne werkplaatſen zonder eenige kunde en ondervinding kwamen toeſchieten. Hierdoor werd het getal der aanhangeren van het huis van MEDICIS verſterkt; en toen er uit gebrek aan graan volkomen een hongersnood ontſtond, vloekten de Ambachtslieden en de Armen op de overheid, en prezen de voorgaande regering overluid, welke altijd voor overvloed en goedkoope markten gezorgd had. Het ontwerp van gemelde huis, om weder in het bezit van *Florence* te komen, mislukte wel, maar zelfs dit viel tot nadeel van SAVONAROLA en zijne partij uit. Want, dewijl de voornaamſte van deze partij, FRANCISCUS VALORI, zich niet vergenoegde, de aanzienelijke *Florentijners*, die eenige verſtandhouding met *de Medicis* hielden, uit de ſtad te bannen, gelijk de meeste Burgers wenschten, maar die,

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

niettegenstaande zij zich op de geheele gemeente beriepen, in de gevangenis ter dood liet brengen, werden velen daardoor zoo hevig op hem en op SAVONAROLA zelven vertoornd, dat zij derzelver partij geheel verlieten. Ook kon het niet missen, dat de tot hier toe door hen zoo vermaarde Profeet des te meer van zijn aanzien verliezen moest, hoe duidelijker men zag, dat deszelfs voornaamste voorzeggingen niet vervuld werden. KAREL VIII had niets minder gedaan, dan de Dwingelanden van *Italië* te straffen; integendeel had hij met den snoodsten van allen, ALEXANDER VI, een Verbond van Vrede gesloten. Even min had die Koning iets gedaan voor de Hervorming der Kerk, waartoe hij ook niet de minste bekwaamheid bezat. SAVONAROLA had zich, volgens het berigt van COMMINES, hier over hevig bij den Koning beklaagd, en dien de Goddelijke straffe deswegens bedreigd. Toen deze Vorst in het jaar 1495 zoo overhaast naar zijn Rijk teruggetrokken was, en terstond daarop zijne *Italiaansche* veroveringen weder verloren had, voorzeide SAVONAROLA wel, dat hij spoedig weder zou komen, maar men wachtte hier twee jaren vergeefs naar.

Zijne vijanden, die thans te *Florence* talrijk geworden waren, beschuldigden hem in het jaar 1497 bij den Paus, dat hij in zijne Preeken ergerlijk uitvoer tegen de zeden der Geestelijkheid en van het *Roomsche* Hof, dat hij de tweedragt te *Florence* gaande hield, en niet eens eene heel zuivere Leere voordroeg. Hij werd daarop naar *Rome* gedaagd, maar ontschuldigde zich met zijne ziekelijkheid, met

de

de onveiligheid der wegen, en met de behoefte der Republiek, welke zijne tegenwoordigheid vorderde. Thans schreef ALEXANDER aan den *Prior* en het Convent van zijn Klooster, dat hij gehoord had, dat SAVONAROLA op valsche leerstellingen en door de Staatsveranderingen van *Italië* in eene zoo diepe razernij vervallen was, van openlijk te beweeren, dat God hem gezonden had, en dat hij met God sprak; dat hij, onder andere zotheden, ook deze verfoeijelijke gezegd had, dat CHRISTUS en God zelve zouden moeten liegen, indien hij liegen zou; dat hij bovendien van de zaligheid had uitgesloten allen, die aan zijne leerstellingen geene toestemming gaven. Dewijl hij nu naar *Rome* opontboden zijnde, niet verschenen was, gaf de *Paus* aan den Vikaris-Generaal zijner Orde in *Lombardye* last, om hem te regt te stellen, en hem naar de wetten der Orde te straffen; inmiddels gebood hij SAVONAROLA zich te onderwerpen, en zich van Preeken te onthouden.

SAVONAROLA verdedigde zich hier tegen met vrijmoedigheid in eenen langen Brief aan den Paus. Waarin hij zich beklaagde, dat men denzelven zulke valsche berigten hem aangaande had medegedeeld. Hij had altijd gepredikt volgens de Heil. Schrift en de Kerkleeraren, en meermalen verklaard, dat hij zich en al het zijne aan de Heil. *Roomsche* Kerk onderwierp. Toekomende dingen voorzeggen, was geene nieuwe leere; dit was in de Kerk van God steeds gehoord, en benadeelde het Christendom niet, indien het niet met het Geloof, of de goede zeden, of het gezond verstand streed; ook was het nooit

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verboden en kon niet verboden worden, dewijl men anders aan God eene wet zou voorschrijven. Ook hadden de Staatsomwentelingen van *Italië* hem niet verleid, dewijl hij dit reeds voor langer dan tien jaren voorzegd had. Hij had nooit voorgegeven van God alleen gezonden te zijn, maar zich ook op de zending zijner Prelaten beroepen. Even zoo min had hij uitdrukkelijk gezegd, dat hij met God sprak; en gesteld hij had dit gedaan, dan was niet alleen deze wijze van spreken nergens verboden, maar God kon ook spreken, met wien hij wilde. Het gezegde: God zelve zou moeten liegen, indien hij liegen zoude, liet zich in zekere betrekking heel wel ontschuldigen. Dewijl hij ook wist, dat vele van zijne voorzeggingen van God kwamen, zoo had hij slechts zoo veel verzekerd, dat diegeen niet in den staat der genade zijn kon, die dezelve volstrekt niet gelooven wilde. Hij kon wel tienduizend getuigen bijbrengen, dat hij niets anders gepredikt had, dan hetgeen tot heil der zielen, tot vrede te *Florence*, en tot Hervorming dienstig was. In plaats van zich voor een' Profeet uittegeven, had hij het tegendeel gezegd; ook zou hij niet strafbaar zijn, als hij zich dus genoemd had, dewijl dit door geene wet verboden kon worden, indien slechts iemand, die zich voor een' Profeet uitgeeft, de menschen niet tot Ketterijen of tot iets kwaads verleidt. Men mogt ook dengenen niet voor een' valsch Profeet houden, wiens voorzeggingen niet terstond vervuld werden, als hetwelk bij vele Joodsche Profeten het geval gedurende hun leven geweest was; maar wel als dezelve, op den

door

door hen bepaalden tijd, niet vervuld worden. Naardien dus veel van hetgeen hij voorzegd had, gebeurd was, zoo was hij ook zeker, dat het overige insgelijks gebeuren zou. Eindelijk toont hij den Paus aan, dat zijn benoemde Regter hem heel verdacht moest zijn, die met zijne Congregatie een openbaar vijand van de *Florentijnsche* was. — Op dezen Brief antwoordde de Paus, dat hij er zich over verblijdde, dat SAVONAROLA, gelijk het een' goed Christen betaamde, alle zijne redenen en daden aan de verbetering der Heil. Kerk onderwierp, en dat hij begon te gelooven, dat dezelve, zonder kwaad oogmerk, enkel in zekere eenvoudigheid, en uit ijver, om nut te doen, het een en ander voorgedragen had; doch tevens verbood hij hem verder, zoolang alle openbaar en heimelijk preeken, tot dat hij zich gefchikt en betamelijk voor den Paus gefteld zou hebben.

SAVONAROLA gehoorzaamde dit gebod eenige maanden lang, en ligtelijk zou hij, daarbij volhardende vergiffenis verkregen hebben, alzoo de Paus hem te gering achtte, om zijnen blikfem op hem af te fchieten; maar SAVONAROLA, bezeffende, dat zijn goede naam zou lijden, door dit ftilzwijgen, en dat zijn doel zou misfen, hetwelk hij zich met zijn prediken had voorgefteld, keerde, met verachting van 's Paufen bevel, weder tot zijn Ambt terug, openlijk beweerende, dat de Ban tegen hem even zoo onregtvaardig als nietig was, dewijl hij tegen Gods wil ftreed, en nadeelig was voor het Gemeenebest. Nu viel hij den Paus en zijn gansche Hof met de uiter-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

ſte hevigheid aan. Hier uit ontſtond eene groote beweging; zijne vijanden ſtieten zich aan deze ongehoorzaamheid en aan deze aanvallen op den Paus, daar men thans onder bemiddeling van denzelven, met de overige Bondgenooten handelde over de overgave van *Piſa*, en hem dus te ongelegener tijd zou verſtooren. Aan de andere zijde verdedigden hem zijne vrienden, zeggende, dat men om der menſchen wil, de goddelijke werken niet mag vernietigen. Na dat men hier over vele dagen getwist had, en de Paus intusſchen in hevige *Breves* zijn misnoegen ten ſterkſte te kennen gegeven, en zelfs aan geheel *Florence* de Kerkelijke ſtraffen gedreigd had, verbood eindelijk de Overheid het prediken aan SAVONAROLA, en — hij gehoorzaamde.

Maar velen van zijne Ordensgenooten predikten in verſcheidene Kerken voort; en dewijl de tweedragt niet minder was onder de Monniken, dan tusſchen de Leeken, zoo hielden de Monniken van andere Ordens niet op, van de Predikſtoelen tegen SAVONAROLA uit te varen. Inzonderheid viel, volgens PICUS, de *Franciskaner*, FRANCISCUS APULUS, één van die ſoort, die *Zoccolenti*, (of *houtenſchoenen dragers*) genoemd worden, den *Dominikaner* DOMINICUS van *Peſchia* aan, welken SAVORALONA in zijne plaats liet prediken, en wel bijzonder daarom, omdat deze in eene Predikatie gezegd had, bereid te zijn, om, ter bevestiging der waarheid van de leere en voorzeggingen van SAVONAROLA, als ook van de nietigheid van den tegen hem uitgeſprokenen Ban in het vuur te gaan, indien iemand van de tegen-

genpartij zulks insgelijks wilde doen. Na eenige voor- en tegenſpraak werd ook dadelijk een dag, de 7de April 1498, door den Raad bepaald, om deze vuurproeve te laten verrigten, waar toe ook SAVONAROLA zelve verſcheen, met al de Monniken van zijn Klooster, niettegenſtaande hij voor den Raad verklaard had, dat het onnoodig was, de nietigheid van den Ban met de vuurproeve te bewijzen, na zulks met redenen gedaan te hebben, welke niemand te *Rome* noch te *Florence* had kunnen beantwoorden. De dag gekomen zijnde, werd alles gereed gemaakt op het plein voor het Paleis van den Hoogen Raad; maar nu maakten de partijen wederzijds uitvlugten; welke door de Schrijvers verſchillend verhaald worden, naar mate zij of vrienden van SAVONAROLA waren of hunne berigten van vijanden hadden. Hoe het zij, er kwam niets van deze *Vuurproeve*, maar dezelve had voor SAVONAROLA de treurigſte gevolgen. Twee dagen daarna beſtormde het Volk, bij het welk hij nu zeer gedaald was, het Klooster, waar hij *Vicarius* was; terwijl hij voor de Hostie in het gebed lag, ſtreden zijne Monniken zeven uren lang, om hem te verdedigen, tot dat de Overheid hem uit haar gebied bande. Doch dewijl zijne vrienden hem niet lieten vertrekken, werd hij, benevens zijne Ordensgenooten, DOMINICUS en SILVESTER, in het Paleis der Republiek gebragt, en aldaar, tegen het gegevene woord, in eenen Kerker geworpen, nadat hij nog vooraf bij zijne Monniken zich het eeuwig verderf toegewenscht had, indien niet alles waar zij, wat van

 hem

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

hem voorzegd was. Thans werden vijftien van zijne ergste vijanden tot zijne Rigters bestemd. Deze lieten hem meermalen op het wreedst pijnigen, om hem de bekentenis af te persſen, dat zijne voorzeggingen valsch en geenszins Goddelijk waren. Doch hij herhaalde, flechts de woorden: Neem, Heere! mijne ziele! en bad God, als men hem eenige rust liet, op zijne knieën voor zijne beulen; zeide wel midden onder de verschrikkelijkste smarten eenige duistere en dubbelzinnige woorden, uit welke zijne vijanden met geweld eene bekentenis opmaakten, maar zonder iets te kunnen voortbrengen, wat des doods waardig was. Dus verhaalt weder zijn vriend PICUS. Maar volgens het verhaal van BURCHARD, die zijne berigten aan het Pausselijk Hof ontving, viel dit onderzoek, (indien men anders de poging, om eenen beschuldigden door de Pijnbank tot bekentenis te brengen, een onderzoek noemen kan) zeer tot zijn nadeel uit. HIERONYMUS, zegt hij, was al zevenmaal gepijnigd, toen hij om barmhartigheid smeekte, en aanbood, alle zijne misdaden te belijden en op te schrijven. Hij deed dit, *zoo als men verzekerde*, op meer dan 80 bladzijden. Daar onder was bijzonder het volgende; ,, hij had nooit eene Goddelijke Openbaring gehad; maar wel eene verstandhouding met verscheidenen van zijne Ordensbroederen te *Florence* en in ver afgelegene gewesten; deze hadden hem de Biechten van geloovige Christenen met derzelver geheele namen bekend gemaakt, waardoor hij in staat was gesteld, om aan de Biechtenden, zelfs wegens zonden, in het geheim beleden,

den, somtijds ook in het algemeen openlijke bestraffingen te geven, en te beweeren, dat dit alles hem van CHRISTUS geopenbaard was; hij had wel sedert meer dan twintig jaren geene doodzonde gebiecht; doch zeer vele, inzonderheid van onkuischheid, bedreven; hij had wel bijna dagelijks de Mis gelezen, maar hij had gedurende dezen tijd in dezelve nooit verder kunnen komen, dan tot het formulier van *Consecratie*, en dus verbaasd veel ongewijde Hostiën uitgedeeld; ook had hij éćns aan zijne Monniken gezegd, dat hem geopenbaard was, dat zij zich voor vergift moesten wachten, en vervolgens had hij heimelijk zulke schikkingen gemaakt, dat men geloofde, de waarheid dezer verzekering in eenen vergiftigden Visch gevonden te hebben. Tusschen BURCHARD, die hier opteekende, wat de vijanden van SAVONAROLA aan den Paus gemeld hadden, en PICUS, den vriend, staat in het midden, als onpartijdig GUICCIARDINI. Deze schrijft: „ men hield over SAVONAROLA een onderzoek met pijnigen, hoewel niet heel hard; en zijne bekentenis, in welke alle lasteringen tegen hem wegvielen, als of hij hebzuchtig of wellustig geweest was, of geheime verstandhouding met Vorsten gehouden had, liep daarop uit, dat zijne voorzeggingen niet uit Goddelijke ingeving gevloeid waren, maar dat hij veel voorzegd had naar zijn goeddunken, hetwelk hij op de leere en overdenking der Heil. Schrift gegrond had; ook had hij daarbij geen kwaad oogmerk gehad; hij had naar geene hoogere Geestelijke waardigheid gestreefd; maar zijn hoogste wensch was deze

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

geweest, dat door zijne pogingen eene Vergadering van het geheele Christelijk Gemeenebest mogt bijeen geroepen worden, in welke de bedorvene zeden der Priesteren verbeterd, en de toestand van Gods Kerk; welke zoo ver van hare oude gesteldheid was afgeweken, zoo veel mogelijk in die gedaante teruggebragt zou worden, welke zij terstond na de tijden der Apostelen had; en de eer, van een zoo groot werk tot rijpheid gebragt te hebben, zou hij veel hooger schatten, dan de Pausselijke waardigheid te bezitten enz."

Nu zal ons PICUS de laatste dagen van zijnen vriend beschrijven. Toen de Paus vernomen had, dat SAVONAROLA in boeijen was, eischte hij, dat men hem naar *Rome* zou zenden, maar de Regering van *Florence* weigerde hem dit, omdat zij voor eenen Opstand onder het Gemeen vreesde. Hij zond dus, om ten minste zijne terdoodbrenging te bevorderen, twee Afgevaardigden, die den door waken, honger en pijnen verzwakten man evenwel op nieuw op de Pijnbank lieten brengen, opdat hij eenige doodschuldige misdaad zou bekennen. Doch zij bereikten hun oogmerk niet; desniettegenstaande veroordeelden ze hem ter dood. Wanneer men hem den laatsten morgen, den 23sten Mei 1498 het Avondmaal toereikte, nam hij de Hostie in de hand; belijdende tevens zijn Geloof in de Heil. Drieëenheid, en CHRISTUS biddende, om vergeving van zijne zonden. Als de Bisschop, die hem van den Geestelijken stand ontwijdde, tegen hem zeide: „Ik zonder u af van de zegepralende Kerk;" gaf SAVO-

NA-

NAROLA hem heel koen ten antwoord: „ Gij wilt zeggen, van de ſtrijdende; niet van de zegepralende; dat kunt gij niet doen." Aan eenen Priester, die hem, terwijl hij naar de gerigtsplaats gevoerd werd, vraagde: of hij uit liefde tot CHRISTUS den aanſtaanden dood gewillig leed? gaf hij ten antwoord: Zou ik om zijnent wil niet heel gaarne ſterven, die uit liefde jegens mij, zondaar, hoogst onſchuldig heeft willen ſterven?" Zijne beide Ordensbroeders werden eerst opgehangen; daarna kwam de beurt aan hem; hunne lijken werden verbrand en de asſche in de rivier *Arno* geworpen. Hier door wilde men ongetwijfeld voorkomen, dat hunne Vereerers geene overblijfſelen van hen verzamelen zouden, en toch geſchiedde dit. Onder anderen geloofde men, twee dagen daarna zijn hart in de rivier gevonden te hebben. PICUS verzocht, om een ſtuk van hetzelve, hetwelk hem dierbaar bleef, niet alleen als het overblijfſel van eenen waarden vriend, maar ook dewijl bij deszelfs nadering ziekten genezen, en duivelen uit bezetenen uitgedreven zullen geworden zijn. GUICCIARDINI geeft een kort berigt van zijn uiteinde, hetwelk hij dus beſluit: Zijn dood, welken hij met ſtandvastigheid leed, maar die hem geen woord van misdaad of onſchuld afperste, heeft het onderſcheiden oordeel over hem niet weggenomen. Want velen hielden hem voor eenen bedrieger, velen integendeel geloofden, dat zijne bekentenis, welke men gemeen gemaakt heeft, valſchelijk geſmeed is, of dat de hevigheid der pijnigingen op zijn heel teeder ligchaamsgeſtel meer vermogt heeft, dan de waarheid,

en

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en ontfchuldigden deze zwakheid met het voorbeeld van den Vorst der Apostelen PETRUS. —

Hetgeen toen plaats had, heeft men federt genoeg herhaald. SAVONAROLA is van fommigen als een Heilige geprezen, en van anderen afgefchilderd, als een Bedrieger, een Volksberoerder, of als een ellendige Dweeper. Toen kort daarna de Kerkhervorming doorbrak, noemde de Voorftanders derzelve hem eenen getuige der waarheid, eenen Martelaar en Heiligen. LUTHER gaf in het jaar 1523 te *Wittenberg* zijne Overdenkingen over den 51ften en 31ften Pfalm uit, en zegt in de Voorrede: Men kon uit deze Heilige Overdenkingen van eenen Heiligen man zien, hoedanige mannen die verfoeilijke ftoel des verderfs pleegt te verderven; alhoewel de *Antichrist* gehoopt had, zijne gedachtenis te kunnen onderdrukken, echter leefde hij nog, en werd van CHRISTUS gecanonizeerd door hem LUTHER; er kleefde nog wel eenige menfchelijke Theologie aan zijne voeten, met welke hij veel tijd fchijnt bedorven te hebben, evenwel gaf hij een fchoon voorbeeld van Geloof en vertrouwen op Gods barmhartigheid, niet op Monnikengelofte, Misfen en Werken van zijne Orde. Bij deze hoogachting voor hem bleven de Proteftanten tot in de laatfte tijden der XVIIde eeuw. Maar in de Roomfche Kerk bleef eene verfcheidenheid van oordeelvellingen over hem, terwijl de *Dominikanen* voortgingen, dezen hunnen Ordensbroeder, alhoewel hij in den Pausfelijken Ban geftorven was, nog geftadig voor eenen Martelaar te houden. Onder de Proteftanten was JO. FRANCISC. BUDDEUS

de

de eerste, die SAVONAROLA voor eenen Bedrieger verklaarde, die zich bij gelegenheid der verwarringen te *Florence*, tot eenen hersteller der vrijheid had opgeworpen, en die daar toe niet alleen den Godsdienst misbruikt, maar ook wreede middelen in het werk gesteld zal hebben, om oppermagtig Heer van dezen Staat te worden (*). Doch eenigen tijd daarna erkende BUDDEUS zelve het zwakke van deze Verhandeling, en schreef er zelve eene wederlegging van (†); en erkent de eerlijkheid en opregtheid van SAVONARELA, zonder echter te ontkennen, dat hij de palen van zijn Ambt te ver te buiten gegaan was, door zoo veel deel te nemen in zaken van het burgerlijk bestuur. Onlangs heeft de kundige Levensbeschrijver van Paus LEO X (§), SAVORANOLA vrij streng beoordeeld als eenen waren Dweeper, hem zelfs beschuldigende, dat hij en zijne Aanhangeren door geweld en bloedvergieten tot stand hadden willen brengen, hetgeen zij, op eene goddelooze wijze, het Rijk van CHRISTUS noemden. Ondertusschen blijkt het niet, dat SAVONAROLA immer eenigen geweldigen stap heeft aangeraden of goedgekeurd; en hoe

(*) *Exercit. Hist. Polit. de Artib. tyrann. Hier. Savonarolae in Parerg. Hist. Theol. p.* 277.

(†) *Retractatio Dissertationis de Art. pol. cet. ibid. p.* 321–398.

(§) W. ROSCOE *Gesch. van het Leven en de Regering van Paus* LEO X. I. *Deel*, *Bladz.* 228. in het jaar 1808 in eene *Nederd.* vertaling uitgegeven bij den Uitgever dezes FR. BOHN.

hoe het zij, zeker is het, dat hij op eene onregelmatige en in zoo ver ten minste onregtvaardige wijze, veroordeeld en ter dood gebragt is, door de bewerkingen van den slechtsten der Pausen, ALEXANDER VI.

SAVONAROLA heeft een groot getal Schriften nagelaten in de Latijnsche en in de Italiaansche Taal, welke voorheen alle op de *Roomsche* Lijst der Verbodene Boeken gestaan hebben, doch het grootste gedeelte is door PAULUS IV in het jaar 1556, daar weder afgenomen. Zij getuigen allen van 's mans Godvruchtigheid en Geleerdheid, schoon hij in de Hoofdleerstukken bij het stelsel zijner Kerk gebleven is. Een voornaam Werk, genoemd *Triumphus Crucis*, bevat in vier Boeken eene vrij grondige Verdediging van den Christelijken Godsdienst. Een ander Werk *de Simplicitate Christianae vitae Libri* IV, mag een Kort Begrip genoemd worden der pligtvermanende Zedeleer; van de *Expositio in Psalmos: Miserere mei, Deus, qui regis Israel, et tres versus Psalmi: In te Domine speravi*, hebben wij reeds gesproken; nog is er van hem eene *Expositio Orationis Dominicae.* Twee verzamelingen van Predikatien zijn ook nog van hem overig, gehouden in het jaar 1499, de tweede van welke de merkwaardigste in zich bevat, welker inhoud zeer dikwijls naauwe betrekkingen heeft op *Florence*, alhoewel het hoofdonderwerp, voor zoo ver zij er een hebben, meestendeels uit de Algemeene Christelijke Zedeleer ontleend is. Ook zijn er van hem Brieven overig, welke uit het Italiaansch in het Latijn vertaald zijn, (*Epistolae Spirituales*

et

et asceticae) en Verhandelingen *over de liefde van* CHRISTUS, *van het gebed en de nederigheid*; eene Verzameling van zijne Voorzeggingen (*Compendium revelationum*;) een Onderrigt voor Biechtvaders, (*Eruditorium Confesforum.*) Eindelijk een Handboek der Wijsbegeerte, eigenlijk der *Logica*, *Physica* en *Ethica*, (*Universae Philosophiae Epitome*,) met een bijzonder Geschrift, *de divisione*, *ordine ac utilitate omnium scientiarum*, *nec non poeseos ratione*. Uit deze zijne Schriftèn leert men hem kennen als een' kundigen zelfsdenker, wien men noch Geleerdheid noch Godvrucht ontzeggen kan, maar die door de tijdsomstandigheden, door den indruk, welken hij met zijn prediken maakte, is medegesleept in den draaikolk der Volksbewegingen en Burgerlijke Omwentelingen, terwijl zijne overhelling tot Dweeperij hem deed wanen, dat hij in naam van den Godsdienst het Volk zou kunnen regeren, om het dus tot deugd, vrijheid en rust te brengen. Met één woord, men kan hem beschouwen, als een welgezind man, die betere tijden en een beter lot waardig was.

Komisch-zedelijke Prediktrant.

Eer wij dit Hoofdstuk sluiten, moeten wij met weinige gewagen van eenen Prediktrant van vele Predikers, inzonderheid in het laatste gedeelte van dit Tijdvak, die te gelijk hunne Toehoorders onderwijzen en vermaken wilden, zich verbeeldende, dat de zedelijke waarheden des te gemakkelijker ingang bij dezelven zouden vinden. Een der beroemdste voorbeelden hier van, zijnde de Preeken van SEBASTIAAN BRAND over het *Narrenschip* van GAILER VAN KEIZERS-

BERG

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

BERG hebben wij reeds gemeld, hier willen wij er nog drie noemen, die deze koddige wijze van Prediken ten hoogsten trap gevoerd hebben. De eerste van dezelven GABRIEL BARELETE, of BERLETTA, naar zijne geboortestad in het Koningrijk *Napels*, was een *Dominikaner* Monnik tegen het einde der XVde eeuw, van wiens Levensgevallen wij niets anders weten, maar die zich een zoo grooten naam door zijn Prediken verworven heeft, dat hij aanleiding gaf tot het spreekwoord: *Qui nescit Barlettare, nescit praedicare.* Zijne Predikatien zijn van het jaar 1505 tot 1585 dertienmalen gedrukt, behalve de bijzondere drukken van eenige derzelve in het bijzonder. Tot een voorbeeld van zijne te pas gebragte grappen dient de volgende plaats uit zijne Predikatie op eersten Paaschdag, in welke BERLETTA CHRISTUS verscheidenen laat afwijzen, die zich aanboden, om aan zijne Moeder het berigt te brengen, dat hij was opgestaan. ,, ADAM zeide, dat is mijne zaak, dewijl ik de oorzaak van het kwaad geweest ben. Neen, zeide CHRISTUS, gij eet gaarne vijgen; gij zoudt u misschien onder den weg ophouden. ABEL wilde de bode zijn dezer goede tijding; neen, zeide CHRISTUS, gij zoudt KAÏN kunnen ontmoeten, die u dood zou slaan. NOACH nam het op zich; maar tegen dezen was het: Gij zult niet gaan, omdat gij van den drank houdt. JOANNES *de Dooper* mogt niet gaan, omdat hij een haren kleed droeg. De bekeerde Moordenaar kon niet, omdat hem de beenen gebroken waren. Eindelijk werd een Engel gezonden, die terstond begon te zingen:

gen: *Regina coeli! laetare, alleluja; resurrexit, sicut dixit, alleluja.* Hij laat den Heil. Geest, als CHRISTUS hem op de wereld wil zenden, deze zwarigheid daartegen maken, dat de menschen hem, even gelijk den Zaligmaker, mogten mishandelen; eindelijk besluit hij, in eene andere gedaante te verschijnen, welke zij zich niet verstouten zouden, aan te raken. BARLETTA schetst het karakter van eenen slechten Priester, die elke bede van het *Onze Vader* met huisselijke beschikkingen afbreekt, en bij voorbeeld, bij de vierde zijne keukenmeid toeroept, dat zij de kat niet aan de worst moet laten komen. Evenwel weet hij tusschen beide heerschende buitensporigheden en godgeleerde dwalingen met veel ernst te bestrijden. Zoo heeft hij, in eene bijzondere Predikatie, het goddeloos gevoelen, gelijk hij het noemt, van de onbevlekte ontvangenis van MARIA met vele redenen, inzonderheid uit de bestendige Overlevering, wederlegd.

OLIVIER MAILLARD, een *Franciskaner* te *Parys*, Hofprediker des Konings van *Frankryk* en des Hertogs van *Burgondië*, die in het jaar 1502 gestorven is, en MICHAEL MENOT, zijn Ordensbroeder en Professor der Theologie in dezelfde Hoofdstad omtrent het jaar 1517 zijn twee andere Predikers van hetzelfde slag. Ongetwijfeld hebben zij, even als BARLETTA, hunne Kanselredenen in de Volkstaal gehouden, welke vervolgens ten gebruike van andere Volken in het Latijn in het licht gebragt zijn. MAILLARDI *Sermones de Adventu, Quadragesimales, Dominicales etc.* zijn sedert het jaar 1494

 meer-

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

meermalen in *Frankryk* gedrukt. De Vastenpreeken van MENOT zijn te *Parys* in het jaar 1519 en naderhand meermalen uitgegeven. Het is blijkbaar, dat een van hunne hoofdoogmerken was, om zich tegen de heerschende ondeugden hunner Medeburgeren te verzetten; en het zedenbederf van *Parys*, bijzonder ten aanzien der Geestelijkheid, moet naar het beeld, hetwelk zij daarvan ontwierpen, heel boos geweest zijn. Ook geven zij somtijds goede lessen omtrent de noodige verbetering, gelijk MAILLARD op eene plaats, waar hij van de Aflaatpredikers, (*Bullatores*) spreekt, zijne Toehoorders vraagt: „ gelooft gijlieden wel, dat een Woekeraar, vol ondeugden, die vele duizenden zonden begaan heeft, wanneer hij zes zilveren penningen in de bus steekt, daardoor vergeving van alle zijne zonden verkrijgt? Waarachtig het is voor mij moeijelijk, om dit te gelooven, en nog moeijelijker, om het te prediken." Doch, om niet te zeggen, dat zij de gronden der Christelijke Godzaligheid weinig of niet kenden, hunne afschilderingen en bestraffingen zijn meestendeels zoo belagchelijk en koddig, en over het geheel, zoo onbetamelijk, en zelfs somtijds zoo geheel gemeen gesteld, dat zij in plaats van eenig nut te doen, slechts wat tijdverdrijf geven konden. Zoo zegt MAILLARD op eene plaats: *Domini Justitiarii et Raptores, si ita sit, ego commendo vos ad omnes diabolos. De troys choses Dieu nous garde: de cetera de Notaires, de pro quo d'Apothicaires, et de bouchon de Lombard friscaires.* Hij beschrijft *Parys* als een algemeen hoerhuis, waar de Geeste-

lijk-

lijkheid het meest aan toebrengt, en voegt er dan bij: *Ad triginta mille diabolos iste agendi modus!* Dat het danfen van den Duivel afkomstig is, bewijst MENOT op de volgende wijze: *Chorea est iter circulare, Diaboli iter est circulare; ergo Chorea est motus Diaboli*; en dat de Duivel in een' kring rondloopt, vindt hij heel klaar, in deze plaats uit JOB: *Circuivi terram.* Volgens hem heeft CHRISTUS flechts daarom PETRUS verboden, zijn zwaard te gebruiken, omdat hij er geheel geen verftand van had, hoe hij het gebruiken moest; gelijk men dit gezien had, dewijl hij, in plaats van MALCHUS den kop te kloven, hem flechts een oor afhieuw: Juist als of een mensch, die niet lezen kan, met een boek loopt. Men zou, zegt hij op eene andere plaats, eer eenen ftal van veertig paarden kunnen fchoonmaken, eer eene vrouw zich gekleed en opgetooid heeft. — Maar het is noodeloos, meer voorbeelden bij te brengen. Deze Preektrant gaf naderhand gelegenheid, dat men, federt de XVIde eeuw, in *Italië* van zeldzame fprookjes en grappige invallen plagt te zeggen: *Dat is goed voor eene Predicatie*, (*Questo è buon per la predica*,) een nog in zwang gaande fpreekwoord, het welk de vermaarde Kardinaal HIPPOLYTUS VAN ESTE het eerst gebruikt heeft.

JAN BRUGMAN.

Men maakte van zulke wijze van Prediken meermalen gebruik, om het gemeene volkske aan zijn' fnoer te krijgen, en Overheden en Regeerders te dwingen. Een voorbeeld daar van was in het jaar 1462 te *Amfterdam* JAN BRUGMAN, door wiens prediken, het Minderbroeders Klooster, zeer tegen

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dank der Regering, werd ingenomen door eene andere soort van Minderbroeders, *Observanten* genoemd, daar het, sedert vele jaren, door de *Gaudenten* was bewoond geweest. Deze JAN BRUGMAN was geboortig van *Kempen*, en Voorlezer der Godgeleerdheid in het Minderbroeders Klooster van *St. Omer*, wien de tong zoo wel hing, dat hij het Volk daarmede wist te leiden, waar hij het hebben wilde; waar van nog een spreekwoord is gebleven: *Al kondt gij praten, als* BRUGMAN! Somtijds trok hij een Briefje uit den zak, waar uit hij, zoo het heette, zich zelven eenige vragen deed, die hij terstond beantwoordde, waar van het volgende een voorbeeld zij: „ Och BRUGMAN, BRUGMAN, wat „ erger quaedt mensche plagstu te wesen! du plagh„ ste te gaen met lange messen, bordeelen te hel„ pen houden; segg mij, BRUGMAN, waerom bistu „ gekomen? om die noch te houden? Trouwen, „ neen. Du wilste die nu verjaegen, soo daer an„ ders, Godt betert, niemant en is, die die denkt „ te verjaegen. BRUGMAN, bistu gekomen om „ Schoutambachten en Kerken te verpachten? „ Neen, du en wilste immer geen *Simony* doen, „ maar simpelijk gaan in een arme verworpen lapte „ kapken. BRUGMAN, wilstu Pater, eerste Kloos„ ter, alle andere Kloosteren, ende ook die Paro„ chiekerken verderven? Trouwen, neen. BRUG„ MAN, wilstu biecht hooren om gelt? Trouwen, „ neen. BRUGMAN wil de schapen haer wolle laten, „ ende gaerne een jegelick sijn biecht hooren om „ Gods wille, sonder geldt. BRUGMAN, wilstu ook

„ van

„ van den luiden loopen die pestilenci hebben, als „ sommige wel doen? Trouwen, neen: du wilste „ altoos daar bij blijven, sijn sij rijk off arm: dij- „ nen mont op heuren mont leggen, ende ter doot „ toe daar bij blijven." Doch, hij verzuimde ondertusschen niet, te kennen te geven, waar 't hem meest om te doen ware. Als hij de aandacht van het gemeen genoegzaam meende opgewekt te hebben, trok hij een kruisbeeld uit de mouw; de Gemeente, terwijl hij het om hoog hield, aanspreken-de, in dezer voege: „ Gij goede luiden, gij hebt „ wel gehoort, waerom ik met mijne arme schame- „ le Broederkens hier gaerne mit u woonen, ende „ een arm snoode Kloosterken hebben soude, om u „ allen den weg des eeuwigen levens te wijsen, en- „ de daer in te helpen. Maer overmits datter eeni- „ ge sijn, die gaerne behinderen souden, mogten „ sij, dies nochtans geen magt hebben en sullen; „ wilt wel doen ende bidden devotelijk voor die „ luijden, op dat sij van heuren quaden opset in „ dese saeke aflaeten. Ende lieve vrienden in Chris- „ to, want wij hier doch blijven willen, ende wij „ wel bijstant en de hulpe behouwen sullen, om in „ dese saeke tot onse meeninge te komen, soo be- „ geer ik om den gekruisten Godt, daerna dit Crui- „ cifix gemaekt is, dat alle die geen, hier nu tegen- „ woordig weesende, die bij ons blijven willen ons „ niet off te gaan, dat die heur vinger op steeken „ willen." Op zulke woorden staken velen de vingers op. Eenigen, die digt bij den Predikstoel zaten, riepen: Heere, wij willen bij u blijven ter

 dood

V BOEK VIII Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

dood toe: waarop BRUGMAN hernam, dat hij zijnen ouden hals daar voor laten wilde. — Deze BRUGMAN overleed in het jaar 1473 te *Nieuwmegen.* Hij heeft eenige *Aanmerkingen over 's Heeren lijden* geschreven, als mede *een Leven van de Schiedamsche Heilige* LEDWIN, LIDWIG of LYDEWYD.

Men behoeft zich niet te verwonderen, dat het, bij zulke wijze van Prediken dikwijls in de Kerken niet heel geschikt toeging. Trouwens in eene keure van *Amsterdam* van den jare 1465 wordt niet alleen verboden, in de Kerken of op het Kerkhof, *eenig rumoer* of *toeloop* te maken; maar ook verklaard, dat, op het Kerkhof of in de Kerken, een mes of ander geweer te trekken, met de regterhand; iemand te kwetsen, met den hals geboet, en iemand te dooden, als moord geregt zou worden (*).

NEGENDE HOOFDSTUK.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

Geschiedenis der Godsdienst-verschillen. Ware of gewaande Ketterijen. Vervolgingen, enz.

Over-gang.

Wij komen thans tot een in de Geschiedenis der Christelijke Kerk zeker onaangenaam en stootend onderwerp, maar desniettemin belangrijk en leerzaam, daar hetzelve ons doet opmerken, hoe menschelijke drif-

(*) Zie WAGENAAR *Amsterd.* I. *Stuk*, *Bladz.* 153-155. 1760 *fol.*

driften en hartstochten, heerschzucht, onkunde en de kracht der vooroordeelen en der dweeperij, het gezond verstand, gevoel van menschelijkheid en liefde tot waarheid bestrijden, en niet zelden geheel schijnen te verwoesten en te vernietigen. Elk Lezer begrijpt ligtelijk, dat er gesproken wordt van twisten en verschillen over den Godsdienst, van ware of gewaande Ketterijen en de middelen, gebruikt en aangewend, om dezelve te beteugelen, te straffen en onder te brengen, al het welk, tot schande van den Christelijken naam, in de vroegere eeuwen reeds had plaats gehad, maar in de eeuwen, gedurende het tegenwoordig Tijdvak verloopen, tot die hoogte geklommen was, dat het stroomen menschenbloed gekost heeft, eer een weldadiger licht, op het einde van hetzelve begon door te breken, hetwelk gaandeweg zich meer verspreidende, de gemoederen tot meer bedaardheid bragt, en den eenigen waren weg om het Christendom tot zijne eigenaardige heilaanbrengende natuur weder te herstellen, den weg van onpartijdig onderzoek, en redelijke Schriftverklaring, ontdekte en aanwees.

Ondertusschen verdubbelden gedurende de eerste helft van dit Tijdvak verscheidene Schrijvers hunne pogingen, zoo in de Oostersche als Westersche Kerk, om het Leerstelsel van hunne Kerk en derzelver regtzinnigheid te beveiligen tegen alle oude en nieuwe vijanden, Heidenen, Joden, Muhammedanen, en Ketters.

Algemeene en bijzondere Verdedigers van het Christendom.

Onder dezen moet in de Oostersche of *Griekſche* Kerk geteld worden EUTHYMIUS ZIGABENUS, Monnik

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

V BOEK IX Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

nik te *Konstantinopolen*, dien wij reeds onder de Uitleggers van den Bijbel hebben leeren kennen. Hij schreef, omtrent het jaar 1118 een wijdloopig Boek van dezen Inhoud, onder den Titel van: *Leerstellige Wapenrusting* of *Magazijn der Regtzinnigheid* (Πανοπλία δογματικὴ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως,) hetwelk in het oorspronkelijke slechts ééne enkele keer gedrukt is in het jaar 1711 in Folio, te *Tergovisto*, de hoofdstad van *Wallachië*, in welke uitgave echter, uit vrees voor de *Turken*, de afdeeling tegen de *Saracenen*, en het een en ander over de Drieëenheid is weggelaten. Bijzondere afdeelingen zijn door onderscheidene Geleerden uit Handschriften medegedeeld. Het bevat 24 Klassen of Titels, onder welken de Schrijver zijne verzameling gebragt heeft. De eerste Afdeeling is gerigt tegen de *Epikuristen*, die God en de Voorzienigheid loochenen en tegen de Afgodische *Grieken*. De tweede Afdeeling handelt *van den Vader*, *Zoon en Heil. Geest*. In de derde heldert de Schrijver door omschrijving eenige bijzonderheden op over de Leere van God en zijne eigenschappen, uit DIONYSIUS den *Areopagiet*, waar onder slechts weinige goede, maar vele spitsvinnige mijstieke en voor misduiding vatbare voorkomen. In het vierde en de drie volgende Artikelen zijn plaatsen uit de Kerkvaderen verzameld, gelijk het geheele werk hoofdzakelijk uit zoodanige verzamelingen bestaat, ten bewijze, dat God onbegrijpelijk is; voorts over de namen van God, over de Schepping, en over de menschwording van Gods Zoon.

Met

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Met de achtste Afdeeling begint eigenlijk eerst bij name de wederlegging van gevoelens strijdig met het Christendom. De *Joden* bekleeden hier de eerste plaats, vervolgens VALENTINUS, MARCION, MANES, voornamelijk de *Arianen*, MACEDONIUS, APOLLINARIS, de *Nestorianen*, *Eutijchianen*, *Afthardoceten*, *Theopaschiten*, *Monotheliten*, Beeldstormers, *Paulicianen*, *Massálianen*, *Bogomilen*, en *Saracenen*, of *Muhammedanen*. Als een Aanhangsel is achter aan gevoegd het Berigt van FOTIUS aangaande de *zeven Algemeene Kerkvergaderingen*. Wezenlijke waarde ten aanzien der behandeling heeft dit Werk niet, alleen heeft het zijne nuttigheid om kort bijeen te lezen, wat men in de oude *Grieksche* Kerk voor het dienstigste plag te houden, tot wederlegging van het geen men als Kettersch aanzag. PETR. FRANC. ZINO, die eene Latijnsche vertaling van dit Werk te *Venetië* in het jaar 1555 in *folio* liet drukken, heeft in dezelve de XIIIde *afdeeling* weggelaten, in welke de *uitgang des Heil. Geestes van den Vader alleen* door FOTIUS verdedigd wordt, tegen den Paus (Κατὰ τὸν τῆς παλῆς Ῥώμης.)

NICETAS CHONIATES.

Hoe geliefd ook dit Werk van EUTHYMIUS in de *Grieksche* Kerk was, vond echter honderd jaren daarna, een *Grieksch* Staatsman, NICETAS ACOMINATUS of CHONIATES, die onder de Geschiedschrijvers gemeld is, nog veel in hetzelve aan te vullen. Hij schreef, ten gebruike van eenen vriend, die, na de verovering van *Konstantinopolen* door de *Franken*, in het jaar 1204, deze gewesten verlaten had, eenen *Schat der Regtzinnigheid* (Θησαυρος 'ορθοδο-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ζλας,) in 27 Boeken verdeeld; in welk Werk hij, naar den leiddraad van het regtzinnig Leerstelsel alle Ketterfche en fcheuringmakende Partijen, welke tot op zijnen tijd ontstaan waren, deels met hulp der Kerkvaderen, deels met zijne eigene gronden befchrijft. Dit Werk is tot hier toe nog nooit geheel gedrukt, alleen zijn de vijf eerste Boeken door PIETER MOREL in het Latijn vertaald, te *Parys* in het jaar 1569. 8vo uitgegeven. — Andere, veel min beteekenende Schriften van dezen inhoud uit dezelfde Kerk, zoo als *het gedicht* van den gefchiedfchrijver JOANNES ZONARAS *tegen alle Ketters*, behoeven op zijn hoogst flechts genoemd te worden.

In de Westersche Kerk Liber adversus haereses.

In de *Westerfche* of *Latijnfche* Kerk heeft men, vooral niet minder dan in de *Oosterfche* of *Griekfche* insgelijks zich op deze wijze bevlijtigd. Een foortgelijk Boek (*adverfus haerefes Liber*,) ftaat met den naam van ABELARD onder deszelfs Werken. Doch, behalve dat het in de Handfchriften niet aan hem wordt toegekend, bevat het eigenlijk flechts eene wederlegging der *Albigenzen*, met zulke bijzonderheden, welke men in zijnen tijd nog niet kennen kon. Ook verdient een klein Gefchrift van HONORIUS van *Autun*, een Wijsgeer van dezen tijd, (*de haerefibus*) waarin 8 Joodfche, 9 Heidenfche en 77 Christen-Ketterijen, alleen tot aan de *Agnoëten* toe, worden opgegeven, geene verdere aanmerking.

THOMAS AQUINAS.

Maar des te merkwaardiger is de *Verdediging van het Katholijk geloof tegen de Dwalingen der Heidenen* van den Heil. THOMAS van *Aquino*. Deze *Ver-*

Verdediging bestaat uit *vier Boeken*. Voor alle dingen merkt THOMAS aan, dat het moeijelijk zij, om bijzondere dwalingen te bestrijden, eensdeels, omdat zij niet bekend genoeg zijn, anderdeels, omdat de *Muhammedanen* en *Heidenen* de Heilige Schriften der Christenen niet aannemen, door welke zij overtuigd kunnen worden, waarom het noodig is, zijne toevlugt tot de natuurlijke Rede te nemen. — Ondertusschen kan de waarheid van God op eene tweeledige wijze geopenbaard worden. Te weten, sommige dingen zijn van hem waar, welke alle begrip der Rede te boven gaan, maar ook andere, welke de Rede bereiken kan.

Om dus te beginnen, met hetgeen de Rede ook kan naarvorschen, onderzoekt THOMAS vooreerst *de leere van God* in het gemeen; vervolgens *den oorsprong der schepselen van God*; eindelijk ook *derzelver betrekking tot God*; als hun hoogste doel. Dit maakt den Inhoud der *drie* eerste *Boeken* uit. In het *vierde Boek* laat hij die leerstukken volgen, welke *boven de Rede gaan*. Hier handelt hij weder *van God*: de leere der Drieëenheid; deels van zijne *Werken*: de Menschwording van zijnen Zoon, en het geen daarmede verbonden is; deels van de *laatste lotgevallen des menschen*: de Opstanding en derzelver gevolgen. Er is, bijzonder in de *drie* eerste *Boeken* van dit Werk veel goeds, maar bij het *vierde* heeft hij er geheel niet aan gedacht, dat hij een bewijs van de waarheid en goddelijkheid van de Joodsche en Christelijke Openbaring aan zijne partijen, de Heidenen en Muhammedanen verschuldigd was.

Een

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Een werk van ALVARUS PELAGIUS, een *Spaansche* Franciskaner omtrent het midden der XIVde eeuw, en Bisschop te *Silves* in *Algarbië*, genoemd *Collijrium adversus haereses*, is nooit gedrukt; maar wel zijne *Summa de planctu Ecclesiae*, een tafereel van den treurigen zedelijken toestand der Geestelijken en Leeken in zijne Kerk, is meermalen gedrukt geworden.

MARSILIUS FICINUS.

Maar in de XVde eeuw gaf de vermaarde Wijsgeer MARSILIUS FICINUS zijn werk uit: *voor de waarheid van den Christelijken Godsdienst* (*de Religione Christiana et fidei pietate, ad Laurent. Medicem, patriae servatorem*,) hetwelk het Werk van THOMAS AQUINAS ZOO ver overtrof, als FICINUS denzelven in Klassieke Geleerdheid te boven ging. In dit Boek is het merkwaardig, dat FICINUS, alhoewel een Wijsgeer, wien het geheel niet aan scherpzinnigheid ontbrak, voor de waarheid en Goddelijkheid des Christendoms, juist geene Wijsgeerige gronden gebruikt, ten minste dat hij aan dezelve slechts eene ondergeschikte plaats aangewezen heeft. Daartegen zocht hij de Geschiedkundige bewijzen des te meer te scherpen: onloochenbare, of wel enkel door zwakke uitvlugten bestredene daadzaken, bevattelijk en overtuigende voor iedereen te maken, welke men niets van gelijke zekerheid, menigvuldigheid en sterkte in den Stichter van eenen anderen Godsdienst tegen kon stellen. Hij is de eerste, die dit bewijs met eenig geluk heeft weten te ontwikkelen. Men vindt bij hem vele geleerde belezenheid, en niet weinige scherpzinnige aanmerkingen, in eenen vrij goeden

den ſtijl voorgedragen, ſchoon het te gelijk niet zwaar zou vallen, gebreken in zijn werk op te zoeken, zoodanige zijn: gebrek aan eenen hoogeren trap van naauwkeurigheid in de ontwikkeling van het bovengemelde bewijs; verſcheidene zoutelooze verklaringen en toepasſingen van Bijbelplaatſen; ook onvoldoende beantwoordingen van tegenwerpingen der Joden tegen het Kerkelijk Leerſtelſel. Doch men kon naauwelijks van zijnen leeftijd meer verwachten, dan hij werkelijk verrigt heeft. Niet zelden beroept hij zich in dit Werk op Wijsgeerige ontwikkelingen in zijne *Theorie.* Dit is een groot Werk onder dezen Titel: *Theologiae Platonicae de immortalitate animorum Libri* XVIII, in hetwelk hij zulke menigte van gronden voor de onſtoffelijkheid en onſterfelijkheid der ziele heeft aangevoerd, als bij eenig Wijsgeer van oude of nieuwer tijden zal gevonden worden, waartoe hem de *Platoniſche* Wijsbegeerte vele hulpmiddelen aanbood, hoewel hij zich niet zelden door dezelve en vooral door de *Nieuw Platoniſche*, tot eene zeldzame Mijſtiekerij en losſe beſpiegelingen liet misleiden. Deze werken verdienen niet, dat zij door Schriften van latere Verdedigers van het Christendom, geheel in vergetelheid geraken.

Schriften tegen de Joden. GUIBERT.

In het bijzonder werden in dezen tijd de verſchillen met de *Joden* en *Muhammedanen* in verſcheidene geſchriften voortgezet, doch veelal nutteloos en zonder het gewenschte doel te beſchieten. De meeste Christelijke Godgeleerden waren onkundig in de talen, in welken de Godsdienstige geſchriften van beiden waren beſchreven, en bij de Joodſche Uitleggers

gers vergeleken, naauwelijks schoolknapen; de uitwendige gedaante van den Christelijken Godsdienst in deze eeuwen was voor de *Joden* en *Muhammedanen* ergerlijk, hier bij kwam de bitterheid en wederzijdsche haat, welke nog vermeerderd werd, door de oorlogen en vervolgingen, tegen hen ondernomen. Wij hebben, bij gelegenheid, reeds gemeld van verscheidene *wederleggingen* tegen *Joden* en *Muhammedanen* geschreven, hier mogen wij nog gewagen van een Boek van den beroemden Abt GUIBERT in de XIIde eeuw tegen de Joden (*Tractatus contra Judaeos*,) in het welk hij de leere der Christenen van de Menschwording, het Lijden en de Opstanding van Gods Zoon, van de Drieëenheid, en van de afschaffing der *Mozaische* Wet, als ook de aanbidding van het Beeld en Kruis van CHRISTUS met de toen gewone redenen en plaatsen uit den Bijbel verdedigt. Uit dit geschrift verdient aangemerkt te worden, dat hij in de Inleiding hevige klagten uitstort over eenen Graaf van *Soissons*, die niet alleen den Godsdienst der *Joden* beschermde, maar ook hunne spotternijen met het Christendom herhaalde; en dat hij in het slot van eenen Geestelijken vermeldt, die, dewijl hij in eenen twist met eenen Jood niet te regt kon komen, tot deszelfs overtuiging in den naam van JEZUS eene gloeijende kool onbeschadigd de deur uitdroeg, zonder dat hij evenwel den Jood daardoor bekeeren kon.

ALFONSUS DE SPINA.

Wij hebben van andere Schrijvers tegen de Joden, gelijk wij zeiden, reeds gewaagd, bij voorbeeld van den Spanjaard HIERONYMUS A SANCTA FIDE, voorheen

heen als Jood, R. JOZUA LORKI genoemd; den *Duitschen Domînikaner* PIETER SCHWARTZ, VICTOR DE CARBEN, insgelijks voorheen een *Rabbi.* Dit weinige nog van het Werk van ALFONSUS DE SPINA, genoemd *Fortalitium fidei contra Judaeos, Saracenos, aliosque Christianae fidei inimicos.* Dit Werk bestaat uit vier Boeken, ook weder in bijzondere Afdeelingen gesmaldeeld. Het *eerste* Boek toont met eene slechts matige bekwaamheid, dat alle kenteekenen van den waren MESSIAS in JEZUS vervuld zijn geworden. Het *tweede* is geheel tegen de Ketters gerigt. In het *derde* worden de *Joden* aangevallen. Het *vierde* Boek heeft eenige waarde voor de Geschiedenis, dewijl daarin na eene verdediging van het Christendom tegen de *Muhammedanen*, de veelvuldige Oorlogen der Christenen met de *Arabieren*, inzonderheid in *Spanje*, hoewel niet zonder partijdigheid, beschreven worden.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

NICOLAAS VAN LYRA

De voorheen gemelde vermaarde Schriftverklaarder, NICOLAAS VAN LYRA, heeft verscheidene Verdedigingsschriften voor het Christendom tegen de *Joden* nagelaten: *Tractatus de Messia, sive probatio adventus Christi per scripturas a Judaeis receptas; Dispositio contra perfidiam Judaeorum; Quaestio de incarnatione Verbi adversus Judaeos; Libellus contra Judaeum quendam, ex ipsis verbis Euangelii secundum Matthaeum, Christi divinitatem impugnantem.* Ook heeft SAVONAROLA uitgemunt door zijne *Zegepraal van het Kruis.*

THEOFANES van Nicea.

Een *Griekfche* Godgeleerde, THEOFANES, Aartsbisschop van *Nicea*, die omtrent het jaar 1370 en ver-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

vervolgens kan geleefd hebben, verdient hier nog eene plaats. Behalve twee *Brieven* aan de Kerkelijken van zijn Kerspel en aan zijne Gemeente in het algemeen, heeft hij een groot Werk *tegen de Joden* geschreven, hetwelk echter nooit gedrukt is geworden.

Bijzondere Twisten.

Behalve deze algemeene twistschriften is in de tegenwoordige tijden een groot getal *Theologische Twisten* gevoerd. Over het geheel kan men van de *Scholastieke Godgeleerdheid* zeggen, dat zij enkel twistvoerend was, en de schranderste en vlugste twistvoerders vormde; over de *Scholastieke* Godgeleerdheid zelve werd getwist, en hevig waren de verschillen tusschen de twee hoofdpartijen, de *Thomisten* en *Scotisten*, een van hunne hoofdverschillen betrof de *onbevlekte ontvangenis* der Maagd MARIA; ook waren er nog verschillen over de *Leere van het Avondmaal*; de twisten met ABELARD, de moeijelijkheden met ARNOLD van *Brescia*, de twist met de *Franciskanen* over hun *Eeuwig Euangelie*, over de ware gesteldheid der *Euangelische armoede*; over het gebruik van den *kelk* of *beker* in het Avondmaal; over het *aanschouwen* van God door de Zaligen met Paus JOANNES XXII. BRADWARDINS uitspraak over de heerschende *Pelagianerij* in de Kerk, de twisten van REUCHLIN met de *Keulsche* Godgeleerden over de Boeken der *Joden*; dit alles is op zijne plaats reeds voorheen behandeld.

Nestorianen en Jakobiten.

Doch er is nog het een en ander overig, hetwelk hier toe behoort. In de Geschiedenis der XIde eeuw is aangemerkt, dat de oude twist in de *Grieksche* Kerk

Kerk met de *Nestorianen* of *Chaldeeuwsche* Christenen, en met de *Jakobiten*, welke in later tijden *Kopten* heeten, reeds sedert eenigen tijd genoegzaam opgehouden was. Thans op het einde dier eeuw werd dezelve door de Westersche Christenen, bij gelegenheid der Kruistogten, weder vernieuwd. Zoo dra de Kruisvaarders in het jaar 1099 *Jeruzalem* hadden ingenomen, verboden zij terstond den *Jakobiten*, die in hun oog Ketters waren, de Bedevaarden naar het Heil. Graf, en lieten hun niet ééns toe, om in de stad te komen. Thans leerden de *Jakobiten* het Geloof en de Zeden der *Latijnsche* Christenen nader kennen, en begonnen sedert dezelve in geschriften aan te vallen, en voornamelijk de schandelijke Zeden der Kruisvaarderen af te schilderen. Onder anderen schreef hun vermaarde Bisschop van *Amida* in de XIIde eeuw, DIONYSIUS BARSALIBI eene verklaring der *Liturgie*, opdat hun *Metropolitaan* van *Jeruzalem* hunne Kerkenorde tegen de *Franken* des te beter zou kunnen verdedigen (*).

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Geschiedenis dezer beide Partijen zelve, welke van de *Grieken* allengs meer als Scheurzieke dan als Ketterfche Christenen aangemerkt werden, bevat, behalve hetgeen reeds verhaald is, van de uitbreiding des Christendoms in *Oost*- en *Noord*-*Azië* door de *Nestorianen* en van den Bijbelschen Canon en de Schriftuitleggers der *Jakobiten*, weinig belangrijks.

RE-

(*) RENAUDOT *Hist. Patriarch. Alexandr. p.* 479, *Sq.*

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

RENAUDOT (*) en ASSEMANI (†) geven de lijst der Opvolging van de *Antiochische Patriarchen* der *Jakobieten*; van ABULFARADSCH of BARHEBRAEUS, den beroemdsten onder hunne Schrijveren, *Mafriaan* of *Primas Orientis* omtrent het midden der XIIIde eeuw, is onder de Geschiedschrijveren van dien tijd berigt gegeven. Afwisselende lotgevallen ten aanzien der vrije Godsdienstoefening onder de *Muhammedaansche* Vorsten; inwendige twisten onder de *Jakobiten*, schikkingen wegens Kerkelijke gebruiken, enz., vullen meestendeels hunne Geschiedenis. Onder de merkwaardigheden van hunne Kerkelijke plegtigheden, is het voortdurende gebruik der Besnijdenis benevens den Doop, sterk in het oog vallende. Dezelve was sedert vele eeuwen bij de *Kopten* ingevoerd; doch echter onder die bepaling, dat hunne Zonen niet eerst na den Doop mogten besneden worden; doch naardien deze laatste gewoonte nog steeds niet geheel onder hen afgeschaft was geworden, zoo gebood hun Patriarch MACARIUS, omtrent het begin der XIIde eeuw, dat de Besnijdenis altijd voor den Doop voorafgaan zou. Of het een vooroordeel geweest is, hetwelk bekeerde *Joden* het eerst onder de *Kopten* gebragt hebben; dan of de Besnijdenis reeds sedert de oudste eeuwen der wereld, gelijk zij bij de meeste volken, zonder eenige betrekking tot den Godsdienst, in gebruik was, ook in *Egypte* behouden zij, kan niet be-

(*) *l. c. pag.* 418.
(†) *Bibl. Orient. Tom.* II. *pag.* 321.

beslist worden. Doch ten minste weet men, dat de naburige *Ethiopische* of *Abijssinische* Kerk tot heden toe eene hooge en bijkans bijgeloovige waarde op het behouden dezer plegtigheid gesteld heeft.

Jegens de *Nestorianen* waren de *Kalifen* al in vroegere tijden veel gunstiger gezind dan jegens andere soorten van Christenen; nu werd wel het *Kalifaat* in het jaar 1259 door de *Mogollen* vernietigd, maar de *Nestorianen* bleven bij derzelver Opperhoofden weder boven andere Christenen bescherming en vrijheid genieten, en hadden zelfs aan het Hof der *Mogolsche Chans* zoo veel ingang, dat zij daar hunnen Godsdienst geliefd maakten, wat er dan ook zij van de voorgewende bekeering van sommigen derzelven tot het Christendom. Tegen het einde der XIIIde eeuw leden zij wel met andere Christenen, onder de Regering van den *Chan* CAZAN eene harde vervolging, dan dezelve nam spoedig een einde. Ook is het reeds uit de Geschiedenis van de uitbreiding des Christendoms bekend, in hoe vele landen van *Azië*, tot in *China* toe, de *Nestorianerij* ten dezen tijde zeer vele aanhangers gevonden hebbe, als ook dat men den beruchten *Priester* JOANNES tot hunne Kerkgemeenschap brengen moet.

Gewigtiger zijn de berigten van de *Vereeniging* der *Nestorianen* en *Jakobiten* met de *Roomsche* Kerk, welke omtrent het midden der XIIIde eeuw plaats gehad zal hebben. Men heeft wel verhaald, dat reeds veel vroeger zoodanige vereeniging tot stand zou gekomen zijn, maar zonder vasten grond. ARA of *Rabban* ARA, omdat hij een Monnik was, *Vica-*

 ri-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

rius van SABARJESU, welke laatstgemelde sedert het jaar 1226 als *Patriarch* het bestuur had van de groote *Nestoriaansche* Kerk in *Azië*, zond in het jaar 1247 aan den Paus eenen Brief, in welken hij tevens overzond eene Geloofsbelijdenis van den Aartsbisschop van *Nisibis*, welke nog van twee Aartsbisschoppen en Bisschoppen onderteekend was. Deze Geschriften bewijzen ondertusschen wel aan den Paus, dat zij even zoo regtzinnig waren als hij, evenwel is er geene spoor in te vinden, van eene volkomene Geloofsvereeniging met hem, veel minder van eenige onderwerping aan zijne Heerschappij.

Te gelijker tijd zullen ook de *Jacobieten*, gelijk men wil, zich genegen getoond hebben tot vereeniging met de *Roomsche* Kerk. Hun Patriarch schreef aan den Paus INNOCENTIUS IV, en zond hem insgelijks zijne Geloofsbelijdenis over, gelijk ook eene tweede en derde den Paus ter hand kwam. Alle deze stukken nogtans, ondersteld, dat zij echt zijn, en in de overzetting niets geleden hebben, waaromtrent reden is, om te twijfelen, toonen wel, dat de *Jakobieten*, ten minste in *Azië*, de heerschappij van den Paus eenigermate hebben willen erkennen, maar even zeer blijkt het: dat zij niet volkomen tot de *Roomsche* Kerk zijn overgegaan, en dat hunne onderwerping slechts van korten duur en geringe uitwerking geweest is, leert het vervolg der Geschiedenis.

Armeniers en Maroniten.

Volkomener schijnen zich de *Armeniërs*, ten minste een deel derzelven met hunnen Koning, aan den Paus

Paus onderworpen te hebben. De kruistogten gaven aan de Oosterlingen een denkbeeld van den magtigen invloed van den Paus op de Westersche Christenen, en wekten hunne hoop op, om van dezen hulpe tegen de overheersching der *Turken* te ontvangen; geen wonder dus, dat men den schijn maakte van nadere vereeniging met de Westerlingen te zoeken. Volgens verhaal van den Bisschop OTTO van *Freysingen*, kwamen 'er, in het jaar 1145, Afgevaardigden der *Armenische* Bisschoppen en van hunnen *Metropolitaan* bij Paus EUGENIUS III te *Viterbo*, die aanboden, zich met hunne Kerk aan den Paus te onderwerpen. Maar hun oogmerk was, deze Kerk tot scheidsvrouw te gebruiken over hunne verschillen met de *Grieken* wegens zekere Kerkgebruiken. Te weten, de *Armeniërs* gebruikten wel, gelijk de *Grieken*, gedeesemd brood bij het Avondmaal, maar mengden den wijn niet met water, gelijk de *Grieken* en *Latijnen*. Zij verlengden ook het Kersfeest tot het Feest der Verschijning van CHRISTUS, of drie Koningen, zoodat beide Feesten maar één uitmaakten enz. EUGENIUS liet deze Afgevaardigden tot hun onderrigt eene statelijke Mis bijwonen, welke hij zelve vierde. Eén van hen, een Bisschop, verzekerde vervolgens voor het geheele Pausselijke Hof, dat hij, gedurende deze Mis, eene heerlijke zonnestraal boven het hoofd van den Paus had zien glinsteren, en in dezelve twee duiven op en neder dalen; en dat hij daar door des te meer tot gehoorzaamheid aan den Roomschen Stoel opgewekt was. De Paus verklaarde hem van zijne

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zijde, dat het zijn geloof was, hetwelk hem deze verschijning van God verschaft had, opdat zijne Kerk leeren mogt, hoe zij de Sacramenten eerbiedig vieren moest. Bovendien berigtte hem deze Bisschop, dat er op de grenzen van *Armenië* volken woonden, wier kinderen met een' aangeboren stank ter wereld kwamen, en die deze volken in *Armenië* zonden, alwaar zij gedoopt wordende, dezen stank verloren, doch denzelven wederkregen, zoodra zij in hun vaderland gekeerd, weder tot het Heidendom overgingen; de Bisschop vraagde daaromtrent het goeddunken van den Paus, of men deze kinderen wel weder terugzenden mogt. Dit alles verhaalt OTTO heel trouwhartig, doch voegt er dan nog bij, dat deze Bisschop over de *Alpen* gegaan is, om, wegens het toenemend gevaar der Oosterlingen, den Keizer en den Koning van *Frankryk* om hulp te verzoeken.

Dat ten tijde van Paus INNOCENTIUS III, omtrent het jaar 1199, de afhankelijkheid der *Armenische* Kerk van den Paus veel zigtbaarder geweest is, hebben wij in de Geschiedenis van denzelven verhaald. Deze Paus liet LEO, Koning van *Klein-Armenië*, door den Aartsbisschop van *Mentz* kronen, waar tegen de *Katholicus* of *Patriarch* van *Armenië* de Roomsche Kerk voor de Moeder van alle Kerken erkende, gelijk ook de Koning beloofde, alle *Armeniërs* tot deze vereeniging te brengen, doch tevens om hulp smeekende voor de Oostersche Christenen. De Paus zond ook aan den *Katholicus* het *Pallium* en andere versierselen, ten blijke van zij-

zijne Apostolische liefde, Met dit alles is het bekend, dat ook deze verbindtenis met de *Roomsche* Kerk niet lang geduurd heeft.

Alleen de overgang der *Maroniten*, de *Syrische* Natie bij den *Libanus* en *Antilibanus*, die sedert eenige eeuwen de zoogenoemde Ketterij der *Monotheliten* had aangenomen, is, eenen aanvang genomen hebbende omtrent het jaar 1182, steeds voortgezet, en tot in onze tijden in stand gebleven. Ondertusschen hebben de Geleerde *Maroniten* in later tijden te *Rome* zich bevindende, en onder dezen de familie ASSEMANI beweerd, dat hunne Voorvaderen nooit Ketters geweest zijn, maar anderen, gelijk RICHARD SIMON, hebben aangemerkt, dat zij in de Kerkelijke gebruiken nog steeds bleven verschillen, dat zij het Avondmaal met ongedeesemd brood bedienden, den gewijden beker ook door de Leeken lieten gebruiken, geen eigenlijk laatste olijsel hadden enz. Dikwijls zijn hun sedert de XIIIde eeuw nog Ketterijen door de Pausen te last gelegd; nog in het jaar 1578 hebben Pauselijke Gezanten uit hunne Kerkeboeken aanstootelijke stellingen, en bijzonder de verandering van de woorden der instelling: *Dit is het sacrament des ligchaams*, doorgehaald. Maar het *Kollegie der Maroniten*, in het jaar 1584 te *Rome* gesticht, om hen bij het *Katholijke Geloof te houden*, heeft hen, volgens deze bestemming, meer en meer regtzinnig zoeken te maken (*).

De

(*) FRID, SPANHEM. *de Eccl. Graecae et Orientalis a Romana et Papali ad hunc diem perpetua dissensione* T. II. *Opp. p.* 520.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Twisten tusschen de Grieken en Latijnen.

De twisten met de *Grieken* en de scheuring tusschen de *Grieksche* en *Latijnsche* Kerken bleven nog gestadig voortduren, men deed wel van tijd tot tijd pogingen, om eene vereeniging te weeg te brengen, maar zij werden steeds teleurgesteld. De schriften, welke over dit onderwerp, gedurende dit Tijdvak, geschreven zijn, behelzen evenwel geen nieuws. EUTHYMIUS ZIGABENUS plaatste in zijn boven door ons gemelde werk slechts hetgeen FOTIUS voor de leer zijner Kerk aangaande den uitgang van den H. Geest tegen de *Roomsche* geschreven had, in de XIIIde afdeeling. NICETAS CHONIATES, en de grootste Geleerde onder de *Grieken* in de XIIde eeuw, MICHAEL PSELLUS, hebben zich insgelijks in hunne schriften tegen de leere der Latijnsche Kerk verklaard. Dezen en meer anderen heeft LEO ALLATIUS, tegen de waarheid der Geschiedenis aan, als verbasterde leden der *Grieksche* Kerk, moeten achten, toen hij zijne verhandeling opstelde, om te beweeren, dat de *Grieksche* Kerk met de *Roomsche* in de leere altijd heeft overeengestemd.

Zonder een eigenlijk twistschrift tegen de *Roomsche* Kerk op te stellen, deed echter een Grieksche Geestelijke in de XIIde eeuw eenen hevigen aanval op dezelve, te weten: NILUS DOXOPATRIUS, een' tijd lang *Archimandriet* of *Abt* op eene onbekende plaats, naderhand *Notarius* der Kerk te *Konstantinopolen*, schreef, nog in *Sicilië* zijnde, in het jaar 1143, op begeerte van den Koning ROGER, een geschiedkundig berigt van het algemeene Kerkbestuur onder vijf *Patriarchen*, (Τάξις τῶν Πατριαρχικῶν Θρά-

Θρόνων.) In hetzelve beweerde hij, dat *Rome* wel zijnen voorrang gehad hebbe, niet om PETRUS wil, maar van PETRUS, omdat het de Hoofdstad was van het Keizerrijk, maar dat die stad dezen voorrang verloren had, sedert zij onder het juk der Barbaren gekomen was, en dit voorregt behoorde nu aan *Konstantinopolen* en deszelfs *Patriarch*, die daarom een *oecumenische* of *algemeene Patriarch* heet, welke de overigen oordeelen kan. Deze tegenwerping werd van de *Grieken* van dezen tijd meermalen herhaald, en met andere gepaard, dat de Pausen ook wegens hunne afwijking van het geloof deze vernedering verdiend hadden. JOANNES CINNAMUS, de Geschiedschrijver in het laatste gedeelte der XIIde eeuw, heeft daaromtrent eene merkwaardige plaats (*). Na zich bezwaard te hebben, dat de *Duitsche* Keizers, alhoewel *Rome* zijne heerschappij geheel verloren had, zich evenwel deze waardigheid nog aanmatigden, en zelfs beweerden, dat het *Bijzantijnsche* Rijk van het *Roomsche* onderscheiden zij; voegt hij er bij, *Rome* heeft geen' Hoogenpriester en nog minder eenen Vorst. Want deze, zegt hij, die zich de Keizerlijke waardigheid toeschrijft, loopt op eene schandelijke wijze naast den te paard rijdenden Hoogenpriester, en gedraagt zich als deszelfs rijdknecht. Maar deze noemt hem eenen Keizer, die den onzen gelijk geschat wordt. „ Hoe en van waar, ô beste man, zoo vraagt CINNAMUS den Paus: is u deze vrijheid geschonken,

(*) *Hist. Libr.* V. *p.* 99.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ken, om u van den Roomschen Keizer als van eenen Rijdknecht te bedienen? Doch, dewijl gij dit van niemand hebt, zoo liegt gij, dat gij een Hoogenpriester zijt, en hij onteert de Keizerlijke waardigheid. Dewijl gij den Stoel van het *Bijzantijnsche* Keizerrijk niet voor den Stoel van het *Roomsche* erkennen wilt, van waar hebt gij dan de waardigheid van eenen Priester verkregen? Daar is immers maar ééne KONSTANTYN, de eerste onder de Christelijke Keizers, die dezen verordend heeft. Waarom neemt gij dan dezen, ik meen den Bisschoppelijken Stoel, en de hooge waardigheid, zoo gaarne aan, en verwerpt genen? Neem ze beiden aan; of onthoudt u van beiden! Maar, zegt gij, mij komt het toe, eenen Keizer aan te stellen. Waarlijk in zoo verre, dat gij hem de handen oplegt en hem inwijdt: want dat zijn Geestelijke zaken; maar Rijken uit te deelen, en andere zoodanige nieuwigheden te ondernemen, komt u niet toe." Ook verklaart zich MICHAEL ANCHIALUS, die van het jaar 1169 tot 1177 *Patriarch* van *Konstantinopolen* was, op gelijke wijze, of zelfs nog heviger, in een *Gesprek met den Keizer* MANUEL COMNENUS, door hem schriftelijk opgesteld, bij gelegenheid, dat eenige Prelaten van *Rome* te *Konstantinopolen* waren gekomen, met voorslagen van vereeniging, waar op deze Keizer in het jaar 1166 eene *Sijnode* had laten houden, welke op nieuw vaststelde, dat de Kerkgemeenschap tusschen de *Grieken* en *Latijnen* geene plaats kon hebben.

De Kruistogten, welke sedert het einde der XIde

eeuw

eeuw hunnen weg namen door het *Griekſche* Keizerrijk, vermeerderden den afkeer der *Grieken* van alle vereeniging. De talrijke benden, die men *legers der Kruisvaarderen* noemde, en die ſteeds door groote zwermen van ſprinkhanen werden voorgegaan, welke bij de *Grieken*, gelijk ANNA COMNENA verhaalt, *de voorloopers der Frankiſche Krijgslegers* heetten, rigtten overal, zelve aan de ſprinkhanen gelijk, groote verwoestingen in dat Rijk aan, en veroorzaakten misverſtand en zelfs openbare vijandſchap met de *Griekſche* Keizers. Midden onder het eerſte gewoel van deze togten, hield URBANUS II in het jaar 1098 te *Bari* in het *Napelſche* eene Kerkvergadering, op welke vele *Grieken*, die in deze gewesten nog talrijk waren, zich tegenwoordig bevonden, en hunne leer van den uitgang des Heiligen Geestes verdedigden. De Paus verzocht daarom den Aartsbisſchop ANSELMUS van *Canterbury*, die, uit *Engeland* gevlugt, hier ook tegenwoordig was, om hen te wederleggen en te overtuigen, die dit ook op zich nam, in zijn werk *de procesſione ſpiritus ſ. contra Graecos Liber*, waar op de Paus zich bevoegd oordeelde, om al de genen in den ban te doen, die den uitgang des Heil. Geests van den Zoon niet gelooven wilden.

Kort na deze Kerkvergadering, in het begin der XIIde eeuw, zond PASCHALIS II den Aartsbisſchop van *Milanen*, PETRUS CHRYSOLANUS, of CROSOLANUS, ook wel PROCULANUS genoemd, aan den Keizer ALEXIUS COMNENUS, om, was het mogelijk, de ſcheuring te doen ophouden. Deze hield eene

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eene lange redevoering voor den Keizer, welke hij naderhand schriftelijk opteekende, en welke BARONIUS in zijne *Jaarboeken* in het Latijn heeft medegedeeld, maar, gelijk deze zich uitdrukt, „ de „ ongelukkige *Griekfche* Kerk trok geen voordeel „ uit dit Gezantschap van den Paus, en bleef bij „ hare dwaling."

Evenwel liet men niet af, om, of aan deze vereeniging te arbeiden, of de *Grieken* schriftelijk te wederleggen. LOTHARIUS II, die tot in het jaar 1137 over *Duitschland* regeerde, had eenen voor deze tijden vrij geleerden Geestelijken, ANSELMUS, naderhand Bisschop van *Havelberg*, als zijnen Gezant aan het Hof te *Konstantinopolen* gezonden, tusschen wien en de Grieken vele gesprekken voorvielen over verschillende twistvragen, welke hij op verzoek van Paus EUGENIUS III, in het jaar 1145 heeft beschreven (*). Bijzonder zijn zijne gesprekken met NICHETES of NICETAS, Aartsbisschop van *Nikomedië*, daarom voornamelijk merkwaardig, omdat zij met alle bescheidenheid, en zekere liefde tot de waarheid gehouden werden, en dat de beide partijen verdraagzaam de gesprekken eindigden met vereenigde wenschen om eene algemeene Kerkvergadering. Men ging echter voort met de *Grieken* te bestrijden in twistschriften, hoedanig een ook geschreven werd door HUGO ETHERIANUS, of AETHERIANUS, ook HOTERIANUS, die zich in het jaar 1177 aan het Hof van den *Griekschen* Keizer

MA-

(*) *Dialogi*, *in* DACHERII *Specil. Vett. Scriptt. T.* I. *p.* 172.

MANUEL COMNENUS bevond, in drie Boeken vervat, aan den Paus ALEXANDER III. *De haeresibus, quas Graeci in Latinos devolvunt; sive, quod spiritus s. ex utroque, Patre scilicet et Filio, procedat, contra Graecos.* Doch uit eenige uittreksels van hetzelve, te vinden in eene Verhandeling: *Tractatus contra errores Graecorum* (*), is het blijkbaar genoeg, dat dit werk van dezen HUGO slechts van heel middelmatige waarde zij.

Zelden werden ook deze twisten met die bescheidenheid behandeld, als in de gesprekken tusschen ANSELMUS en NICETAS, waar door van tijd tot tijd zekere wrok dieper wortelen van weêrskanten in de harten schoot, waar toe nieuwe gebeurtenissen niet weinig toebragten. ANDRONICUS, een Prins uit het Keizerlijk Huis, en een der snoodste wreedaards, had zich in het jaar 1183 van het Rijk meester gemaakt; en viel met zijne soldaten, waar onder zich ook velen uit het gemeene volk mengden, de Latijnsche inwoners der hoofdstad, onder welke vele rijke kooplieden waren, aan, als aanhangers van het vorig Staatsbewind. Zij werden geplunderd, hunne huizen afgebrand, en niet weinigen vermoord, onder welken ook een Pausselijk Gezant was, de Kardinaal JOANNES, benevens eenige Priesters en Monniken. WILLEM van *Tyrus* beschuldigt hier bij de *GriekSche* Priesters en Monniken, dat zij den moordenaren geld gegeven hebben, om de Latijnsche Christenen te vermoorden. Doch, dewijl dezelve zeer

(*) *In* CANISII *Lect. Antiq. T.* IV. *p.* 33-80.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

zeer talrijk waren, hadden zij wraak genomen, door aan den *Hellespont* en van de *Zwarte* tot in de *Middellandsche* zee alle zeekusten te verwoesten en uit te plunderen, de inwoners om te brengen, en dezelve, bijzonder de Monniken, in derzelver Kloosters te verbranden.

Deze oude haat tusschen de *Grieken* en *Latijnen* moest vooral geweldig toenemen, door de groote Staatsomwenteling in het jaar 1204, wanneer de *Franken Konstantinopolen* vermeesterden, en daar een *Latijnsch* Keizerrijk stichtten. De *Grieksche* Geschiedschrijver NICETAS weet zich niet sterk genoeg uit te drukken over de geweldenarijen en wreedheden van allerhanden aard, welke bij het bemagtigen der hoofdstad, die stormenderhand werd ingenomen, plaats hadden. Wat de *Grieken* thans verder te wachten stond, ten einde hen door dwang aan de *Roomsche* Kerk te onderwerpen, kon hen het voorbeeld van het Eiland *Cyprus* leeren, hetwelk 14 jaren te voren door Koning RICHARD van *Engeland* aan eenen *Griekschen* Prins ontnomen was. Op hetzelve werden terstond de *Grieksche* Bisschoppen verdreven, om plaats te maken voor *Latijnsche*; ook noodzaakte men al de inwoners, Priesters en Monniken, de Latijnsche Kerk te erkennen en openlijk voor den Paus te bidden. Die dit weigerden, werden voor Ketters verklaard, gestraft en zelfs ter dood gebragt. Eenige Monniken bij voorbeeld, die geene Kerkelijke gemeenschap met de Latijnen wilden onderhouden, werden, na drie jaren gevangen en gepijnigd te zijn, aan de staarten van

van paarden gebonden, en langs ongebaande wegen dood geſleept, de aanzienelijkſte op brandende houtmijten geworpen, en de Abt JOANNES, die lang in het vuur ſtaande bad, door een' ruiter met zijne knods doodgeſlagen. De Paus zond wel onder de regering van den Keizer JOANNES VATAZES, die te *Nicea* in *Klein-Azië* de overblijfſelen van het *Griekſche* Keizerrijk regeerde, en die in het jaar 1255 geſtorven is, eenige *Franciskaner* Monniken aan hem in 1232, onder ſchijn van eene bedevaard naar *Jeruzalen*, en om op dezelve een bezoek te geven aan den *Patriarch* GERMANUS, die zich over de mishandelingen der Grieken door de Latijnen beklaagde, waar over zij zich ontſteld toonden, en verzekerden, dat de Paus dezelve niet alleen afkeurde, maar integendeel geneigd was tot vrede met de *Griekſche* Kerk; dit gaf aanleiding, dat de *Grieken* beſloten, met bewilliging van hunnen Keizer, Afgevaardigden naar *Rome* te zenden, met Brieven van den *Patriarch* GERMANUS.

Ondertusſchen, dewijl dit het Staatsbelang der nieuwe Latijnſche Keizers medebragt, ſchijnen de *Griekſche* inwoners minder door dezen, dan wel door de Pausſelijke Geestelijkheid gedrukt te zijn geweest. Keizer HENRIK, die zijnen Broeder BALDUIN van *Vlaanderen*, die in het jaar 1205 bij de *Bulgaren* gevangen was, was opgevolgd, gedroeg zich, volgens eenen *Griekſchen* Geſchiedſchrijver, zoo zacht jegens de *Grieken*, dat hij velen van hen tot de hoogſte ambten verhief, anderen in den krijgsſtaat aannam, en het volk in het algemeen als zijn ei-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

eigen begunstigde. Maar des te trotscher en woester ging een Pausselijk Legaat, PELAGIUS, te werk, zoodat zijn onverstandige drift een' opstand te *Konstantinopolen* veroorzaakte. De voornaamste inwoners beklaagden zich over zijn gedrag bij den Keizer, hem verzoekende, of hen van alle gevaar te bevrijden, of als vrije menschen bij hunne medeburgers te laten brengen. De Keizer, zoo veel eerlijke mannen niet willende missen, deed, tegen wil en dank van den Legaat, de Kerken der Grieken weder openen, de gevangene Priesters en Monniken in vrijheid stellen, en de verwekte oproeren bedaren.

Midden nogtans onder deze vijandelijkheden werden somtijds vredesonderhandelingen tusschen de beide Kerken geopend; de *Latijnen* trouwens bemerkten al ras, hoe zwak hun gezag in het Grieksche Rijk was, eerlang zag de Keizer ROBERT zijn gebied slechts binnen *Konstantinopolen* bepaald. INNOCENTIUS III hield echter nog op de Kerkvergadering van *Lateranen* in het jaar 1215 denzelfden gebiedenden toon, als in het begin van zijn Pausschap, toen hij in het jaar 1199 zoo wel den Griekschen Keizer ALEXIUS als deszelfs *Patriarch*, aanschreef, dat zij niet alleen de verlossing van het Heilige Land van de Ongeloovigen bevorderen, maar ook de scheuring der Kerk wegnemen zouden, door zich aan de *Roomsche* Kerk te onderwerpen. Na de groote omwenteling van het jaar 1204 zette INNOCENTIUS deze onderhandelingen voort door den Kardinaal BENEDICTUS, die zich in zijnen naam te *Konstantinopolen* onthield, die daar over verscheidene gesprek-

ſprekken hield met de Grieken, maar zonder vrucht.

In het jaar 1232, gelijk wij gezien hebben, werd aan den *Griekſchen* Patriarch GERMANUS door eenige Pausſelijke Monniken aanleiding gegeven, om aan den Paus te ſchrijven. Zijne beide Brieven aan den Paus en aan de Kardinalen heeft MATTHEUS PARIS in zijne Geſchiedenis, hoewel onder een te laat jaar (*), ingevoegd. In deze Brieven beſchuldigt GERMANUS de *Roomſche* Kerk, dat zij deze ſcheuring veroorzaakt en onderhouden heeft, door haar geweldig drijven en misbruik van hare magt, waar tegen de Paus GREGORIUS IX in zijn antwoord op deze Brieven bij denzelfden Schrijver, het aanzien der *Roomſche* Kerk poogt te beweeren; deze onderhandeling liep insgelijks geheel vruchteloos af. De bovengemelde *Franciskaner* Monniken traden wel verſcheidene keeren in geſprek met den *Griekſchen* Patriarch, zelfs in tegenwoordigheid van den Keizer, die ook nog een voorſlag van bemiddeling deed, willende, dat elke partij een van de twee betwiste artikelen zou afſtaan en eene behouden. De *Grieken* mogten het Sacrament des Avondmaals, naar den zin der *Roomſche* Kerk, vereeren; maar deze zou de leere van den uitgang van den Heiligen Geest met de *Griekſche* Kerk eendragtig aannemen en belijden. Doch, dit werd volſtrekt verworpen, en de Monniken wilden, gelijk zij zich uitdrukten, zelfs geen *jota* toegeven. De Keizer had een ſtaatkundig belang bij de vereeniging der beide Kerken, het-

(*) *ad ann.* 1237.

hetwelk ook bevestigd wordt door het verhaal van den *Griekschen* Geschiedschrijver GEORGIUS PACHYMERES, kort na dezen tijd, dat men op eene *Grieksche* Sijnode besloten hebbe, een Gezantschap aan den Paus te zenden, om hem te verklaren, dat men bereid was, voor hem in het openbaar gebed te bidden, indien hij beloofde, den *Latijnen* te *Konstantinopolen* geenen verderen bijstand te zullen toeschikken. Ook gingen dadelijk twee Bisschoppen naar *Rome* op reize, alwaar men echter deze voorwaarde weigerde aan te nemen, dewijl dezelve den ondergang van dit reeds wankelend Latijnsche Keizerrijk slechts verhaast zou hebben.

Daar de *Grieksche* Keizer zoo veel geneigdheid toonde, om zich met de *Roomsche* Kerk te verzoenen, was het ook natuurlijk, dat velen van zijne Godgeleerden in den twist met dezelve meer dan voorheen toegaven, misschien ook te ligter, omdat zij het beuzelachtige van deze verschillen meer en meer inzagen. Een der allereersten onder dezen, die ook in geschrift deze Kerk nader gekomen is, was NICEFORUS BLEMMITA, Priester en Monnik van een Klooster in *Macedonië*, waar hij een zeer streng leven leidde. De Keizer THEODORUS LASCARIS, die in het jaar 1255 op den troon kwam, wilde BLEMMIDA, die zijn Leermeester geweest was, tot *Patriarch* van *Konstantinopolen* verheffen, maar deze wilde zich niet laten bewegen, om deze waardigheid aan te nemen. LEO ALLATIUS heeft twee zijner redevoeringen laten drukken, om de bestendige regtzinnigheid der *Grieksche* Kerk daar uit te bewij-

wijzen, doch niet alleen dat uit dezelve genoeg blijkt, dat BLEMMIDA, hoewel veel toegevende, echter niet volkomen het leerstelsel voordraagt, hetwelk men in de Westersche Kerk van den uitgang des Heiligen Geestes, ook van den Zoon, had, zoo is ALLATIUS grootelijks daar mede verlegen, dat volgens de *Grieksche* Schrijvers, BLEMMIDA in andere schriften, die niet gedrukt zijn, de *Latijnen* regelregt wederlegd heeft.

Zoo lang *Konstantinopolen* nog in handen der *Latijnen* was, en ook *Cyprus* en andere voormalige bezittingen van het *Grieksche* Keizerrijk onder de heerschappij stonden van Vorsten of Volken der Latijnsche Kerk, duurde de hoop te *Rome* voort, om ten minste een groot deel der *Grieken* door geweld of door eenige toegeeflijkheid weder tot de gemeenschap der Roomsche Kerk te brengen. In het jaar 1247 gaf INNOCENTIUS IV aan zijnen Legaat in het Oosten voorschriften mede, hoe de *Grieksche* Prelaten te behandelen, die tot de *Roomsche* Kerk wilden wederkeeren, en den *Griekschen Patriarch* te bewegen, om zich met dezelve te vereenigen. Volgens het verhaal van MATTHEUS PARIS kwamen in het jaar 1254 eenige voorname *Grieksche* Heeren te *Rome*, die den Paus in vrij harde bewoordingen te last leiden, dat hij met al de *Latijnen* omtrent den uitgang van den Heiligen Geest eene grove dwaling koesterde, waar bij PARIS tevens aanmerkt, dat in dezen ouden twist de partijen het niet eens waren, of *uitgaan* en *zenden* dezelfde beteekenis had. Bovendien beschuldigden zij de *Roomsche* Kerk van

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Simonie, waar van zij tastbare bewijzen bijbragten. Evenwel, als zij in den Godsdienst beproefd werden, antwoordden zij over de Geloofsartikelen en Sacramenten heel dragelijk; waar zij wankelden, namen zij gaarne onderwijs aan, en de Paus beschonk hen met kostbare kleederen. Omtrent dienzelfden tijd deed INNOCENTIUS IV ook beslissende uitspraak over het onderscheid in Kerkgebruiken, hetwelk op het eiland *Cyprus* tusschen de *Grieken* en *Latijnen* nog overgebleven was.

Eene nieuwe staatsverandering, toen *Konstantinopolen* in het jaar 1261 door den *Griekschen* Keizer MICHAEL PALÆOLOGUS veroverd en van het Latijnsche Keizerrijk een einde gemaakt werd, scheen niets minder dan gunstig te zijn voor de vredesonderhandelingen tusschen de *Grieksche* en *Latijnsche* Kerk. Maar de Keizer MICHAEL, bezeffende, hoe veel hem aan de vriendschap van den Paus tot bevestiging van zijn Rijk gelegen was, schreef in het jaar 1263 aan Paus URBAAN IV, heel beleefd, en met verklaring, dat hij hem erkende, voor het opperhoofd der Kerk en zijnen Vader, aan wien het alleen stond, de beide Kerken te vereenigen, waar toe hij hem verzocht, dat hij eenige Gevolmagtigden zenden wilde. De Paus antwoordde hem met eenen langen Brief, waar in hij zijne blijdschap over 's Keizers gezindheid te kennen gaf, en breedvoerig de Pausselijke Primaatschap bewees, vergelijkende onder anderen de Roomsche Kerk met de *Ark van* NOACH, buiten welke alle dieren in het water van den Zondvloed moesten omkomen enz.

Even-

Evenwel, dewijl de Keizer voortging den Vorst van *Achaje* te beoorlogen, die den Paus toegedaan was, beval deze in het jaar 1264 den Bisschop van *Utrecht* en andere Bisschoppen, eene kruisvaart tegen hem te prediken, maar de Keizer schreef in dit jaar andermaal aan den Paus, dat hij den Bisschop NICOLAUS van *Croton* had ontboden, en van dezen verstaan, dat de Bisschoppen zijner Kerk met de voornaamste *Grieksche* Leeraren overeenstemden, waarom hij den Paus verzocht, door middel van dien Bisschop en andere bekwame mannen, aan de vereeniging der beide Kerken de hand te leenen, waar op de Paus hem een vriendelijk antwoord overzond.

Onder KLEMENS IV, opvolger van URBANUS, hadden deze onderhandelingen slechts geringen voortgang. Eene Geloofsbelijdenis, welke de *Grieken* aan den Paus toezonden, werd door hem zoo gebrekkig en dwalende gevonden, dat hij den Keizer uitvoerig onder het oog bragt, welk het leerstelsel der *Roomsche* Kerk was, hetwelk hij moest aannemen, terwijl hij des Keizers voorslag, om zich eerst in liefde te vereenigen, en vervolgens over het geloof en het onderscheid der Kerkelijke gebruiken te handelen, volstrektelijk van de hand wees.

Des Keizers omstandigheden vorderden meer en meer eene spoedige uitvoering dezer zaak. Hij had zijn Weeskind, den jongen Keizer JOANNES, wien het Rijk toekwam, laten blinden, en op een Slot gevangen gezet. Dit verwekte zoo veel misnoegen, dat er te *Nicea* onlusten door ontstonden; ook deed de

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

de *Patriarch* ARSENIUS den Keizer MICHAEL deswegens in den ban. De Keizer hier door ontsteld, vernederde zich op allerhande wijze voor den *Patriarch.* Maar als de Keizer te vergeefs aanhield om ontslag van den ban, zeide de Keizer: Thans is het tijd, dat wij ons tot den Paus van *Rome* wenden! Eindelijk liet hij den Patriarch door eene *Sijnode* afzetten, en bande hem naar eene onbewoonde plaats. De Bisschoppen verkozen in zijne plaats GERMANUS, doch, deze bij het volk geene liefde of aanzien hebbende, bedankte, en JOZEF, die hem opvolgde, onthief den Keizer van den ban, waar door deze netelige zaak een einde nam. Echter bleef de Keizer in vrees, door de groote krijgstoerustingen van KAREL van *Anjou*, Koning van *Sicilië*, waarom hij den Paus zocht te winnen; in het jaar 1269 berstte de oorlog uit, doch met afwisselend geluk, terwijl na den dood van KLEMENS IV de Pausselijke Stoel drie jaren lang ledig stond. Doch GREGORIUS X, in het jaar 1271 Paus geworden zijnde, bond de verzoening der beide Kerken veel levendiger aan dan zijne voorzaten. Hij bevond zich, toen hij tot Paus verkoren werd, op een' kruistogt te *Ptolemais*, en kende de *Grieksche* Kerk meer van nabij; hij deed dus den eersten stap ter voltooijing van deze groote zaak, door aan den Keizer, in het jaar 1272, te schrijven, dat hij wegens deze zaak eene Kerkvergadering tegen het jaar 1272 uitgeschreven had.

Doch terwijl de Keizer en de Paus deze zaak der vereeniging dus ijverig dreven, gingen de Opzieners der

der *Griekfche* Kerk met omzigtigheid te werk. Als de *Patriarch* JOZEF met zijne Geestelijkheid over de voorflagen van den Keizer raadpleegde, begeerde hij inzonderheid het gevoelen te weten van JOANNES BECCUS, gemeenelijk VECCUS genoemd, *Chartophijlax* of *Archivarius* der Hoofdkerk, op wien hij zich wegens deszelfs Geleerdheid en Welfprekendheid het meest verliet, en toen deze huiverig was, uit vreeze voor den Keizer, dreigde de *Patriarch* hem met den ban, zoo hij niet voor de vuist uitfprak. Dus door den *Patriarch* bedreigd, zeide hij, de wereldlijke magt dreigde zijn ligchaam, de geestelijke magt zijne ziel, doch dewijl hij vooral voor zijne ziel zorgen moest, leide hij de volgende belijdenis af: „ Sommigen zijn Ketters, en worden ook zoo genoemd; anderen zijn het niet, en worden ook zoo niet genoemd; nog anderen heeten we Ketters, maar zijn het niet; eindelijk fommigen zijn inderdaad Ketters, alhoewel men hun dien naam niet geeft: en tot deze klasfe reken ik de *Italianen.* ”

De Keizer om deze vrijmoedigheid verftoord, liet VECCUS in de gevangenis zetten; evenwel bleef de Patriarch met de Geestelijkheid volftandig. Doch het gelukte den Keizer VECCUS over te halen, om te verklaren, dat hij thans geheel overtuigd was, dat men zich gemakkelijk met de *Latijnen* vereenigen kon, dewijl eenige Kerkvaders gefproken hadden van den uitgang van den Heiligen Geest, van den Vader *door* den Zoon, dus het alleenlijk aankwam op den zin van het voorzetfel *door;* waar op hij

V Boek IX Hoofdſt. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

hij uit zijne gevangenis ontſlagen werd. Met den Patriarch maakte de Keizer eene ſchikking: deze zou, behoudens zijne waardigheid en inkomſten, in een Klooster gaan; indien de vereeniging met de *Roomſche* Kerk niet getroffen werd, zou hij in zijn Paleis terugkeeren, en zijn ambt hervatten; maar indien dezelve tot ſtand kwam, en hij dezelve bleef afkeuren, zou hij zijne waardigheid aan een' ander afſtaan. Den Bisſchoppen zocht de Keizer te beduiden, dat men de drie punten, welke den grond der overeenkomst moesten uitmaken: de eerstheid van den Paus, de appellen naar *Rome*, en het melden van den Paus in het openbaar gebed, (τὸ πρωτεῖον, τὸ ἔγκλυτον, καὶ τὸ μνημόσυνον,) zonder gevaar kon overgeven. Toen zij zich huiverig toonden, deed hij hun zulke bedreigingen, dat niemand zich langer tegen 's Keizers wil durfde verzetten.

Intusſchen waren de Keizerlijke Gezanten, de voormalige *Patriarch* GERMANUS en de Bisſchop van *Nicea*, benevens eenige Staats- en Hofbedienden, bij den Paus aangekomen, en op de algemeene Kerkvergadering te *Lions* verſchenen; na het overleveren van eenen Brief des Keizers, en van eenige *Griekſche Metropolitanen*, ſchenen de zwarigheden opgeruimd te zijn, en de voornaamſte Gezant des Keizers, GEORGIUS ACROPOLITA, dien wij als Geſchiedſchrijver reeds kennen, zwoer plegtig de *ſcheuring* tusſchen de beide Kerken af, en erkende de Kerkelijke Opperhoogheid van den Paus. Dezen eed deed ook één der Afgevaardigden van de *Griekſche* Geestelijkheid.

Dus

Dus ſcheen de vereeniging der beide Kerken haar beſlag te hebben; ook ſchreef de Paus GREGORIUS X eenen hartelijken Brief aan den Keizer, als ook aan deszelfs oudſten zoon ANDRONICUS, en aan de Griekſche Bisſchoppen; bovendien zond hij den Abt van *Monte Casſino*, om eenen wapenſtilſtand tusſchen den Keizer en den Koning van *Sicilië* te ſluiten, hetwelk de groote bedoeling des Keizers met deze Kerkvereeniging geweest was; die nu den *Patriarch* JOZEF geheel deed afzetten, volgens de bovengemelde ſchikking, en den Hofgodsdienst in de *Griekſche* en *Latijnſche* taal verrigten, als ook den Paus in het openbaar gebed vermelden, onder den naam van den *hoogſten Aartsbisſchop van den Apostoliſchen Stoel, en algemeenen Paus.*

Evenwel was het er ver af, dat de *Grieken* in het algemeen met deze vereeniging in hun ſchik waren, veel meer ontſtond er zoo hevige tweedragt, dat de verſchillende partijen alle verkeering met malkanderen afbraken en zelfs malkanderen niet groeteden. Dat VECCUS ten dezen tijde tot *Patriarch* verkozen werd, bevorderde ook de eensgezindheid niet; VECCUS viel kort daar na weder in ongenade bij den Keizer, en begaf zich in een Klooster.

Het was te *Rome* niet onbekend gebleven, hoe onzeker de onlangs getroffene vereeniging met de *Griekſche* Kerk ſtond, waarom Paus JOANNES XXI in het jaar 1277 Gezanten naar *Konſtantinopolen* zond, om aan de *Grieken* voor te houden, dat woorden niet voldeden, maar dat er daden gevorderd werden. De Keizer herſtelde VECCUS toen we-

der volkomen in zijne waardigheid, ten einde een bewijs van zijne goede gezindheid te geven. En voor den Paus liet hij een geschrift opstellen, zoo als deze het wenschen kon, hetwelk van zeer vele Bisschoppen geteekend was. Doch de Geschiedschrijver PACHYMERES, die deze gebeurtenissen, in welke hij zelve werkzaam geweest is, het naauwkeurigst verhaalt, merkt aan, dat vele namen en onderteekeningen door den Kanselier, die dit stuk vervaardigd had, valsch en verdicht waren. In dit geschrift werden vele spreekwijzen der Grieksche Kerkvaderen nopens den uitgang des Heiligen Geests opeengestapeld, bij voorbeeld, *dat hij van den Zoon uitgestort, medegedeeld, gegeven wordt, uit hem uitschittert en doorschijnt*; (προχεῖσθαι, χορηγεῖσθαι, διδοσθαι, ἐκλάμπειν, ἐκφαίνεσθαι, enz.) met dat oogmerk, opdat de uitdrukking *uitgaan*, (ἐκπορεύεσθαι,) daar door overtollig zou worden, en van de *Grieken* geene meer bepaalde verklaring zou mogen gevorderd worden. Met één woord, wederzijds deed men zijn best, om de andere partij te misleiden.

VECCUS, die tot hier toe zich van het schrijven tegen zijne partijen onthouden had, oordeelde thans, niet langer te kunnen zwijgen, maar te moeten aantoonen, dat deze vereeniging geene wezenlijke afwijking was van het oude geloof enz. Hij schreef dan verscheidene opstellen ten dien einde: een Boek *over de vereeniging van het oude en nieuwe Rome*, *XII opstellen over den uitgang van den H. Geest*; *een' Brief aan* ALEXIUS AGALLIANUS over ditzelfde onderwerp; een *Sijnodaal oordeel* en *zijn Testament*.

Doch

Doch zijne pogingen ſlaagden kwalijk. Vele Bisſchoppen bezwaarden zich over hem bij den Keizer, en verlangden, dat hij afgezet zou worden.

Het is niet te verwonderen, dat de Keizer, door al deze twisten, welke zijne oogmerken in den weg ſtonden, woedende werd. Hij liet twee aanzienelijke Heeren, die in de gevangenis zaten, in zijne tegenwoordigheid brengen en van het gezigt berooven, welke in tegenwoordigheid des Keizers den *Patriarch* verweten, dat zij leden voor dat geloof, hetwelk zij van hem geleerd hadden, toen hij naar zijne kennis en geweten geſproken had, maar daar hij van afgevallen was, uit begeerte naar het *Patriarchaat*. Zelfs genoot de Keizer te *Rome* niet eens eenige vrucht van zijne pogingen. Reeds in het jaar 1280 gaf NICOLAUS III hem te verſtaan, dat hij niet genoeg zorgde voor eene goede verſtandhouding met Koning KAREL; en de volgende Paus MARTINUS IV geloovende, dat de Keizer zijne belofte niet vervulde, met de *Saracenen* te beoorlogen, deed hem zelfs in het jaar 1281 in den ban, misſchien op aanhitſing van Koning KAREL. Zoo dra de Keizer dit vernam, verbood hij 's Pauſen naam te vermelden in het gebed, en zou misſchien de vereeniging geheel vernietigd hebben; maar hij ſtierf kort daarna in het jaar 1282.

Zijn opvolger ANDRONICUS, die altijd anders gedacht had, dan zijn vader, beleed aanſtonds, dat hij, door den wil zijns vaders genoodzaakt, in de vereeniging had toegeſtemd; ook week de *Patriarch* VECCUS in een Klooster, maar werd van den Keizer

zer naar *Prusa* gebannen, en JOZEF hernam zijne waardigheid. De thans heerschende partij verdeelde zich weder in twee partijen, *Arsenianen*, die het regt van den voormaligen Patriarch ARSENIUS verdedigden, en JOZEF verwierpen, en de aanhangers van dezen. Na het overlijden van JOZEF benoemde de Keizer GEORGIUS van *Cypren* tot *Patriarch*, die den naam van GREGORIUS aannam, evenwel duurde de partijschap met de *Arsenianen* voort, eindelijk kwam men overeen, de wederzijdsche geschriften in het vuur te werpen, als die van eene partij onbeschadigd bleven, zou zulks het regt van dezelve bewijzen, zoo zij allen verbrandden, zou alle twist tusschen hen een einde nemen. Zij verbrandden allen, en de partijen verzoenden zich, naar het scheen; want den volgenden dag reeds eischte men, dat al de Geestelijken, door VECCUS gewijd, zouden afgezet worden, en dat men het lijk van ARSENIUS naar *Konstantinopolen* zou mogen brengen, alwaar het sedert, als het ligchaam van eenen Heiligen, vereerd is geworden. VECCUS werd in zijne ballingschap niet in rust gelaten, evenwel verwierf hij, dat hij voor eene vergadering van Geestelijken te *Konstantinopolen* op nieuw te regt gesteld werd, voor welke hij lang twistte met zijne partijen, om te bewijzen dat *uit* en *door* den Zoon, in het leerstuk van den Heiligen Geest en deszelfs uitgang, hetzelfde beteekende, doch alzoo hij den Patriarch GREGORIUS volstrekt weigerde te erkennen, werd hij naar eene andere plaats gebannen. GREGORIUS stelde een geschrift tegen hem op, maar dit vond bij

de

de andere Geestelijkheid tegenspraak, die hem van dwaling beschuldigden, omdat hij, zoo zij zeiden, het woord προβολεῦς, hetwelk DAMASCENUS ten aanzien van den Heiligen Geest, aangaande den Vader gebruikt had, verkeerd had verklaard. De woelingen hier over noodzaakten hem, zijn ambt neder te leggen; gelijk ook zijn opvolger ATHANASIUS, die in het jaar 1294 verkozen was, nog datzelfde jaar genoodzaakt was, insgelijks te doen. Dus duurden deze onlusten voort tot den dood van ANDRONICUS, welke in het jaar 1328 gebeurde. Hoe het zij, het vergelijk, te *Lions* getroffen, werd zoo volkomen vernietigd, dat de afkeer tegen hetzelve steeds meer en meer toenam. VECCUS stierf in het jaar 1298 in de gevangenis.

Toestand der Grieksche Kerk in de XIV en XVde eeuw.

Zoodanige verschillen, gepaard met het verval en vervolgens den geheelen val van het *Grieksche* Keizerrijk, hadden steeds treuriger gevolgen voor de *Grieksche* Kerk. Reeds sedert vele eeuwen waren de Patriarchaten van *Alexandrië*, *Antiochië* en *Jeruzalem* onder de *Turksche* heerschappij geraakt, waar door de bloeijendste Gemeenten in allerlei verdrukkingen gevallen waren. De nog overig zijnde Gemeenten in *Azië* geraakten in de XIVde eeuw insgelijks onder de heerschappij der *Turken*. Toen nu eindelijk ook deze hoofdstad en met dezelve de rest van het Rijk in het jaar 1453 door de *Turken* bemagtigd werd, bleef evenwel daar de Kerkelijke toestand der *Grieken* verdragelijker, dan men had mogen verwachten. Te weten, nadat het grootste deel dezer stad stormenderhand veroverd was, verde-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dedigde zich het overige gedeelte, hetwelk bijzonder verfterkt was, nog tegen de overwinnaars, en ging toen bij verdrag over, waar bij de Grieken het behoud hunner Kerken en hunner Godsdienstoefening bedongen, gelijk zij ook hunne Kerken behielden tot de regering van SELIM I, die van het jaar 1512 tot 1520 regeerde. Deze *Sultan*, door Godsdienstijver gedreven, befloot den Christenen hunne Kerken te ontnemen, en hen door alle middelen tot het *Muhammedaansch* geloof over te brengen, waar toe de *Mufti* ook reeds zijne toeftemming gegeven had, maar de toenmalige Patriarch, gelegenheid krijgende, om zijne bezwaren den Sultan voor te dragen, beriep zich op het gemelde verdrag, en verkreeg ook het behoud der Godsdienstoefening, doch de *Grieken* waren verpligt hunne prachtige fteenen Kerken aan de *Turken* over te geven, waar voor zij echter vrijheid hadden, om houten Kerken te bouwen. Doch, hoe het zij, de oude luifter der *Griekfche* Kerk is met den ondergang van het Keizerrijk geheel verdweenen.

Herhaalde pogingen tot vereeniging met de Latijnfche Kerk

De Paufen en de Keizers van *Konftantinopolen* hadden alle pogingen aangewend, om dit onheil voor te komen, en wel bijzonder door het ftichten en bevorderen eener vereeniging tusfchen de beide Kerken. Deze vereeniging was wel, gelijk wij gezien hebben, geheel op eene ftorting uitgeloopen in de XIIIde eeuw, evenwel beproefde men dezelve op nieuw in de XIV en XVde eeuw, wegens den dringenden nood der omftandigheden, hoewel men ze nooit tot ftand heeft kunnen brengen.

De

De Keizer ANDRONICUS, die geheel afkeerig was geweest van de vereeniging, zag echter, in zijne latere jaren, dezelve als noodzakelijk aan voor het behoud van zijn Rijk, en zijn Kleinzoon, *de Jonge* ANDRONICUS, die hem in het jaar 1328 de regering ontnam, trad terstond met den Paus in onderhandeling. Paus JOANNES XXII schreef ook Brieven aan den *Griekschen* Keizer en Geestelijkheid, en zond zelfs in het jaar 1334 twee Bisschoppen naar *Konstantinopolen*, die echter vruchteloos in gesprek kwamen met de Grieksche Geestelijken. Maar de Keizer ANDRONICUS, die deze zaak in een ander licht beschouwde, dan zijne Godgeleerden, ging voort zich zoo gunstig voor de vereeniging te verklaren, dat Paus BENEDICTUS XII in het jaar 1337 hem in eenen Brief uitnoodigde, om Afgevaardigden tot deze zaak te zenden; gelijk dan ook in het jaar 1339 de Abt BARLAAM en de Ridder STEVEN VAN DANDULO van wege den Keizer aan den Paus te *Avignon* gezonden werden. BARLAAM is een vermaarde naam in de Grieksche Kerkgeschiedenis, in welke hij geheele strijdige rollen gespeeld heeft. Hij was geboren in *Kalabrië*, in de stad *Seminaria*, werd Monnik en Abt van een Klooster te *Konstantinopolen*. Naderhand, tot de *Latijnen* overgegaan zijnde, is hij Bisschop geworden van *Geraci* in het *Napelsche*, alwaar hij omtrent het jaar 1348 gestorven is. In zijne onderhandelingen met den Paus stelde BARLAAM thans aan denzelven voor, dat de gemoederen der *Grieken* over het algemeen zoo afkeerig waren van de

La-

V BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Latijnen, dat de Keizer niet openlijk durfde uitkomen, maar de vereeniging in het geheim moest zoeken te bewerken; dat de Paus dus voor alle dingen aan den Keizer krachtdadige hulp tegen de *Turken* behoorde te bezorgen, ten einde de genegenheid des volks te winnen, waar na het werk der vereeniging met de beste uitzigten ter hand kon genomen worden. Dewijl de Paus hier toe niet verſtaan kon, werden de onderhandelingen afgebroken. Deze zelfde BARLAAM, die de zaak zijner Kerk met zoo veel bekwaamheid had voorgeſtaan, werd weinige jaren daarna aan dezelve geheel ontrouw. In de twisten met de *Heſychasten*, waar van wij vervolgens zullen ſpreken, ingewikkeld zijnde, had zijne tegenpartij zoo zeer de overhand, dat hij in het jaar 1341 naar *Italië* week, en vervolgens tot de *Roomſche* Kerk overging, wanneer de Paus hem het gemelde Bisdom ſchonk. Tot dankbaarheid ſtelde hij verſcheidene geſchriften op, ten voordeele van deze Kerk en het gezag van derzelver Opperhoofd den Paus.

Ondertusſchen werden ſpoedig nieuwe onderhandelingen geopend. JOANNES CANTACUZENUS, eerst als Voogd van den jongen Keizer JOANNES, vervolgens zich zelven als Keizer hebbende doen kronen in het jaar 1347, ſloot wel een verdrag met den *Turkſchen* Sultan ORCHAN, wien hij zijne dochter ter Gemalin gaf; maar de inwendige zwakte van zijn Rijk noodzaakte hem naar hulp der Westerſche Vorsten uit te zien, welke zonder verzoening met den Paus niet kon verkregen worden.

De-

Dewijl de vriendschap tusschen CANTACUZENUS en de *Turken* slechts kort van duur was, zond deze, volgens zijn eigen verhaal, in het jaar 1347 Gezanten aan den Paus, om hulp tegen de *Turken* te verwerven, en de Paus zond in het volgende jaar twee Bisschoppen naar *Konstantinopolen*, aan welken de Keizer verklaarde, naar eene algemeene Kerkvergadering te verlangen, aan welke hij zich wilde onderwerpen. Paus KLEMENS VI betoonde zich hier insgelijks genegen toe. Maar hier bij bleef het.

In het jaar 1355 deed CANTACUZENUS afstand van de regering, welke hij aan JOANNES PALEOLOGUS alleen overliet, en werd een Monnik. Uit vrees voor de *Turken* sloot deze eene naauwe verbindtenis met den Paus INNOCENTIUS VI, belovende zich aan denzelven te zullen onderwerpen, en alle zijne krachten te zullen inspannen, om ook zijne onderdanen daar toe te brengen, waar tegen de Paus hem dadelijken bijstand beloofde. Dan deze riep te vergeefs de *Joanniter* of toen Ridders van *Rhodus* op, als ook de *Venetianen* en *Genuezen*, om den Keizer te hulp te komen, wiens nood grooter werd, toen de Turken in het jaar 1361 *Adrianopolen* veroverd hadden. De Keizer begaf zich in persoon om bijstand naar den Koning van *Hongaryë*, en verscheen zelfs in het jaar 1369 te *Rome*, alwaar hij zijne onderwerping aan den Paus en het Geloof der Roomsche Kerk bezwoer, zonder dat het hem iets baatte, dewijl de Paus buiten staat was, hem krachtdadigen bijstand te verleenen, zoodat hij eenen schandelijken vrede met den *Sultan* sluiten moest.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijn Zoon en Opvolger MANUEL fchepte wel nieuwe hoop, toen SIGISMUND, Koning van *Hongaryë*, met een fterk leger te veld kwam, maar dit leger werd in het jaar 1396 bij *Nikopolis* door de *Turken* geflagen.

Hier op wendde de Keizer MANUEL zich weder tot den Paus BONIFACIUS IX, die, echter zonder vrucht, eene kruisvaart uitfchreef. Toen eindelijk *Sultan* BAJAZET *Konftantinopolen* zelve benaauwde, reisde de Keizer in 1400 in perfoon naar *Italië* en *Frankryk* om bijftand, doch zonder iets te verwerven. Zijn Zoon JOANNES, die hem in het jaar 1425 opvolgde, waagde de laatfte proeve. In het jaar 1430 zond hij eenen Gezant aan den Paus, met verklaring, dat hij gereed was, om op eene Kerkvergadering te komen. De omftandigheden hier toe fchenen hem te begunftigen, dewijl men op het punt was, om de Kerkvergadering te *Bazel* in het jaar 1431 aan te vangen. Doch deze, gelijk wij elders gezien hebben, geraakte fpoedig in misverftand met den Paus, hetwelk in het jaar 1437 openlijk uitborst, toen de Paus de Kerkvergadering van *Bazel* naar *Ferrara* verleide. De Keizer befloot met den Patriarch in perfoon in de Kerkvergadering te verfchijnen, en kwam met denzelven en eenige Griekfche Geestelijken en voorname Hofbedienden te *Ferrara* aan, alwaar de Grieken zich fpoedig ergerden, toen de Paus vorderde, dat zij voor hem nederknielen en hem den voet kusfchen zouden, hetwelk zij volftrekt weigerden. Ook waren zij misnoegd, dat hun Patriarch flechts met de Kardinalen

ge-

gelijk gesteld, en hem in de Hoofdkerk een gestoelte lager dan dat van den Paus aangewezen werd. De voornaamste woordvoerders van de Grieken waren MARCUS EUGENICUS, een ijverig en standvastig voorstander der Griekſche Kerk, en BESSARIO, Bisſchop van *Nicea*, die naderhand tot de *Roomſche* Kerk overgegaan, en bij dezelve Kardinaal geworden is. Voor de Latijnen deed de Kardinaal JULIANUS het woord, die den *Doctor* JOAN DEN SPANJAARD tot zijne hulp had.

In October des jaars 1438 werd de eerste plegtige zitting dezer Kerkvergadering gehouden; doch eerst in de derde zitting de zaak met de *Grieken* ter hand genomen, en de redetwisten met hen duurden tot de 15de zitting in December van dat jaar, zonder dat eene van beide de partijen der andere eenen voet geweken was. De *Grieken*, dit vruchteloos redetwisten moede, wilden naar huis, maar de Keizer, die besloten had, de vereeniging tot stand te brengen, het mogt kosten, wat het wilde, weigerde hun verlof tot de t'huisreize te geven, en stemde veel meer in, toen de Paus, onder anderen, om de pest, die te *Ferrara* ontstaan was, de vergadering naar *Florence* verplaatste, alwaar dezelfde twistgedingen maar met geen' beter uitslag hervat en voortgezet werden tot de laatste zitting den 24sten Maart 1439. Zelfs werden de Grieken onderling onéèns, terwijl sommigen erkenden, dat er uit de H. Kerkvaders voor beide de partijen plaatsen konden bijgebragt worden, maar MARCUS EUGENICUS allen integendeel voor Ketters verklaarde, die den uitgang

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

des Heiligen Geestes van den Zoon beweerd hadden.

Niettegenstaande deze zwarigheden kwamen de Keizer en de Paus hunnen wensch steeds nader. Kort na het eindigen der vergadering drong BESSARIO bij zijne medebroederen ten krachtigsten aan, om toe te geven, en eene vereeniging te sluiten, ook stelden de *Latijnen* eene Geloofsbelijdenis op, welke zij meenden, dat aan beide de partijen zou kunnen voldoen, doch deze werd van de meeste Grieken met hevigheid verworpen. Een opstel, van den kant der Grieken, vervaardigd door GREGORIUS SCHOLARIUS, mishaagde weder aan de *Latijnen*. De Grieken werden verdrietig en spraken van naar huis te keeren, te meer, dewijl zij te *Florence* een sober bestaan hadden, en zij maanden lang zonder het noodige geld tot hunne behoeften gelaten werden. Ook zeide de Pauselijke Kameraar, als hij hun een deel van het achterstallige liet betalen, eens: ,, Zij mogen het als een aalmoes van den Paus aannemen! Het is toch zoo goed, als of het in zee geworpen werd!" Eindelijk kwam men, door menigvuldige kunstreken van den Keizer en den Patriarch, zoo ver, dat, behalve MARCUS EUGENICUS, den Bisschop van *Ephesus*, en vier zijner Medebroederen, al de overigen den uitgang des Heiligen Geestes van den Zoon en de vereeniging met de Roomsche Kerk aannamen. Doch behalve de gemelde Bisschoppen waren er ook nog eenige voorname Kerkebedienden van *Konstantinopolen*, onder anderen SYLVESTER SGUROPULUS, (eigenlijk

SY-

SYROPULUS,) die deze gebeurtenis zelve beschreven heeft, overig, die even als MARCUS dachten. De Patriarch zocht deze door groote beloften over te halen, doch te vergeefs. De *Patriarch* zelve overleed kort daar na te *Florence* in Junij 1439. Nu werd op last van den Keizer een stuk opgesteld, en door de meeste *Grieken*, zelfs door SYROPULUS, doch door 's Keizers bedreigingen genoodzaakt, geteekend. Doch MARCUS met de zijnen weigerden de onderteekening. De Paus, dit vernemende, zou gezegd hebben: „ Zoo hebben wij dan niets uitgerigt! "

Den 6den Julij 1439 werd dit opstel, in tegenwoordigheid van den Keizer, den Paus, beider Geestelijken, en eene verbazende menigte volks, in de Kathedraalkerk te *Florence* voorgelezen. De punten van overeenkomst waren vervat in deze uitdrukkingen: Het is, op deze Kerkvergadering, als eene geloofswaarheid, welke alle Christenen moeten aannemen, vastgesteld, dat de Heilige Geest van eeuwigheid uit den Vader en den Zoon is; dat hij zijn bestaan, (*esse subsistens*,) uit den Vader en te gelijk uit den Zoon heeft, en dat hij *uit beiden*, van eeuwigheid, als uit eene grondoorzaak en uitademing, (*spiratione*,) *uitgaat*. Verders, dat zoo wel in ongezuurd als gezuurd tarwebrood, het ligchaam van CHRISTUS waarlijk tot stand gebragt wordt, (*veraciter confici*, τελεῖσθαι ἀληθῶς.) — Bovendien, dat, wanneer de waarlijk boetvaardigen in de liefde Gods gestorven zijn, zonder nogtans te voren door waardige vruchten der boete voor hunne

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bedrevene zonden en nagelatene goede handelingen voldaan te hebben, hunne zielen door reinigende straffen na den dood, (*poenis purgatoriis*, *καθαρτικαῖς τιμωρίαις*,) gereinigd worden, en dat hun, opdat zij verligting dezer straffen bekomen mogen, de bijstand der nog levende geloovigen, te weten, de heilige offers, (of *Misfen*,) gebeden, aalmoezen en andere zulke werken van Godzaligheid, welke van de geloovigen voor andere geloovigen, naar de voorschriften der Kerk, verrigt worden, behulpzaam zijn. — Eindelijk stellen wij nog vast, dat de Heilige Apostolische Stoel en de Roomsche Opperpriester in de geheele wereld, den eersten rang, (of *Primaatschap*, *τὸ πρωτεῖον*,) bekleedt enz. Vervolgens omhelsden de Prelaten van weêrskanten malkanderen broederlijk, en woonden gemeenschappelijk eene plegtige Misse bij: Aanstonds echter kwam de Paus met nieuwe eischen te voorschijn, hij wilde bij voorbeeld, dat de Grieken nog te *Florence* eenen nieuwen *Patriarch* zouden kiezen, en wilde den Bisschop van *Ephesus* gestraft hebben. Doch het een en ander werd hem door den Keizer geweigerd. Men zag dus spoedig, hoe weinig deze half gekunstelde, half gedwongene vereeniging te beduiden had.

Ook openbaarden zich de gevolgen schielijk. Toen de Keizer met zijne Grieken in September 1439 naar huis keerde, werden hun van hunne geloofsgenooten reeds bittere verwijtingen gedaan over het getroffene vergelijk. In de hoofdstad bespeurde men een algemeen misnoegen der Geestelijkheid. Vele Bisschoppen, die tegen hunnen wil geteekend hadden

den, fpraken nu vrijmoedig tegen de vereeniging. De Bisfchop van *Heraklea* en *Trapezus* weigerden om die reden het Patriarchaat, tot eindelijk de Bisfchop van *Cyzicus* zich tot Patriarch liet verkiezen, nadat hij de vereeniging op nieuw bekrachtigd had, doch velen onthielden zich, om met hem den Godsdienst te vieren. Hier mede eindigt SYROPULUS zijne Gefchiedenis. LEO ALLATIUS heeft wel zijne geloofwaardigheid beftreden, maar hoe zeer hij niet onpartijdig kan genoemd worden, zoo voert echter het hoofdbeloop van zijn verhaal alle kenmerken van waarheid.

Daar zijn twee verzamelingen van de handelingen der *Florentijnfche* Kerkvergadering, eene door eenen *Griek* opgefteld, waar achter gevoegd zijn een Brief en drie Redevoeringen van GREGORIUS SCHOLARIUS, ter aanprijzing van de vereeniging en oplosfing der zwarigheden, welke dezelve verhinderen konden; maar deze GEORGIUS SCHOLARIUS, anders als Monnik, GENNADIUS genoemd, in zijn vaderland wedergekeerd, veranderde zoo zeer van gevoelen, dat hij in een gefchrift: *de toevlugt des Regtzinnigen*, (Ορθοδόξου καταφύγιον,) hetwelk te *Londen* 1624. in 4to gedrukt is, de Kerkvergadering te *Florence* en de leer der Westerlingen omtrent den uitgang van den Heiligen Geest beftreden heeft. Hij is de eerfte *Patriarch* van *Konftantinopolen* geworden, onder de *Turkfche* Regering. In eene Kerkrede of *Homilie*, die door RENAUDOT is uitgegeven, leert hij evenwel de verandering van het brood in het Avondmaal, (μεταβολὴν τινὰ περιέχον οὐσίας εἰς οὐ-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ὅρλων.) Na vijf jaren leide hij zijne Patriarchale waardigheid neder, en begaf zich weder in een Klooster, waar in hij omtrent het jaar 1460 gestorven is.

De Latijnsche verzameling van deze handelingen is geschied door HORATIUS GIUSTINIANI, en komen grootendeels met de Grieksche overeen, doch heeft meer dan deze, dewijl zij ook de handelingen der vergadering bevat, na het vertrek der *Grieken.*

LEO ALLATIUS, één der *Grieken*, die tot de *Roomsche* Kerk zijn overgegaan, en een der geleerdsten onder hen, heeft zich bijzonder beijverd, om de Kerkvergadering van *Florence*, of liever het Pausselijk Hof en deszelfs aanhangers, tegen alle beschuldigingen te verdedigen, maar evenwel in lang niet alles beantwoord, wat de overige Grieken hebben aangevoerd; velen van welken geheele Boekdeelen tegen de Latijnen geschreven hebben; zoo als behalve SYROPOLUS, MARCUS EUGENICUS, GEORGIUS SCHOLARIUS of GENNADIUS, van welken reeds gesproken is, de beroemde Wijsgeer GEORGIUS GEMISTUS PLETHO, MICHAEL APOSTOLIUS enz. Gedurende de XVde eeuw hadden reeds vele *Grieksche* Schrijvers de *Latijnen* bestreden, waartoe behooren de vermaarde Monnik MAXIMUS PLANUDES, omtrent het jaar 1350; NILUS DAMYLA, een Monnik op het eiland *Creta*, tegen het einde van het jaar 1400; en voornamelijk NILUS CABASILUS, Aartsbisschop van *Thessalonika*, omtrent het midden der XIVde eeuw, wiens twee Verhandelingen: *over de oorzaken der scheuringen in de Kerk*, en

van

van de heerschappij van den Paus, SALMASIUS achter zijn werk *de Primatu Papae* heeft uitgegeven.

Volgens een oud verhaal, waar van ALLATIUS een berigt mededeelt, zal zelfs in eene Kerkvergadering te *Konstantinopolen* reeds in het jaar 1440 de vrede van *Florence* vernietigd zijn geworden, alhoewel ALLATIUS de echtheid en geloofwaardigheid van dit verhaal bestrijdt.

Ondertusschen waren er ook velen onder de *Grieken*, die de partij der *Latijnen* omhelsden, en wier getal van tijd tot tijd vermeerderde. BESSARIO is wel de vermaardste onder dezen, die naderhand *Kardinaal* is geworden, wiens vriend GEORGIUS van *Trapezus* zelfs eene Verhandeling *over den uitgang van den Heiligen Geest* tegen zijne *Griekfche* Medeburgers geschreven heeft. Maar de nieuwe Patriarch van *Konstantinopolen* METROFANES, die als Bisschop van *Cyzicus* de vereeniging van *Florence* onderteekend had, trok weinig voordeel van zijnen ijver voor de *Latijnsche* Kerk. Deze ijver verleidde hem tot vele gewelddadigheden, door het verdrijven van zulken uit hunne Bisdommen, die niet Pausselijk gezind waren, deze geweldenarijen strekte hij zelfs uit tot in het Kerkelijk gebied der overige *Patriarchen*, die, thans onder de heerschappij der *Turken*, en dus den Paus niet ontziende, in het jaar 1443 eene Kerkelijke bijeenkomst hielden, in welke zij de Kerkvergadering van *Florence*, om derzelver vervalsching van het geloof en de wet der *Grieksche* Kerk, volstrekt verwierpen, maar ook den *Moedermoorder* METROFANES, (ongetwijfeld

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verstonden zij door deze *Moeder* hunne Kerk,) benevens de door hem aangestelde *Metropolitanen* en *Bisschoppen*, afzetten, en met den ban dreigden, indien zij zich daartegen verweeren wilden.

Hoe zeer het ook moge schijnen, dat het leerstelsel der *Grieksche* Kerk in deze eeuwen met dat der *Roomsche* Kerk ten vollen eenstemmig ware geworden, er bleef echter in den grond nog zoo veel onderscheid, dat zelfs aanzienelijke *Grieksche* Leeraars niet schroomden, de *Latijnen* in openbare schriften *Ketters* te noemen; ook blijkt het onderscheid genoegzaam, onder anderen uit een werk van SIMEON, Aartsbisschop van *Thessalonika*, die in deze stad gestorven is, gedurende derzelver belegering door de *Turken* in het jaar 1430. Dit werk voert den titel: *Van het Geloof, de gebruiken en Sacramenten der Kerk.*

Bogomilen.

Behalve dezen langdurigen en nog inderdaad steeds aanhoudenden twist met de Westersche Latijnsche Christenen, werd de *Grieksche* Kerk omtrent het begin der XIde eeuw in beweging gebragt door eenen aanhang, wiens naam nieuw, maar wiens gevoelens geacht werden reeds oud te zijn. Men noemt deze lieden *Bogomilen* (*), naar twee *Bulgaarsche* woorden, welke ook in het *Slavisch-Wendisch* dezelfde beteekenis hebben: *Bog*, God en *Milui*, ontferm u; omdat zij zich in hunne gebeden dikwijls

(*) EUTHYMIUS ZIGABENUS *Panoplia Dogmat. P.* II. *Tit.* 23. J. CH. WOLF *Historia Bogomilorum Viteb.* 1712. 4*to*.

wijls van dezelven bedienden, waar mede het bij de *Rusſen* gewone: *Hospodi pomiloi*, Heere, ontferm u mijner! overeenkomt. Men zal hun dezen naam dan gegeven hebben in denzelfden zin als aan eene gezindte in de IVde eeuw, die men *Biddenden*, *Mezalen*, *Masſalianen*, *Euchiten* genoemd heeft, met welke zij veel gemeen gehad zullen hebben. De Prinſes ANNA COMNENA, die, even als EUTHYMIUS, ten tijde der *Bogomilen* leefde, voegt er bij, dat zij ook gedeeltelijk uit *Manicheën*, die men *Paulicianen* noemde, beſtonden (*). De *Bogomilen* hadden tot hunnen Stichter zekeren BASILIUS, eenen Geneesheer, die als een allergevaarlijkst mensch beſchreven wordt. Deze beſteedde 15 jaren, om zijne Ketterijen zamen te ſtellen, en 52 jaren met ze voort te planten. Hij verkoos zich XII Leerlingen, aan welken hij den naam van *Apostelen* gaf, met welke hij ook eenige vrouwelijke leeraresſen verbond, om door deze en genen zijne leer uit te breiden.

ALEXIUS COMNENUS, die toen te *Konſtantinopolen* regeerde, van de ſnelle uitbreiding dezer gezindte hoorende, wist, gelijk ons zijne dochter ANNA verhaalt, BASILIUS aan het Hof te lokken, en met ſneedigheid of list, 's mans gevoelens van hem te verſtaan, welke lasteringen tegen CHRISTUS, het Avondmaal en de Kerken zullen bevat hebben; hij werd door de Geestelijkheid, onder voorzitting van den *Patriarch* NICOLAUS, als een hardnekkig Ketter het vuur waardig verklaard, en als zoodanig ook da-

(*) *Alexiad. L.* XV. *p.* 486.

V BOEK IX Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

dadelijk verbrand. Het volk, hetwelk ook de *Bogomilen* zijne aanhangers in het vuur wilde werpen, werd door den Keizer verhinderd, die hen slechts liet gevangen nemen; de genen, die van hunne gevoelens afstand deden, werden ontslagen, maar anderen stierven in de gevangenis. Dit gebeurde omtrent het jaar 1118. Weinig is ons van deze gezindte en hare lotgevallen verder bekend. In het jaar 1140 werden in eene Sijnode te *Konstantinopolen* onder den *Patriarch* LEO gehouden de schriften van zekeren toen reeds overledenen CONSTANTINUS CHRYSOMALUS, welke men bij Monniken gevonden had, als Kettersch veroordeeld, dewijl daar in nog ongerijmder leerstellingen voorkwamen, dan de *Enthusiasten* en *Bogomilen* voordroegen, ook komen er nog eenige jaren daar na zulke overblijfselen van de *Bogomilen* voor bij ALLATIUS. Zelfs hield de *Patriarch* GERMANUS, in het jaar 1254 of 1255, nog eene Redevoering tegen de *Bogomilen* en derzelver verachting van het Kruis, en eene andere over derzelver afkeer van de Beelden.

Even onzeker zijn wij, ten aanzien van het ware en eigenlijke leerstelsel dezer lieden; alles wat wij daar van weten, rust enkel op het gezag van EUTHYMIUS, hetwelk inderdaad zwak is, en door zijne geopenbaarde hatelijke partijdigheid tegen deze lieden nog meer verzwakt wordt. Zie hier, bij verkorting, wat hij als hunne gevoelens opgeeft. Van de Heilige Schrift namen de *Bogomilen* alleen *zeven Boeken*, naar hunne verdeeling, aan: de Psalmen, de XVI Profeeten, de IV Euangelisten, de Handelingen der

Apos-

Apostelen, de Brieven der Apostelen, en de Openbaring van JOANNES. De geheele leiding en ſtaatsregeling der *Israeliten* leidden zij van eenen boozen geest af, de door hen erkende Bijbelboeken verklaarden zij *Allegorisch*, en verdraaiden ze ten voordeele van hunne ſtellingen. Aan God ſchreven zij eene *menſchelijke gedaante*, ſchoon geen menſchelijk ligchaam toe. Den Vader ſtelden zij zich voor als een' oud man met eenen baard, den Zoon als eenen manbaren jongeling, den Heiligen Geest als een baardeloos jong mensch. De Zoon en de Heilige Geest zouden, naar hun voorgeven, weder in den Vader, uit wien zij gekomen waren, opgelost worden; en alsdan zou de Vader, die ſedert het jaar der wereld 5533 uit drie perſonen beſtaan heeft, weder maar eenen perſoon uitmaken. De Vader zal den Zoon, deze den Heiligen Geest, en deze wederom, op eene geestelijke wijze, den Verrader JUDAS, benevens de overige Apostelen, verwekt hebben. De voornaamſte Engel, dien zij SATANIEL noemden, zal te gelijk met CHRISTUS van God verwekt, maar boven dezen geſteld zijn, tot hij wegens zijne oproerigheid met zijne medegenooten, *op de onzigtbare aarde nedergeworpen zij*. Hier had hij, als hebbende nog het Scheppingsvermogen, *eenen nieuwen hemel en nieuwe aarde geſchapen*, en uit aarde met water gemengd, den mensch gevormd, doch hem geene levende ziel kunnende geven, had hij deze op zijn gebed van God verkregen. De *val der menſchen* zal door den bijſlaap van SATANIEL, die in de ſlang inſloop, met EVA ge-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

gevolgd, en daar uit de eerste Goddelooze KAIN voortgekomen zijn enz. Verders, dewijl hij met zijne booze geesten de menschen wreedelijk beheerschte, zoo heeft God het Woord of den Zoon, die ook de Aartsengel MICHAEL en JEZUS CHRISTUS heet, voortgebragt. Deze was door het regteroor der Maagd in haar ingegaan, en als mensch uitgegaan. Men moet de *booze geesten* ook *vereeren*, dewijl hunne magt zelfs voor CHRISTUS en den H. Geest onbedwingbaar is. — De *herstelling* der *menschen* door CHRISTUS verklaarden zij dusdanig, dat men die allen, in welken de Heiligen Geest woont, even zoo wel als de Maagd MARIA *Godsbaarders*, (Θεοτόκυς,) noemen kan, nademaal zij het Woord Gods in zich dragen, en dan voortbrengen, wanneer zij anderen leeren. Zij schreven zich daarom eene *bijzondere heiligheid* toe, en verfoeiden den *eed*, als iets onreins. Den Doop der Christenen door water hielden zij slechts voor den Doop van JOANNES, maar hunnen Doop, door den Geest medegedeeld, hielden zij voor den Doop van CHRISTUS, waarom zij ook de genen, die tot hunne partij overgingen, wederdoopten, door hun eerst het Euangelie van JOANNES op het hoofd te leggen, en daarbij, onder aanroeping van den Heiligen Geest, het Onze Vader te zingen, en na eenigen tijd, om hen ondertusschen behoorlijk te onderwijzen en te verbeteren, het gemelde Euangelie weder op het hoofd te leggen, en hen onder het zingen van Liederen, volkomen tot hunne gemeenschap in te wijden. Het *Avondmaal* van JEZUS noemden zij een offer der boo-

booze Geesten in Kerken. Zij verwachtten, zoo min als de *Gnostieken*, eene *Opstanding der Dooden*. De Godsdienst-Leeraren der *Katholijken* noemden zij *Farizeën* en *Sadduceën*; en over het algemeen geloofden zij, dat Monniken en Geestelijken door de twee Bezetenen waren afgebeeld, die, volgens de Euangeliegeschiedenis, uit de graven voorkwamen.

Gewonelijk worden ook de zeden der *Bogomilen* en hun werkdadige Godsdienst van de nadeeligste zijde voorgesteld. Hunne geheele Godsvereering zal huichelachtig geweest zijn, en zij geleerd hebben, dat men alle *bedriegelijke kunstgrepen* mogt gebruiken, om vervolgingen te ontgaan. Algemeen wordt erkend, gelijk zelfs hun naam te kennen geeft, dat zij boven andere Christenen ijverig waren in het bidden; doch zoo dat zij het *Onze Vader* bij herhaling baden en alle andere Formuliergebeden verachtten. De *Kerken* hielden zij voor woningen der booze geesten. Van het *teeken des kruis* maakten zij geen gebruik, ook wilden zij aan de *Beelden* geene eere bewezen hebben. Maar daartegen kusten en aanbaden zij het Euangelieboek. Zij vastten wekelijks op den tweeden, vierden en zesden dag tot namiddags drie uren; ook onthielden zij zich geheel van vleesch, kaas en eijeren. Zij waren afkeerig van geleerdheid enz.

Men ziet hier uit, hoe weinig vastigheid wij hebben omtrent het geloof dezer menschen; velen dezer beschuldigingen blijken openlijk verdraaid te zijn, en hunne grootste misdaad daar in bestaan te hebben, dat

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517

dat zij zich tegen de Monniken, Geestelijken en Bijgeloovige gebruiken hebben aangekant, waar echter wel veel dweeperij kan ondergeloopen hebben. Wij behoeven ons dus niet te verwonderen, dat GOTTFRIED ARNOLD in zijne *Kerk-* en *Ketterhiſtorie* hen, volgens zijn ſtelſel, van allen blaam heeft vrijgeſproken, waar in reeds FR. SPANHEIM in zijne *Kerkgeſchiedenis* hem was voorgegaan.

LEUCOPETRUS.

Eene andere gezindte, die om dezen tijd bewegingen onder de *Grieken* maakte, was naverwand met de *Bogomilen*. Zij geloofde, zegt EUTHYMIUS, eene dubbelde Drieëenheid, verwierp het huwelijk, en het eten van vleesch, verklaarde alle uitwendige Godsvereering, als ook doop en Avondmaal, voor onnut, ſtelde het wezen van den Godsdienst in het bidden, en beweerde, dat de booze Geest, die in elk mensch woont, alleen daar door verdreven kan worden. Men noemt zekeren LEUCOPETRUS als derzelver Stichter, en zijnen voornaamſten leerling TYCHICUS, die vele Bijbelplaatſen vervalscht zal hebben. MOSHEIM (*) maakt de volgende aanmerking: „ In *Griekenland* en in al de *Oosterſche* Landſchappen, werden deze menſchen, met de algemeene en hatelijke benamingen van *Mesſalianen* en *Euchiten* gebrandmerkt; even gelijk de *Latijnen* al de tegenſtanders van den Roomſchen Paus doorgaans de namen van *Waldenzen* en *Albigenzen* gaven — de Vromen en de Goddeloozen, de Wijzen en de Dwazen werden te gelijk begrepen onder den naam van

(*) *Kerkl. Geſch.* IV *Deel, Bladz.* 371.

van *Masfalianen*, wanneer zij de heerfchende bijgeloovigheid der tijden tegengingen, of de ware Godsvrucht aanzagen als het Wezen des Christendoms.

V BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

In de XIVde eeuw werd onder de *Grieken* een twist behandeld, welke daarom merkwaardig is, omdat zij eene voorname bijdrage oplevert tot de Gefchiedenis der *Mijftiekerij* en eenen Sectennaam, welke ook in later tijden niet onbekend is gebleven: *Hefychasten*, hetzelfde met *Quietisten* of *Rustenden*. Op den grooten en hoogen Berg *Athos*, gelegen op een Halfeiland in *Macedonië*, de *Heil. Berg* geheten, om de menigte Kloosters van Monniken, die een ftreng leven leidden, bevonden zich, omtrent het midden der XIVde eeuw, vele zulke Heiligen onder deze Monniken, welke geloofden, eenen hoogeren trap van volmaaktheid bereikt te hebben. Deze wendden voor, dat zij, in zich zelven gekeerd, en van alles afgetrokken, het Goddelijk licht befchouwden, en daar in ftil rustende, (van waar zij den naam kregen van ἡσυχασαι, *Hefychasten* of *Quietisten*,) eene onbefchrijfelijke hemelfche vreugde en wellust ondervonden. BARLAAM, het zij opzettelijk, gelegenheid zoekende, om de Monniken befpottelijk te maken, het zij op zijne reize op dien Berg gekomen, ergerde zich aan deze Monniken, befpotte hunne Dweeperij, en noemde hen *Euchiten*, *Masfalianen* en *Navelzieners*, (Ομφαλοψύχοι.) Deze laatfte benaming is daar van oorfpronkelijk, dat deze gewaande Heiligen zich nederzetten, met het hoofd in de borst, en het oog gevestigd op het midden des ligchaams naar den navel toe, om dus

Hefychasten, BARLAAM, PALAMAS.

in hun binnenste de plaats te zoeken, waar alle zielskrachten hare zitplaats hebben. Dan vernamen zij eerst zekere duisternis en beneveling; maar daar in nacht en dag volhardende, vonden zij eene onophoudelijke vreugde. Zoodra het verstand de plaats van het hart vond, zag het terstond dingen, daar het niet van wist, want het zag de lucht tusschen het hart, ook zich zelven geheel verlicht, en van alles afgezonderd. Iets, hetwelk bij de *Mijstieken* niet vreemd is, zelfs nog in onze tijden.

De spotternijen en beschuldigingen van BARLAAM bleven niet onbeantwoord. GREGORIUS PALAMAS, een dezer Monniken, naderhand Aartsbisschop van *Thessalonika*, nam de verdediging der Monniken op zich. Hij en zijne Medebroeders lieten eerst BARLAAM verzoeken, dat hij wilde ophouden, deze Heilige mannen in eenen kwaden naam te brengen, of hen te lasteren; zij voegden er bij, dat de Geschiedenis der Verheerlijking van CHRISTUS op den Berg *Thabor* bewijs genoeg was voor de mogelijkheid van dit zien van het Goddelijk licht, waar de Leerlingen dit Goddelijk en ongeschapen licht niet verdragen konden. Doch deze voorstellingen maakten BARLAAM nog meer gaande, en hij maakte hier uit op, dat deze Monniken twee Goden dienden, God en het ongeschapen licht. Deze twisten duurden een' geruimen tijd, tot dat eindelijk BARLAAM, wegens de menigte Monniken, die te *Thessalonika* kwamen, gevaar van zijn leven begon te vreezen.

Hij reisde dus naar *Konstantinopolen*, en gaf eene schriftelijke beschuldiging tegen de Monniken aan

den

den *Patriarch* JOANNES over, hem verzoekende, eene Sijnode bijeen te roepen, opdat hij hen van hunne dwalingen zou kunnen overtuigen. De Keizer ANDRONIKUS zocht wel den twist te doen bedaren, door de beide partijen het ſtilzwijgen op te leggen, maar vergeefs, de Sijnode had voortgang, en werd in het jaar 1341 in de Sophia-Kerk gehouden. Voor dezelve beſchuldigde BARLAAM de Monniken, maar hij werd door PALAMAS beantwoord; deze bewees uit de ſchriften van Heiligen en Godgeleerden, dat het licht op *Thabor* de heerlijkheid Gods zonder begin, het licht der Godheid, de Godheid zelve, het natuurlijke en eeuwige licht Gods is, en wat de Godgeleerden daar van meer geloofden. BARLAAM ziende, dat hij het te kwaad kreeg, beſloot, om vergeving te vragen, waar op PALAMAS en zijne Monniken BARLAAM omhelsden. Deze bijzonderheid, dat BARLAAM om vergiffenis gevraagd heeft, melden de beide gelijktijdige Geſchiedſchrijvers, JOANNES CANTACUZENUS, die van eenen Medekeizer Monnik geworden is op den Heiligen Berg, en NICEFORUS GREGORAS, ſchoon deze laatſte zelfs niet te vrede is met het gedrag van CANTACUZENUS. ALLATIUS heeft hen deswegens voor leugenaars en lasteraars uitgemaakt, en ten bewijze bijgebragt eene verklaring van den Patriarch, over het eigenlijk beſluit dezer Kerkvergadering, alhoewel deze aldaar insgelijks uitdrukkelijk zegt, dat BARLAAM, van dwaling overtuigd, om vergeving verzocht heeft. Hoe het zij, BARLAAM begaf zich

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

kort daar na naar *Italië*, alwaar hij geheel tot de Roomsche Kerk overging.

Meer verschillen de genoemde Geschiedschrijver en de Patriarch ten aanzien van eene tweede Sijnode, in deze zaak gehouden. De eerste verhaalt, dat de Monnik GREGORIUS ACINDYNUS, die langen tijd BARLAAMS leerling in de wereldsche geleerdheid geweest was, deszelfs twist met PALAMAS heeft voortgezet, wel zijnen leermeester beschuldigende van afwijkingen van het geloof der Kerkvaderen, maar inderdaad dezelfde gevoelens met hem koesterende. Hier op riep de Patriarch weder eene Kerkvergadering in de Sophie-Kerk bijeen, alwaar na lang twisten het vonnis ten nadeele van ACINDYNUS geveld werd. Maar de Patriarch verzekert bij ALLATIUS, dat BARLAAMS vrienden eene tweede Sijnode hebben willen houden, welke ook reeds bijeengekomen was, maar hij had dit niet willen toestaan. Evenwel verdient CANTACUZENUS, die ten dien tijde zelve Keizer was, alle geloof in dit stuk. Misschien heeft de *Patriarch* zijne toestemming tot de Sijnode geweigerd, welke evenwel, door het Hof ondersteund zijnde, voortgang gehad heeft. Ten minste deze Patriarch JOANNES CALECUS staat bekend als een onrustig man, die eindelijk door ANNA de Moeder van den jongen Keizer afgezet is geworden.

Hoe het zij, de Keizer, deze is CANTACUZENUS, die dit zelve verhaalt, liet in het jaar 1350 in het *Blachernische* Paleis te *Konstantinopolen* eene Sijnode houden, alwaar vier dagen getwist werd tusschen

PA-

AALAMAS en de *Acindyanen*, (ACINDYNUS zelve hield zich tot zijnen dood toe verborgen,) waar na twee Bisschoppen onder hen afgezet, en BARLAAM benevens ACINDYNUS uit de gemeenschap der Kerk uitgesloten werden, en den overigen verboden, zich niet meer over het geloof uit te laten, doch aan welk verbod zij zich niet allen stoorden. Volgens de Handelingen der Sijnode zelve bij HARDUIN (*) werden na het vonnis over de *Acindyanen* de volgende vragen op dezelve behandeld: I. Of in God een hem betamend onderscheid zij tusschen Wezen en Werking? (of kracht?) II. Of deze werking geschapen zij of ongeschapen? Dewijl de *Palamiten* ze voor ongeschapen hielden, werd III gevraagd: zou men God dan deswegens niet zamengesteld moeten noemen? Ook dit werd ontkend, en hier uit ontstond de IVde vraag: Kan het woord *Godheid* alleenlijk van het Wezen Gods, of ook van zijne werking gebruikt worden? en als dit laatste geschiedt, neemt men daarom eene dubbelde Godheid aan? V. Geven niet de Godgeleerden op eene of andere wijze den voorrang aan het Wezen Gods boven zijne werking? Eindelijk: wanneer wij aan God deel krijgen, geschiedt dit naar zijn Wezen of naar zijne werking?

NICEFORUS GREGORAS geeft nog een omstandiger berigt van deze Kerkvergadering, doch zeer ten nadeele des Keizers, die evenwel zijn oude vriend was.

(*) *Act. Concil. T.* XI. *p.* 283. *Pseudosijnodus Graeca Palamitica.*

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

was. Hij beklaagt zich, dat de Keizer zich van PALAMAS had laten voorinnemen; dat hij GREGORAS den Keizer deswegens vergeefs gewaarschuwd hebbende, het Hofleven verlaten heeft, en Monnik geworden is, met het vaste voornemen, om zijn leven in de verdediging van den Godsdienst op te offeren. Op de Kerkvergadering hield hij eene lange Redevoering, waar in hij zich tegen PALAMAS verklaarde, als die gezocht had twee ja meer Goden in te voeren; enz. GREGORAS moest, uit hoofde van ziekelijkheid, de verdere behandeling van den twist aan zijne vrienden overlaten, doch welke door den Keizer gedreigd werden, alhoewel het volk zich hevig tegen de *Palamiten* verklaarde, terwijl deze van hunne zijde, op geweldenarijen tegen hunne tegenstrevers bedacht waren. PALAMAS werd wel door eenen Leerling van GREGORAS openlijk in het naauw gebragt, maar behield nogtans door de gunst des Keizers de overhand. Eindelijk vielen de Patriarch en zijne Bisschoppen hunne partijen woedende aan, die met slagen mishandelende, twee derzelven de kleederen van het lijf scheurende en het haar uit den baard plukkende. GREGORAS werd in zijn huis gevangen gehouden, en hem een eeuwig stilzwijgen opgelegd, en dewijl hij zich niet liet omzetten, in eene hardere gevangenis opgesloten. Bovendien had hij het verdriet, dat één zijner beste vrienden, CABASILAS, hem verliet, en na eenigen tijd als verdediger van PALAMAS bij hem kwam. Met wien hij toen een lang gesprek hield, hetwelk hij beschreven en aan de nakomelingschap bij zijne Geschiedenis heeft nagelaten.

Men

Men ziet uit de geſchiedenis van dit verſchil, over welke droomerijen van Mijſticken, die zich verbeeldden meer te kunnen zien, dan andere menſchen, en met welke fijne haarkloverijen thans getwist werd; terwijl men zich tevens moet verwonderen, dat deze Dweepers de overhand konden behouden op eene Kerkvergadering, waar toe echter de gunst des Keizers waarſchijnlijk meer zal hebben toegebragt, dan de roep van hunne heiligheid.

Wankelbare vereeniging der Armeniers met de Roomſche Kerk.

Eer wij van de *Oosterſche* tot de *Westerſche* Kerk overgaan, moeten wij nog het een en ander aanvoeren betreffende de *Armeniers* en *Jakobieten*. Ten aanzien van de eerstgemelden hebben wij hier voor gezien, hoe ver, door ſtaatkundige belangen genoopt, zij zich met de *Roomſche* Kerk vereenigd en aan den Paus onderworpen hadden. In het begin der XIVde eeuw riep de Paus de *Joanniter* Ridders op, om *Armenië* en *Cyprus* tegen de *Saracenen* te beſchermen. In het jaar 1317 zond de Koning van *Armenië* eenen Brief aan den Paus, om eene onderneming tegen *Syrië* te bewerken, doch hetwelk mislukte. Maar des te meer moeite gaf zich de Paus, om de vereeniging niet alleen van geloof maar ook van gebruiken met de *Armeniers* te voltooijen, ten welken einde hij ook Brieven ſchreef aan den Koning en aan den *Katholicus* of Patriarch der *Armeniers*. Ondertusſchen leed *Armenië* van tijd tot tijd veel van de *Muhammedanen*, ook zochten de Pausſen aan de *Armeniers* hulp te bezorgen, door het overzenden van eenige geldſommen. In het jaar 1323 eerst vereenigden zich de inwoners van *Neder-Arme-*

nie met de Latijnsche Kerk. Doch in het jaar 1341 moest BENEDICTUS XII zich nog bij den Koning en bij den *Patriarch* beklagen, over dwaalleeringen, welke bij de *Armeniers* plaats hadden, en waarvan hij eene lijst opgaf, behelzende niet minder dan 117 artikelen. De voornaamste waren: de uitgang des Heiligen Geestes alleen van den Zoon; dat zij in JEZUS CHRISTUS slechts ééne natuur, éénen wil en ééne werking erkenden; zij ontkenden de erfzonde; zij wilden geen *Vagevuur* der zielen in de andere wereld toelaten; om die reden baden zij ook niet voor de overledenen, dat zij vergeving der zonden ontvangen mogten. Zij geloofden, dat er in geene Kerk, buiten de hunne, vergeving van zonden en een ware doop plaats hebbe. Naar hunne meening is *de vrije wil* niet genoegzaam tot zonde; de Duivel verzoekt de menschen tot dezelve, zonder hem zouden zij niet zondigen. Zij namen het *Mozaïsch* onderscheid in acht, tusschen reine en onreine dieren; den *echtelijken bijslaap* hielden zij voor zondig, en lieten zich daar voor van den Priester eene boete opleggen. Niet de *excommunicatie* of ban, maar de zonden sluiten buiten het Rijk van God; elk van hunne Priesters bedient den Doop naar zijn goedvinden. Zij hebben geen Sacrament van vorming, noch van het laatste olijsel; maar zalven alleenlijk hunne overledene Bisschoppen en Priesters voor het Altaar; in het Avondmaal gaven zij geene *verandering* van het brood, maar alleenlijk een beeld van CHRISTUS ligchaam en bloed toe. Zij hadden geen *Krucifix* noch *Beelden* der Heiligen.

Van

Van den Paus beweerden zij, dat hij tot de Kerkvergadering van *Niceë* toe, geen meer magt had gehad dan andere Prelaten; op dezelve was hij boven dezen verheven; maar door de Kerkvergadering van *Chalcedon* had hij dit gezag weder verloren; ook had PETRUS de magt om te binden en te ontbinden alleenlijk voor zijn' persoon, maar volstrekt geene Opperheerschappij over de geheele Kerk van CHRISTUS bekomen.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

De Staatsbehoeften en de wil des Konings deden de Bisschoppen van *Armenië* op eene Kerkvergadering de opgegevene dwalingen veroordeelen, ook zonden zij Afgevaardigden aan den Paus, om hem van hunne onderwerping te verzekeren, doch in het jaar 1350 vond KLEMENS VI weder stof, om over de *Armeniers* te klagen, dat zij bij hunne meeningen bleven volharden.

Eindelijk werd de zaak der vereeniging op de Kerkvergadering te *Florence* ernstig ter hand genomen, en naar den schijn, gelukkig voltooid. Reeds in het jaar 1434 had EUGENIUS IV in eenen Brief aan den Patriarch van *Jeruzalem* voorslagen daar toe gedaan, die denzelven aan den *Armenischen* Patriarch toezond, waar op in het jaar 1439 Gevolmagtigden van dezen *Patriarch* te *Florence* verschenen, alwaar men ras tot een vergelijk kwam, hetwelk EUGENIUS openlijk bekend maakte. De *Armeniers* namen de leer der *Roomsche* Kerk over, maar de volgende tijd heeft geleerd, dat deze vereeniging op eenen heel lossen grond gevestigd is geweest.

Ten zelfden tijde toonden ook de *Jakobieten* zich tot

Vereeni-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ging met de Jakobieten.

tot zoodanige vereeniging bereid. In het jaar 1441 verscheen te *Florence* een Abt van het Klooster van den Heiligen ANTONIUS, ANDREAS genoemd, die eenen Brief van den *Jakobietischen* Patriarch aan den Paus overbragt. Deze Brief was opgevuld met gezwollene Oostersche bewoordingen en laffe vleijerijen aan den Paus, wien hij ook bekend maakte, dat zelfs de Koning van *Ethiopië*, KONSTANTINUS, wien hij voor den vermaarden *Priester* JOANNES hield, Gezanten afgevaardigd had, om eene vereeniging met zijne Kerk te vestigen. Met dit oogmerk verscheen er ook een Afgevaardigde van den Abt NIKODEMUS, Opziener der *Ethiopiers*, die te *Jeruzalem* woonden, welke beweerde, dat de afzondering der *Ethiopiers* alleen ontstaan was, door de afgelegenheid dezes lands van *Rome*. Op deze wijze werd de vereeniging met deze Christenen spoedig gesloten. Nadat EUGENIUS in het jaar 1442 de vergadering van *Florence* naar de Kerk van *Lateranen* had overgebragt, maakte hij dezelve plegtig door eene Bulle bekend: Ondertusschen kunnen er op dit verhaal, hetwelk wij bij RENAUDOT lezen, nog al bedenkingen gemaakt worden. Doch wat er ook zij van deszelfs geschiedkundige waarheid, deze vereeniging heeft geene beduidende gevolgen gehad; zal in de XVIde eeuw met de *Abyssinische* Kerk vernieuwd zijn, maar is zeker van geenen duur geweest.

Lotgevallen der Christenen in Egypte.

Zekerder zijn de berigten van eenige rampspoedige lotgevallen der *Christenen* in *Egypte*, gedurende de XIVde eeuw, hoewel veelal door hunne eigene schuld

ſchuld berokkend. De Christenen, zoo wel de *Jakobieten* als de zoogenoemde Regtzinnigen, *Melchiten* genoemd, hadden in het begin der XIVde eeuw posten in de Geregtshoven verkregen, zij waren pachters der Tollen, Schrijvers en Boekhouders der aanzienelijkſte ambtenaren, en verzamelden, in deze bedieningen, groote rijkdommen, die hen trotsch en verwaand maakten, zoo dat zij zelfs de Muhammedanen durfden verachten. Hier over werden klagten ingebragt bij den *Sultan* der *Mamliks* of *Mamlukken*, die thans in *Egypte* heerschten, deze gebood aanſtonds, dat de wet van den *Chalif* OMAR vernieuwd zou worden, dat de *Christenen* geene witte, maar enkel blauwe Tulbanden, de *Joden* geele, en de *Samaritanen* roode dragen, dat deze allen niet op paarden noch muilezels, maar op ezels rijden moesten, en elk een kreeg vrijheid, om de genen, die hier tegen zouden handelen, om te brengen en hunne huizen te plunderen. Te gelijk werd verboden aan anderen, dan aan *Muhammedanen*, ambten te vertrouwen, waar van het gevolg was, dat vele Christenen het *Islamisme* omhelsden. Ook begon men reeds de Christelijke Kerken omver te werpen, de overige bleven een jaar lang geſloten, tot er, op voorſpraak van Christenvorsten, twee *Jakobietiſche* Kerken weder geopend werden. Evenwel wisten de *Egyptiſche* Christenen of *Kopten* deze bevelen in het vervolg weder te ontwijken, en zich op nieuw in vele ambten in te dringen, doch gedroegen zich op nieuw zoo onvoorzigtig, dat zij zich in het jaar

1350

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

1350 wederom eene zware vervolging op den hals haalden. Nu werd hun verboden, nieuwe Kerken en Kloosters te ſtichten, of de ouden te verbeteren. Naauwelijks waren deze en andere ſtrenge bevelen tegen hen bekend geworden, of het gemeen viel aan het plunderen van de huizen en Kerken der Christenen. Deze mishandelingen duurden eene maand lang, zoo dat zij zich moesten verbergen, en velen van hen uit vrees den Godsdienst van hunne vijanden aannamen. Ook in volgende tijden hebben de Christenen in dat land in hunne Godsdienstoefening en veiligheid niet weinig geleden.

Kettergeſchiedenis in de Westerſche Kerk

Doch laat ons uit het Oosten naar het Westen keeren, en de Kettergeſchiedenis in de Westerſche Kerk, gedurende dit Tijdvak, kortelijk beſchouwen. Wij zullen daar bij vaakmaal gelegenheid hebben, op te merken, dat men in dezelve den naam van *Ketter* al ligtelijk misbruikt, en den eerſten den besten, die tegen het aanzien en gezag der Pauſen of der Geestelijkheid zich aankantte, of de misbruiken en bijgeloovigheden durfde beſtrijden, welke ingeſlopen waren, dezen blaam van Ketterij heeft aangewreven.

Cathari.

Wij hebben in het voorgaande van de Geſchiedenis reeds geſproken van de *Cathari*, die waarſchijnelijk hunnen oorſprong hadden van de nieuwe *Manicheën* of *Paulicianen* in het Oosten, ten minſte die voor *Manicheën* gehouden, en reeds in de XIde eeuw als zoodanige in *Italië*, *Frankryk* en de *Nederlanden* vervolgd en ter dood gebragt werden; ook hebben wij van den oorſprong van hunnen

nen naam *Cathari*, ook *Patareni* of *Paterini*, die hun in het *Milaneesche* gegeven werd, gesproken, dat hun naam *Publicani*, waarschijnlijk verbasterd is geworden uit *Pauliciani*; dat een andere van hunne namen *Bulgari*, waar van de Franschen *Bougre* gemaakt hebben, het vaderland te kennen geeft, uit hetwelk zij het eerst naar het Westen gekomen zijn; en eindelijk dat men hen in het Zuiden van *Frankryk los bos homos*, (*Boni Homines*,) noemde, heeft MOSHEIM (*) reeds na anderen aangemerkt.

Thans werden deze *Cathari* niet alleen in *Italië* en *Frankryk* talrijker, maar verdeelden zich ook weder in kleiner partijen. In de latere tijden der XIIde eeuw hadden zij te *Milanen* eenen Leermeester, BONACURSIUS, waarschijnlijk in de Landtaal BONACORSI. Deze ging naderhand tot de heerschende Kerk over, en openbaarde, in het jaar 1190, de gevoelens van zijne vorige geloofsgenooten, in een afzonderlijk geschrift, waarin hij hen tevens poogde te wederleggen. BONACURSII *Vita haereticorum, seu manifestatio haeresis Catharorum.* Hij beschuldigt hen, dat sommigen van hen de Schepping der Elementen aan den Duivel toeschreven, die ook ADAM en EVA zal geschapen, en bij EVA KAÏN geteeld zal hebben. Alle redenen en verrigtingen der Patriarchen en van MOZES enz. zullen van den Duivel oorspronkelijk geweest zijn enz. Aan den Zaligmaker schreven zij enkel een schijnligchaam toe, dus loochen-

(*) *Kerkhist.* IV *Deel*, *Bladz.* 210.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

chenden zij ook zijne Opstanding. Het kruis noemden zij het merkteeken des beests, hetwelk in de Openbaring van JOANNES beschreven wordt. SILVESTER I zal de *Antichrist*, de Zoon des verderfs geweest zijn, die zich boven alles verheven had, wat God is, en van zijnen tijd af zal de Kerk verdorven zijn. Deze beschuldigingen worden door den Schrijver zoo ruw nedergesteld, zonder opgave van eenig verband of beginsel, waar uit zij werden afgeleid, en men bespeurt duidelijk, dat hij zijne oude vrienden op eene partijdige wijze zwart maakt, zoo veel zal men er echter uit kunnen opmaken, dat zij, ten 'minsten, gedeeltelijk *Manicheën* geweest zijn.

Daar zijn nog meer geschriften overig van ongenoemde en genoemde Schrijvers tegen deze *Cathari*, bij voorbeeld van RAINERIUS SACCHONI uit *Piacenza*, die in het jaar 1259 overleden is. Hij was eerst een der aanzienelijkste Leeraren onder hen geweest, maar tot de Katholijken overgegaan, schreef hij zijne *Summa de Catharis et Leonistis seu Pauperibus de Lugduno*, of *contra haereticos*, volgens dezen waren de *Catharen* in drie hoofdsekten verdeeld, de *Albanenzen*, *Concorrenzen* en *Bajolenzen*, alle in *Lombardyë*. Hij zegt, dat zij *vier Sacramenten* hadden, de oplegging der handen; eene inzegening des broods door het Onze Vader; hunne Boete; en de inwijding der Priesteren.

Buiten *Italië* en *Frankryk* hadden zich ook de *Catharen* in het midden der XIIde eeuw tot in *Engeland* en *Duitschland* verspreid. Merkwaardig is het

het berigt van EVERVIN, Proost te *Steinfelden*, in eenen Brief aan den Heiligen BERNHARD, aangaande zekere Ketters te *Keulen* (*). Sommigen van hen, schrijft hij, vereenigden zich weder met de Kerk, maar twee, waar onder hun Bisschop, verdedigden hunne gevoelens des te hardnekkiger; en toen zij eindelijk drie dagen lang vergeefs tot bekeering vermaand waren, sleepte hen het volk, (waarschijnelijk door de Geestelijkheid aangehitst,) voort, en wierp hen in het vuur, eene straffe, welke zij zelfs met blijdschap leden. Hier wenschte ik wel, vervolgt de Abt, uw antwoord op deze vraag te hebben: van waar deze ledematen des Duivels zoo veel moed ontleenen, hoedanig men ter naauwernood bij de ijverigste Christenen vindt? Hunne Ketterij beschrijft hij op deze wijze: Zij zeiden, dat alleen bij hen de ware Kerk was, alzoo zij, gelijk CHRISTUS en de Apostelen, niets eigens bezaten, maar zij dwaalden, als *armen om* CHRISTUS *wil*, rond, en leden, als zijne eerste belijders, vervolgingen. Zij onthielden zich van alle melkspijzen en van alles wat door teeling voortgebragt werd. Zij hielden hunne Sacramenten geheim, doch beleden vrij uit, dat zij dagelijks aan hunne tafel naar het voorschrift van CHRISTUS en de Apostelen, hun eten en drinken wijdden tot het ligchaam en bloed van CHRISTUS, om zich, als deszelfs leden, daar mede te voeden. Zij verwierpen ook het huwelijk, doch om welke reden, kon de Abt niet zeggen. Zij ontkennen,

(*) *Inter Epistt. S. Bernhardi Opp. T.* IV. *p,* 768.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

nen, dat op het altaar het ligchaam van CHRISTUS vervaardigd wordt, dewijl alle Priesters der Kerk niet gewijd zijn. Den Doop laten zij alleen bij volwasſenen plaats hebben. Zij achten de voorbiddingen der Heiligen niet; houden het vasten voor onnoodig, en de overige Kerkelijke inrigtingen, welke van CHRISTUS en de Apostelen niet afkomſtig zijn, voor Bijgeloof. Ook ontkennen zij het Vagevuur, enz. Men is onzeker omtrent deze Ketters. MABILLON gelooft, dat zij Leerlingen van den Nederlander TANCHELIN geweest zijn, van wien wij in het vervolg ſpreken moeten; maar anderen houden hen liever voor *nieuwe Manicheën* of *Cathari.*

MONETA. Een der voornaamſte werken tegen de *Catharen*, is dat van MONETA, *Libri V. adverſus Catharos et Valdenſes.*) Deze MONETA was een *Dominikaner*, welke Orde hij in het jaar 1220 aannam. Sedert muntte hij uit door zijnen ijver tegen de Ketters, en ſtierf kort na DOMINICUS, in het jaar 1240. Zijn werk is te gelijk tegen de *Cathari* en de *Waldenzen* ingerigt, welke evenwel zoo veel van malkanderen verſchilden. Eerst beſchrijft hij de beide hoofdſoorten der *Catharen*, waar van de ééne twee Grondwezens, de andere maar éénen Schepper erkende, vervolgens lost hij hunne bewijzen op, en bewijst het Katholijk Geloof. In het tweede Boek van zijn werk beſtrijdt hij die *Catharen*, die maar éénen Schepper geloofden, maar den Duivel uit de van God opgegevene ſtoffe de vier Elementen lieten voortbrengen, en wederlegt hunne ſtelling: dat de God en oorzaak van het Oude Testament een kwaad

we-

wezen zij. In het derde Boek worden andere twistvragen behandeld, en in het vierde de leerstellingen der Kerk over de *Sacramenten*, de *Opstanding*, en het *laatste Oordeel* verdedigd. Velen van deze *Cathari* beweerden, zoo als naderhand een vermaard Geleerde uit de XVIde eeuw gedaan heeft, dat JEZUS, met de woorden: *dit is mijn ligchaam*, op zijn ligchaam gewezen, en voorts bloot brood aan zijne leerlingen gegeven had. In het vijfde Boek worden de *Cathari* en *Waldenzen* dan te zamen, dan bij beurten bestreden.

EKBERT. EKBERT, eerst Kanunnik te *Bon*, naderhand Abt van het Klooster *Schonau* omtrent het midden der XIIde eeuw, Broeder van de Heilige ELIZABETH, heeft eenige Preeken tegen de *Cathari* nagelaten, in welke hij, wat de hoofdzaak betreft, met MONETA overeenkomt. Hij heeft deze bijzonderheden: De *Cathari*, tegen welke hij predikte, waren dezelfde, over welke de Abt EVERVIN aan den Heil. BERNHARDUS geschreven had. Zij breidden zich uit aan den *Nederrhyn*; ARNOLD, één van hunne Leeraren, werd te *Keulen*, een ander, DIETRICH, te *Bon* verbrand; zij noemden zich *Cathari*, omdat zij zich zelven voor rein hielden; in *Vlaanderen* heetten zij, om onbekende redenen, *Piphlers* of ook *Turlepins*; maar in *Frankryk Texeranen*; hetwelk buiten kijf het woord *Tisserant*, (*wever*,) is, omdat er vele wevers onder hen waren. Zij waren, zegt EKBERT, met de woorden der Heilige Schrift heel goed gewapend, en wisten uit dezelve hunne dwalingen door schijnbare plaatsen te verdedigen. Onder

hunne *Uitverkorenen* hadden zij *twaalf Leeraren*, als het ware Apostelen, zoo als MANES die ingevoerd had, een dertiende was hun Opperhoofd, onder wien ook 72 Bisschoppen stonden. Zij hadden bovendien Ouderlingen, Dienaren en Dienaressen, welke laatste niet alleen armen en kranken oppasten, maar ook voor leeraressen speelden. Aan de Roomsche Kerk verweten zij, dat sints langen tijd alle hare Pausfen en Kardinalen zich door geldgierigheid, hoogmoed en vele andere ondeugden, het Priesterdom van CHRISTUS zoo onwaardig hadden gemaakt, dat er in dezelve volstrekt geen waar Priesterdom meer was. De verbodene vrucht in het Paradijs was naar hunne meening de Vrouw, met welke God aan ADAM alle vermenging verboden had. Dewijl hij nu dit verbod overtreden had, zoo was het geheele van hem afstammende menschelijk geslacht uit hoererij voortgesproten, en niemand kon zalig worden, indien hij niet door de gebeden en heilige gebruiken der *Volmaakten* onder hen gereinigd was geworden. Daarom laakten zij ook het huwelijk, en noemde het eene dergelijke hoererij, als die van ADAM.

Merkwaardig is dit, dat het weinig gescheeld heeft, of de Roomsche Kerk had één' uit deze *Catharen* of *Nieuwe Manicheën* tot haren openlijk verklaarden *Heiligen* bekomen. Een voornaam en rijk man te *Ferrara*, ARMAN, of HERMAN, met den bijnaam *Punzilovo*, werd in het jaar 1254 door den Ketterrigter, (*Inquisiteur*,) ter gevangenis veroordeeld, uit welke hij zich, door het afzweeren der

lee-

leeringen van die partij, en door eene geldboete, weder vrijmaakte. Evenwel veranderde hij zijne gevoelens zoo weinig, dat hij zich veel meer in het jaar 1267 door de oplegging der handen onder de volmaakten in dit gezelschap liet aannemen. Toen hij twee jaren daar na overleed, betreurden hem zijne medeburgers niet alleen als een' godvruchtig en weldadig man, maar zij liepen ook in menigte tot zijn graf, alwaar zij hun gebed deden, en spoedig strooide men uit, dat aldaar wonderwerken gebeurden, waar van het gerucht zich in vele landen uitbreidde. De *Cathari* maakten hier van tot hun voordeel gebruik, voornamelijk, toen de Bisschop en het Domkapittel te *Ferrara*, na een geregtelijk onderzoek, de geloofwaardigheid dezer wonderen bevestigden. Deze trokken zelfs zich deze zaak bij het Pausselijke Hof aan, terwijl de Ketterrigters door beëedigde verklaringen zochten te bewijzen, dat de Overledene aanhoudend een Ketter geweest was. Het Proces hier over duurde 30 jaren lang, tot dat BONIFACIUS VIII in het jaar 1301 uitspraak deed, dat de beenderen van PUNZILOVO opgegraven en verbrand, het altaar ter zijner eere opgerigt, omgeworpen, en ook de Beelden, en andere aan hem gewijde gedenkteekenen vernietigd zouden worden. PLATINA heeft in zijne Levensbeschrijvingen der Pausfen dit geval niet vergeten, maar den mislukten Heilig verkeerd onder de *Fratricelli* gerekend.

Het ontbrak in deze eeuwen niet aan wetten, geweldige vervolgingen en straffen tegen de *Catharen* of *Patarenen*, of welken naam zij anders had-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

den. In het jaar 1176 werden zij in eene Kerkvergadering te *Narbonne* voor Ketters verklaard en veroordeeld. Twee jaren daar na waren zelfs de Koningen van *Frankryk* en *Engeland* bedacht, om hen in de oorden van *Toulouse* en *Narbonne* te onderdrukken. Zij zonden ten dien einde, met bewilliging van den Paus, den Kardinaal-Legaat PIETER van *St. Chrysogonus* derwaarts met volmagt. Deze te *Toulouse* gekomen, werd door het volk uitgejouwd, maar wist echter met hulp van den Graaf van *Taulouse*, zekeren PIETER MAURAN, een' rijk burger, die twee Kasteelen bezat, en die voor het hoofd dezer secte werd gehouden, in zijne magt te krijgen, en door geweld te noodzaken, zijne dwalingen af te zweeren, wordende zijne Kasteelen verwoest, en hem zelven werd behalve geldboeten en geesselingen eene bedevaart naar *Jeruzalem* opgelegd. Verders liet de Kardinaal ROGIER, Vicomte van *Beziers*, *Carcasfonne*, *Albi* en *Rasez*, vermanen, om de Ketters uit zijn gebied *Albigeois* te verjagen en den gevangenen Bisschop van *Albi* te ontslaan. Maar als de Vicomte in het gebergte week, deed de Kardinaal hem in den ban en zeide hem den oorlog aan. Ook waren in het jaar 1165 in eene Kerkvergadering te *Lombers*, eene kleine stad, twee mijlen van *Albi*, deze Ketters, onder den naam van *Bons-hommes*, veroordeeld geworden.

Doch deze talrijke aanhang kon zelfs door deze strenge maatregelen niet uitgeroeid worden. ROBERTUS DE MONTE, een *Normannische* Geschiedschrijver

ver van dezen tijd, verzekert, dat de onderneming van den gemelden Legaat van het jaar 1178 weinig uitgerigt heeft. Hij noemt hen *haeretici Agenenſes*, hoewel hij dezelven wat later den naam geeft van *Albigriſeos haeretici*, hetwelk duidelijk genoeg leidt tot den naam *Albigeois* of *Albigenzen*, in welken ten laatſte de oudere namen *Cathari*, *Publicani*, *Patareni* verloren zijn geraakt. Daarom gaf ALEXANDER III in het jaar 1129 in den laatſten Canon der Kerkvergadering van *Lateraan* van dat jaar zijn vonnis uit tegen de Ketters, die zich verbreid hadden in *Gascogne*, in *Albigeois*, (*Albegeſium*,) het gebied van *Toulouſe*, onder welke benamingen zij ook mogten voorkomen.

INNOCENTIUS III zag zich in het jaar 1207 genoodzaakt, in perſoon naar *Viterbo* te reizen, dewijl deze ſtad opgevuld was met *Patarenen*, en gaf een allerſcherpst bevel tegen dezelven uit, waar bij hij gelastte, dat zelfs het huis, waar zulk een Ketter gevat werd, zou afgebroken, en voor altijd tot een vuilnisplaats gemaakt zou worden.

Evenwel was er nog in het jaar 1231 in *Rome* zelve eene menigte van *Patarenen*. GREGORIUS X liet om dien tijd eenigen derzelven als onverbeterlijk verbranden, anderen werden ter tuchtiging naar Kloosters gezonden. Hij vernieuwde de wetten zijner voorzaten tegen hen, en verbood in het bijzonder: dat geen Leek openlijk of in huizen, op ſtraffe van den ban, over het Katholijk Geloof zou disputeren. Zelfs liet de Keizer FREDERIK II zware Plakaten tegen hen uitvaardigen. In eene derzelven

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

ſtaat eene geheele lijst van Ketternamen: *Cathari*, *Patareni*, *Speronistae*, *Leonistae*, *Arnaldistae*, *Circumciſi*, *Pasſagini*, *Joſeppini*, *Saratenſes*, *Albanenſes*, *Francisci*, *Begardi*, *Commisſi*, *Waldenſes*, *Romanoli*, *Varini*, *Ortuleni*, *cum illis de Aqua nigra enz.* De Mutsaards maakten eindelijk van deze lieden allengs een einde, door den ijver der Ketterrigters. Onder dezen muntte uit de *Dominikaan*, ROBERT, die den naam *Bugre* kreeg, omdat hij uit dezen aanhang tot de Orde der *Dominikanen* was overgegaan. Men noemde hem ook den *hamer der Ketteren*, omdat hij velen van dezelven, van beiderlei kunne, die zich niet bekeeren wilden, met den dood ſtraffen liet; binnen den tijd van drie maanden had hij er omtrent 50 laten verbranden of levende begraven.

Petrobruſianen.

Terwijl de Geestelijkheid der heerſchende Kerk in het Westen zoo veel moeite had, met het uitroeijen van dezen ouden aanhang, verhief zich meer dan één nieuwe, wier aanvallen op de leer en gebruiken der Kerk veel meer te beduiden hadden, Zulk een aanhang werd in de eerſte tijden der XIIde eeuw geſticht door PIETER VAN BRUIS, dien ſommigen voor eenen *Italiaan*, en denzelfden met PIETER, Kanunnik te *Lucca*, een' aanhanger van Keizer HENRIK IV, hebben willen houden; waarſchijnelijk trad hij reeds in het jaar 1104 als de aanvoerder van eene partij te voorſchijn. De bijkans eenige Schrijver, uit wien men berigten van hem kan ontlenen, en die ook tegen hem geſchreven heeft, is PIETER *de Eerwaardige*, Abt van *Clugny*: *Episto-*

tola five Tractatus adverfus Petrobrufianos haereticos. Uit hem ziet men, dat PIETER VAN BRUIS een Priester geweest is, in het Zuiden van *Frankryk*, die zijne bediening, men weet niet waarom, verloren had.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijne leerftellingen verwekten groote opfchudding. Zij waren, volgens den Abt van *Clugny*: I. Kinderen, die het gebruik van hun verftand nog niet hadden, konden door den Doop niet zalig worden. Dat is, hij verwierp den Kinderdoop. II. Men moet geene Kerken bouwen, maar de reeds gebouwde liever nederwerpen. III. De heilige kruifen wilde hij verbroken en verbrand hebben. IV. Hij ontkende de waarheid van het ligchaam en bloed van CHRISTUS in het Avondmaal; de Abt befchuldigt hem, dat hij dit *Sacrament* geheel verachtte; doch hij haalt vervolgens de eigene woorden van zijne aanhangers aan: „ Gelooft toch, zeiden zij tegen de Katholijken, uwe Bisfchoppen, Priesters en Geestelijkheid niet, die u verleiden. Zij bedriegen u: gelijk in vele andere dingen, dus ook met den Godsdienst des altaars, waar zij u voorliegen, dat zij het ligchaam van CHRISTUS vervaardigen, (*conficere*,) en u tot heil uwer zielen overgeven. enz." Eindelijk V. verzekert hij ook, dat PIETER VAN BRUIS alle offers, gebeden, aalmoezen, en andere goede werken, welke de Geloovigen voor hunne overledene Medebroeders verrigtten, befpottede.

Nieuwer Schrijvers hebben deze korte berigten op velerlei wijze zoeken op te helderen of aan te vullen; doch meest achtgenomen op de gezindten,

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ten, tot welke zij behoorden. De Bisschop BOSSUET wil hen voor *Albigenzen* houden, of *Manicheën*, waar van echter geene blijk is. J. BASNAGE, die hem wederlegd heeft, ten aanzien van het *Manicheïsme*, erkent nogtans de *Petrobrusianen* voor *Albigenzen*, omdat hij deze laatsten voor getuigen der waarheid aanziet, die de Hervorming zijn voorgegaan. Het waarschijnelijkst is, dat PIETER VAN BRUIS eenen middelweg gehouden heeft tusschen de *Roomsche* Kerk en de *Cathari*. Deze stoute man, dien het niet aan kunde, maar misschien aan gematigdheid en voorzigtigheid haperde, vond 20 jaren lang in *Languedok* en *Provence* toeloop en aanhang, tot dat eindelijk het graauw, vermoedelijk opgehitst door de Geestelijkheid, hem omtrent het jaar 1124 te *St. Gillis* aanviel en verbrandde.

Henricianen.

Zijn leerling HENRIK plantte zijnen aanhang nog eenen tijd lang voort. Zijne afkomst is onbekend, maar dat hij eerst een Monnik geweest is, weet men uit eenen Brief van BERNHARD aan den Graaf van *Toulouse* en *St. Gillis*, waar in hij hem vermaant, dezen Ketter niet in zijn gebied te dulden. In het jaar 1116 verscheen hij met glans te *Mans* in *Frankryk*, hebbende twee zijner leerlingen, gelijk voormaals de Zaligmaker, vooraf gezonden, om zijne komst bekend te maken. De vermaarde Bisschop HILDEBERT, die op het punt stond, om naar *Rome* te reizen, gaf last aan zijnen Aartsdiaken, om HENRIK wel te ontvangen en het prediken toe te laten, gelijk hij dan ook met algemeene toejuiching, zelfs van de Geestelijkheid, predikte, maar deze laatste had

had hier van ſpoedig berouw. HENRIK ſchilderde hunne ſlechte zeden, en onbekwaamheid, om hun ambt behoorlijk waar te nemen, zoo zwart af, dat het volk tegen de Geestelijkheid geheel werd ingenomen, en die dreigde te ſteenigen en op te hangen. De Bisſchop, van *Rome* terug keerende, werd zelve met hoon en ſmaad overladen; deze dwong daar op HENRIK, om zijn Kerspel te verlaten, hoewel de inwoners veel liefde en hoogachting jegens dezen bleven behouden.

HENRIK zworf vervolgens in verſcheidene oorden van *Frankryk* rond, en vond alom veel ingang bij het volk. De Bisſchop van *Arles* bragt hem daarom in het jaar 1134 op de Kerkvergadering te *Piſa*, alwaar hij als een Ketter veroordeeld, en vervolgens in de gevangenis gezet werd. Daar uit ontſlagen zijnde, begaf hij zich naar een naburig land, *Languedock* of *Guienne*, alwaar hij met een gelukkig gevolg voortvoer te prediken. Velen bezochten reeds de Kerken niet meer, onthielden aan de Priesters de offergiften en tienden; ja men riep hen niet meer bij de zieken, en behandelde hen verachtelijk. Van dit alles geeft de Heilige BERNHARD, in den gemelden Brief, aan HENRIK de ſchuld, dien hij tevens een losbandig en onkuisch leven te laste legt; met zeer weinig ſchijnbaarheid, terwijl ook anders de Geſchiedenis hier van niets weet.

EUGENIUS III, die zich toenmaals in *Frankryk* bevond, zond den Kardinaal-Legaat ALBERICH, Bisſchop van *Ostia*, naar *Toulouſe*, om deze ſekte uit te roeijen. De Heilige BERNHARD verzelde hem.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HENRIK werd gevat, en in het jaar 1148 voor de Kerkvergadering te *Rheims* te regt gesteld, en als een Ketter veroordeeld. Hij behield echter, op voorspraak van den Bisschop van *Toulouse*, het leven, maar werd op bevel van den Paus, in eene gevangenis opgesloten, in welke hij kort daar na overleden is. Wat zijne gevoelens betreft, zijne partijen, maar aan welken men geenszins alle geloof geven kan, beschuldigen hem van *Manicheïsmus*; hij schijnt zich over het geheel minder met leergevoelens te hebben opgehouden, dan met het tegengaan van bijgeloovige gebruiken en het bestraffen van de slechte zeden der Geestelijken. Dit met misschien te veel hevigheid doorzettende, kon het niet anders, of hij moest derzelver haat gaande maken en zich aan hunne vervolgingen blootstellen.

Waldenzen.

Doch onder alle nieuwe aanhangen, welke, ten dezen tijde, ontstonden, verdient geene meer opmerkzaamheid, dan die der *Waldenzen*, die de Kerk zochten te herstellen in den toestand, zoo als zij in de eerste tijden geweest was, en wier zeden, volgens getuigenis hunner vijanden zelven, onberispelijk waren; en die, hoe lang en zwaar ook vervolgd, nooit geheel hebben kunnen uitgeroeid worden. Men heeft hunnen oorsprong doorgaans uit heel oude tijden afgeleid, waar toe ook een Schrijver van de XIIde eeuw, RAINERIUS SACCHONI, een vijand van de *Cathari*, die ook tegen de *Waldenzen* geschreven heeft, aanleiding heeft gegeven, daar hij van hen, onder de benaming van *Pauperes de Lugduno*, (*armen van Lions*,) schrijft, dat zij, volgens som-

sommigen, ontstaan zijn ten tijde van den Roomschen Bisschop SILVESTER, in de IVde eeuw; volgens anderen reeds ten tijde der Apostelen. Eén der voornaamste Geschiedschrijvers der *Waldenzen*, JEAN LEGER, in de XVIIde eeuw, heeft in zijne *Histoire Générale des Eglises Evangeliques des Valleés de Piemont, ou Vaudoises, à Leide* 1669. 2 *Tom. Fol.* nader getracht te toonen, dat zij reeds lang voor de XIIde eeuw bestaan hebben; dat zij hunnen naam zouden hebben van de Dalen of *Valleijen*, (*Valles* of *Vallées*, in hunne taal *Vaux*,) waar zij zich meest onthielden, is eene bloote gissing, alhoewel het zeker is, dat zich in de Valleijen van *Piemont* van overlang lieden hadden opgehouden, die niet in gemeenschap met de Roomsche Kerk leefden; even zoo kan men niet bewijzen, dat zij afstamden van de aanhangers van den Bisschop CLAUDIUS van *Turin*, die in de IXde eeuw de vereering van Kruissen en Beelden verwierp. Een oud lied, in den *Provencaalschen* Tongval, *het edel onderwijs*, (*la noble Leyçon*,) genoemd, waar in de naam *Waldenzen*, (*Vaudés*,) voorkomt, en dat in het jaar 1100 door een' *Waldenzer* zal opgesteld zijn, als ook eene Geloofsbelijdenis der *Waldenzen*, uit het jaar 1120, zijn niet van dien tijd, maar later.

Daarentegen komen de Schrijvers omtrent het midden der XIIIde eeuw eenparig overeen, dat zij den oorsprong der *Waldenzen* afleiden van eenen Burger van *Lions*, PETRUS WALDUS, ook VALDO, VALDENSIS, waarschijnelijk in de taal van het land VAUD genoemd, tusschen de jaren 1160 en 1180. Deze

man,

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

man, ontsteld door het plotselijk sterven van eenen voornamen burger in een gezelschap, kwam daar door tot ernstige nagedachten, en zelve ongeleerd zijnde, liet hij zich door twee Priesters, STEPHANUS DE ANSA en BERNHARD YDROS, de *Euangelien* en vervolgens andere Bijbelboeken, ook eenige Boeken en plaatsen uit de Kerkvaders in zijne moedertaal overzetten. Door het lezen derzelven aangespoord, deelde hij zijne bezittingen aan de armen uit, en besloot, volgens het voorschrift des Bijbels, zijn leven in te rigten. Tevens nam hij het ambt van eenen Apostel op zich, en predikte, hetgeen hij uit de Euangelien geleerd had, openlijk op de straten, welhaast kreeg hij een aanhang onder mannen en vrouwen, die, op zijn voorbeeld, in de stad en naastgelegene dorpen in de huizen en vervolgens in de Kerken, de menschen uit de Euangelien leerden. Onder voorwendsel, dat zij, op deze wijze, ook dwalingen verbreidden, liet de Aartsbisschop JOAN van *Lions* hen voor zich komen, en verbood hun de Heilige Schrift te verklaren en te prediken, maar kreeg van WALDO, naar het voorbeeld der Apostelen, ten antwoord: Men moest God meer gehoorzamen, dan de menschen, zoodat hij met prediken voortvoer. Dit is het berigt van STEPHANUS DE BORBONE, of BELLAVILLA, en RAINERIUS SACCHONI, welke beide tegen de *Waldenzen* omtrent het midden der XIIIde eeuw geschreven hebben.

Men noemde de leerlingen van WALDUS niet slechts *Waldenzen*, maar ook *Leonistae*, omdat *Lions* in het

het Latijn ook *Leona* heette, en wegens hunne vrijwillige armoede, *de armen van Lions*, (*Pauperes de Lugduno*, *Lugdunenſes*, *Leonenſes*,) en nadat zij zich in *Lombardyë* uitgebreid hadden, *Pauperes Lombardi*; niet zelden ook *Sabatati* of *Inſabatati*, of van de houten klompen, (*Sabots* bij de Franſchen,) welke zij droegen, of omdat de volmaakten onder hen aan het bovenſte deel der ſchoenen, (*ſubtalares* of *ſotulares*,) hetwelk bij hen *ſabates* heette, een zeker teeken droegen. Hun getal nam in *Frankryk* zeer ſchielijk toe, maar dit en dat Leeken zich verſtoutten te prediken, maakte ook ſpoedig de Geestelijkheid tegen hen gaande. Een Aartsdiaken van *Oxford*, WALTER MAPES of MAPAEUS, die kort na deze tijden geſchreven heeft, verhaalt, dat er twee *Waldenzen* te *Rome* gekomen zijn, die aan ALEXANDER III eene Franſche Overzetting der Pſalmen en andere Bijbelboeken aanboden, en hem vrijheid verzochten, om openlijk te prediken, hetwelk hun van den Paus werd afgeſlagen, ſchoon zij eigendunkelijk daarmede voortvoeren.

Men kan daar uit ligtelijk begrijpen, waarom LUCIUS III op eene Kerkvergadering te *Verona* in 1184 hen als Ketters in den ban deed, omdat zij, zegt hij, onder de gedaante van Godzaligheid, doch waar van zij de kracht verloochenden, zich het aanzien van Predikers aanmatigden. Of deze Paus hen ook om dwalingen veroordeeld hebbe, blijkt te minder, dewijl hij hen met andere Ketters zamenvoegt, en de dwalingen, welke hij hier opnoemt, eigenlijk tot de *Patarenen*, die hier ook genoemd worden,

be-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

betrekking hebben; en hun boven verhaald verzoek aan ALEXANDER III bewijst genoeg, dat zij zich van geene dwaalleeringen bewust waren.

Dus schijnt WALDUS met zijne vrienden in het eerst geheel geene gedachten gehad te hebben, om zich van de *Roomsche* Kerk af te scheiden. Maar, zeggen hunne partijen, toen men hun de vrijheid weigerde, om te prediken, zijn zij tot hevige verwijtingen tegen de Kerk overgegaan. Natuurlijker is het, te denken, dat zij, door het gebruik der Heilige Schrift meer en meer verlicht, en stouter geworden zijn, om waarheden voor te dragen, tot welke andere Christenen nooit zouden gekomen zijn, die alleen gewoon waren, te gehoorzamen en na te praten, wat hun voorgezegd werd. Omtrent het jaar 1190 ontwaart men eerst eenige duidelijke sporen van de afwijking der *Waldenzen* van de *Roomsche* Kerk. BERNHARD, Aartsbisschop van *Narbonne*, liet tusschen hen en RAYMUND van *Deventer*, die wegens zijne heiligheid geroemd wordt, een gesprek houden, hetwelk door den Abt BERNHARD van *Fontcauld*, (*de Fonte calido*,) die daar bij tegenwoordig was, beschreven is. Zij weigerden in hetzelve alle gehoorzaamheid aan de Geestelijken, hielden zich zelven geregtigd, om te prediken, en verwierpen de gebeden voor de dooden. Om die reden werden zij voor Ketters verklaard. De vermaarde Monnik ALANUS, of ALAIN, berigt voorts, dat zij beweerd hebben: alle vrome lieden konden schulden en zonden vergeven; ja het was beter, aan hun te biechten, dan aan slechte Pries-

ters;

ters; alle eeden zijn ongeoorloofd, en de Rigters mogen geen' misdadiger aan het leven ftraffen. In eene belijdenis van eenige *Waldenzen*, welke INNOCENTIUS III in het jaar 1210 in den fchoot zijner Kerk aannam, bekenden zij wel, dat zij de *Roomfche* Kerk niet voor de Kerk van CHRISTUS gehouden hadden, maar ontkenden, ooit geleerd te hebben, dat ook vrouwen in de Kerk leeren mogten, dat een vrome Leek de Biechtenden vrijfpreken kon.

In de vroegere tijden der XIIIde eeuw geeft een *Franfche Cistercienzer* Monnik (*) de volgende befchrijving van de *Waldenzen:* ,, De Ketters, die *Waldenzen* genoemd worden, ftammen af van zekeren WALDUS uit *Lions.* Zij waren wel boos; maar, in vergelijking van andere Ketters, veel minder verkeerd. Want zij kwamen, in vele dingen, met ons overeen; maar in andere waren zij van een ander gevoelen. Doch, om veel van hunne ongeloovige gevoelens voorbij te gaan, hunne dwaling beftond voornamelijk in de vier volgende ftukken: Zij droegen pantoffels, (*fandalia*,) op de wijze der Apostelen; zij beweerden, dat men niet zweeren, noch iemand om het leven brengen mag; insgelijks, dat ieder van hen, in geval van nood, als hij flechts pantoffels droeg, zonder de Pausfelijke wijding van den Bisfchop ontvangen te hebben, het ligchaam van CHRISTUS vervaardigen kon. (*conficere.*) Eindelijk verzekert de Abt van *Auersberg*,

(*) PETRUS *Sarnenfis, feu vallis Sarnaii vel Sernaii in Historia Albigenfium et facri belli in eos fufcepti.*

berg (*), dat hij in het jaar 1212 eenige *Waldenzen* met hunnen Leeraar BERNHARD te *Rome* gezien had, die INNOCENTIUS III verzochten, om hunne gezindte te bevestigen. Zij leidden, zeiden zij, een Apostolisch leven, wilden niets eigens bezitten enz. Drie jaren daar na werden de *Waldenzen* door dezen Paus op eene Kerkvergadering in het Lateraan als Ketters veroordeeld, zonder bijvoeging van eene andere reden, dan dat zij zich het Leeraarambt aanmatigden.

Tot hier toe schijnt dus deze gezindte zich van de Roomsche Kerk niet te hebben willen afzonderen, maar in de XIIIde eeuw komen zij in de Geschiedenis voor als een afgezonderde aanhang, die in het Zuiden van *Frankryk*, in *Spanje*, en het bovenste gedeelte van *Italië*, grooten opgang maakte, waar van RAINERIUS SACCHONI zeven redenen opgeeft: I. Eene ijdele roemzucht, om als Leerars geëerd te worden. II. Hun ijver voor hunne gezindte. Mannen en vrouwen, kleinen en grooten, waren dag en nacht werkzaam, om zelve te leeren en anderen te onderwijzen. Hunne ambachtslieden werkten over dag, en leerden 's nachts. III. De Overzetting van den Bijbel in de moedertaal. IV. De ergernis, welke zij vonden in het slecht gedrag der Katholijken, waar van zij zeiden: Zoo hebben de Apostelen niet geleefd! Zij zelven waren zedig en bescheiden; men vond bij hen geene prachtige kleederen, terwijl zij die noch te kostbaar, noch te slecht droegen; zij dreven geen' koophandel, om lie-

(*) *Continuat. Ursperg. Chron. ad ann.* 1212.

liegen, bedriegen, en eeden te vermijden; zij leefden van den arbeid, als handwerkers; hunne Leeraars zelven waren Schoenmakers; zij verzamelden geene rijkdommen, maar waren met het noodige te vrede; zij waren zeer kuisch, als ook matig in eten en drinken; zij gingen in geene herbergen, ook niet op danspartijen, of andere ijdelheden; voor toorn en drift wisten zij zich te wachten; altijd arbeidden, ſpraken of leerden zij; en daarom baden zij weinig; men kende hen aan hunne beknopte (*praeciſa*,) en beſcheidene woorden; zij wachtten zich bovendien van onbetamelijke boert, van lasteren, ligtvaardig ſpreken en vloeken. V. De vijfde reden vindt hij in de onkunde der Priesteren, die ſomtijds beuzelachtige, niet zelden onwaarachtige dingen voordroegen. VI. De zesde in het oneerbiedig gedrag van ſommige Kerkelijken omtrent de Sacramenten. VII. Eindelijk in den haat der *Waldenzen* tegen de Roomſche Kerk. Ligtelijk ziet men, hoe hatelijk ſommige dezer bijzonderheden verdraaid zijn, en evenwel is zijn getuigenis over het geheel loffelijk voor deze gezindte.

Men moge er wel bijvoegen, dat de kracht en overtuiging der waarheid, door de *Waldenzen* geleerd, veel hebbe toegebragt, tot uitbreiding van hunnen aanhang. Welke eigenlijk in de XIIIde eeuw hunne leere geweest zij, is eenigzins moeijelijk op te maken. Wij hebben, gelijk reeds gezegd is, geene geloofsbelijdenis van hen zelven, die zoo oud zal zijn; en zijn dus genoodzaakt, te zien, wat hunne partijen, inzonderheid RAINERIUS, daar van ſchrijven.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ven. Sommigen van dezen hebben hun wel *Manicheïsche* leerstukken toegekend, maar te onregt, terwijl zij hen met de *Catharen* verwarden. Zie hier hunne voornaamste leerstellingen volgens RAINERIUS: Zij beweerden, dat de *Roomsche* Kerk niet is de Kerk van CHRISTUS, zijnde dezelve ten tijde van SYLVESTER in verval geraakt, toen het vergift van tijdelijke goederen de Kerk besmette; zij vonden in die Kerk alle gebreken en zonden, terwijl zij zich zelven hielden voor de ware Kerk, en de regte armen van geest, die vervolgingen leden om der geregtigheid en des geloofs wille. De *Roomsche* Kerk hielden zij voor de hoer van *Babel;* zij verachtten alle Kerkenordeningen. Den Paus noemden zij het hoofd van alle dwalingen. De *Prelaten* vergeleken zij met de Schriftgeleerden, de Monniken met de *Farizeën*. Dewijl de Paus en de Bisschoppen zoo vele oorlogen stichtten, noemden zij hen *Menschenmoorders*. Zij wilden niet den Prelaten, maar God alleen, gehoorzaamd hebben. Niemand behoorde in de Kerk grooter te zijn, dan een ander. Even min behoorde iemand voor eenen Priester te knielen. Men behoorde geene *tienden* te geven, en Priesters geene bijzondere goederen te bezitten; aan de Priesters tienden of geschenken te geven, noemden zij, het spek vetmesten; Priesters en Monniken behoorden geene Prebenden of landsheerlijke regten te bezitten. Landen en Volken behoorden niet gesnipperd en verdeeld te worden. Het was in hunne oogen iets kwaads, Kerken en Kloosters te stichten, en met inkomsten te voorzien, waarom zij ook

al-

alle Testamenten ten behoeve der Kerken afkeurden; zij veroordeelden het lediggaan der Geestelijkheid, en wilden, dat zij met hunne handen arbeiden zouden. Zij verwierpen alle Kerkelijke eeretitels, ambten, voorregten, vrijdommen; ook alle Kerkvergaderingen; zij verklaarden de regten der Pfarheeren voor bloote verdichtſelen, en de Monnikengodsvrucht voor *Farizeeſche* inzettingen. Ook leerden zij, dat niemand tot het geloof gedwongen mogt worden.

Zij verwierpen alle Sacramenten, zegt RAINERIUS. De waarheid zal zijn, dat zij daaromtrent anders dachten dan de Kerk. Dus verwierpen zij al de gewoonten, welke bij den Doop gevoegd waren; ook de *Mis*; volgens RAINERIUS namen zij de *Transſubſtantiatie* aan, maar een ongenoemd Schrijver bij MARTENE (*) zegt uitdrukkelijk, dat zij niet geloofden, dat het ligchaam en bloed van CHRISTUS waarlijk in het Avondmaal zij, maar ſlechts een gezegend brood, hetwelk figuurlijk het ligchaam van CHRISTUS genoemd wordt; gelijk de Apostel zegt: *de Rotsſteen was* CHRISTUS. Van het Sacrament der boete verklaarden zij, dat niemand van eenen ſlechten Priester geabſolveerd kan worden, ook verwierpen zij alle openbare boetdoeningen. Ook hadden zij hunne van de Kerk verſchillende gevoelens over het huwelijk. Zij noemden het eene doodzonde, wanneer men trouwde, buiten de hoop, om kinderen te verwekken; ook verwierpen zij de door de Kerk vastgeſtelde graden van bloedverwantſchap, bij-

(*) *Thes. nov. Anecdd. T.* V. *p.* 1779.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bijzonder de zoogenoemde geestelijke graden van Peetschap enz. Het verbod des huwelijks voor Geestelijken verklaarden zij voor eene dwaling. De inwijding der Priesteren was bij hen verachtelijk, omdat zij slechts aan Rijken geschonken werd, en eene groote menigte Priesters voortbragt.

Hier bij voegt RAINERIUS nog eene en andere bijzonderheid. Het Latijnsche gebed noemden zij volstrekt nutteloos voor Leeken, aan elken Leek, zelfs aan vrouwen, kenden zij het regt toe, om te leeren. Zij verklaarden alles voor fabelen, wat gepredikt werd, zonder door Bijbelplaatsen bewezen te worden. Zij kenden aan hunne Overzettingen des Bijbels dezelfde kracht toe, als aan de Latijnsche. Zij kenden het Nieuwe Testament, en een groot gedeelte van het Oude, van buiten. Zij hielden de *Decretalien* en de verklaringen der Kerkvaderen van geene waarde, maar bleven enkel bij den Tekst. Zij verachtten den ban, aflaten en *dispensatien*; behalve de Apostelen kenden zij geene *Heiligen*; ja, zij zeiden: eigenlijk was niemand heilig, dan God. Zij dreven den spot met de *Legenden*, en lazen de *Litanien* nooit. Het *kruis* zagen zij als een gewoon hout aan, en teekenden zich ook nooit met hetzelve. Zij beweerden: *dat de leere van* CHRISTUS *en de Apostelen, zonder eenige Kerkelijke voorschriften, genoegzaam zij tot zaligheid*; de overleveringen der Kerk waren *Farizeesch*. Zij lieten geen *Mijstieken* zin van den Bijbel gelden, bijzonder ook niet in woorden en handelingen van de Kerk voorgeschreven; bij voorbeeld, dat een

haan

haan op den toren eenen Leeraar beteekene. Zij versmaadden verders alle Kerkelijke gewoonten, welke in het *Euangelie* niet voorkomen; zoo als het Feest der reiniging van MARIA, den Palmzondag, de wederaanneming der Boetelingen op Witten Donderdag, de aanbidding van het Kruis op Goeden Vrijdag, het Paaschfeest, en alle Feesten der Heiligen; de eene dag, zeiden zij, was zoo heilig als de andere, waarom zij ook op de Heilige dagen heimelijk arbeidden. Ook gaven zij geen acht op de Kerkelijke Vastendagen. Eindelijk, zij ontkenden het *Vagevuur*, en lieten slechts twee hoofdwegen toe: den eenen, der uitverkorenen ten hemel, en den anderen der verdoemden ter helle.

Inderdaad, men moet zich verwonderen, dat deze menschen, enkel door den Bijbel geleerd, zonder andere ten minsten merkelijke hulpmiddelen, tegen zoo veel tegenstand en vervolging, zoo gelukkig de hoofdzaak eener Hervorming gevat, en naar hun vermogen bevorderd hebben. Zij waren ondertusschen, hoe zeer in de hoofdzaak eens, in alle bijzonderheden niet van dezelfde meening; dus waren er onder hen nog verscheidenen, die den Godsdienst der Roomsche Kerk bijwoonden, en derzelver plegtigheden waarnamen, ten zij men dit aan derzelver vreeze, om ontdekt te zullen worden, hebbe toe te schrijven.

Ten aanzien van de inwendige gesteldheid dezer gezindte, weten wij uit de schriften hunner vijanden, dat zij onderscheiden waren in *volmaakten*, onder welken hunne Leeraars gerekend werden, en

in geloovigen. De eersten werden eigenlijk *de armen van Lions* genoemd; zij noemden zich navolgers der Apostelen, hadden geene eigendommen, maar werden door hunne leerlingen onderhouden. Zij gingen, om niet bekend te worden, in verschillende kleeding, en hielden dikwijls hunne vergaderingen, in onderaardsche spelonken, en meestentijds bij nacht. YVENOT, een Tegenschrijver der *Waldenzen*, die in alles hen poogt zwart te maken, moet echter bekennen, dat het laster ware, dat sommigen van hen in die holen katten en kikvorschen kusten, den Duivel zagen, en na het uitbluschen van het licht ontuchtige gemeenschap zouden plegen. Dit gebeurt, zegt hij, niet in dezen aanhang, maar bij de *Catharen*, hoewel het ook van dezen niet meer dan een uitstrooisel zijn mag. Hij erkent in hen een uiterlijk zeer godvruchtig gedrag, bescheidene zeden, voorzigtig spreken, liefst van God, en Goddelijke zaken, waar door zij zich wisten aan te prijzen; op gelijke wijze hebben wij hier voor reeds gezien, dat den *Waldenzen* in het gemeen een goed getuigenis van een goed zedig gedrag zelfs van hunne vijanden niet heeft kunnen onthouden worden.

Ondertusschen waren de hooge Geestelijken benevens de thans opkomende *Dominikanen* ijverig in de weer, om deze menschen te onderdrukken en te vervolgen. Evenwel durfden zij niet overal, voornamelijk in het Zuiden van *Frankryk*, geweld tegen hen gebruiken, omdat zij daar talrijk waren en van aanzienelijke Heeren beschermd werden, bij voorbeeld, den Graaf van *Foix* in *Languedok*, in

wiens

wiens Graaffchap in de ftad *Pamiers*, in het jaar 1207, een gefprek tusfchen eenige Bisfchoppen en Abten en tusfchen fommige *Waldenzen* gehouden werd, met dien uitflag, zegt men, dat velen van dezen zich bekeerd zullen hebben.

V BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar1073. tot 1517.

Maar nadat de Ketteroorlog met de *Albigenzen* in deze gewesten ondernomen werd, waar van wij zoo fpreken zullen, hield men geene gefprekken meer met de *Waldenzen*, de *Inquifitie* Regtbank zocht hen flechts op, om hen te ftraffen, indien zij bij hunne gevoelens volhardden. Dus werden er velen ter dood gedoemd, verftorvenen zelfs opgegraven, en de lijken verbrand, en flechts zelden gebeurde het, dat het Kettergerigt deszelfs vonnisfen niet kon laten ten uitvoer brengen, gelijk in het jaar 1237 de Overheid te *Toulouze* zich verzette, toen zes perfonen wegens Ketterij levende verbrand zouden worden, waarom zij zelve ook van de Inquifiteuren in den ban gedaan werd.

Kerkvergaderingen en bijzondere Geestelijken ijverden om het zeerst, om deze gewaande Ketters te veroordeelen; men veroordeelde ook als verdacht van Ketterij lieden, die hunne Predikatien aangehoord hadden, of hen voor goede menfchen hielden; ook veroordeelde men allen, die hen begunftigden, ontvingen of befchermden, gelijk door eene Sijnode te *Tarragona*, in het jaar 1242 gefchiedde, alwaar bepaald werd, de hardnekkigen aan de Overheid ter ftraffe over te leveren, den berouwhebbenden eene openbare boetdoening op te leggen, of wel

V BOEK IX Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

voor hun leven in de gevangenisſen te werpen (*).

Het is opmerkelijk, dat men, gelijk YVENOT doet, in zijne Verhandeling *de haereſi Pauperum de Lugduno*, de Geestelijkheid verſchoonen wil, dat zij geen ſchuld had aan dit dooden en moorden, dewijl zij alleen aan de wereldlijke magt aanwees, dat het onverbeterlijke Ketters waren, die men, wegens het zielenheil van anderen, en wegens het gevaar van het geloof, onder de overige medeburgeren niet dulden mogt, ten zij men zelve voor hunnen begunſtiger wilde gehouden worden.

Ten overvloede werden ook wederleggingen tegen de *Waldenzen* geſchreven, waar van het werk van MONETA, voorheen reeds gemeld, een der voornaamſten is. Doch deze wederlegging viel moeijelijk, omdat zij niet zoo zeer, om hetgeen zij geloofden, als wel om hetgeen zij niet geloofden, voor Ketters gehouden werden. Dus waren de wetten, vervolgingen en het ter dood brengen krachtiger middelen tegen de *Waldenzen*, dan wederleggingen. Daar door werd hun getal in de XIIIde eeuw merkelijk verminderd, evenwel bleven er ſteeds velen overig, voornamelijk in hunne ſchuilplaatſen, de dalen van *Savoyë* en *Piemont*, alwaar zij nogtans van tijd tot tijd de zwaarſte vervolgingen hebben moeten doorſtaan, gelijk wij in het beſchrijven der Geſchiedenis van de XIVde en XVde eeuw zien zullen.

Over

(*) HARDUIN *Act. Concill. T.* VII. *p.* 349.

Albigenzen.

Over het leerſtelſel der *Albigenzen* is in later tijden veel meer getwist dan over dat der *Waldenzen.* Veel moeite heeft zich BOSSUET met andere Leeraren van zijne Kerk gegeven, om de *Albigenzen* als *Manicheën* te vertoonen, daartegen heeft BASNAGE niet min zijne vlijt aangewend, om hen als voorloopers der Proteſtanten te beſchrijven. Van beide zijden ſchijnt men te ver gegaan te zijn, de gelijktijdige Schrijvers onderſcheiden ten minſten doorgaans de *Albigenzen* van de *Waldenzen.* De naam *Albigenzen*, als de naam eener gezindte, komt niet eerder voor, dan in de XIIIde eeuw; wel in het gemeen voor de Ketters, welke men vond in de Kerſpelen van *Albi*, *Beziers*, *Carcesſone* en *Roſez*, in de Erflanden van RAYMUND ROGER, Vicomte van *Albi* enz.; in den kruistogt, welke vervolgens tegen alle deze Ketters ondernomen is, ſchijnt de naam *Albigenzen* het eerst opgekomen te zijn. Ondertusſchen waren de *Albigenzen* zeer talrijk, en werden door den gemelden ROGER beſchermd, zoodat wetten en beſluiten tegen hen niets uitvoerden; maar nu bragt de Kardinaal-Legaat HENDRIK, waarſchijnelijk op last van den Paus, in het jaar 1181 een leger bijeen, waar mede hij het Slot *Lavaux*, eene voorname vesting van den *Vicomte*, belegerde en innam, op voorwaarde, dat de Ketters moesten overgeleverd worden; evenwel nam derzelver getal ſteeds toe, zoodat de Paus het noodzakelijk vond, de uiterſte pogingen aan te wenden, om dezelve uit te roeijen, waar op allengs het *Kettergerigt* of de *Inquiſitie* ontſtaan is in de *Roomſche* Kerk, die op

V. BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Inquisitie

den voet gevolgd werd van eenen oorlog tegen de Ketters.

INNOCENTIUS III had reeds in het jaar 1168 den Aartsbisschop van *Auch* vermaand, om de Ketters ten strengste te behandelen, en des noods, het wereldlijk zwaard, (*virtus militaris gladii*,) tegen hen te gebruiken; weinige weken daar na zond hij aan de Bisschoppen in die gewesten RAINERIUS en GUIDO, Cistercienzer Monniken, om hen tegen de Ketters bij te staan, met volkomene volmagt om naar eisch der omstandigheden te handelen. In deze afzending van Ketterrigters, die alleen en onmiddelijk van den Paus afhingen, mag men niet zonder waarschijnelijkheid den eersten aanleg der zoogenoemde *Inquisitie* of Ketterregtbank stellen. RAINERIUS ondertusschen ziek geworden zijnde, werd hem door den Paus PIETER van *Castelnau* toegevoegd, en reeds in het jaar 1200 schijnt de Kardinaal van *St. Prisca*, in plaats van RAINERIUS, als *Legaat* in *Frankryk* gekomen te zijn; in het jaar 1203 vindt men den eerstgemelden CASTELNAU, met eenen anderen *Cistercienser*, RAOUL, (of RUDOLF,) als twee Pauselijke *Legaten*, nog werkzamer in het gebied van *Toulouze*. De Bisschoppen zelve oordeelden zich en hun gezag op deze wijze benadeeld, en toonden zich misnoegd, waarom ook meer dan ééne Bisschop werd afgezet, terwijl de Paus in het jaar 1204 nog eenen derden Kettermeester benoemde, ARNAUD, met den bijnaam AMALRICH, Abt van *Citeaux*.

Doch in het jaar 1206 waren zij reeds voorne-

mens,

mens, hunne werkzaamheden op te geven, omdat zij het slechte gedrag der Geestelijken, hetwelk hun de Ketters voorwierpen, niet konden ontkennen, maar zij werden bemoedigd door DIEGO VAN AZIBES, Bisschop van *Osma* in *Spanje*, die thans, met den vermaarden DOMINICUS, toen Onder-Prior van zijne Kathedraalkerk, door die oorden eene reize deed, die hen vermaande, om hunne zending, gelijk de Apostelen, te voet, zonder goud of zilver bij zich te hebben, te volbrengen, gelijk zij deden, maar CASTELNAU schijnt zich, door zijnen ijver, bijzonder den haat der Ketters op den hals gehaald te hebben, waarom de overigen hem waarschuwden voorzigtig te zijn, maar hij gedroeg zich integendeel omtrent den Graaf van *Toulouze*, RAYMUND VI, heel onvoorzigtig, dewijl hij hem in het jaar 1207 in den ban deed, omdat hij geweigerd had, met andere Vorsten zich tot eenen krijg tegen de Ketters te vereenigen. De overige Zendelingen gingen voort met de Ketters te bekeeren; een van deze bekeerlingen, DURAND van *Osca*, (of *Huesca*,) schreef zelfs Verhandelingen tegen de Ketters, en stichtte een gezelschap *der arme Katholijken*, hetwelk in het jaar 1208 door den Paus bevestigd werd, maar spoedig te niet ging, dewijl DURAND nog steeds van Ketterij verdacht bleef.

Ook verstrooiden eerlang de bekeerders der Ketteren. De Bisschop en RAOUL stierven in het jaar 1207. De meeste Cistercienzer Monniken keerden in hunne Kloosters terug, omdat zij geen voordeel op de Ketters zagen te behalen. DOMINICUS ging

des

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

des te standvastiger voort, onder het geleide van ARNAUD. Aan den anderen kant verkreeg CASTELNAU een bevestiging van den ban des Graven van *Toulouze* van den Paus; de Graaf moest hier op buigen, en zich onderwerpen; maar in het jaar 1208 werd de Legaat, op zijne wederkomst van den Graaf, met wien hij te *St. Galles* hevige woordewisselingen had gehad, vermoord. Men gaf den Graaf in het eerst de schuld van dezen moord, maar naderhand is gebleken, dat dezelve was geschied door eenen Edelman, wien de Legaat over Ketterij te scherp onderhouden had.

Voorheen heeft men wel PIETER VAN CASTELNAU, gemeenelijk DE CASTRONOVO genoemd, voor den eersten *Inquisiteur* gehouden, anderen hebben daar voor den Heiligen DOMINICUS opgegeven, en hem den *Insteller der Inquisitie* genoemd. Noch het een noch het ander naar strikte waarheid, hoe veel ijver hij ook tot het uitroeijen der Ketters besteed hebbe.

Na het eindigen van den vreesselijken oorlog, welke van het jaar 1209 tot 1229 tegen de Ketters in het Zuiden van *Frankryk* gevoerd is geworden, gelijk wij zien zullen, kwam de Regtbank der *Inquisitie* eerst volkomen tot stand. In het jaar 1229 hield de Kardinaal-Legaat ROMANUS van *St. Angelo* eene Kerkvergadering te *Toulouze*, op welke verordend werd, dat in elke Parochie, een Priester en twee of drie Leeken, ter goeder naam staande, zouden aangesteld worden, om de Ketters op te zoeken, (*inquirant*,) met een voorschrift, hoe zij

met

met dezelven handelen moesten; in eene vergadering te *Narbonne*, twee jaren vroeger, was reeds iets dergelijks verordend, doch niet zoo uitgeftrekt. Ondertusfchen was het eerst GREGORIUS IX, die in het jaar 1233 deze verfchrikkelijke Regtbank tot ftand bragt, en de waarneming daar van toen aan de *Dominikanen* overgaf. Ingevolge den Pausfelijken last, benoemde de *Legaat*, Bisfchop van *Doornik*, twee Monniken van deze Orde tot *Inquifiteuren* te *Toulouze*, PIETER CELLANI en WILLEM ARNALDI; op gelijke wijze werden er anderen aangefteld in andere fteden in het Zuiden van *Frankryk*, die voor hunne regtbank daagden, niet alleen allen, die als Ketters of van Ketterij verdacht waren, maar ook die befchuldigd werden van tooverij, van gehechtheid aan het Joodendom, en dergelijken, en dezen naar bevind van zaken ten vure doemden, of tot eene eeuwige gevangenis, of hun andere ftraffen opleiden. Evenwel duurde het nog een tijd lang, eer men de mishandelingen van dit nieuwe Geregtshof wilde dulden. Reeds in het jaar 1234 ontftonden daar door groote onrusten. Te *Narbonne* werd zelfs de Aartsbisfchop te gelijk met den Prior der *Dominikanen* de ftad uitgejaagd. In het gebied van *Albigeois*, waar de *Inquifiteurs* met de uiterfte ftrengheid te werk gingen, werden drie van deze *Dominikanen* in het jaar 1239 door de inwoners vermoord; om meer voorbeelden voorbij te gaan, in het jaar 1234 ontftonden er te *Toulouze* groote bewegingen tegen hen. De *Inquifiteurs* wilden aldaar eenen Ketter laten verbranden, deze riep, dat

dat hij regtzinnig was, en het volk verhinderde de ſtrafuitvoering; evenwel werd hij op nieuw gevangen, en met meer anderen, die van *Lavaux* herwaards gebragt waren, levende verbrand. Vervolgens doorreisden de *Inquiſiteurs* het landſchap *Querci*, alwaar zij verſcheidene lijken lieten opgraven, op ſtraat rondſleepen, en eindelijk in het vuur wierpen; te *Moisſac* lieten zij meer dan 200 Ketters op den brandſtapel zetten. Na hunne terugkomst gingen zij te *Toulouze* met gelijke afſchuwelijkheden voort tegen eene menigte van halfvergane lijken. Hier over ontſtond een algemeen gemor. De *Conſuls* wendden zich tot den Graaf, die van den Pausſelijken Legaat, den Aartsbisſchop van *Vienne*, verkreeg, dat de woedende CELLANI naar *Querci* gezonden werd, waar hij, met andere *Dominikanen*, de Ketters ongeſtraft vermoordde. Doch zijn ambtgenoot ARNALDI ging met zijne geweldenarijen voort, tot hij in het jaar 1235 met zijne Ordensgenooten insgelijks de ſtad moest ruimen. Hij werd in het jaar 1242 met nog drie andere *Inquiſiteurs*, onder welken een *Franciskaner*, ten blijke, dat de *Dominikanen* niet alleen Kettermeesters met uitſluiting van anderen geweest zijn, op het Slot *Avignonet*, in het gebied van *Lauragais*, met andere Geestelijken omgebragt. De *Inquiſiteurs* hadden ook in het eerst te worſtelen met de Bisſchoppen, die naarijverig waren over hun gezag, doch door de Pausſen onderſteund, en door de Bisſchoppen zelve vervolgens te hulp geroepen, die anders de Ketters niet wisten te bedwingen, gingen zij met zoo veel geweld te werk, dat

dat de zoogenoemde Ketters zich niet meer openlijk durfden vertoonen, en grootendeels naar andere landen de vlugt namen, inzonderheid naar *Lombardyë*, alwaar zij eene bijzondere gemeente, de *Fransche Kerk* genoemd, uitmaakten, van ongevaar 150 personen. LODEWYK IX, of *de Heilige*, die toen in *Frankryk* regeerde, een groot vijand van alle Ketterijen, leende voornamelijk aan de *Inquisiteuren* den sterken arm. Reeds in het jaar 1229 gaf hij eene wet uit, in welke hij aan zijne ambtenaren voor twee jaren twee Mark zilver, en in het vervolg een Mark zilver beloofde, voor elken Ketter, dien zij zouden aangeven. Hij verzocht ook ALEXANDER III, om Inquisiteuren, (*Inquisitores haereticae pravitatis*, hetwelk hun volledige titel is,) in zijn Rijk aan te stellen.

In het Koningrijk *Arragon* kwam de Inquisitie reeds in het jaar 1232 tot stand. Doch in het jaar 1248 werd zij eerst volkomen in *Spanje* ingevoerd, toen INNOCENTIUS IV aan den Provinciaal der *Dominikaner* Orde, en aan den beroemden RAYMUND van *Pegnafort* het voorschrift deed overzenden, naar hetwelk zij zich, in hun gedrag jegens de Ketters, te schikken hadden.

Italië kon te minder van de Inquisitie vrijblijven, dewijl het bovenste gedeelte van dit land met vijanden der *Roomsche* Kerk opgevuld was. In het jaar 1234 joegen de inwoners van *Piacenza* de Kettermeesters nog uit hunne stad, doch in het volgende jaar stelde GREGORIUS IX te *Viterbo* en vervolgens elders zoodanige Regters aan. Doch in het *Venetiaan-*

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

aansche had het vele moeite in, eer de Paus een zoodanig Geregtshof aldaar gevestigd kon krijgen, zoodat eerst in het jaar 1289 een zoodanig te *Venetië* werd toegelaten, doch niet dan onder bepalingen, welke den invloed van den Staat op deze Regtbank verzekerden, en derzelver magt merkelijk bepaalden.

Wanneer de *Inquisitie* in *Duitschland* gevestigd is, kan men niet gemakkelijk bepalen, doch de *eerste Inquisiteur*, dien *Duitschland* gezien heeft, was, zoo wij den Abt TRITTENHEIM gelooven, COENRAAD van *Marburg*, in het jaar 1214, uit de Orde der Predikmonniken van den Heiligen DOMINICUS, die omtrent 20 jaren lang de Ketters, welke uit den aanhang der *Albigenzen* voortkwamen, heeft opgezocht en te regt gesteld, en die, gedurende dien geheelen tijd, velen van de geringste menschen en landlieden, wien hij Ketterij te laste leide, (de almagtige God alleen, zegt onze Abt, weet, of deze beschuldiging waar of valsch zij!) heeft laten verbranden. Hij was een wreed, hardvochtig mensch, gelijk zelfs uit zijn gedrag met de Heilige ELIZABETH, in wier Geschiedenis wij hem reeds hebben leeren kennen, gebleken is, die ligtgeloovig alle beschuldigingen tegen de gewaande Ketters aannam, maar ook op losse beschuldigingen menschen als Ketters behandelde, die geheel onschuldig waren, zoodat zelfs vele Katholijken door hem ten vure gedoemd werden. SIFRED, Aartsbisschop van *Mentz*, die hem in zijn gedrag als *Inquisiteur* zeer zwart afmaalt, zegt, dat hij, met anderen, COENRAAD meermalen vermaand heeft, om gematigder en voorzigtiger te

werk

Werk te gaan. Doch COENRAAD hier op geen acht gevende, werd daarom ook in het jaar 1233 door sommigen, niet ver van *Marburg*, omgebragt. Wilde men al eenige bedenkingen maken omtrent de geloofwaardigheid dezer berigten van den Aartsbisschop, zoo bevestigen toch de overige Schrijvers van dien tijd de hoofdzaken, welke in dezelve voorkomen.

Met den dood van COENRAAD, zegt een Schrijver van dezen tijd, hield de vervolging met de gevaarlijkste tijden op, welke sedert den afvalligen JULIAAN huns gelijken niet gevonden hadden, zoodat de onstuimige woede niet verder voortgaan, niet schuldigen en onschuldigen te gelijk verslinden, Bisschoppen, Vorsten, Monniken, en alle Katholijken even goed als Boeren en Ketters overvallen kon. Met één woord, deze COENRAAD schijnt de ergste en hatelijkste wreedaard onder alle bekende *Inquisiteuren* van dezen tijd geweest te zijn, en evenwel was hij, naar allen schijn, overtuigd, dat hij Gode, den Godsdienst, en der Kerk daarmede dienst bewees. Het is opmerkelijk, dat onder de door hen vervolgde zoogenoemde Ketters zoo vele landlieden geweest zijn, die den Bijbel of Bijbelboeken in hunne moedertaal lazen. Jammer is het, dat wij geene geloofwaardige eenvoudige opgave uit die tijden hebben, van de eigenlijke gevoelens dezer menschen, ten einde met zekerheid te kunnen onderscheiden, of zij tot de *Waldenzen*, of tot de bijzonder zoogenoemde *Albigenzen* behoord hebben.

Dewijl tot hier toe de *Inquisiteurs* zoo willekeurig

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

rig te werk gingen, oordeelden de Pausen noodig, hun van tijd tot tijd voorschriften te geven, naar welke zij zich in hun *heilig ambt*, (*S. Officium*, zoo als het gemeenelijk genoemd wordt,) zouden moeten gedragen. Zulk een voorschrift werd reeds in het jaar 1265 door Paus KLEMENS IV, en in het jaar 1311 door KLEMENS V gegeven. Vervolgens werd alles, wat de *Inquisitie* betrof, in verscheidene werken beschreven, van welken het voornaamste is een werk van den *Dominikaan* NICOLAUS EYMERICUS, die, nadat hij 44 jaren Inquisiteur Generaal van *Arragon* geweest was, in het jaar 1399 overleden is. Uit dit en dergelijke werken heeft LIMBORCH zijne *Historia Inquisitionis* opgesteld (*).

Ketter-oorlog of kruis-vaart tegen de Albigenzen.

Met dit alles oordeelde men het niet genoeg, dat door dit Kettergerigt duizenden Christenen ter dood gebragt werden; na den moord van PIETER VAN CASTELNAU, welken Paus INNOCENTIUS III, gelijk wij gezien hebben, aan den Graaf van *Toulouze*, RAYMUND VI, toeschreef, vermaande deze Paus den Koning van *Frankryk* FILIPS AUGUSTUS, den *Franschen* Adel, de Bisschoppen enz. om de wapenen op te vatten, en op zijn bevel predikte zijn Legaat ARNOLD met zijne *Cistercienzer* Monniken het kruis of eenen kruistogt tegen de Ketters, met dezelfde aflaten, welke te voren beloofd waren aan de Kruis-

vaar-

(*) Behalve dezen zijn er vervolgens meer schriften over de Geschiedenis enz. der *Inquisitie* in het licht gegeven. FABRICIUS *in Salutari Luce Evangelii Cet.* p. 570-577.

vaarders tegen de *Saracenen*. De Graaf van *Toulouze*, dit onweder ziende opkomen, poogde hetzelve af te wenden, door eene diepe onderwerping aan de Geestelijkheid, van welke hij op eene lage en onwaardige wijze behandeld werd, hij nam zelfs het kruis aan, om dus zijne eigene onderdanen te beoorlogen. Doch ook dit baatte hem niet; in den zomer des jaars 1209 trok een aanzienelijk leger van Kruisvaarders in *Languedok*, hetwelk den Legaat ARNOLD tot Opperbevelhebber verkoos. De Neef van den Graaf van *Toulouze*, RAYMUND ROGER, Vicomte van *Beziers*, door onderwerping niets kunnende verkrijgen, befloot zijn gebied, waar van *Beziers* en *Carcasfone* de hoofdfteden waren, dapper te verdedigen. *Beziers* leed den eerften aanval, en werd fpoedig ftormenderhand veroverd, en al de inwoners nedergefabeld, alleen in de Hoofdkerk verloren 7,000 menfchen het leven. CÆSARIUS, een Monnik in het Klooster *Heisterbach* in het Aartsbisdom *Keulen*, die ten dezen tijde geleefd heeft, verhaalt, dat de Kruisvaarders vóór het innemen der ftad den Legaat ARNOLD gevraagd hebben, hoe zij zich moesten gedragen, als zij de ftad met ftorm veroverden, dewijl men als dan de Katholijken niet van de Ketters zou kunnen onderfcheiden, waar op hij ten antwoord gaf: *Slaat allen dood! De Heere toch kent de zijnen!* *Carcasfone* viel insgelijks den Kruisvaarderen in handen, maar de inwoners hadden zich door eenen onderaardfchen gang weten te redden. Nu werd het veroverde land gegeven aan SIMON VAN MONTFORT, Graaf van *Leicester*, een'

 be-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bekwaam Veldheer, maar heerschzuchtig, die, om zijne oogmerken te bereiken, zich voor den Paus en zijne Legaten wist te buigen, en zijne heerschzucht, ſtreken, trouwelooze en wreede handelingen met den mantel van Godsdienst te bedekken. Op eene verraderlijke wijze kreeg hij den Vicomte van *Beziers* in zijne magt, en liet hem in de gevangenis ombrengen. In het jaar 1211 verklaarde hij aan den Graaf van *Toulouze*, die in dat jaar 1211 op nieuw in den ban gedaan was, den oorlog, maar deze oorlog werd met afwisſelend geluk gevoerd. De Paus zelve ſcheen in te zien, dat de Graaf onregtvaardig behandeld werd, en PIETER I, Koning van *Arragon*, nam de wapens voor hem op, maar ſneuvelde in het jaar 1213 in eenen veldſlag.

Een nieuw Legaat, de Kardinaal van *Benevent*, die in het jaar 1214 aankwam, hielp den Graaf van *Toulouze* geheel ten gronde. Hij bedroog hem, door een' geveinsden ſtilſtand van wapenen, om MONTFORT gelegenheid te geven, des Graven land te bemagtigen, waar over een kruipend vleijer, de Monnik van *Val-Cernay*, (*Petrus Vall. Cernens*,) in zijne Geſchiedenis der *Albigenzen* uitroept: ô Vroom bedrog van den Legaat! ô bedriegelijke Godvruchtigheid! Doch de Zoon des Graven, een Prins van 19 jaren, in *Provence* gekomen, werd daar van de reeds verlorene ſteden met opene armen ontvangen, ook trok hij in het jaar 1217 weder binnen *Toulouze*, in welke ſtad MONTFORT hem belegerde, maar in het jaar 1218 bij eenen uitval der belegerden doodelijk gewond werd. De nieuwe Koning van *Frankryk*,

ryk, LODEWYK VIII, die in het jaar 1223 op den troon kwam, nam ook de wapens op tegen den Graaf, maar ondervond welhaast de vervulling van het geen zijn vader gezegd had: „ De Geestelijk„ heid zal mijn zoon overreden, om de *Albigenzer* „ Ketters te beoorlogen; hij zal daar door zijne ge„ zondheid in den grond helpen en fterven. " In November reeds van dat jaar werd hij door zijnen zoon LODEWYK IX, naderhand *de Heilige* LODEWYK genoemd, opgevolgd. Eindelijk werd in het jaar 1229 de vrede getroffen met den jongen RAYMUND, de oude Graaf was reeds in het jaar 1222 gestorven. Bij dezen vrede moest RAYMUND een aanmerkelijk deel van zijn gebied aan den Koning afstaan; zijne dochter zou met eenen van 's Konings Broederen trouwen, doch na 's Graven dood, zou deze zijn Behuwdzoon *Toulouze*, met het daar mede verbondene Bisdom, bekomen. Voorts beloofde RAYMUND de Ketters in zijn gebied met derzelver vrienden zorgvuldig te zullen laten opzoeken en straffen enz. Doch, niettegenstaande hij zich aan eene openbare boetdoening onderwierp, bleef hij nogtans steeds bij de Kerkelijken in ongenade, die hem naderhand meer dan eens in den ban deden, zoo als in het jaar 1234, toen de Burgers de Kettermeesters uit *Toulouze* gejaagd hadden, en nogmaals in het jaar 1242, wanneer eenige *Inquisiteurs* te *Avignon* vermoord waren. Hij stierf in het jaar 1249.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Op den Kruistogt tegen de *Albigenzen* in *Frankryk*, volgde eerlang een dergelijke in *Duitschland* tegen de *Stadingers* of *Stedingers*, dezen bewoonden eene land-

Kruistogt tegen de Stadingers of

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Stedingers.

landstreek, welke nog heden *Stedingerland* genoemd wordt, en werden ouwelings tot de *Friezen* gerekend, zijnde ook, gelijk dezen, zeer gezet op hunne vrijheid. Zij stonden in het wereldlijke onder de Graven van *Oldenburg*, in het geestelijke onder den Aartsbisschop van *Bremen*. In het jaar 1187 vinden wij het eerste blijk, dat zij tegen hunne Opperheeren zijn opgestaan, en ook de tienden en andere inkomsten aan den Aartsbisschop van *Bremen* weigerden. Tot gehoorzaamheid wedergekeerd, vernieuwden zij echter in het jaar 1204 hunnen opstand, soortgelijke bewegingen duurden tot het jaar 1230; en tot hier toe werd hun nog geene Ketterij te last gelegd; doch als de Aartsbisschop van *Bremen* geene kans zag, hen te beteugelen, te min, omdat de Graven van *Oldenburg* hun de hand boven het hoofd hielden, beschuldigde hij hen van Ketterij; een ongenoemd Chronijkschrijver noemt hen vijanden van CHRISTUS kruis, hunne voornaamste Ketterij zal zeker bestaan hebben in het weigeren der tienden aan de Geestelijkheid, en het verachten van den ban des Aartsbisschops; dit was eene misdaad, erger dan Afgoderij, waar van en van Duivelskunst men hen vervolgens betichtte. De Paus GREGORIUS IX liet zich beuzelachtige en geheel ongerijmde dingen hen aangaande wijsmaken, bij voorbeeld, dat zij iemand, die tot hen overkwam, eene groote padde, daar na een bleek mager man deden kussen, waar op hij ijskoud werd, en het gansche Katholijke Geloof vergat. Voorts zouden zij geleerd hebben: dat LUCIFER, ten onregte, uit den hemel gestoten was,

was, en dat zij eenmaal door hem hoopten behouden te worden; en dergelijke ongerijmdheden meer; terwijl nogtans diezelfde Paus, toen hij aan hunne overgeblevenen vergiffenis schonk, geen woord sprak van eenige Ketterij, die zij zouden moeten afzweeren, maar alleen van *ongehoorzaamheid* en *oproer*.

Hoe het zij, op aanhouden van den Aartsbisschop schreef de Paus eene Kruisvaart tegen hen uit, in welke ook de *Hollandsche* Graaf FLORIS IV deel nam. In het jaar 1234 viel er een hoofdgevecht voor, in hetwelk de *Stedingers* zich met woede verweerden, maar door de menigte overmand werden; 2000, of volgens anderen 6000, lieten in dezen veldslag het leven; de overigen vloden naar *Friesland* en andere oorden. De weinigen, die in hun land bleven, onderwierpen zich aan den Aartsbisschop, en werden hierop met den Paus verzoend (*).

TANCHELM of TANCKELYN.

Omtrent het jaar 1115 of wat vroeger predikte TANCHELM of TANCHELYN, bijzonder in het Bisdom van *Utrecht*, eene leer, die, indien alles waarheid was, wat men van dezelve en van hem berigt, hem voor een' krankzinnig mensch of een' volmaakten booswicht moest doen houden. De Geestelijkheid van *Utrecht* noemt hem, in hunnen Brief aan den Aartsbisschop van *Keulen*, welke Brief nog voorhanden is, eenen *Antichrist*, hij zou zich zelven God genoemd hebben; verders verhaalt men van hem,

(*) Vergelijk WAGENAAR *Vaderl. Hist.* II *Deel*, *Bladz.* 368. volgg. *eerste Uitgave.* Doch men verzuime niet hier bij de *Verbeteringen* na te zien.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

hem, dat hij in prachtige kleederen voor den dag kwam, doorgaans verzeld van eenen hoop van 2 of 3000 gewapenden. Het volk hield, zegt men, hem in zoo hooge achting, dat het het water dronk, daar hij zich in gebaad had. Men beschuldigt hem, dat hij ondernemen durfde, de vrouwen, in de tegenwoordigheid harer mannen, dochters voor het oog van hare moeders te schenden. Zaken, zoo ongerijmd en ongeloofelijk, dat zij, of wel te breed uitgemeten, of welligt verdicht zullen zijn uit haat tegen zijne leere, welke hier op uitkwam: dat de Kerkelijken geene bijzondere achting verdienden, en dat het ontvangen van het ligchaam en bloed des Heeren in het Avondmaal niemand ter zaligheid vorderlijk was. Wijders beweerde hij, dat men der Geestelijkheid geene tienden behoefde te geven; al hetwelk hem bij de Geestelijkheid zoo gehaat maakte, dat hij, eindelijk, onverzeld scheep gaande, door een' Priester van het leven beroofd werd. Zijne leer had echter, vooral te *Antwerpen*, zoo diepe wortelen geschoten, dat NORBERT, Insteller van de Orde der *Premonstreiten*, na verloop van eenige jaren, werks genoeg vond, aan het te keer gaan en uitroeijen van dezelve (*).

EUDO of EON.

Met meer zekerheid kan EUDO DE STELLA, dien de *Franschen* EON noemden, voor eenen Dweeper van deze tijden gehouden worden. Het volledigst berigt van hem heeft ons WILLEM van *Newbridge*, die op het einde dezer eeuw leefde, gegeven. EON was

(*) WAGENAAR *l. c. p.* 211.

was een ongeleerd mensch, die zich verbeeldde, dat hij, in het gewone formulier van bezweering, *per Eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos*, door het woord *Eum* bedoeld was. Hij bezat eene ongemeene geschiktheid, om eenvoudige zielen aan zich te trekken, zoodat eene groote menigte hem vereerde, als den Heer der Heeren. Verders zal de Duivel zijn spel met hem gehad hebben, zoodat men hem lang te vergeefs zocht te vangen, tot dat dit eindelijk aan den Aartsbisschop van *Rheims* gelukte. Op de Kerkvergadering in deze stad door EUGENIUS III in het jaar 1148 gehouden, beweerde hij nog steeds, dat hij met God de wereld regeerde, waar op hij in eene gevangenis gebragt werd, in welke hij niet lang daar na overleden is. Verscheidenen van zijne aanhangers, die ook hunne verbeelding, dat zij medeheerschers der wereld waren, niet wilden verlaten, werden tot den houtstapel verwezen.

Pasfagini of Circumcisi, Caputiati Apostolici.

Omtrent drie andere Godsdienstige Genootschappen in de XIIde eeuw, die zekere verbeteringen of herstellingen in den Godsdienst, of in den toestand der menschen zochten, kunnen wij met weinige woorden volstaan. Het eerste, hetwelk zich bijzonder in *Lombardyë* vestigde, heette, behalve den naam *Pasagii* of *Pasagini*, waar van men de oorzaak niet weet, ook de partij der *Besnedenen*, (*Circumcisi*,) omdat derzelver leden besneden werden, en ook in het algemeen de waarneming der *Mozaïsche* wetten behielden. Zij ontkenden, dat CHRISTUS van gelijke waardigheid zij als zijn Vader, en verwierpen de leere der Drieëenheid. Zij

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

veroordeelden alle Kerkeleeraars en de gezamenlijke *Roomsche* Kerk. De tweede partij had den naam *Caputiati*, naar de muts of kapot, (*caputium*,) die zij droegen. Zij werd in het jaar 1182 in *Auvergne* door eenen Timmerman DURAND gesticht. Men zegt, dat zij zich onderling verbonden hadden, om eenen algemeenen vrede te stichten, en alle vijanden der openbare rust uit te roeijen. Zij wilden zich in de openbare vrijheid der eerste menschen herstellen, en hun getal nam zoo sterk toe, dat zij gereed waren, deze vrijheid met het zwaard te verdedigen. Maar HUGO, Bisschop van *Auxerre* en *Bourges*, overviel hen met soldaten, nam hen gevangen, strafte hen met een geldboete, en liet hun de muts ontnemen, en een' geruimen tijd blootshoofds voor hitte en koude blootgesteld blijven. Op deze wijze werd deze aanhang in het kort te niet gebragt. Van de derde dezer partijen, de *Apostolici*, weten wij alleen iets uit eene Predikatie van den Heil. BERNHARD, in welke hij hen bestreden heeft. Zij bestond, volgens hem, uit boeren en ambachtslieden, die voorgaven, de levenswijze der Apostelen na te volgen. Daarom werkten en baden zij gemeenschappelijk; hielden den eed voor ongeoorloofd; leefden wel ongehuwd, maar altijd in gezelschap van vrouwen, met welke zij ook in dezelfde kamer sliepen. Alle deze partijen schijnen iets van de onschuld, de vrijheid en de regten van het oudste menschdom, gehoord, maar daar van geene regte begrippen gehad te hebben.

Broeders

Eene dergelijke vrijheid zochten *de Broeders* en *Zus-*

Zusters van den vrijen geest, (*Fratres et Sorores liberi ſpiritus*,) die men in *Duitschland* en de *Nederlanden Begharden* en *Begutten*, in *Frankryk Beguinen*, en die het gemeen *Turlupins* noemde, omdat men hen met kluchtemakers vergeleek. Zij gaven voor, dat zij, volgens *Rom.* VIII. 2, 14., vrijgemaakt waren van alle wet. Zij waren eene ſoort van *Pantheistiſche Mijstieken*, die ſtelden, dat alles uit God voortvloeit en in God terugkeert; en daarom de wereld en de zielen zelve God noemden; die den godvruchtigen mensch aan CHRISTUS gelijk ſtelden, als Zoon van God en der Goddelijke natuur deelachtig; waarom zij ook alle uitwendige Godsdienstoefeningen voor nutteloos verklaarden. Men moest, zeiden zij, God met een vrijen geest en met het hart vereeren, terwijl zij met eenen nauwgezetten levenswandel velen, zelfs Monniken en Nonnen, tot zich overhaalden. Maar er waren ook onder hen, die deze grondbeginſelen zeer ſnood toepasten, en voorwendden, dat de mensch zich zelven zoo hoog kon verheffen, dat hij alle natuurdriften bij zich kon verſtikken. Ten bewijze daarvan verkeerden mannen en vrouwen geheel naakt met malkanderen en ſliepen in één bed. Zoodanige volmaakte menſchen zondigden niet, gelijk zij meenden, dewijl de ligchaamsdaden de ziel niet betroffen, en dewijl zij wel duizend zonden zonder bedenken konden bedrijven, alzoo toch God alles door hen werkte. Men noemde hen in *Duitschland* ook *Schwestriones*, wegens hunne levenswijze met de vrouwen. Zij ſchijnen uit *Italië* en bijzonder uit *Rhe-*

V BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

enZusters van den vrijen geest.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Rhetie of *Graauwbunderland* oorspronkelijk geweest te zijn (*).

WILHELMINA, eene dweepster

Omtrent het jaar 1280 leefde te *Milaan* eene dweepachtige vrouw, GUILIELMINA of WILHELMINA, uit *Bohemen* geboortig, die in den waan gekomen was, dat, gelijk CHRISTUS waarachtig God en mensch in het mannelijk geslacht geweest was, om de ware Christenen zalig te maken, dus de H. Geest nu in haar vrouwelijk geslacht de menschelijke natuur aangenomen had, zoodat nu de *eeuw des Geestes de eeuw des Zoons* zou vervangen, hetwelk zij waarschijnelijk uit het dweepachtig werk van den Abt JOACHIM ontleend had. Onder hare volgers waren voornamelijk de Broeder ANDREAS, en de Zuster MAYFREDA, welke laatste zij, om de gelijkheid, tot hare Stadhouderesse op aarde, gelijk CHRISTUS PETRUS, en dus tot Pausin aanstelde. Na haren dood in het jaar 1280, stichtten deze beiden voor haar eenen altaar, en lasen Missen tot hare eer; maar BONIFACIUS VIII maakte van dit goochelspel een einde in het jaar 1300. De beide gemelde aanhangers van WILHELMINA lieten zich voor hare leeraresse martelen en stierven in de vlammen.

Het gezelschap der Apostelen.

Meer opziens maakte de zoogenoemde *Apostelorde* of *Gezelschap der Apostelen*; GERHARD of GHERARDINO SEGARELLI, een onnoozel mensch, uit het *Parmesaansche* van geboorte, was de stichter van hetzelve. Hij zat bijkans geheele dagen in de *Franciskaner* Kerk te *Parma* in diep gepeins. Zijne aandacht

(*) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* V *Deel*, *Bladz.* 218.

dacht viel eindelijk op het dekſel eener lamp, waar op de XII Apostelen waren afgebeeld, en nu nam hij eene kleeding en houding aan, zoo als dezelve daar op afgebeeld waren, en zijn huis verkocht en het geld voor de armen op ſtraat geworpen hebbende, ging hij rond, predikende boete en zijn onderhoud bedelende. Na dit begin in het jaar 1260 verliepen eenige jaren, eer hij een dertigtal navolgers kreeg, maar na dien tijd vermeerderden zij ſterk, en als hoofd van dit gezelſchap heette hij Heer der Apostelen. Zonder de leere der Roomſche Kerk aan te tasten, vonden zij echter in haar de groote hoer en het beest met zeven hoofden uit de Openbaring van JOANNES. Een tijd lang predikten zij onverhinderd, omdat zij zich voorzigtig gedroegen; maar in het jaar 1280 was GERHARD zoo verdacht geworden, dat de Bisſchop van *Parma* hem gevangen liet zetten. Vier van zijne aanhangers werden in het jaar 1294 te *Parma* verbrand. GERHARD zwoer zijne Ketterijen af, maar weder tot dezelve vervallen zijnde, onderging hij in dezelve ſtad in het jaar 1300 hetzelfde lot.

In zijne plaats nam DOLCINO, een *Milaneesch*, die hem in kunde en welſprekendheid ver overtrof, het beſtuur der Apostelorde op zich, hij voorzeide den val van de *Roomſche* Kerk, in zijnen tijd; blootgeſteld voor vervolgingen, nam hij met een groot aantal van zijne aanhangers bezit van eenen hoogen berg bij het dorp *Balmara*, in het *Milaneeſche* Bisdom *Novara*, alwaar hij zich verſchanste, en daar na in het jaar 1306 week hij naar eenen anderen

berg

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073 tot 1517.

berg *Zebello*, in het Bisdom *Vercelli*, alwaar hij zich met de wapenen beschermde, tot hij in het jaar 1307 geslagen, en zelve gevangen werd; als ook zijne Zuster of Gezellinne, MARGARETHA uit *Trente*. Zij werden kort daar na verbrand, na het uitstaan van de ijsselijkste pijnigingen, welke hij zonder eenige gevoeligheid doorstond. Met hem was echter zijn aanhang niet uitgestorven. Nog in het jaar 1368 had eene Kerkvergadering te *Lavaux* nog met hen te doen; maar na dien tijd ontmoet men hen niet meer in de Geschiedenis.

Beghardenen Beguinen of Bagijnen.

Wij hebben in een voorgaand Deel (*) gesproken van de *Begharden* en *Beguinen*, als ook van de *Lollards* of *Cellebroeders* (†), dezen hielden ook in dit Tijdvak stand. De vrouwen *Beguinen*, ook *Bagijnen* genoemd, komen in *Duitschland* en de *Nederlanden* vroeger voor, dan de mannen *Beghards* geheten. De *Bagijnen* hebben, doch zonder genoegzaam bewijs, haren oorsprong willen afleiden van de Heilige BEGGA, die eene Zuster zal geweest zijn van den *Frankischen* Groothofmeester PIPYN. De eerste sporen van dezelve vertoonen zich te *Vilvoorden* in *Vlaanderen* omtrent het midden der XIde eeuw, maar in de XIIIde waren zij door geheel *Europa* verspreid. Zij waren vrouwen, die uit eenen ijver voor godzaligheid, naar de begrippen van haren tijd, zich vereenigden, om zich in godsvrucht te oefenen, in gemeenschappelijke huizen. Zij hadden eenige gelijkheid met de Nonnen, maar zonder der-

(*) XVIII *Deel*, *Bladz.* 118. (†) *Ald. Bladz.* 162.

derzelver gelofte, of regelen, of overigen dwang. Zij leefden van den arbeid harer handen, of beſteedden de geſchenken, die zij ontvingen, ten beste van armen en zieken. Maar haar ſtil en arbeidzaam leven, de toevlugt, welke ouderlooze dochters, weduwen en ongelukkigen in hunne *Bagijnhofjes*, gelijk zij genoemd werden, vonden, haar oppasſen van kranken enz. kon niet beletten, dat zij in de XIIIde eeuw en vervolgens aan vervolgingen waren blootgeſteld. Waarſchijnelijk werden dezelve verwekt door de Monniken, en wel van de Bedelmonniken, die geloofden of voelden, dat hun ontnomen werd, hetgeen aan deze *Bagijnen* geſchonken werd. Zij werden wel door ſommige Vorsten en Pauſen in beſcherming genomen, maar allengs inſluipende afwijkingen van hare oorſpronkelijke levenswijze, en dweepachtige gevoelens veroorzaakten, dat ook de Pauſen ſcherpe wetten tegen haar gaven in de XIVde eeuw. Evenwel hebben zij in eene verbeterde gedaante zich bijzonder in de *Nederlanden* ſtaande gehouden. In *Duitschland* vindt men haar tot de Hervorming in de XVIde eeuw, gedeeltelijk onder den naam van *Zielevrouwen*, of vrouwen die voor het heil der zielen zorgden.

De mannen *Beghards* genoemd, ſchijnen in het eerst navolgers van deze vrouwen geweest te zijn; doch zij verſchijnen in de Geſchiedenis met zekerheid eerst ſedert het jaar 1215. Zij waren ongehuwde mannen van allerlei ouderdom, die bijeen woonden, en van hunnen arbeid, meest het weven, beſtonden. Zij waren gastvrij omtrent vreemden,

mild-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

milddadig jegens de armen, en zorgvuldige oppassers van zieken. Maar sedert het midden der XIIIde eeuw vermengden zich Dweepers onder hen, die, zoo men de Monniken, hunne vijanden, gelooven zal, ongerijmde gevoelens koesterden, en zedeloos leefden. Zij werden om deze beschuldigingen in den ban gedaan en vervolgd, welke vervolging in de XIVde eeuw zoo hevig werd voortgezet, dat maar weinigen van de gematigde soort van *Beghardén* tot op de jongste tijden over zijn gebleven.

Men leest nog wel van meer Kettersche gezindten, maar sommige zoo onbeduidend, dat wij er ons niet mede behoeven op te houden; of het waren Staatkundige aanhangen, gedurende de twisten der Pausen met de Keizers; zoo werden bij voorbeeld de aanhangers van Keizer FREDERIK II omtrent het midden der XIIIde eeuw genoemd: *lieden die God niet vreezen*, gelijk zij ook van de Kerkelijke *Sacramenten* werden uitgesloten; doch deze behooren niet tot het Kerkelijke, dan voor zoo ver zij den Paus niet eerbiedigden.

Wetten tegen de Ketters.

Het kan niemand verwonderen, dat, daar er zoo vele ware of gewaande Ketters allerwege zich opdeden, dat de Geestelijke magt niet genoegzaam scheen, om hun het hoofd te bieden, ook Wereldlijke Vorsten daar toe de hand boden, voornamelijk zulken, die den Pausen naar de oogen zagen. Zoodanig een Vorst was Keizer KAREL IV, een aartsvijand der Ketters en anderen.

Voortgang der Inquisitie

Maar voornamelijk diende de *Inquisitie* tot uitroeijing der Ketters. Zij was, gelijk wij gezien hebben, reeds

reeds in de XIIIde eeuw in *Arragon*, in eenige gewesten van *Italië*, ook in *Duitschland* gevestigd; maar was tot hier toe enkel met volmagt van den Paus voorzien, waar door deze Kettermeesters dikwijls tegenſtand ontmoetten, en zelfs gevaar van hun leven liepen, waar van wij reeds voorbeelden ontmoet hebben in COENRAAD van *Marburg* en anderen. Ook werden er in het jaar 1321 twee derzelven, zijnde *Franciskanen*, in het *Daufinè* vermoord. In de XIVde eeuw werden zij eerst in de Graafſchappen *Anjou* en *Maine* ingevoerd. Te *Parys* was ook een *Inquiſiteur*, maar toen dezelve ondernam GERHARD ROTARI, Doctor der Godgeleerdheid, op te roepen, om zich over den inhoud eener Verhandeling te verdedigen, trok de *Franſche* Natie op de Hooge School, gebelgd over deze nieuwigheid, zich de zaak aan, en liet den Kettermeester voor zich ontbieden, om geregtelijk tegen hem te handelen. Het eigendunkelijk gedrag dezer *Inquiſiteuren* haalde hun ook meermalen het misnoegen der Overheden op den hals, gelijk te *Florence* in het jaar 1346, te *Venetië* 1356, plaats had. De Pauſen zelve zagen zich genoodzaakt, hen binnen naauwer grenzen te beperken, gelijk reeds BONIFACIUS VIII in het jaar 1298, en KLEMENS V in 1311, hoewel daar door hunne magt niet vernietigd werd, maar zij eene menigte onregtvaardige en wreede daden, onder ſchijn van den Godsdienst, pleegden; ook vuurden de Pauſen vervolgens hunnen ijver tegen de overblijfſelen der *Catharen*, *Manicheën*, *Waldenzen* en *Albigenzen* ſpoedig op nieuw aan, en wel zoo

V BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

nadrukkelijk, dat de Inquisiteuren gelooven moesten, dat het voor hun raadzamer was, in het waarnemen van hun ambt te veel, dan te weinig te doen.

In *Frankryk* had de *Inquisitie* reeds sedert LODEWYK *den Heiligen* en voornamelijk sedert het jaar 1255, meer vasten voet gekregen. Maar in de Landschappen, in welken de *Waldenzen* het talrijkste waren, werden de *Inquisiteurs* weinig door de Prelaten en Wereldlijke Bevelhebbers ondersteund. Om deze reden zond GREGORIUS XI in het jaar 1375 eenen Bisschop met zijne volmagt derwaards, waar op het weldra aan gevangenissen ontbrak, om de Ketters te bevatten en aan geld om hen te onderhouden. In *Polen* werd door den ijver van JOANNES XXII de Inquisitie in 1327 ingevoerd.

Invoering der Spaansche Inquisitie.

Doch nergens werd een vreesselijker en voor het menschdom meer onteerende Inquisitieregtbank ingevoerd dan in *Spanje* onder de beide *Katholijke* Koningen FERDINAND en IZABELLA, waar van de eerste ontwerpen gemaakt werden in het jaar 1477. De eerste ontwerper daar van was de Aartsbisschop van *Sevilla*, en te gelijk Bisschop van *Siguenca*, *Don* PEDRO GONZALEZ DE MENDOZA, en de eerste Biechtvader der Koning, naderhand de zoo vermaarde Kardinaal FRANCISCUS XIMENES DE CISNEROS, overreedde dezen Vorst en Vorstin, om dit ontwerp aan te nemen, hetwelk door Paus SIXTUS IV in het jaar 1480 bekrachtigd werd. Reeds in het jaar 1478 werd THOMAS DE TORQUEMADA Prior van het *Dominikaner* Klooster te *Segovia*, en Biechtvader van MENDOZA, tot eersten *Inquisiteur - Generaal* van

Kas-

Kastilië en *Leon* aangefteld. In het jaar 1481 werd het eerfte *Auto da Fee*, (dat is eene *Geloofshandeling*, of *lijfftraffelijke plegtigheid*,) gehouden, wanneer zeven halftarrige Ketters verbrand werden, en een aantal Boetelingen tot onderfcheidene ftraffen veroordeeld werden. Geweldig, ja wreed was de volmagt, aan deze Inquifiteuren verleend, zelfs tegen overledenen, al ware hun dood ook voor 30 of 40 jaren voorgevallen, werd gewoed, en hun *Proces* opgemaakt; hunne beenderen moesten opgegraven, en hunne goederen verbeurd verklaard worden. Zeldzaam was het, dat de Paufen, van welken tot hier toe de Inquifiteurs alleen hadden afgehangen, nu zoo veel aan den Katholijken Koning inwilligden, maar deze geheele regering was door den geest van vervolging tegen de Ketters en Ongeloovigen, zoo *Joden* als *Moren*, vervuld, ook onderhield zij daar door de overeenftemming met den Pausfelijken Stoel, zoodat de ftaatkundige oogmerken dezer Vorsten en de inzigten van den Paus in dit opzigt elkanderen in de hand werkten.

V BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Vervolging der Waldenzen.

Onder alle ware en gewaande Ketters ondervonden de ongelukkige *Waldenzen* voornamelijk de woede der vervolgingen. Hier door fchijnen hunne overblijffelen, als ook die der *Albigenzen* in *Languedock*, kort na het jaar 1330 geheel te niet gegaan te zijn. In het jaar 1440 leden zij eene allergeweldigfte vervolging, in de Dalen in *Piemont*, waar zij hunne toevlugt genomen hadden. Men overviel hen onverziens gewapenderhand, en noodzaakte hen, met achterlating van al wat zij bezaten, naar een hoog ge-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

bergte te vluchten, alwaar velen, bijzonder kinderen, door koude en honger het leven verloren, velen, die men gevangen kreeg, werden ter dood gebragt. INNOCENTIUS VIII liet in het jaar 1477 eenen kruistogt tegen hen prediken, die wel niet tot ſtand kwam, evenwel werd het oogmerk van den bloedgierigen Paus in de volgende eeuwen maar al te zeer in de *Waldenzen* bereikt, zonder dat zij nogtans geheel hebben kunnen uitgeroeid worden.

JOAN WIKLEF of WICLIF.

In de XIVde eeuw ontſtond in *Engeland* een nieuw Godsdienſtig Genootſchap, hetwelk voor den Paus en de geheele Geestelijkheid geducht werd, en zelfs na zijne ſchijnbare onderdrukking, door zijne geſchriften voortduurde. De Stichter van hetzelve was JOAN WIKLEF, (van de *Engelſchen* ook WICLIF of WICLIFFE genoemd,) die omtrent het jaar 1324 in de Parochie *Wicliffe* bij *Richmond* in *Yorkshire* in *Engeland* ter wereld kwam. Hij ſtudeerde te *Oxford*, en leide zich met vlijt op de *Ariſtoteliſche* Wijsbegeerte toe, maar zijne lievelingsbezigheid was het lezen van den Bijbel, zoodat men hem daarom den *Euangeliſchen Leeraar* noemde, toen hij Lid van *Mertons Collegie* geworden was. Hij werd het eerst vermaard, bij gelegenheid van den twist zijner Hoogeſchool met de Bedelmonniken, in het jaar 1360. Hij tastte deze Monniken in verſcheidene ſchriften aan, welke met toejuiching ontvangen en door de Hoogeſchool beloond werden met de waardigheid van *Magister* in *Balliol-Collegie*. In het jaar 1369 werd hij tot medeopziener van *Canterbury-Hall* benoemd, door den

den Aartsbisſchop van *Canterbury*, SIMON VAN ISLIP, in het jaar 1361 geſticht, doch van dit ambt werd hij in het jaar 1367 beroofd door SIMON LANGHAM, opvolger van ISLIP, waar over WIKLEF zich bij den Paus beklaagde, die echter het vonnis van LANGHAM bevestigde. WICLEF vervolgens Doctor en Profesſor der Theologie te *Oxford* geworden, verdubbelde zijnen ijver, om de Monniken ten toon te ſtellen, van welke hij zeide, dat alle wanorden in de Kerk, en alle oordeelen in de wereld gekomen waren, gelijk hij ook in een bijzonder geſchrift hun niet minder dan 50 ketterijen en dwalingen te laste leide. In het jaar 1376 werd hij met anderen als Gezant des Konings aan den Paus gezonden, met wien te *Brugge* in de *Nederlanden* een verdrag getroffen werd, waarbij de Paus eenige bezwaren ophief, over welke de Engelſche Natie reeds tijden lang geklaagd had. Men houdt het voor waarſchijnelijk, dat WIKLEF, bij deze gelegenheid, de heerschzucht, geldzucht en de listen en ſtreken van het Pausſelijke Hof meer dan ooit heeft leeren kennen. Ten minſte na zijne wederkomst in *Engeland* ſprak hij ſtout en met ſchande van den Paus, dien hij den *Antichrist*, den wereldtrotſchen Priester van *Rome*, ja den verfoeijelijkſten ſchapenvilder en beurzenſnijder noemde, (*the most curſed of Clippers and Purſe-Kirvers.*)

V BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Zijne gevoelens heeft hij voornamelijk voorgedragen in zijn werk, *Trialogus*, of ook *Dialogorum Libri* IV genoemd. Het eerſte Boek begint met de ſtelling: dat God de eerſte grondoorzaak van alle

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

dingen is. In hetzelve poogt hij ook de leere der Drieëenheid uit de Rede te bewijzen. In het *tweede Boek* behandelt WIKLEF andere wijsgeerige onderwerpen; ook de leer van de Engelen; ook wordt de voorverordineering en de voorwetenſchap van God verklaard. God noodzaakt, (*necesſitat*, zegt de Schrijver,) alle enkele werkzame ſchepſelen tot elke bijzondere daad; en dus zijn ſommigen voorbeſchikt, dat is, na het werk tot zaligheid beſtemd; anderen voorgeweten, (*praeſciti*,) dat is, na een rampzalig leven tot altijddurende ſtraffen verordend. Ondertusſchen ſchijnt het toch, dat het tijdelijke de oorzaak der eeuwige voorverordinering zij, dewijl er werkelijk een verdienen of een ſchuldig zijn volgt. In het *derde Boek* leest men de zedeleere van WIKLEF; daar in bewijst hij, met AUGUSTINUS, dat een *gepredestineerde* de ingeſtorte genade van God niet weder verliezen kan, ook herhaalt hij het, dat alles naar eene volſtrekte noodzakelijkheid gebeurt. Op het ſlot van dit Boek dringt hij daar op aan, dat men zijn geloof alleen op den Bijbel moet gronden, met terzijdeſtelling van de ſchriften der Heiligen en nog veel meer van de Roomſche Kerk en de Bullen der Pauſen, ook dat de geloovige Christen zich aan de letter des Bijbels moet houden, (*in littera quaſi grammaticus conquiescat*,) en aan dezelve geen' gedwongenen zin opdringen. In het *vierde Boek* treedt WIKLEF als *Hervormer* op van het leerſtelſel en de geſteldheid zijner Kerk. Bij het Avondmaal vindt hij velerhande dwalingen, beſtrijdt de *Transſubſtantiatie*, en zegt, dat onder alle Kete-

terijen, welke in de Kerk zijn opgekomen, geene flimmere door huichelaars is ingevoerd, en het volk meer bedrogen heeft, door het tot afgoderij te verleiden en het geloof aan den Bijbel te ontnemen. Hij wil hier niets toelaten dan hetgeen de H. Schrift leert; vervolgens behandelt hij de overige Sacramenten der Kerk; eindelijk vaart hij zeer nadrukkelijk uit tegen de Geestelijkheid en de Monniken, en ook tegen de Pausfelijke *Aflaten*.

Alhoewel dit werk een arbeid is van zijne latere jaren, hadden de Monniken hem reeds in het jaar 1376 bij den Paus befchuldigd van dwalingen, welke uit zijne Preeken en Voorlezingen bijeenverzameld waren, en welke dwalingen uit 19 artikelen beftonden, fommigen van welke duister en dubbelzinnig zijn, maar welke alle eene rigting hebben, om de magt der Geestelijken te beperken.

Op aanfchrijving van GREGORIUS XI werd WIKLEF door den Aartsbisfchop van *Canterbury* en den Bisfchop van *Londen* gedaagd, om den 19den Februarij 1378 voor hen te verfchijnen in de Pieterskerk te *Londen*; maar de Hertog van *Lankaster*, toen beftuurder des Rijks in naam van den jongen Koning, nam WIKLEF onder zijne befcherming, zoo dat men fcheidde, zonder iets verrigt te hebben. In datzelfde jaar deden de Prelaten hem voor zich komen te *Lambeth*, in de nabijheid van *Londen*, hier leverde WIKLEF hun een opftel over, behelzende eene nadere verklaring van zijne gevoelens; dit en de gunst, welke ook het gemeen voor hem toonde, belette zijne Rigters om hem te veroordeelen.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

Daar in hetzelfde jaar, bij den dood van GREGORIUS XI, de groote Pausfelijke *Scheuring* eenen aanvang nam, toonde WIKLEF in een afzonderlijk geschrift ook ten dezen opzigte aan, hoe ergerlijk en verachtelijk het Pausdom was. Ondertusfchen was hij, in het jaar 1379, na zijne wederkomst, in eene ziekte gevallen, welke men voor doodelijk hield. Nu zonden de Bedelmonniken vier Doctoren uit hunne vier orden, en vier Raadsheeren uit die ftad aan hem af, om hem te vermanen, dat hij nog vóór zijn einde, als een boetvaardige, berouw toonen, en zijne gevoelens in hunne tegenwoordigheid herroepen zou. Maar WIKLEF zijne krachten verzamelende, deed zich in zijn bed oprigten, en zeide tegen de Monniken met eene luide ftem: „ Ik zal niet fterven, maar leven, om de flechte daden der Monniken bekend te maken." Hij herftelde ook werkelijk, en ging voort, met de buitenfporigheden der Paufen en der Geestelijkheid, mondelijk en fchriftelijk, te beftraffen.

De grootfte dienst, welke WIKLEF aan den Godsdienst bewees, was, dat hij den Bijbel in het Engelsch vertaalde, welke vertaling fpoedig algemeen verbreid werd. JOAN TREVISA, een minder bekend Parochiepriester uit *Cornwal*, vervaardigde insgelijks zoodanige Overzetting in het jaar 1387. De Overzetting van WIKLEF is te *Londen* in het jaar 1731 in Folio gedrukt. Hoog namen de Geestelijken dit vertalen des Bijbels op, en voeren met gefchriften en veroordeelingen hevig tegen hem uit, waar tegen anderen, zelfs een Doctor in de Godgeleerdheid, bewe-

zen,

R. Vinkeles. inv. del. et sculp.

"Ik zal niet sterven, maar leven, om de slechte daden der monniken bekend te maken". XIX. D. Bladz. 376.

zen, dat men den Bijbel in de Engelſche taal hebben moest. Nog meer raakte de Geestelijkheid gaande, toen WIKLEF in het jaar 1381 in zijne Voorlezingen te *Oxford* de *Transſubſtantiatie* openlijk beſtreed, en als hem daar over moeite werd aangedaan, zich op het oordeel des Konings beriep. Doch dit beroep werd niet aangenomen, zoodat WIKLEF, voor de overmagt moetende wijken, eene nadere verklaring van zijn gevoelen in het licht gaf, welke als eene herroeping werd aangemerkt, hoewel zij zoo ingewikkeld en met Schoolſche bewoordingen geſteld is, dat de eigenlijke *Transſubſtantiatie* daar niet in gemeld wordt, echter geeft hij toe: dat het ligchaam van CHRISTUS eene ligchamelijke zelfſtandigheid in de gewijde Hostie is. Tegen Mei 1382 beleide COURTNEY, die nu Aartsbisſchop van *Canterbury* was geworden, eene Kerkvergadering te *Londen*. Doch naauwelijks was dezelve zamengekomen, of eene hevige aardbeving joeg den Leden derzelve zulken ſchrik aan, dat zij uiteen wilden ſcheiden, maar bemoedigd door den Aartsbisſchop, zetten zij hunne handelingen voort, en veroordeelden een aantal ſtellingen uit WIKLEFS ſchriften getrokken, voor Kettersch, waar tegen WIKLEF eene verdediging ſchreef, doch zich tevens uit *Oxford* naar zijne Parochie *Lutterworth* begaf. Een Kruistogt, door URBANUS VI eenen der twee ſcheurende Pauſen, die toen de Kerk ontrustten, uitgeſchreven tegen den Koning JAN van *Kastilië* en *Leon*, gaf WIKLEF aanleiding, om daartegen eene Verhandeling te ſchrijven, behalve andere ſchriften, welke hij,

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ten dezen tijde, in het licht gaf. De Paus ontbood hem in het jaar 1382 naar *Rome*, om zich voor denzelven te verantwoorden; maar WIKLEF verschoonde zich in eenen Brief aan den Paus, in welken hij zich op zijne ligchaamsongesteldheid beriep; zijnde hij sedert zijne twee laatste jaren van eene beroerte aangetast; ook overleed hij den laatsten December des jaars 1384 te *Lutterworth*. Hij heeft zeer veel geschreven, deels in het Engelsch, deels in het Latijn, doch waar van slechts weinig in druk gekomen is.

WIKLEF is door de Nakomelingschap zeer verschillende beoordeeld. Schoon men hem van de *Roomsche* Kerk als een' Voorlooper of Patriarch der Protestanten heeft willen beschouwen, hadden noch LUTHER noch MELANCHTHON veel met hem op, den eersten was hij te Scholastiek en zijne gevoelens omtrent de wereldlijke magt mishaagden aan MELANCHTHON, ook had WIKLEF inderdaad sommige zeldzame meeningen, bij voorbeeld, dat deze wereld met dat oogmerk geschapen zij, om het verlies der afgevallene Engelen te vergoeden, en dat zij, als dit geschied zou zijn, vergaan zou; ook dat men geen mensch om eenige reden het leven benemen, geenen oorlog voeren, en geenen misdadiger ter doodstraf brengen moge. Met dit al was WICLEF een eerwaardig man, die den naam van eenen Hervormer van den Godsdienst en der Kerk verdiende, en een eerlijk onderzoeker der waarheid; hij had ook den regten grondregel om het Christendom te herstellen, de achtbaarheid en het gebruik des *Bijbels*

bels aangevat, en er in vele opzigten een nuttig gebruik van gemaakt; hoe zeer zich zelven dikwijls in spitsvinnigheden verwarrende, had hij echter voor elken bekwamen Bijbelverklaarder en vrijen Denker den weg gebaand, om meer algemeene en gewigtiger ontdekkingen der waarheid te doen.

Wiklefiten vervolgd.

Hij had een' groot getal begunstigers en navolgers reeds bij zijn leven verworven, welke insgelijks de voorwerpen van den haat en vervolging der Geestelijkheid waren. Men leide hun zelfs oproer en muitzucht te last, en gaf hun den naam van *Lolharts*, als een' Ketternaam. Zij maakten wel geen' afgezonderden aanhang, maar dit diende juist, om hunne uitbreiding te begunstigen. Van tijd tot tijd werden zij als Ketters met den dood gestraft. De vermaardste onder deze aanhangers van WIKLEF was JOHN OLDCASTLE, meer bekend onder den naam van *Lord* COBHAM; een man, die als vaderlander, krijgsbevelhebber, en ijverig vriend van een zuiverder Christendom, gelijkelijk uitmuntte. Hij werd in het jaar 1416 als Verrader en Ketter door de Geestelijkheid veroordeeld, en met ketenen levende aan eene galg opgehangen, en met een daar onder gestookt vuur verbrand.

WIKLEFS beenderen opgegraven en verbrand.

Zoo duurzaam was de wrok der beleedigde Geestelijkheid, dat de Kerkvergadering van *Constans* in het jaar 1415 in derzelver achtste zitting niet alleen 45 artikelen van WIKLEF, als Kettersch, of dwalende en aanstootelijk veroordeelde, maar ook beval, dat zijne schriften verbrand, zijn gebeente opgegraven, en ver van de gewijde aarde weggeworpen zou

wor-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

worden; en dit laatfte bevel werd, in het jaar 1418, door RICHARD FLEMYNG, Bisfchop van *Lincoln*, op die wijze uitgevoerd, dat WIKLEFS overblijffelen in het vuur geworpen en verbrand werden.

Toeftand van den Godsdienst in Bohemen

WIKLEFS fchriften en leere waren bijzonder in *Bohemen* welkom. Dit land had het Christendom van Leeraars der *Griekfche* Kerk het eerst ontvangen; velen bleven tot in het midden der XIVde eeuw aan de inrigting dier Kerk nog getrouw; het huwelijk der Geestelijken, het gebruik des Avondmaals onder beiderlei gedaante van brood en wijn, bleef tot zoo lang onder hen behouden. Hier kwam bij, dat er federt een' geruimen tijd vele *Waldenzen* in *Bohemen* waren, die men ook onder den naam van *Grubenheimer*, (Holbewoners,) kende, omdat zij bij hunne vervolgingen hun verblijf in de groeven of holen van *Piemont* gezocht hadden. Eenigen van dezen bragten zelfs in het jaar 1341 eenen Pausfelijken Legaat en te gelijk Ketter-Inquifiteur te *Praag* om het leven; waarfchijnelijk, omdat hun leven voor hem niet veilig was.

Men had ook in de XIVde eeuw voortreffelijke predikers in *Bohemen* gehad, die als voorloopers van JOANNES HUS mogen aangemerkt worden, welke de verbastering der Kerk in zeden en gebruiken hadden aangewezen, bij voorb., COENRAAD STIEKNA, JOAN MILICZ en MATTHIAS VAN JANOOR, die met prediken en fchrijven zeer veel kunde en ijver ten toon fpreidden; wanneer men daarbij voegt de tegenwoordige fcheuring in de Roomfche Kerk door Paufen, die malkanderen vervloekten, en de gezindheid van den

den *Boheemſchen* Koning WENCEL, die geheel van zijnen Vader KAREL IV in zijne achting omtrent den Paus verſchilde, dan kan men het geheel niet vreemd vinden, dat kort na den aanvang der XVde eeuw in *Bohemen* eene hoofdverandering in den Godsdienst gebeurde, voor welke zich vele duizenden inwoners verklaarden.

JOANNES HUS.

De Stichter van deze hoofdverandering was JOANNES HUS, den 6den Julij 1373 geboren te *Husſinecz*, een Marktvlek in den *Prachiner* Kreits in het Zuiden van *Bohemen*. Hij werd in het jaar 1393 op de Univerſiteit van *Praag Baccalaureus* der vrije kunſten, in het volgende jaar der Theologie, en in het jaar 1396 *Magister*. Twee jaren daar na verſchijnt hij reeds als openbaar Leeraar, en in 1401 als Deken der Filozofiſche Faculteit. Tien jaren te voren was er te *Praag* eene kleine Kerk onder den naam van *Bethlehem*, door eenen Koninklijken Raad en eenen Koopman geſticht, met oogmerk, opdat het woord Gods in dezelve openlijk in de moedertaal zou gepredikt worden. Tot zulk eene predikersplaats werd HUS in het jaar 1410 benoemd. Ten zelfden tijde verkoos de Koningin SOFIA, geboren Hertogin van *Beyeren*, hem tot haren Biechtvader, en ſedert verwierf hij zich veel gunst ten Hove. Over het geheel waren zijne zeden, van der jeugd aan, onberispelijk, en zijne grondbeginſelen zelfs ſtreng. Nog als Student, vond hij veel genoegen in het lezen van de Geſchiedenisſen der Martelaren, en werd zelfs daar door opgewekt, om hen na te volgen. Eens bij het lezen van het verhaal van den

H.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G Jaar 1073. tot 1517.

H. LAURENTIUS, die op een rooster zal gebraden zijn, beproefde hij het, of hij zoodanige marteling zou kunnen doorstaan, en stak zijnen vinger in het vuur, maar hij werd door een' zijner vrienden belet, of vond het zelve onmogelijk.

HUS, die zich zelven niet verschoonde, tastte ook in zijne Preeken de buitensporigheden en ondeugden van alle standen aan, onder veel toeloop. Verscheidene jaren lang echter droeg hij niets voor, hetgeen eenen afkeer van zijne Kerk en derzelver opperhoofd verraadde. Zelfs raadde hij eenen jongen Student uit *Praag*, die hem een der Boeken van WIKLEF vertoonde, hetwelk hij uit *Engeland* had medegebragt, om hetzelve te verbranden, opdat het niemand anders in handen mogt komen. Ook werden in het jaar 1403 op de Hoogeschool te *Praag* 45 stellingen van den Engelschen Godgeleerden veroordeeld. Maar in het volgende jaar kwamen twee *Engelschen* te *Praag*, die Leden van de Universiteit werden, en niet weinig opzien maakten door het voorstellen van hunne vragen. HUS kreeg nu ook gunstiger gedachten van WIKLEF, dien hij in zijne Preeken een deugdzaam en heilig man noemde; evenwel verliet hij en zijne vrienden de gemeenschap van hunne Kerk niet, ook hadden zij het leerstelsel der *Waldenzen* niet aangenomen, gelijk AENEAS SYLVIUS van hen schrijft.

HIERONYMUS van Praag.

Doch dit kan men niet ontkennen, dat HIERONYMUS van *Praag*, de vertrouwdste vriend van HUS, en zijn eerste medehelper in het ontwerp van Hervorming, zeer geneigd was tot geweldige stappen. De-

Deze was een Edelman uit het geslacht van FAULFISCH. Hij had te *Keulen*, *Heidelberg* en *Praag* gestudeerd, en was in het jaar 1399 Meester der vrije kunsten, en kort daar op *Baccalaureus* der Theologie geworden. Hij was een man van een' levendigen en verhevenen geest, en schijnt HUS in geleerdheid overtroffen te hebben. Hij is nooit in den Geestelijken stand getreden, maar was aan het Hof van Koning WENCEL als Ridder. Zijn roem was zoo groot, dat de Koning van *Polen* hem in het jaar 1410 in zijn Rijk deed komen, om de Universiteit van *Krakau* te regelen. Vervolgens verlangde SIGISMUND, Koning van *Hongaryë*, hem te hooren, hij predikte ook voor dezen Broeder van zijnen Koning WENCEL te *Offen*. Doch dewijl hij WIKLEF zeer geprezen had, werd hij van de Geestelijkheid als een Ketter beschuldigd, en ook op haar aanstoken te *Weenen* door de Universiteit in de gevangenis geworpen, waar uit hij echter door de Universiteit van *Praag* bevrijd werd.

Al vroeg zag men HUS als eenen vijand van het ligtgeloovig Bijgeloof aan. Hij ontdekte het bedrog met het zoogenaamde wonderbloed te *Wilsnack* in het *Brandenburgsche*, en maakte dit in een bijzonder geschrift openbaar. Kort te voren in het jaar 1403 had hij den eersten aanval op eenen der toenmalige Pausen gewaagd, welke in het jaar 1408 gewigtiger werden, terwijl HUS nog in andere verschillen werd ingewikkeld, welke invloed op zijn overig leven hadden. GREGORIUS XII was tot hier toe als wettig Paus erkend in *Duitschland*, maar in

het

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

het jaar 1409 verbood Koning WENCEL alle gehoorzaamheid aan denzelven, waar in HUS den Koning door zijn preeken en schriften onderſteunde tegen den Aartsbisſchop SBINKO van *Praag*. Deze beklaagde zich bij den Koning over HUS, die de ſchandelijke zeden der Geestelijken zoo ſtout berispte. 's Konings antwoord was: „ Zoo lang als Meester HUS tegen ons, Leeken, predikte, hebt gij u daar over verheugd; thans is het uwe beurt; gij moogt nu ook te vrede zijn. " Nu beſchuldigde SBINKO den Hervormer bij den Paus ALEXANDER V, van wien hij in December 1409 last kreeg, om te zorgen, dat enkel in de *Kathedrale*, Collegie-, Parochie-, of Kloosterkerken gepredikt werd, als ook om te letten op allen, die de leere van WIKLEF zouden voordragen, ten welken einde den Bisſchop vier Doctoren in de Theologie en twee Doctoren in het Kanonieke Regt werden toegevoegd. Nu beval SBINKO, dat ieder een hem de ſchriften WIKLEF zou overleveren, hetwelk ook HUS deed, doch met verzoek, dat men hem de dwalingen, die daar in zijn mogten, wilde aanwijzen, dewijl hij die dan ook verwerpen wilde. Doch de Bisſchop met zijne Doctoren vonden het gemakkelijker, deze Boeken, zonder meer omſtandigheid, ten vure te doemen. De Univerſiteit van *Praag* verzette zich hier tegen, en de Koning liet SBINKO vragen: of hij waarlijk de ſchriften van WIKLEF in het vuur wilde laten werpen? Waarop deze antwoordde, dat zulks zonder zijne bewilliging niet geſchieden zou. Evenwel liet SBINKO in Julij 1410 meer dan

200

200 Deelen van die ſchriften binnen zijn Paleis verbranden, waar over onder het gemeen groote opſchuddingen ontſtonden. De Koning zelve was ten uiterſte verbitterd. HIERONYMUS van *Praag* liet drie *Karmeliter* Monniken, die tegen WICLEF gepredikt hadden, gevangen zetten, en een' van dezelven in den *Moldau* werpen, daar hij had moeten verdrinken, indien niet een Ridder hem te hulp was gekomen.

Thans beſchuldigde de Geestelijkheid HUS bij den Paus als een Prediker van Ketterijen; hij werd naar *Rome* ontboden, om zich te verantwoorden, doch door het Hof beſchermd wordende, ging hij niet derwaards. De Paus verklaarde hem voor een' Ketter, verbood hem het prediken, en leide een *Interdict* of verbod van Godsdienst op elke plaats, daar hij zijn verblijf zou hebben. Doch HUS appelleerde in het jaar 1411 aan eene Kerkvergadering. Door toedoen des Konings verzoende de Aartsbisſchop SBINKO zich met hem, maar overleed kort daar na. Ondertusſchen gaf HUS in het jaar 1411 zijne Geloofsbelijdenis aan de Univerſiteit over, waar in hij beweerde regtzinnig te wezen, en ook geene oorzaak geweest te zijn van het verdrijven der *Duitſchen* uit *Praag*, hetwelk eenigen tijd te voren gebeurd was. Evenwel paarde hij met zijne regtzinnigheid zijne vrijmoedige gevoelens in verſcheidene geſchriften. Dus beweerde hij, dat men de Boeken der Ketters lezen, maar niet verbranden moest, ook verdedigde hij WIKLEF in meer dan een geſchrift enz.

Tot hier toe had HUS zich altijd tegen den Paus ver-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

verzet in overeenstemming met zijnen Koning, maar in het jaar 1412 ondernam hij eenen nieuwen aanval op den Paus, zonder op des Konings ondersteuning te wachten. Bij gelegenheid dat de Paus JOANNES XXIII eenen kruistogt had uitgeschreven tegen LADISLAUS, Koning van *Napels*, en daar bij aflaat beloofde, aan allen, die daar deel aan namen, beweerde HUS, dat zulks streed tegen het Christendom, dat men Christenen tegen Christenen aanhitste; dit deed hij zelfs openlijk in een openbaar Dispuut, waarbij de toeloop des volks verbazend groot was. Als eenige oude Doctoren hier HUS zochten te overtuigen, en hem raadden, liever naar *Rome* te gaan, om met den Paus te disputeeren, en hem ondankbaarheid verweten, begon het volk te morren, hetwelk HUS zocht te stillen, maar HIERONYMUS, na in eene lange rede de stelling van HUS verdedigd te hebben, besloot met de woorden: Wie het met ons houdt, volgt ons! ik en HUS willen op het Raadhuis gaan, en den Raad onbeschroomd in het aanzigt zeggen, dat de Pausselijke Bulle en Aflaat onregtvaardig is.

Het volk was nu geheel onrustig. Op eenen Zondag werden de Predikers in verscheidene Kerken door Studenten en Ambachtsgezellen gestoord; men schold hen voor leugenaars en bedriegers, en den Paus voor den Antichrist, omdat hij het kruis tegen Christenen liet prediken. Drie van deze onrustige hoofden werden gevat en door den Raad ter dood veroordeeld, en ook, niettegenstaande de voorspraak van HUS, onthoofd. Het volk rotte bijeen, nam

de

de lijken met geweld en begroef ze in de Bethlehemskapel. Men noemde hen Martelaren. HUS zelve gaf hun in eene preek dien eernaam. De Koning verklaarde zich eindelijk ook tegen deze prediking van den kruistogt en de aflaten, en schreef daarover aan den Paus.

Duurzamer en gewigtiger gedenkstukken dan al deze bewegingen waren de schriften, welke HUS ten dezen tijde opstelde en in het licht gaf, deels tegen den Paus en de Geestelijkheid gerigt, deels als verdedigingen en wederleggingen van hetgeen tegen hem werd ingebragt. Eenige dezer schriften schijnt hij opgesteld te hebben, nadat hij *Praag* in het jaar 1413 verlaten had. Men verhaalt, dat hij zich toen te *Husinecz*, zijne geboorteplaats, onthouden, en voor vele Toehoorders gepredikt heeft, en ook geroemd zou hebben, *Rome* zulken oorvijg te willen toebrengen, dat men er na honderd jaren nog de blijk van zien zou.

Men deed nu eene poging tot herstelling van den vrede, maar terwijl men daarmede bezig was, kwam er tijding, dat WIKLEFS schriften te *Rome* in eene Kerkvergadering in het jaar 1413 veroordeeld, en HUS, omdat hij op de indaging, van wege den Paus, niet verschenen was, in den ban was gedaan. Ook schreef de Kanselier GERSON aan den tegenwoordigen Aartsbisschop COENRAAD van *Praag*, dat men het onkruid van den akker des Heeren moest uitroeijen, en daartoe zelfs de wereldlijke magt te hulpe moest nemen. Men verwierf daartoe ook des Konings bewilliging, de Aartsbisschop sprak over de stad *Praag*,

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

uitgezonderd het gedeelte, waar het Koninklijke Slot lag, het *Interdict* uit. HUS, nu van den Koning verlaten, was genoodzaakt, eene andere toevlugtsplaats op te zoeken, en begaf zich, uit *Praag*, gelijk gezegd is, naar *Husſinecz*, en beriep zich van het onregtvaardig vonnis van den Paus op CHRISTUS zelven.

Eer HUS de hoofdſtad *Praag* verliet, ſchreef hij in het jaar 1413 zijn beroemd Boek *over de Kerk*, en de dwalingen, welke daaromtrent plaats hadden, behalve andere geſchriften tegen den Beeldendienst, tegen de Monniken, tegen de *menſchelijke Overleveringen*, *over den Antichrist*, tegen de aanroeping der Heiligen enz.

Kerkvergadering van Konſtans.

Schriften en Predikatien van dezen inhoud, en de algemeene goedkeuring, welke HUS in geheel *Bohemen* en zelfs aan het Koninklijk Hof gevonden had, maar voornamelijk de wrok en haat der Geestelijken, moesten de aandacht der Kerkvergadering te *Konſtans* opwekken, welke in October 1413 uitgeſchreven was. Doch HUS, volkomen overtuigd, dat hij, zonder het geloof zijner Kerk aan te tasten, alleen de misbruiken in dezelve had aangewezen, had beſloten, zich voor deze en alle andere Kerkvergaderingen tegen alle beſchuldigingen te verdedigen. Hoorende, dat de Aartsbisſchop van *Praag* in Augustus 1414 zoodanige vergadering zou houden, liet hij zich daar vinden, maar de Aartsbisſchop liet hem weten, dat zijne tegenwoordigheid onnoodig was, alzoo er geene klagten tegen hem waren ingebragt; hij liet zich daar van een getuigſchrift

fchrift geven, en verzocht een dergelijk van den Koning, zelfs verklaarde de Pausfelijke Kettermeester in *Bohemen*, de Bisfchop van *Nazareth*, fchriftelijk, dat hij, in verfcheidene gefprekken met HUS, denzelven altijd een' regtzinnig Leeraar gevonden had. Op het verzoek van HUS vraagden ook de Landftenden den Aartsbisfchop hier over, en kregen hetzelfde antwoord.

V BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HUS reist naar Konftans.

Keizer SIGISMUND, die de algemeene Kerkvergadering te *Konftans* bewerkt had, om een einde van de Pausfelijke fcheuring te maken, wenschte tevens, al de bewegingen in den Godsdienst geftild te zien, dewijl hij, na den dood van zijnen Broeder WENCEL, deszelfs opvolger in *Bohemen* zijn moest. Hij ontbood derhalve HUS voor de Kerkvergadering, en begeerde van zijnen Broeder, hem te zenden. Deze, die thans gunftiger dan ooit van HUS dacht, gaf hem drie der aanzienelijkfte Edellieden tot gezelfchap mede, beval hem aan de Vaderen van het Concilie aan, en verzocht van den Keizer een vrijgeleide voor hem. HUS zelve, die den 11den October 1414 de reize aanvaardde, fchreef vooraf aan zijne *Bohemers*, hij had hun Gods woord voorgedragen; in deze van hem ontvangene waarheid mogten zij ftandvastig blijven; hij verwachtte wel te *Konftans* van zijne vele en magtige vijanden, wier getal grooter zijn zou, dan CHRISTUS zelve gehad had, veel valsch getuigenis tegen zich; maar hij verliet zich op den bijftand van God, dat hij hem niet alleen genoegzaam bijftaan, maar ook hem met een vrolijk gemoed verzoeking, gevangenis en eenen

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

smadelijken dood, naar het voorbeeld der Zaligmaker, zou kunnen doen lijden; het was toch onmogelijk, dat diegeen, die in God gelooft, en in zijne waarheid blijft, zou kunnen verloren gaan; alleen mogten zij God bidden, dat hij hem door zijnen geest in deze waarheid bevestigde, en zelfs zijnen dood bevorderde, indien Gods eer daar door geprezen zou worden; maar zou het tot zijn welzijn strekken, dat hij tot hen terug keerde: zoo wenschte hij, dat zulks zonder kwetsing van zijn geweten geschieden, en dat hij meer en meer leeren mogt, de leere van den *Antichrist* te verdelgen, en aan zijne Broederen een loffelijk voorbeeld ter navolging na te laten.

Eerst bij zijne komst te *Neurenberg* ontving HUS den Vrijgeleibrief van den Keizer SIGISMUND, welke te *Spiers* was uitgevaardigd, bij welken de Keizer verklaarde, dat hij den *eerzamen* M. HUS, die dezen vertoonde, en op de algemeene Kerkvergadering naar *Konstans* reisde, in zijne en des Heil. Rijks, *hoede en bescherming* genomen had; en ook tevens alle Stenden, Overheden en Onderdanen des Rijks beval, hem wel te ontvangen, zijne heen- en wederreize te bevorderen, en, als het noodig ware, hem met een bijzonder geleide te voorzien. Dus kwam HUS den 3den November 1414 te *Konstans* aan; alwaar hij den volgenden dag door twee van zijne reisgenooten, de Heeren VAN CHLUM en LACZENROK den Paus JOANNES XXIII zijne aankomst liet melden, met verzoek, daar hij reeds een Keizerlijke vrijgeleide had, dat de Paus hem ook te

Kon-

Konstans zijne bescherming mogt verleenen. Hij zal daar veilig zijn, al had hij ook mijn' Broeder vermoord, was het antwoord van den Paus.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Inderdaad scheen hij ook de eerste dagen geen gevaar te vreezen te hebben, de Paus hief zelfs den tegen hem uitgesproken' ban weder op, alleen liet hij hem verzoeken, de Mis nergens bij te wonen, om de ergernis van het volk te verhoeden. Daar zijn ook onder de werken van HUS nog twee Preeken voorhanden, welke hij voornemens was te *Konstans* te houden, de ééne ter aanprijzing van vreede en eenigheid in de Kerk.

HUS wordt gevangen

Doch de gelegenheid om deze Preeken te houden was hem spoedig afgesneden. Twee Godgeleerden van *Praag*, en een Professor, STEVEN PALECZ, voorheen zijn vertrouwde vriend, en een Parochiepriester, MICHAEL DE CAUSIS, hadden zich van *Praag* naar *Konstans* begeven, om HUS te beschuldigen, en stelden hem daar openlijk als een' Ketter voor, terwijl zij aan den Paus en de Kardinalen uittreksels van dwaalleeringen uit HUS schriften overleverden. Hij werd daar op voor den Paus en eenige Kardinalen ontboden, een van welken hem voorhield, dat hij wegens Ketterijen beschuldigd was. HUS antwoordde, dat hij liever wilde sterven, dan zich van geloofsdwalingen bewust zijn, en dat hij bereid was, kettersche gevoelens te verbeteren, wanneer hem dezelve werden aangewezen.

Evenwel werd hij nog denzelfden dag, den 28sten November 1414, gevangen genomen. Zijn getrouwe en ijverige vriend CHLUM spoedde ijllings naar

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

den Paus, zich beklagende over deze schreeuwende trouweloosheid, doch hij moest zich met de ontschuldiging laten afzetten: dat dit niet op bevel van den Paus geschied was, die zich zelven veel meer in de magt der Kardinalen en Bisschoppen bevond.

Nu leverde MICHAEL DE CAUSIS eenige beschuldigingen bij den Paus in tegen HUS, waar op de Paus eenige Prelaten tot *Kommissarissen* in deze zaak benoemde, zonder dat aan HUS, hoewel gevangen en daar bij ziek, vergund werd, zich van eenen Zaakwaarnemer te bedienen. Integendeel werden overal getuigen tegen hem opgezocht, die men onder de Geestelijkheid ligtelijk vond. Met dit alles bleef HUS bedaard genoeg, om in zijne gevangenis verscheidene kleine schriften op te stellen, onder anderen een: *de Sacramento corporis et sanguinis Domini*, in hetwelk hij de *Transsubstantiatie* volkomen belijdt, gelijk er ook in de overige toen opgestelde stukjes niets gevonden wordt, hetwelk van het toenmalig Kerkelijk Geloofsstelsel afweek. Bij de *Kommissarissen* in de zaak van HUS voegde de Paus nog eenige Godgeleerden, en onder dezen den verklaarden doodvijand van HUS, den bovengenoemden PALECZ.

Keizer SIGISMUND was thans nog niet te *Konstans* tegenwoordig. Hij kwam er eerst op Kersnacht des jaars 1414. Dewijl CHLUM zich ondertusschen schriftelijk bij hem beklaagd had over het schenden van het Keizerlijk vrijgeleide, toonde de Keizer zich misnoegd, en beval HUS te ontslaan; maar de Paus belette de uitvoering hier van, en bezwaarde zich,

dat

dat HUS, die op zijn last in hechtenis genomen was, door den Keizer, die beſchermer der Kerkvergadering was, vrij zou wezen. Behalve CHLUM vervoegden zich ook de *Boheemſche* Grooten bij den Keizer met hunne klagten, zoodra zij het gevangennemen van HUS verſtaan hadden, hem voorſtellende den hoon, welke der Keizerlijke Majeſteit, door het ſchenden van het vrijgeleide, was aangedaan. Doch de Geestelijkheid had den Keizer reeds omgezet. Zij hadden hem uit het Pausſelijk Regt met vele woorden bewezen, dat hij niet verpligt was, de aan HUS gegevene plegtige beloften te vervullen, dit gaf de Keizer aan HUS zelven te kennen, dat eenige lieden beweerden, dat hij geheel niet geregtigd was, om den genen te beſchermen, die een Ketter of van Ketterij verdacht was. Bovendien ziet men uit eenen Brief, welken de gevangene HUS naar *Bohemen* ſchreef, dat men hem daar reeds voor het vrijgeleide des Keizers had gewaarſchuwd, en hem voorſpeld, dat deze Vorst hem aan zijne vijanden zou overleveren; en dat hij zekerlijk zou veroordeeld worden. Men heeft de Kerkvergadering zoeken te verſchoonen, dat zij niet beweerd hebbe, dat *men de Ketters geen geloof behoeve te houden*, dan onder eene bepaling, te weten, *in zoo verre zulks tot nadeel van het Katholijk geloof zou verſtrekken*; doch, dit is inderdaad niet meer dan een uitvlugt. Men twijfelde in deze eeuw, volgens het Kerkelijk Regt, er niet aan, dat alle zoogenoemde Ketters nadeelig waren voor het Katholijk geloof, waarom men hun maar al te ligt alle burgerlijke regten ontnam.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

HIERONYMUS van Praag wordt gevangen in Konstans gebragt.

Den 20sten Maart 1415 ontvlugtte de Paus, gelijk wij elders verhaald hebben, uit *Konstans* naar *Zwitserland*; de wacht, welke hij aan HUS gegeven had, verliet hem, en deze vatte de hoop op van vrijgelaten te zullen worden. Maar hij werd aan den Bisschop van *Konstans* overgeleverd, die hem op zijn versterkt Kasteel *Gottleben* liet brengen. Korten tijd daarna kwam zijn vriend HIERONYMUS van *Praag* te *Konstans* aan. Hij had zijnen vriend beloofd, hem tot zijne ondersteuning te zullen nakomen; evenwel vertoefde hij niet lang te *Konstans*, maar verzocht in het naburig *Ueberlingen* den Keizer om een vrijgeleide, opdat hij zich tegen alle beschuldigers zou mogen verdedigen; maar dit werd hem ronduit geweigerd. Hij verzocht hetzelfde aan de Kerkvergadering, maar deze wilde het niet tot zijne vrije terugreize uitstrekken. Doch als hij openlijk bekend maakte, dat hij voornemens was, te *Konstans* te komen, ten einde zich te verdedigen, en dat het onregtvaardigheid zou zijn, hem daar eenen Vrijgeleibrief te weigeren, vaardigde de Kerkvergadering den 17den April 1415 den volgenden Vrijgeleibrief voor hem af. Zij daagde hem daar in binnen veertien dagen ter verantwoording, met verzekering, dat hem in alles geregtigheid zou geschieden; waar toe wij u ook, zeggen de Vaders, tegen alle geweld, doch altijd onbenadeeld de geregtigheid, al ons veilig geleide, zoo veel ons aangaat, en het regtzinnig geloof vereischt, aanbieden en schenken. Aan zoo dubbelzinnige en onvoldoende verklaring zou HIERONYMUS niets gehad hebben.

Hij

Hij had er ook niets aan, eenige dagen daar na, werd hij, hetzij dat hij naar *Bohemen* heeft willen keeren, of dat hij onderweg het lot van zijnen vriend wilde afwachten, te *Hirſchau* in den *Opperpalts* gevangen genomen, en in ketenen naar *Konſtans* gebragt.

Vergeefs arbeidden de *Bohemers* ten voordeele van hunnen geliefden HUS. De *Bohemers*, die zich te *Konſtans* bevonden, leverden den 14den Mei 1415 een ſmeekſchrift aan de Kerkvergadering in, waar in zij aandrongen op het ſpoedig afdoen zijner zaak, met koene voorſtellen van de trouwelooze behandeling, aan HUS geſchied. De vergadering gaf hun ten antwoord: dat HUS niet op vrije voeten geſteld kon worden; dat men zijn vrijgeleide niet geſchonden had, alzoo hij hetzelve eerst veertien dagen na zijne gevangenneming gekregen had. (Dit was eene openbare onwaarheid!) dat hij niet onverhoord en onveroordeeld gevangen was genomen, alzoo de Paus hem te voren reeds naar *Rome* ontboden, en dewijl hij niet gehoorzaamde, hem als zoodanig in den ban gedaan had, welken ban HUS veracht had. (HUS was door ziekte verhinderd geweest, om naar *Rome* te gaan, en tegen den ban had hij geappelleerd;) ook zeide de vergadering, dat HUS zich verſtout had, te *Konſtans* te prediken. (Dit was ook nooit gebeurd.) De *Boheemſche* Heeren merkten dit alles aan in een nader verzoekſchrift, waarin zij eischten, dat HUS vrijgelaten worden, en dus te regt zou ſtaan, verbindende zich voor hem als borgen, dat hij niet ontvlugten zou. Het antwoord was, dat

de

de vergadering geene borgen kon aannemen, dewijl een man als HUS geen trouw noch geloof had. Doch zij bepaalde den 5den Junij 1415 tot zijn verhoor. De vergadering was echter geenszins voornemens, hem openlijk te verhooren, dewijl zij hem reeds als eenen Ketter aanmerkte, zij wilde hem oordeelen volgens uittrekfels uit zijne fchriften, of hem tot herroeping van de hem te last gelegde Ketterijen noodzaken. Men beproefde daartoe aanzoeken bij hem in zijne gevangenis, doch vergeefs. HUS werd dan op den bepaalden dag naar *Konftans* gebragt, om voor de vergadering te verfchijnen; deze hield zich, eer hij binnen gebragt werd, bezig met het lezen der befchuldigingen tegen hem, om hem volgens dezelve te veroordeelen; dit werd hun echter van wege den Keizer belet, en HUS werd binnengeleid, doch toen hij ter zijner verdediging wilde fpreken, ontftond er zulk een geraas en gefchreeuw tegen hem, met fchelden en fpotten, dat hij genoodzaakt was, te zwijgen.

Op de volgende zitting was de Keizer zelve tegenwoordig, om de rust en orde in de vergadering te handhaven, en nu kon HUS zich verantwoorden, gelijk hij met bedaardheid en kracht deed. Den volgenden dag, den 8ften Junij 1415, werden aan HUS, die nu weder voor de vergadering gebragt was, eindelijk al de dwalingen ter hand gefteld, over welke hij befchuldigd werd, 39 artikelen uitmakende, onder welke echter flechts weinige waren, die eigenlijk de leere des geloofs betroffen, en onder die weinige heeft men moeten erkennen, dat

geen

geen ſpoor van eigenlijke Ketterij zigtbaar was. HUS verantwoordde zich op eene deftige wijze, en werd toen naar de gevangenis terug gebragt. Het tooneel werd beſloten, door eene heel onverwachte verklaring des Keizers, die hiermede zich buiten zijnen kring waagde, dat hij HUS ſchuldig en des doods waardig vond; dat hij behoorde verbrand te worden, indien hij niet wilde herroepen, en dat men alle zijne vrienden te *Konſtans*, bijzonder HIERONYMUS, met gelijke ſtrengheid moest ſtraffen.

De volgende dagen leidde men zich met ijver toe, om HUS tot herroeping te bewegen, waar toe hem verſcheidene ontwerpen werden voorgelegd in zijne gevangenis; onder anderen een heel gematigd door den Kardinaal van *Ostia*, JOAN VAN BROGNI, maar niets kon HUS doen wankelen. Men ziet integendeel uit zijne Brieven, hoe zijne liefde tot de waarheid onwrikbaar ſtandvastig bleef, zonder door eenige vreeze voor den dood verwrikt te worden. Kort voor zijnen dood nam hij ook met eenen Brief ſchriftelijk afſcheid van zijne vrienden in *Bohemen*, met vermaningen en vertroostingen.

HUS wordt ter dood veroordeeld en verbrand.

De Kerkvergadering, vergeefs beproefd hebbende, de ſtandvastigheid van HUS te doen wankelen, ging eindelijk, na zijne Boeken ten vure verwezen te hebben, op den 6den Julij 1415 over, tot zijne veroordeeling. Men bragt hem voor de vergadering, en las een aantal ſtellingen van WIKLEF voor, die men verwierp, en vervolgens de meeste dwalingen, van welke HUS beſchuldigd was. Hij wilde tusſchen beide ſpreken, maar men gebood de geregtsdienaars hem

hem tot zwijgen te noodzaken, en hem werd vervolgens het doodvonnis aangekondigd. Vergeefs wilde hij de onbillijkheid van dit vonnis aanwijzen, door te betuigen, dat men hem zonder rede hardnekkigheid te laste leidde, alzoo hij altijd bereid geweest was dwalingen te herroepen, indien dezelve hem bewezen waren. Vergeefs! waarop hij God op zijne knieën bad, dat hij aan zijne vijanden hun onregtvaardig vonnis vergeven wilde. Vervolgens ontwijdden hem eenige Bisschoppen, hem onder herhaalde vervloekingen alle teekenen van het Priesterschap ontnemende, en verklarende, dat hij van de Christelijke Kerk *afgescheiden* nu onder de Wereldlijke Magt stond. Na dit alles zetten zij hem eene hooge papieren muts op van drie ellen lang, op welke drie Duivels geschilderd waren, met het opschrift: dit is een Aartsketter. Tevens zeiden zij: Wij geven uwe ziel over aan de Duivelen der hel. En ik, antwoordde HUS: bevele ze aan mijnen Heere JEZUS CHRISTUS!

SIGISMUND, die zich niet had kunnen onthouden van schaamrood te worden, toen HUS voor de vergadering zich beklaagd had over het schenden van het vrijgeleide, en daarbij den Keizer stijf in het wezen had gezien, kon van zich verkrijgen, om bij deze tooneelen tegenwoordig te zijn. De Keurvorst van den *Paltz*, LODEWYK, moest de wagt gebieden, die de geregtsplaats moest bezetten. Toen HUS derwaarts gebragt werd, zag hij zijne Boeken verbranden, en glimlachte, tevens aan het volk verzekerende, dat hij nooit overtuigd was geworden

van

van de dwalingen, om welke men hem veroordeeld had. Zijne laatste redenen waren gebeden, bijzonder deze bede: In uwe handen bevele ik mijnen geest! eene voorbidding voor zijne vijanden, dat God het hun wilde vergeven, en andere godzalige gevoelens. Toen hij reeds aan den paal gekluisterd was, reed de Keurvorst LODEWYK naar hem toe, om hem nogmaal te vragen, of hij zijne Ketterijen wilde afzweeren? maar kreeg van HUS tot bescheid: dat hij zijne leere met zijnen dood wilde verzegelen. Nu werd de houtstapel aangestoken, en HUS stierf, onder het aanhoudend aanroepen der barmhartigheid van CHRISTUS. Zijne assche en overblijffelen, als ook zijne verbrande kleederen werden in den *Rhyn* geworpen, opdat zijne aanhangers die niet als een heiligdom zouden vereeren. In later tijden heeft men verhaald, dat hij zijne vijanden in zijne laatste oogenblikken zou uitgedaagd hebben, om na honderd jaren aan God en hem van hunne wreedheid rekenschap te geven; als ook, dat hij gezegd zou hebben: Thans braadt gij eene gans, (met toespeling op zijn' naam HUS,) maar na honderd jaren zal er eene zwaan komen, die gij niet zult kunnen verbranden. Vertellingen, welke zelfs door penningen zijn voortgeplant, doch van welke de tijdgenooten niets weten.

Dit was het einde van dezen waardigen man, omtrent wien men in later tijden de vraag gedaan heeft, zelfs onder *Roomsche* Schrijvers, op welken grond, om welke misdaad de Kerkvergadering hem

ten

V BOEK IX Hoofdst. na C G. Jaar 1073. tot 1517.

ten vure veroordeeld heeft? Hoe het zij, HUS was in het oog der vergadering, velen van wier leden bovendien uit andere oorzaken zijne vijanden waren, eens vooral een Ketter, en wel een hardnekkig Ketter; de Kerk tegen te ſtaan, van hare voorſchriften, regten en voordeelen af te wijken, en volſtandig eene blinde gehoorzaamheid aan hare uitſpraken en oordeel te weigeren, was eene onvergeeflijke misdaad, die den dood niet ontgaan kon. Voorts was HUS meer een Hervormer der Zeden en der Geestelijkheid, dan wel der Leere, waar in zelfs WIKLEF hem ver vooruit was. Doch hier in kwamen deze beide Hervormers overeen, dat zij enkel en alleen de Heilige Schrift als de bron der Godgeleerde kennis wilden gehouden hebben, en alle Pausſelijke en menſchelijke voorſchriften en gezag in zaken des geloofs verwierpen. Ook kan men niet ontkennen, dat de gezindheid en gevoelens, zoo wel als de zeden van HUS, waarlijk edel en Christelijk geweest zijn. De gekende en erkende waarheid ging bij hem boven alles, zelfs boven het behoud van zijn leven; hij vermaande zijne vrienden, om alles voor dezelve te dulden, en verſterkte zich zelven met hen door het vertrouwen, dat God na hem andere mannen zou verwekken, die de mishandelingen van den *Antichrist* nog meer, en zelfs met gevaar van hun leven, ontdekken zouden. Deze zijne gevoelens vertoonen zich ook allerwege in zijne Brieven en andere Geſchriften, welke hij in eene aanzienelijke menigte, ſchoon de-

zel-

zelve niet wijdloopig of uitgeftrekt zijn, nagelaten heeft, gelijk zij ook afzonderlijk en zamen verzameld herhaalde keeren in druk zijn uitgegeven.

Verbittering der Bohemers over den dood van HUS.

Groot was de ontfteltenis en beweging, welke de dood van HUS en die van zijnen vriend HIERONYMUS, welken zij nu ook verwachteden, in *Bohemen* veroorzaakten. Zijne aanhangers onder het volk kwamen bijeen in hunne geliefde *Bethlehemskapel*, en verklaarden de beide mannen voor Martelaren, met een befluit, om hunne gedachtenis jaarlijks te vieren. De Koning WENZEL zelve was misnoegd, en verliet zijne hoofdftad, uit vreeze van nog heviger onrusten. Omtrent 60 *Boheemfche* en *Moravifche* Grooten deden der Kerkvergadering in eenen Brief van den 2den December 1415 de levendigfte verwijtingen, met betuiging, dat zij bereid waren, om de wet van CHRISTUS, en alle derzelver godzalige en ftandvastige Leeraren, met lijf en leven te befchermen.

HIERONYMUS van Praag wordt te regt gefteld; hij herroept zijne gevoelens.

Ondertusfchen ging de Kerkvergadering ijverig voort met de zaak van HIERONYMUS van *Praag*, en fpande alle kunften in, om hem tot herroeping van zijne gevoelens te bewegen. Hij was reeds den 23ften Mei 1415 in eene van hare Congregatien verhoord, of liever befchuldigd geworden. De Kanfelier GERSON dacht laaghartig genoeg, om hem, als een *Realist*, fommige wijsgeerige gevoelens te verwijten, anderen noemden andere dwalingen op. HIERONYMUS beantwoordde hen met deftigheid; en als fommigen fchreeuwden: Hij moet verbrand wor-

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

worden! zeide hij: Als u mijn dood behaagt, in 's Heeren naam! Een nader onderzoek moest hij den 19den Julij ondergaan, waar van men niets weet, dan dat hij belijdenis deed van de *Transsubstantiatie*. Eindelijk bewilligde hij, waarschijnelijk der lange gevangenis moede, in den eisch van het Concilie. Den 12den September verwierp hij in een bijzonder geschrift de stellingen van WIKLEF en HUS, die door de vergadering veroordeeld waren, evenwel met die bijgevoegde bepaling, dat hij hiermede geenszins iets nadeeligs wilde beweeren van den persoon van HUS, zijne goede zeden, en die vele heilige waarheden, welke hij van hem gehoord en gelezen had. Deze bepalingen voldeden der vergadering niet; hij moest dus den 23sten September 1415 eene algemeener en krachtiger herroeping voorlezen, waar in hij alle Ketterijen verwierp, en voornamelijk die van WIKLEF en HUS, zoo als de vergadering die veroordeeld had.

Op dezen dag werden ook twee besluiten der vergadering voorgelezen, betreffende het vrijgeleide, aan Ketters; het eerste was meer algemeen; wanneer de Keizer of andere Vorsten vrijgeleide aan Ketters gegeven hebben, zoo zal dit voor het Katholijk Geloof en het Kerkelijk Regtsgebied niet nadeelig kunnen zijn; het behoort den Kerkelijken regter niet te hinderen, in het onderzoek der dwalingen van zulke lieden, en in hen behoorlijk te straffen, wanneer zij hardnekkig blijven, gesteld ook, dat zij enkel in vertrouwen op het vrijgeleide op de gerigtsplaats

plaats gekomen waren. Het tweede besluit had bijzondere betrekking op HUS. Dewijl eenige neuswijzen of kwalijkgezinden, zoo luidde het, den Keizer en de Sijnode gelasterd hadden, dat dezen aan dien Aartsketter den verleenden Vrijgeleidebrief wederregtelijk en onbetamelijk verbroken hadden, „ daar toch „ dezelve, als een halstarrig vijand des waren ge„ loofs, zich zulk een voorregt onwaardig gemaakt „ had, en hem volgens het natuurlijk, Goddelijk en „ menschelijk regt, geene trouwe noch belofte, tot „ nadeel van dat geloof, mogt gehouden worden;" zoo verklaart de *Sijnode*, dat de Keizer, niettegenstaande dit vrijgeleide, ten aanzien van HUS gedaan had, wat hij kon en moest doen. Elk onpartijdige zal wel oordeelen, dat deze verdediging niet alleen veel te laat kwam, maar ook het gevangennemen van HUS, voordat hij nog verhoord was, niet ontschuldigen kan.

HIERONYMUS trekt zijne herroeping in

HIERONYMUS, opdat wij tot hem wederkeeren, kreeg na zijne herroeping wel eene zachtere gevangenis, maar er kwamen nieuwe punten van beschuldiging tegen hem in, waarom hij op den 23sten en 26sten Mei op nieuw verhoord werd. En toen hij op dien laatsten dag volkomene vrijheid ontving, om zich te verdedigen, deed hij zulks met ongemeene welsprekendheid, en eindigde met eene heel onverwachte verklaring: dat de vrees voor den dood hem zijne herroeping en de veroordeeling der schriften van HUS had afgedwongen, maar dit was tegen zijn geweten geschied, hij erkende veel meer de leer

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en het leven van HUS voor heilig en regtmatig, en even zoo oordeelde hij van WIKLEF.

Hij wordt veroordeeld en verbrand.

Hier mede ſprak HIERONYMUS zich zelven het vonnis des doods uit. Hij werd ook werkelijk den 30ſten Mei 1416 weder voor de vergadering gebragt, en ter dood gedoemd, en aan de Wereldlijke Overheid overgegeven. Na het uitſpreken van dit vonnis, zette hij zich zelve de voor hem beſtemde, en met duivelen beſchilderde papierenkroon op, en zong, terwijl men hem naar de geregtsplaats leidde, de Apostoliſche Geloofsbelijdenis en Geestelijke Liederen. Aan den paal gebonden, zag hij een' Boer, die *een arm met hout* aandroeg, bij zijne houtmijt, waar op hij lagchende zeide: „ ô heilige eenvoudigheid! wie u bedriegt, heeft duizendvoudige zonde!" De beul wilde den houtſtapel achter zijnen rug aanſteken, opdat hij niet zou verſchrikken, als dit voor zijn gezigt geſchiedde, maar HIERONYMUS verzocht, dat het van voren geſchieden mogt, naardien hij zeker hier niet vastgebonden zou zijn, als hij voor het vuur gevreesd had. Thans ving hij weder aan te bidden en te zingen, tot dat de vlammen hem verteerden. De vermaarde POGGIUS, een ooggetuige, verzekert in zijnen bekenden Brief, dat geen Stoïcijn ooit den dood zoo ſtandvastig ondergaan heeft, naar welken hij zelfs ſcheen verlangd te hebben, en noemt hem een voortreffelijk man, als men zijn geloof uitzondert. Dit mag nu, zegt hij, trouweloosheid of hardnekkigheid geweest zijn, hoe het zij, hij had geheel het voorko-

komen van eenen Wijsgeer, wien noch MUCIUS noch SOCRATES gelijk kwamen. Hetzelfde bekent ook AENEAS SYLVIUS, die zich tevens op den Brief van POGGIUS beroept.

Husſiten in Bohemen.

Dus had de Kerkvergadering de hoofden der *Husſiten*, gelijk de aanhangers van HUS met den tijd genoemd werden, wel uit den weg geruimd, maar de partij zelve werd door wraakzucht des te geduchter. Twee krijgszuchtige aanvoerders ſtelden zich aan derzelver hoofd, NICOLAUS, Heer van *Husſinecz*, geboorteplaats van HUS, en JOAN ZISKA of ZISCHKA, (*de eenoogige*, omdat hij een oog in het gevecht verloren had.) De Kerkvergadering nam wel ſtrenge beſluiten, en maakte met den Keizer SIGISMUND ontwerpen, om dezen aanhang te onderdrukken en uit te roeijen, maar te vergeefs; alles ſchikte zich in *Bohemen* tot vijandelijkheden tusſchen de twee groote partijen, de *Husſiten* en *Roomsch-Katholijken*. De uitbersting zou echter bij het leven van Koning WENZEL waarſchijnelijk niet gebeurd zijn, maar de Kardinaal-Legaat van den nieuwen Paus MARTIN V, in *Bohemen*, hebbende de Kerkvergadering te *Konſtans* in Mei 1418 een einde genomen, deed den gevreesden opſtand verhaasten, daar hij behalve een' Parochiepriester nog een ander perſoon, waarſchijnelijk beide *Husſiten*, deed verbranden. Thans verzamelde ZISKA, met wien NICOLAUS van *Husſinecz* zich verbond, eene menigte *Bohemers*, van dezelfde gevoelens, welke weldra tot een getal van 30 of 40,000 aangewasſen, op eenen

berg digt bij de ſtad *Aust* in den *Bechiner* Kreitz zich nederſloegen, en het Avondmaal op hunne wijze vierden. Op bevel van ZISKA bouwde ieder op de plaats, waar zijne tent geſtaan had, een huis, waar uit dus ſchielijk eene nieuwe ſtad ontſtond, die men *Tabor* noemde, welk woord bij de *Bohemers* eene tent beteekende, en deze ſtad gaf den naam van *Taboriten* aan de ijverigſte aanhangers van HUS. Met eene bende van deze heethoofden trok ZISKA in het jaar 1419 naar *Praag*, waar zij zoo vele vrienden vonden. De Koning week uit de ſtad naar een naburig Slot of Kasteel: De *Husſiten* hielden ſtil voor het Raadhuis *in de Nieuwſtad*, en vorderden het loslaten van eenigen van hunne medebroederen, die men gevangen hield. Toen hun dit geweigerd en zelfs een ſteen op hunnen Priester geworpen werd, braken zij het Raadhuis in, bragten den Stadsrigter, Burgemeester, eenige Raden en Raadsdienaren, om hals, of wierpen ze de venſters uit, daar zij beneden met pieken, hooivorken en ander wapentuig verder afgemaakt werden. Op de tijding hier van ontſtelde de Koning WENZEL zoodanig, dat hij in eene ziekte viel, welke den 30ſten Augustus 1419 een einde van zijn leven maakte.

Husſitiſche oorlog.

's Konings dood was, als het ware, de leuze tot eenen Godsdienst- en Burgeroorlog in *Bohemen*, die met de grootſte woede van het jaar 1420 tot 1434 geduurd heeft. De *Husſiten*, die alom in *Bohemen* en de aangrenzende Landen de Kerken van derzelver ſieraden beroofden, de Kloosters verwoesten,

ten, en de Monniken mishandelden, verjaagden of ter dood bragten, waren, aangevuurd door hunnen Godsdienstijver, onverwinnelijk onder het bevel van hunnen grooten ZISKA, die zich JOAN ZISKA *van den Kelk, hoofdman, in de hope Gods, der Taboriten*, plag te noemen, en die zelfs, toen hij, nu, door het verlies van zijn andere oog, geheel blind was geworden, nogtans het bevel bleef voeren tot aan zijnen dood, in het jaar 1424, waar na twee *Prokopiusſen*, met den bijnaam van *den Grooten* en *den Kleinen*, den oorlog vervolgden. Vergeefs werden Kruistogten tegen hen gepredikt, en geweldige legers tegen hen aangevoerd. In den derden Kruistogt, welken MARTIN V in het jaar 1431 tegen hen had uitgeſchreven, werden de Kruisvaarders zoodanig geſlagen, dat de Kardinaal JULIANUS CESARINI, die bij hen in perſoon tegenwoordig was, om hen aan te moedigen, zijne Pausſelijke Bul, zijnen Kardinaalshoed, zijn Misgewaad, zijn Kruis en Klok, bij de overhaaste vlugt in de loop moest laten.

In het begin, nadat de Keizer in het jaar 1420 *Praag* vergeefs belegerd had, was er wel over een vergelijk gehandeld, doch hetwelk vruchteloos afliep. De *Husſiten* van *Praag* drongen daar bij aan op de vier volgende artikelen: I. Het woord Gods zou in *Bohemen* vrij en ongehinderd gepredikt worden. II. Het Sacrament des Avondmaals zou aan alle geloovige Christenen onder beiderlei gedaante van brood en wijn worden uitgedeeld. III. Aan de Geestelijken zouden hunne wereldlijke bezittingen

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

en rijkdom ontnomen werden, welke zij tegen het gebod van CHRISTUS, tot nadeel van hun ambt, en tot ſchade der wereldlijke magt in handen hadden. Het vierde artikel betrof de *Kerkelijke tucht.* Deze artikelen echter kwamen den *Taboriten* niet genoegzaam voor, zij wilden nog twaalf andere hier bij gevoegd hebben; de *Taboriten* namelijk waren over het geheel heethoofdigen, en werden nog aangevuurd door ſommige Dweepers, die zich onder hen voordeden. De *Prager Husſiten*, (die zich ook *Calixtinen* noemden, naar *Calix*, *beker* of *kelk*, omdat zij op het gebruik van den Drinkbeker in het Avondmaal geſteld waren,) waren gematigder, en wilden langzaam, maar zeker gaan, waar uit partijſchap onder de *Husſiten* zelve ontſtond.

Partijſchappen onder de Husſiten, Horebiten en Weezen.

Behalve deze twee hoofdpartijen onder de *Husſiten*, *Calixtinen* en *Taboriten*, waren er nog twee andere, doch meer in naam, dan zakelijk onderſcheiden. De eene, de *Horebiten*, ontſtond uit eene verzameling van Boeren op eenen berg, tusſchen *Ledecz* en het Kasteel *Lipnicze*, welken zij *Horeb* noemden, die vele plaatſen verwoestten, en ijsſelijke wreedheden vooral tegen de *Monniken* pleegden. Door Keizerlijke krijgsvolken vervolgd, namen zij hunne toevlugt tot ZISKA, die hen in zijne beſcherming nam. De andere partij noemde zich *Weezen*, en ontſtond na den dood van ZISKA, in wien zij geloofden, hunnen *Vader* verloren te hebben; ondertusſchen verkoos een deel der *Taboriten* den *Grooten* PROCOPIUS, zoo als hij naar zijne daden genoemd is,

is, of den *geschorenen*, (*Rasus*, welken bijnaam hij verkregen had, omdat zijn moeders broeder hem in zijne jeugd tot Priester had laten wijden en scheeren,) tot hunnen Veldheer. De *Weezen* hadden naderhand den *Kleinen* PROKOPIUS tot hunnen voornaamsten Bevelhebber, doch deze benden vereenigden zich steeds in gevalle van nood, om zich tegen den gemeenen vijand te verdedigen.

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Doch de oorsprong van twee andere benamingen van *Pikarden* en *Adamiten*, schoon slechts aan eene partij, doch die eigenlijk niet tot de *Husiten* behoorde, eigen, is moeijelijk na te sporen. Gelijktijdige Schrijvers, AENEAS SYLVIUS en anderen, hebben van deze lieden zeldzame berigten gegeven, en hen van zekeren PIKARD, een' *Franschman*, of van het landschap *Pikardië*, van waar zij zouden gekomen zijn, afgeleid; redelijker is de gissing van MOSHEIM, dat zij *Dweepers* en *Geestdrijvers* geweest zijn, wier naam *Pikarden* eene verbastering zal geweest zijn van den naam *Begharden*, en die ontstaan zouden zijn van de *Broeders en Zusters van den Heiligen Geest*, van welken wij hier voor gesproken hebben. Eenigen van welken, door vervolging uit *Duitschland* verdreven, hunne toevlugt schijnen genomen te hebben, tot de *Husiten*, onder welke zij zich veiligheid tegen vervolgingen beloofden.

Men had wel van tijd tot tijd onderhandelingen met de *Husiten* ter hand genomen, maar welke telkens op niet waren uitgekomen, tot dat eindelijk de

Onderhandelingen der Husiten

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

met de Kerkvergadering te Bazel. Vergelijk met hen getroffen.

de algemeene Kerkvergadering te *Bazel* in Julij 1431 bijeengekomen, deze zaak ernstig begon te behandelen. Op derzelver aandrijven zonden de *Husfiten*, voornamelijk door bewerking van den Raad MEINHARD VAN NEUHAUS van de *Katholijke* partij, en van de *Calixtinen*, driehonderd Afgevaardigden naar *Bazel*, om met de vergadering in onderhandeling te treden. Alle deze Afgevaardigden kwamen den 6den Januarij 1433 te *Bazel* aan. De voornaamsten onder dezen waren de beide PROCOPIUSSEN, en onder de Godgeleerden JOAN ROKYCZANA, de welsprekendste Prediker onder de *Calixtinen* te *Praag*, aan wien reeds in het jaar 1427 het algemeen opzigt over hunne Kerken aldaar was opgedragen.

De onderhandelingen en gesprekken namen terstond eenen aanvang, doch eindigden eerst den 6den Mei; als nu door dezelve niets gevorderd werd, besloot de vergadering zelve een Gezantschap van Bisschoppen en Godgeleerden naar *Praag* te zenden, om met de *Bohemers* in hun vaderland zelve een vergelijk te treffen, hetwelk ook in November 1433 tot stand kwam, waarbij de bovengemelde vier artikelen onder zekere bepalingen aan de *Husfiten* werden ingewilligd.

Eene gewigtige gebeurtenis, kort daar na voorgevallen, verhaastte de vereeniging der partijen nog spoediger. De *Taboriten* waren met dit vergelijk weinig in hunnen schik, en hun ongenoegen berstte hevig los, toen MEINHARD VAN NEUHAUS aan PROKOPIUS verweet, dat hij den ongelukkigen oorlog

ſog gaande hield; men greep wederzijds na de wapenen, en in Mei 1434 kwam het eenige mijlen van *Praag* tot eenen beſlisſenden ſlag tusſchen de *Taboriten*, vereenigd met de *Weezen*, en de *Calixtinen*, in welken de eerstgemelden geheellijk verſlagen werden, en de beide PROKOPIUSSEN het leven verloren; terwijl verſcheidene duizenden van hunne gevangen gemaakte ſoldaten door toedoen van MEINHARD in ſchuren verbrand werden. Daar nu de gematigde partij de overhand had, beſloten de *Boheemſche* Landſtenden in het jaar 1435 den Keizer hunne kroon onder zekere voorwaarden op te dragen. Dus werden eindelijk de *Calixtinen*, de nog overige *Taboriten* en *Weezen*, en de *Roomschkatholijken* allen met malkander vereenigd, en geheel *Bohemen* en *Moravië* beloofde plegtig gehoorzaamheid aan de Heilige Kerk en den Apostoliſchen Stoel. Dit vergelijk noemde men de *Compactata* of het *Concordaat*.

Kort daar na, in het jaar 1437, overleed Keizer SIGISMUND in December. De *Calixtinen*, die men ook, naar hunne wijze om het Avondmaal te gebruiken, *Utraquisten* of *Subutraquisten* noemde, aan wier hoofd zich bevonden HENRIK PTACZEK, gemeenelijk PTACSKO genoemd, een aanzienelijk *Boheemsch* Heer, GEORGE VAN PODIEBRAD, en meer andere Edellieden, verkozen nu tot Koning van *Bohemen* KAZIMIR, Broeder van den *Poolſchen* Koning WLADISLAW, terwijl de Roomschkatholijken de kroon opdroegen aan ALBERT van *Oostenryk*,

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

ryk, die reeds Keizer en Koning van *Hongaryë* was, waar uit weder een nieuwe oorlog ontstond; doch van korten duur, alzoo de Keizer ALBERT reeds in October des jaars 1439 kwam te overlijden.

Eindelijk verkozen de *Bohemers* twee Rijksbestuurders of Rijksvoogden in het jaar 1441, MEINHARD VAN NEUHAUS van de *Roomsche*, en HENRIK VAN PTACZAK van de *Calixtinen*. ROKYCZANA, van wien boven gesproken is, hield in het jaar 1441 eene bijeenkomst der *Calixtinen*, waar in eene Geloofsbelijdenis van XXII Artikelen werd opgesteld, welke echter door de *Taboriten* werd afgekeurd, omdat zij te veel aan den Paus had toegestaan. Deze gaven hunne bijzondere Geloofsbelijdenis over, welke in XV Artikelen bestond, en van die der *Calixtinen* zeer onderscheiden was. Onder anderen werd daar in geleerd, dat het *Geloof*, alhoewel het niet zonder werken is, *alleen regtvaardigt*; daar werden slechts *twee Sacramenten* erkend, de Doop en het Avondmaal; en de *Transsubstantiatie* werd verworpen enz. Om, ware het mogelijk, de twistende partijen overeen te brengen, kwam de Kardinaal CARVAJAL in het jaar 1444 als Pausselijk Legaat in *Bohemen*, doch die onverrigter zake weder vertrok, evenwel kwam hij in 1447 andermaal te *Praag*.

Intusschen overleed de Rijksbestuurder PTACZEK in het jaar 1444, en de *Calixtinen* verkozen in zijne plaats GEORGE VAN PODIEBRAD, (of PODIEBRAS-

BRASKY,) tot Opperften Hoofdman van alle Kreitfen. Merkende, dat MEINHARD, die volkomen meester van *Praag* was, hen geheel aan de Pausfelijke Heerfchappij trachtte te onderwerpen, maakten zij zich in het jaar 1448 van deze Hoofdftad meester, en namen MEINHARD gevangen, die kort daar na ftierf. Van dezen tijd af was PODIEBRAD eenigermate meester van *Bohemen*, en werd tot Rijksbeftuurder aangefteld, totdat LADISLAUS, Zoon van Keizer ALBERT, na zijns Vaders dood geboren, de jaren bereikt zou hebben, om de kroon in perfoon te aanvaarden. Ten dezen tijde kwam AENEAS SYLVIUS, toen Bisfchop van *Siena*, en in dienst des Keizers FREDERIK III, doch naderhand Paus, onder den naam van PIUS II, als 's Keizers Gezant in *Bohemen*, alwaar hij met PODIEBRAD en de *Husfiten* verfcheidene gefprekken had over den Godsdienst, en zelfs met de *Taboriten*, doch zonder vrucht, alzoo hij te zeer tegen allen was vooringenomen, gelijk hij hen dan ook in zijn verhaal van deze onderhandelingen vrij kennelijk bezwaart; even weinig rigtte ook de vermaarde Monnik JOAN VAN CAPISTRANO uit, die in het jaar 1451 door den Paus gezonden werd, om de *Husfiten* te bekeeren, maar van wiens pogingen PODIEBRAD in het jaar 1452 een einde maakte, door hem van leugens en onftuimige drift te overtuigen, terwijl hij hem bij een Komediefpeler vergeleek.

Grooter hoop vatten de *Roomschgezinden* op, toen eindelijk de Koning LADISLAUS in het jaar

1453

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

1453 te *Praag* aankwam en gekroond werd. Deze, naauwelijks 14 jaren oud, was in eenen ongemeenen ijver voor den Roomſchen Godsdienst opgebragt, en openbaarde denzelven ſpoedig ten nadeele der *Husſiten*, doch hij overleed reeds in het jaar 1457. In Maart van het volgende jaar werd PODIEBRAD tot zijnen opvolger verkozen, die, dewijl vele Roomschgezinden, en ook de meeste *Moraviers*, *Sileziers*, en *Lausnitſers* hem weigerden te erkennen, genoodzaakt was, dezen met de wapenen te bedwingen. Zijne omſtandigheden waren nogtans moeijelijk, waarom hij niet alleen *moed* en voorzigtigheid, maar *ook list* noodig oordeelde. Bij zijne kroning, welke door twee Hongaarſche Bisſchoppen geſchiedde, dewijl geen *Boheemſche* deze plegtigheid wilde verrigten, leide hij eenen eed af, welke voor den getrouwſten vereerer van den Paus voldoende kon zijn; ook maakte de Paus CALIXTUS III geene zwarigheid, hem als Koning te erkennen, maar PIUS II, voorheen AENEAS SYLVIUS, die zijne gevoelens beter kende, maakte zwarigheid, om hem in het openbaar den *titel* van Koning te geven, toen hij in dat jaar 1458 op den Pausſelijken troon kwam; ook beleedigde hij hem al ſpoedig, door tegen de *Compactata* aan, over het Aartsbisdom van *Praag* te beſchikken. PODIEBRAD echter, wien aan de vriendſchap met den Paus veel gelegen was, zond in het jaar 1462 Gezanten naar *Rome*, om den Paus zijne gehoorzaamheid te betuigen, en de bevestiging der

der *Compactata* te vragen. Dit laatste weigerde de Paus ronduit. Met de Gezanten, die van *Rome* met dit berigt terug kwamen, kwam ook een Pausselijk Legaat in *Bohemen*. PODIEBRAD beriep terstond eene Rijksvergadering der Landstenden, bij welke hij zich in sterke bewoordingen over den Paus beklaagde; vragende de leden, of zij hem tegen elk, die hem, wegens de *Compactata*, zoude mogen aanvallen, wilden bijstaan, hetwelk de *Husfiten* gewillig op zich namen, maar waar aan zich de Roomschkatholijken onttrokken, onder voorwendsel, dat de *Compactata* hen niet aangingen. Den volgenden dag verscheen de Pausselijke Legaat in de vergadering, die onhoffelijk genoeg tegen den Koning sprak, waarom deze hem in hechtenis deed nemen, en eerst na zes weken vrijheid gaf, om te vertrekken.

Het gevolg van dit een en ander was, dat PIUS II den Koning PODIEBRAD dadelijk in den ban deed, en zijne onderdanen van den eed van gehoorzaamheid ontsloeg. Te midden van deze gisting stierf PIUS II in Augustus des jaars 1464. Zijn Opvolger, PAULUS II, scheen, in het begin, deze zaak te laten rusten, maar reeds in het jaar 1466 vernieuwde hij den ban tegen PODIEBRAD, en het gelukte hem, dat zelfs de Schoonzoon van dezen Koning, MATTHIAS CORVINUS, Koning van *Hongaryë*, tegen zijnen Behuwdvader de wapenen opvatte, om onder het dekfel van Godsdienstijver zijne heerschzucht voldoening te geven.

Dit

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Dit alles kon echter den moed van PODIEBRAD niet onderdrukken. Hij deed den Pausselijken ban in een geschikt verweerschrift wederleggen, en beriep zich op eene algemeene Kerkvergadering. Ook wapende hij zich met ernst, en werd met allen ijver door zijne onderdanen bijgestaan, die met hem dezelfde gevoelens van Godsdienst koesterden, ook door de *Taboriten*. De *Husfiten*-oorlog ontbrandde dus op nieuw allerhevigst, de Kruisfoldaten verwoestten *Bohemen*, en de Koning MATTHIAS van *Hongarye* maakte zich allengs meester van *Silezië*, *Moravië* en de *Lausnitz*, en liet zich reeds in het jaar 1469 als Koning van *Bohemen* door zijne aanhangers kronen. Hier tegen handhaafde de Koning PODIEBRAD zich manhaftig op den *Boheemschen* troon. Eindelijk moede van dezen oorlog, die zoo vele jaren duurde, liet hij aan den Paus voorflagen doen tot onderhandeling, doch dezelve werd verhinderd tot stand te komen, dewijl de Koning den 22sten Maart des jaars 1471 kwam te overlijden, nadat de voor hem dikwijls getrouwe raadgever ROKYCZANA vier weken te voren hem in den dood was vooruitgegaan.

Staat van den Godsdienst in Bohemen tot het jaar 1516.

Van dezen tijd af had het het voorkomen, als of de binnenlandsche rust in *Bohemen* terug keeren, en zelfs de Godsdienstige verdraagzaamheid daar haar verblijf zou vestigen. De *Boheemsche* Stenden verkozen in Mei des jaars 1471 den *Poolschen* Prins WLADISLAW tot hunnen Koning, waar tegen de Paus SIXTUS IV wel MATTHIAS als

als Koning bleef erkennen, maar WLADISLAW handhaafde zich, terwijl zijne Katholijke onderdanen, en de *Utraquisten*, in *Bohemen* redelijk vreedzaam met malkanderen leefden. In het jaar 1479 volgde ook de vrede tusschen MATTHIAS en WLADISLAW, en tevens werd op den *Boheemschen* Landdag een Godsdienstvrede gesloten, door welken de *Utraquisten* de volkomene verzekering van hunne geloofsoefening verkregen. Maar reeds in het volgende jaar werd den *Hussiten*, onder voorwendsel, dat zij oproerige en schimpende liederen zongen, het zingen in de Kerk in de moedertaal verboden. Sommigen, die tegen het verbod handelden, werden gevangen gezet, ja van hunne predikers werd een ter dood gebragt, anderen ten lande uit verwezen. Onder dezen waren ook inderdaad sommige heethoofden, die zelfs den Koning openlijk een *Poolsch* zwijn noemden, dat men naar *Polen* terug moest zenden. Maar toen de Kanunniken en Monniken te *Praag* het in het jaar 1483 zoo ver bragten, dat alle *Husfiten* uit den Raad aldaar geweerd werden, gaf zulks aanleiding tot eenen woedenden opstand der *Utraquisten*. Zij sloegen eene menigte Raadslieden dood, of wierpen ze de vensteren uit, of lieten ze met het zwaard ter dood brengen, in vele Kloosters mishandelden zij de Monniken, waar door sommigen om het leven kwamen; de Nonnen, en zelfs de Joden, hadden veel van hen te lijden. De Koning vergaf hun dit echter, uit

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

vrees voor erger gevolgen, en bragt in het jaar 1485, op eenen Landdag, eenen nieuwen Godsdienstvrede tot ſtand, en de Godsdiensthaat berstte niet op nieuw uit, tot den dood van den Koning WLADISLAW, welke in het jaar 1516 plaats had.

Boheemſche Broedergemeente

Onder zoo vele vreesſelijke ſtormen vormde zich in *Bohemen* de *Boheemſche Broedergemeente*, van veel zachtmoediger grondbeginſelen, dan al de overigen. Zij was oorſpronkelijk een overblijlſel der bijkans geheel uitgeroeide *Taboriten*, maar een veredeld overblijfſel, hetwelk zich, midden onder harde vervolgingen, door eene inwendige ſterkte tot onze tijden toe heeft ſtaande gehouden, en zelfs tot in verre Landen uitgebreid. Zij is ook merkwaardig, als de moeder van een nieuw Godsdienſtig Genootſchap, hetwelk zich in de vorige eeuw in den ſchoot der Euangeliſche Kerk gevormd heeft.

Ten tijde, toen de *Calixtinen* de alleen heerſchende partij der *Husſiten* waren, ſedert het jaar 1450, ſcheidden zich velen van dezelven en van derzelver Opperhoofd ROKYCZANA af, om zich een zuiverder Christendom eigen te maken. Toen dit getal aanmerkelijk vermeerderde, vereenigden zij zich in het jaar 1457, zoodat zij hunne eigene vergaderingen hielden, noemende malkanderen *Broeders*. ROKYCZANA over hunne afzondering misnoegd, zette den Koning PODIEBRAD tegen hen op, als waren van hen, gelijk van de *Taboriten*, nieuwe onlusten te duchten, waarom ook eenigen van hen in het

jaar

jaar 1461 te *Praag* gevangen en mishandeld werden. Evenwel beweegde hij den Koning, om hem eene afgelegene plaats bij het *Silezisch* gebergte, die grootendeels woest was, ten verblijf aan te wijzen. Hier leefden zij eenige jaren gerust, tot dat hunne Predikers begonnen eenige verbeteringen in de Kerketucht te brengen; hier op werden zij beschuldigd en er volgde een verbod aan deze Predikers, om hun ambt niet verder waar te nemen. Een ander Koninklijk gebod beval, dat zij noch in *Bohemen*, noch in *Moravië* geduld zouden worden, en in het jaar 1468 werd aan elk aanzienlijk Heer last gegeven, zich van hen meester te maken en hen te straffen. Minder leden zij in het eerst onder de regering van WLADISLAW, tot dat de Ketterrigters hen sedert het jaar 1499 onder den naam van *Waldenzen* en *Pikarden* vervolgden. In het jaar 1502 werden hun ook door den Koning alle Godsdienstige vergaderingen verboden; en bevolen, dat zij zich, binnen een' bepaalden tijd, bij de *Roomschen* of bij de *Calixtinen* voegen zouden.

De *Boheemsche Broeders* deden vergeefsche pogingen, om zich met de *Grieksche* Kerk en de *Waldenzen* te vereenigen; ook weigerde ERASMUS, in het jaar 1511, uit voorzigtigheid, hun, om een gunstig getuigenis voor hunne verantwoording te plaatsen, die te *Neurenberg* gedrukt werd. Op eene vergadering, welke zij in het jaar 1494 hielden, onderzochten zij zelve naauwkeurig, waarom zij zich van de Roomsche Kerk hadden afgezonderd, en of zij

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

daar in hadden wel gedaan? Het besluit van dit onderzoek was, dat zij dit niet gedaan hadden; wegens het goddeloos leven der Roomschkatholijken, dewijl toch niemand daartoe gedwongen werd; maar, omdat dezelven over de Sacramenten en over den geheelen Godsdienst valsche gevoelens koesterden, en anderen dwingen wilden, om die aan te nemen. Ook leverden zij bij den Koning ter hunner verantwoording verscheidene geschriften in, als ook openlijke Geloofsbelijdenissen, onder welke eene der merkwaardigste is, die, welke zij den Koning in het jaar 1504 aanboden, hetwelk zij in de jaren 1507 en 1508 herhaalden.

Hunne *Kerketucht* was inzonderheid merkwaardig, zij kwam, door ernsthaftigheid van zeden, door het weeren van alle deugnieten uit de Gemeente, en door den Kerkelijken ban, waar van zij zich bediende, nabij de Kerkelijke inrigting der eerste Christenen. De verdeeling der Gemeente in eerstbeginnenden, voortgaanden, en volmaakten; de huisselijke inrigting der Kerkendienaren en overige Broederen; de drievoudige bestraffing der gevallenen, en andere bijzonderheden meer, zoo zij anders in alle deze tijden reeds bestonden, zijn nog in later tijden aan velen navolgingswaardig voorgekomen. Misschien was het juist deze bedaarde levenswijze der Broederen, die alleen streng waren jegens zich zelven, welke hen, niettegenstaande de scherpste Plakaten tegen hen, en vele verdrukkingen gedurende de regering van den Koning WLADISLAW tot het jaar 1516 te-

tegen eene geheele uitroeijing beveiligde. Zij waren thans niet alleen in *Bohemen* en *Moravië*, maar ook in *Polen* uitgebreid.

Met deze wel zwakke maar in stilte tot hervorming van Godsdienst en Zeden werkende Gemeente, sluit zich dit Tijdvak der Kerkelijke Geschiedenis tot aan de Hervorming in de XVIde Eeuw; eenige bijzondere gevoelens, welke geenen opgang gemaakt hebben, zullen trouwens niet meer dan eene voorbijgaande melding behoeven. Zoo werden in het jaar 1347 te *Parys* veertig dwalingen veroordeeld van eenen *Cistercienzer* Monnik JOAN VAN MERICOUR, of de *Mercuria*; nog vinden wij gewag van de *Gezindte van verstandige menschen*, (*Homines intelligentiae*,) van welke een *Karmelieter* WILLEM VAN HILDENISSEM, en een oud ongeleerd Leek, AEGIDIUS CANTORIS, de aanvoerers waren, en welke Gezindte beweerd zal hebben, dat alle redelijke schepselen, zelfs de Duivelen, eenmaal zalig zullen worden enz. Een *Kanunnik* te *Bergamo*, ZANINI VAN SOLCIA, beweerde, dat ADAM niet de eerste mensch zal geweest zijn, dewijl God vóór deze wereld reeds eene andere geschapen zal hebben; dat CHRISTUS niet gestorven is, om het menschdom te verlossen, maar omdat de zamenstand der Starren zulks medebragt enz., waar voor PIUS II hem in het jaar 1459 voor zijn leven liet opsluiten.

Doch deze en dergelijke bijzondere gevoelens zijn van geen belang; de Geschiedenis van WIKLEF, der *Waldenzen* en *Husfiten*, integendeel leert, hoe vroeg reeds

V BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 1073 tot 1517.

reeds vele Christenen overreed waren van de noodzakelijkheid eener geheele Hervorming van het Christendom, ten einde hetzelve, zoo geheel verbasterd door menschenvonden, tot deszelfs oorspronkelijke en eigenaardige zuiverheid terug te brengen, waartegen echter het heerschend stelsel zich met zoo veel kracht en geweld verzette, dat er voor eene zoo gewenschte gebeurtenis weinig of geene hoop overbleef.

Einde van het Negentiende Deel.

V
BOEK
IX
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.